

T. C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ŞANLIURFA'DA SURİYELİ SİĞİNMACILARA
YÖNELİK STK FAALİYETLERİNDE DİN**

Deniz YILDIZ

18937007

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Esra ASLAN TURAN

Diyarbakır 2021

T. C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ŞANLIURFA'DA SURİYELİ SİĞİNMACILARA
YÖNELİK STK FAALİYETLERİNDE DİN**

Deniz YILDIZ

18937007

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Esra ASLAN TURAN

Diyarbakır 2021

TAAHHÜTNAME
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Şanlıurfa’da Suriyeli Sığınmacılara Yönelik STK Faaliyetlerinde Din” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

14 /07 /2021

Deniz YILDIZ

İmza

ÖN SÖZ

Arap Baharı sürecinin etkisiyle başlayan ve son yüzyılda yaşanan en büyük dramlardan biri olan Suriye savaşı, tüm yıkıcılığı ile sürmektedir. Suriye savaşı bugüne kadar yüzbinlerce insanın hayatına mal olup milyonlarca Suriye vatandaşının da yerinden olmasına neden olmuştur. Ülkesini terk etmek zorunda kalan sığınmacıların yerleştiği ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Hâlihazırda Türkiye’de yaklaşık 4 milyona yakın Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır. Türkiye’de bu insanlara devlet destekli yardımlar yapılmakla beraber süreç boyunca STK’ler de sığınmacılara maddi ve manevi destekler sunmaktadır. Ülkemizde Suriye göçü sonrasında STK’ler üzerine birçok çalışma olduğu halde göç sonrasında STK faaliyetlerinde din üzerine yapılmış müstakil çalışmalar sınırlıdır. Dolayısıyla bu çalışma ile savaş sonrası göç sürecinde STK’lerin yaşadığı problemleri hafifletmede, onların sığınmacılara yönelimlerinde ve yaptıkları yardımların etkisinde dinin gücünü ve işlevselliğini görme fırsatı olacaktır. Bu çerçevede Şanlıurfa kent merkezinde faaliyet yürüten STK’ler araştırma konusu yapıldı. Çalışma bu konuya giriş mahiyetinde olup literatüre katkıda bulunacağını ümit ediyoruz.

Son olarak bu çalışmanın gerçekleşmesinde sadece bir kişinin emeğinin olmadığını belirtmek gerekir. Çalışma konusunun belirlenmesi aşamasından sonuna kadar desteklerini benden esirgemeyen değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Esra Aslan Turan’a; lisans döneminden bu yana önerileri, fikirleri ve katkılarından dolayı hocam Arş. Gör. Dr. Osman Ülker’e; yüksek lisans ders dönemi boyunca bana yol gösteren, fikirleri ile katkıda bulunan değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Abdusamet Kaya ve Prof. Dr. Canan Seyfeli’ye teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmada teknik katkıda bulunan ve yorulduğumda sohbetleri ile beni cesaretlendiren arkadaşlarım Aydın Baydan, Fehmi Başkale, Oğuzhan Halil Yavuz ve Sabri Akman’a teşekkür ederim. Ayrıca görüşmeler boyunca sorulara sabırla cevap veren ve çalışmanın verilerini elde etmede büyük katkı sunan STK görevlilerine ve sığınmacılara şükranlarımı sunarım. Çalışmanın başlangıcından neticelenmesine kadar yardımlarını

benden eksik etmeyen anneme, babama ve kardeşlerime de minnettarım. Çalışmak bizden, başarı Allah'tandır.

Deniz YILDIZ
Diyarbakır 2021

ÖZET

Bu çalışmada Suriyeli sığınmacılara yönelik Şanlıurfa'daki STK faaliyetlerinde dinin konumu ele alınmıştır. Araştırmada sivil toplum kuruluşları alanında faaliyet yürüten ve bu çalışmaları etkileyen aktörlerin ifade ve gözlemlerinin gerçeğe daha yakın bilgiler içerdiği düşüncesinden hareketle nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Kentte bulunan 24 STK'den 27 kişi ve bu kuruluşların çalışmalarına katılan 12 Suriyeli sığınmacı ile yarı yapılandırılmış görüşme formu eşliğinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca elde edilen verilerin güvenilirliğini artırmak amacıyla kentte tercümanlık, Kur'an kursu yöneticiliği, müftülük çalışanı gibi görevlerde bulunan 6 kişiyle konu hakkında enformel tarzda sohbetler yapılmıştır. Görüşme tekniğinin yanı sıra doküman analizi tekniği ve katılımda bulunulan seminerlere, yardım faaliyetlerine ve STK görevlileri ile yemek yeme esnasındaki sohbetlere dair tutulan notlardan da yararlanılmıştır.

Araştırmada Şanlıurfa'daki STK'lerin sığınmacılara yönelik ağırlıklı olarak insanî yardım çalışmaları yürüttüğü, bu yardımların gerçekleşmesinde ise zekât, sadaka, fitre, kurban gibi dinî gayelerle yapılan bağışların önemli bir yer tuttuğu fark edilmiştir. STK'lerin insanî yardım çalışmalarına göre toplumsal kültürel faaliyetlerinin daha sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. İslami eğilimli kuruluşların söylem düzeyinde dini referans almakla birlikte sohbet, kermes, seminer, cemaatle namaz, medrese eğitimleri faaliyetlerinde dinî gayeleri olduğu anlaşılmıştır. Bu faaliyetlerin sığınmacıların hem sosyalleşmesine hem de kent kültürüne alışmalarına katkı sunduğu tespit edilmiştir. KAMER Vakfı, Sivil Kadınlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği gibi kadın hakları konusunda faaliyet yürüten kuruluşların çalışmalarına katılan sığınmacı kadınlarda onların aleyhine olan mevcut dinî anlayış ve kültürel davranış kalıplarında (mirastan pay almama, çok eşliliğe razı olma, kız çocuklarının okula gönderilmemesi gibi) bir takım değişimlerin oluşmaya başladığı fark edilmiştir. Son olarak araştırmaya dâhil edilen STK'lerin gerek kurumsal anlamda gerekse de yerel halk ve sığınmacılar arasında yaşanan problemleri aşmada

kentteki Suriyeli ve Şanlıurfalı âlim, kanaat önderi olarak tanınan kişilere başvurdıkları tespit edilmiştir. Bu kişilerin ensar-muhacir, din kardeşliği gibi söylemler ve toplumsal statüleri aracılığıyla sorunları çözmede STK'lere yardımcı olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Göç, Suriyeli Sığınmacılar, STK, Din, Şanlıurfa.

ABSTRACT

In this study the position of religion in NGO activities in Şanlıurfa for Syrian asylum-seekers is discussed. In the research qualitative research method was preferred, considering that the statements and observations of the actors operating in the field of non-governmental organizations and influencing these studies contain information closer to the truth. Interviews were held with 27 people from 24 NGOs in the city and 12 Syrian asylum-seekers who participated in the work of these organizations, accompanied by a semi-structured interview form. In addition, in order to increase the reliability of the data obtained, informal conversations were held with 6 people working in the city as translator, Quran course manager, mufti employee. In addition to the interview technique, the document analysis technique and the notes taken on the seminars attended, aid activities and conversations during the meal with the NGO officials were also used.

In the research it was noticed that NGOs in Şanlıurfa mainly carry out humanitarian aid activities for asylum-seekers, and donations made for religious purposes such as zakat, charity, fitre, and qurban play an important role in the realization of these aids. It has been observed that social and cultural activities of NGOs are more limited compared to humanitarian aid activities. It has been understood that Islamic-oriented NGOs take religion as a reference at the level of discourse, but also have religious aims in their activities such as conversation, bazaar, seminar, congregational prayer, and madrasah education. It has been determined that these activities contribute to the socialization of asylum-seekers and their adaptation to urban culture. It has been noticed that some changes have started to occur in the existing religious understanding and cultural behavior patterns (such as not receiving a share from inheritance, consenting to polygamy, not sending girls to school) that are against them among the asylum-seeker women who participate in the activities of organizations working on women's rights, such as the KAMER Foundation and the Civil Women's Aid and Solidarity Association. Finally, it was

determined that the NGOs included in the research consulted to people who are known as Syrian and Şanlıurfa scholars and opinion leaders in order to overcome the problems experienced both in the institutional sense and among the local people and asylum seekers. It was understood that these people helped NGOs in solving problems through discourses such as Ansar-muhajir, religious brotherhood and their social status.

Keywords

Immigration, Syrian Asylum-seekers, NGO, Religion, Şanlıurfa.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
TABLO LİSTESİ	IX
GÖRSEL LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1
1.ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ	1
2.ARAŞTIRMANIN SAHASI VE SINIRLILIKLARI	4
3.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	5
BİRİNCİ BÖLÜM	
GÖÇ, SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE DİN	10
1.1. GÖÇ OLGUSU	10
1.1.1. Göçün Nedenleri ve Sonuçları	13
1.2. GÖÇ KURAMLARI	17
1.3. SURİYE'DE ÇATIŞMA VE GÖÇ	23
1.3.1. Göçün Toplumsal- Siyasal Arka Planı.....	23
1.3.2. Suriyelilerin Türkiye'ye Göç Etmesinin Ayırt Edici Unsurları	27
1.3.3. Şanlıurfa ve Suriyelilerin Göçü	30
1.4. GÖÇ SONRASI YAŞANAN SORUNLAR	36
1.5. GÖÇ SONRASI SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI.....	40
1.5.1. Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları	40
1.5.2. Göç Sonrası Sorunların Çözümünde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü	49
1.6. SİVİL TOPLUM, SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE DİN	54

1.7. TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM, SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE DİN.....	64
İKİNCİ BÖLÜM	
ŞANLIURFA’DA SURİYELİ SIĞINMACILARA YÖNELİK SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ FAALİYETLERİNDE DİNİN YERİ	74
2.1. ARAŞTIRMAYA KONU EDİNİLEN STK’LERİN YAPI VE ÇALIŞMALARI ÜZERİNE.....	74
2.2. STK’LERİN SURİYELİ SIĞINMACILARA BAKIŞI: SORUNLAR, ÇÖZÜM YOLLARI, MOTİVASYON KAYNAKLARI	78
2.3. SURİYELİ SIĞINMACILARIN STK ÇALIŞMALARINA YÖNELİK YAKLAŞIMLARI: TANIŞMA SÜRECİ, KANAATLER, HASSASIYETLER	87
2.4. ŞANLIURFA’NIN SOSYAL-EKONOMİK YAPISI VE SURİYELİ SIĞINMACILAR	96
2.5. STK’LERDE DİN-STK İLİŞKİSİNE DAİR ANLAYIŞLAR.....	103
2.5.1. İslami Eğilimli STK’ler	104
2.5.2. Dinin Araçsallaştırılmasına Karşı Çıkan STK’ler	107
2.5.3. Dinî Bir Kimlikle Anılmak İstemeyen STK’ler.....	108
2.6. ŞANLIURFA’DAKİ SURİYELİ SIĞINMACILARA YÖNELİK STK FAALİYETLERİNDE DİNİN YERİ	112
2.6.1. Ekonomik Faaliyetlerde Din	112
2.6.2. Toplumsal - Kültürel Faaliyetlerde Din	121
2.6.3. Problemleri Çözmede Din ve Dinî Otoritelerin Rolü	135
SONUÇ.....	143
KAYNAKÇA	149
EKLER	158

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1:Suriyeli Sığınmacıların Ülkelere Dağılımı.	28
Tablo 2:Suriyeli Sığınmacıların En Çok İkamet Ettiği İller.	34

GÖRSEL LİSTESİ

Sayfa No.

- Görsel 1:Suriyeli medrese hocaları ve İHH Şanlıurfa görevlilerinin medreseler konusunda yaptığı bir toplantıdan. 129
- Görsel 2: İHH İnsanî Yardım Vakfının desteklediği bir medrese ve sığınmacı öğrenciler. 130
- Görsel 3: “Ruhen ve Bedenen Hac Yolculuğu, Konuşmacı: İsa Bunni (Suriyeli Âlim)” isimli seminerden. 131

KISALTMALAR

AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı
Bkz.	Bakınız
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
İGAM	İltica ve Göç Araştırma Merkezi
STK.	Sivil Toplum Kuruluşu
Yay.	Yayımlayan
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
S.	Sayı
s.	Sayfa.
ss.	Sayfa sayısı
SDÜ	Süleyman Demirel Üniversitesi
TESAM	Türkiye Ekonomik, Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
Vb.	Ve benzeri
Vd.	Ve diğerleri

GİRİŞ

1.ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ

2019 yılının yaz aylarında tez konusu olarak Suriye göçü ve Suriyeli sığınmacılar¹ üzerine çalışmaya karar verildiğinde, Şanlıurfa kent merkezinde sivil toplum kuruluşları görevlileri ile bir dizi görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler neticesinde, sığınmacılara yönelik yardım faaliyetlerini gerçekleştirmek için kentte “Şanlıurfa İnsanî Yardım Platformu” çatısı altında yaklaşık altmış kuruluşun bir araya geldiği tespit edilmiştir.² Ayrıca bu esnada Suriye göçü bağlamında alan yazını incelenmiş olup sivil toplum kuruluşları faaliyetlerinde dinin konumuna dair herhangi bir çalışmanın yapılmadığı fark edilmiştir. Bu sebeple araştırma konusu olarak Şanlıurfa’da sığınmacılara yönelik STK faaliyetlerinde dinin yeri ve etkisi ele alınmaya karar verilmiştir.

Suriye göçü sonrasında yayınlanan çeşitli rapor ve makaleler göz önüne alındığında STK’lerin sürecin önemli paydaşlarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Sürecin başında STK çalışmalarında sığınmacılara dönük insanî yardım ağırlıktaiken sonraki aşamalarda çeşitli toplumsal- kültürel faaliyetler de (dil eğitimi, sığınmacı hakları, eğitim, sağlık, istihdam gibi) düzenlenmeye başlanmıştır.³ Bu kapsamda araştırmanın amacı, Şanlıurfa özelinde Suriyeli sığınmacılara yönelik faaliyet yürüten STK çalışmalarında dinin etkisi, konumu ve yansımalarını nitel araştırma

¹Suriyeliler Uluslararası sözleşmeler gereği “mülteci” statüsünde bulunmaktadır. Ancak Türkiye, 24 Ağustos 1961 tarihinde imzaladığı Cenevre Sözleşmesi’ne coğrafi sınırlama koymuştur. Buna göre ülkemizde sadece Avrupa ülkelerinden gelen kişiler mülteci olarak kabul edilmektedir. Avrupa dışından gelenlere ise “sığınmacı” statüsü verilmekteydi. 22 Ekim 2014’te çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliği ile “sığınmacı” ifadesi kaldırılmış, bunun yerine “şartlı mülteci”, “ikincil koruma”, “geçici koruma” gibi statüler verilmiştir. Ülkemizdeki Suriyelilere resmî olarak “mülteci” statüsünün verilmemesinden ve kalıcı olma- gitme durumunun belirsiz olmasından dolayı çalışmada “sığınmacı” kavramı tercih edilmiştir. Bu konuda bkz. Murat Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları**, İstanbul 2018, ss. 43-63.

²<http://www.urfastk-iyad.org/hakkimizda/> (Erişim Tarihi: 12/ 04/ 2021)

³Celal İnce, “Bir Sosyal Afet Biçimi Olarak Suriye Göçü Ve Sivil Toplum Örgütleri”, **Turkish Studies**, Cilt:14, Sayı:7, 2019, s. 377, 378.

yöntem ve teknikleri ile tespit etmektir. 2019 yılının yaz aylarında kentte STK'ler hakkında yapılan ön araştırma ve alan yazınının incelenmesi neticesinde araştırmanın amacına ulaşmak adına şu soruların cevaplarını aramak uygun bulunmuştur:

- Şanlıurfa'da Suriyeli sığınmacılara yönelik faaliyet yürüten STK'ler hangi çalışmaları yapmakta ve bunların sığınmacılar için ne tür katkıları olmaktadır?
- Suriyeli sığınmacılar Şanlıurfa'daki STK çalışmalarını sığınmacılar bağlamında nasıl değerlendirmektedir?
- Şanlıurfa'nın sosyal – ekonomik yapısı Suriye sığınmacıların kentteki durumunu nasıl etkilemektedir?
- Şanlıurfa'daki STK'lerden sorumlu kişilerin STK - din ilişkisi hakkındaki düşünceleri nelerdir? Bu düşünceler kuruluş çalışmalarına ne şekilde yansımaktadır?
- Zekât, sadaka, fitre, kurban gibi dinî gayeler ile yapılan bağışlar, STK'lerin insanî yardım vd. çalışmalara katkı yapmakta mıdır? Yapıyorsa ne ölçüde?
- Yapılan toplumsal - kültürel faaliyetlerde dinin konumu nedir?
- STK'lerin hem kurumsal anlamda hem de sığınmacılar ve yerel halk ile iletişim halindeyken karşılaştıkları problemlerin çözümünde dinin bir rolü bulunmakta mıdır?

Yapılan araştırmalarda sivil toplum, sivil toplum kuruluşları ve din münasebeti hakkında Türkiye'de teorik literatürün geniş olduğu görülmektedir. Ancak sivil toplum kuruluşlarında dinin konumuna dair alan araştırmasına dayalı gerçekleştirilen çalışmalar çok sınırlı kalmaktadır. İlgili literatür tarandığında saha verilerinden yola çıkarak hazırlanan iki önemli çalışmanın olduğu fark edilmektedir. Bunlardan ilki Lütfi Sunar'ın hazırlayıp yayınladığı *Türkiye'de İslami STK'lerin Kurumsal Yapı ve Faaliyetlerinin Değişimi* isimli rapordur. Rapor, 31 İslami STK'den 40 yönetici ile yapılan derinlemesine görüşmeler ile bu kurumların vaka ve doküman incelemelerine dayanarak hazırlanmıştır. Çalışma son yirmi yıl içinde İslami STK'lerin yapı ve faaliyetlerinde yaşanan değişimleri ele almıştır. Araştırmanın ulaştığı en önemli tespit, STK'lerdeki değişimin temel itici faktörünün

mali kaynaklarda yaşanan değişim olduğudur.⁴ Bu hususta yapılan diğer bir çalışma ise Erol Erkan tarafından hazırlanan *Dernekleşme ve Din: Gaziantep rneği* isimli doktora tezidir. Araştırmada Gaziantep'teki din temelli derneklerin işlevleri, siyasi tutum ve davranışlarının belirlenmesi amaçlanmış olup üyelerin kendi dernekleri ile ilişkileri ve din derneklerine dair bakış alarına yer verilmiştir. Araştırmacının ulaştığı sonuç, din derneklerinin sivil toplumun temel unsurlarına (oğulculuk, demokrasi, gönüllölük, şeffaflık) sahip olduğudur. Ayrıca inanç temelli derneklerin toplumda insanî, kültürel, siyasi bir takım işlevlerinin bulunduğu da tespit edilmiştir.⁵

Buna benzer bir şekilde Suriye göçü sonrasında akademik anlamda bu alana yoğun ilgi olmasına rağmen “göç, sivil toplum kuruluşları ve din” çerçevesinde yapılan çalışmaların da sınırlı olduğu fark edilmiştir. Araştırmanın kavramsal ve kuramsal zeminini oturtmak için birçok kitap, makale ve tez incelenmiştir. YÖK'ün veri tabanında genel olarak Suriye göçü ile ilgili çeşitli bilim dallarında beş yüzün üzerinde yüksek lisans ve doktora tezinin olduğu tespit edilmiştir. Araştırmalar arasında Suriye göçü ve din üzerine bazı çalışmaların olduğu fark edilmiştir. Araştırmalarda genel olarak dinin uyum ve kabul üzerinde etkisi, göç sonrasında sığınmacıların dindarlık durumlarının incelenmesi, toplumda sığınmacılara yönelik bakış açısında dinî algının etkisi konu edinilmiştir. Suriye göçü bağlamında hem ölke genelinde hem de şanlıurfa'daki STK'ler üzerine yapılan araştırmalarda bu kuruluşların genellikle süreçte üstlendikleri rol, çalışma alanları, sürece katkıları ve eksiklikleri ele alınmıştır. Bu araştırmalarda din fenomeninin göz ardı edildiği söylenebilir. Literatür taraması sırasında sadece Hilal Barın'ın, *Türkiye'deki Suriyelilerin Entegrasyonunda Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü* isimli çalışmasının bir başlığında, sivil toplum kuruluşları vehesinden sığınmacıların uyum sürecinde dinin rolüne odaklandığı görölmüştür.⁶ Dolayısıyla Suriye göçü sonrasında insanî yardım ve toplumsal-kültürel faaliyetler ile sığınmacıların ihtiyaçlarının giderilmesine olanak tanıyan kuruluşlar olmaları hasebiyle sivil toplum kuruluşlarına

⁴Lütfi Sunar, *Türkiye'de İşlami STK'lerin Kurumsal Yapı ve Faaliyetlerinin Değişimi*, İstanbul 2018, s. 13.

⁵Erol Erkan, “*Dernekleşme ve Din: Gaziantep rneği*”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2012.), s. 198, 199.

⁶Hilal Barın, “*Türkiye'deki Suriyelilerin Entegrasyonunda Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü*”, (Yayınlanmış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019)

dair yapılacak çalışmalar önem arz etmektedir. Sığınmacılarla yerel halkın aynı inancı paylaşmaları olgusundan hareketle sivil toplum kuruluşları faaliyetlerinde dinin geniş bir referans potansiyeline sahip olabilmesinden dolayı *Şanlıurfa'da Suriyeli Sığınmacılara Yönelik STK Faaliyetlerinde Din* isimli araştırmamızın literatüre katkı sağlamasını ümit ediyoruz.

2.ARAŞTIRMANIN SAHASI VE SINIRLILIKLARI

Bu araştırma için Şanlıurfa'nın merkez ilçelerinde (Eyyübiye, Haliliye, Karaköprü) sığınmacılara yönelik faaliyet yürüten STK'ler seçilmiştir. Sadece merkez ilçelerdeki STK'lerin çalışma kapsamına dâhil edilmesinin iki sebebi bulunmaktadır. Suriyeli sığınmacılar kentin tüm ilçelerinde farklı yoğunlukta ikamet etmektedirler. Ancak adı geçen üç merkezî ilçede yaşayan sığınmacıların sayısı diğer ilçelerden daha yüksektir.⁷ Ayrıca ön araştırma sürecinde sığınmacılara yönelik aktif faaliyet yürüten STK'lerin kentin merkezî mahallelerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Kent merkezinde öğretmenlik görevinde bulunmanın sağladığı avantajla araştırmayı şehrin merkez mahallerinde yürütmek araştırmanın amacına uygun verilerin elde edilmesini de kolaylaştırmıştır. Araştırmada STK faaliyetlerinin sığınmacılar açısından önemini, etkisini ve bu kuruluşlar hakkındaki düşüncelerini tespit etmek amacıyla Suriyeli sığınmacılarla da görüşmelerde bulunulmuştur.⁸ Görüşmeler için STK'ler ile irtibatı bulunan (gönüllü veya çalışan) ve bu kuruluşları yakından tanıyan kişilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Çünkü bu kuruluşları takip eden, iletişim halinde olan kişilerin sığınmacılar bağlamında daha aydınlatıcı bilgiler, deneyimler aktaracağı düşünülmüştür. Dolayısıyla bu kişilerin araştırma kapsamına dâhil edilmesi uygun görülmüştür.

Araştırmanın sınırlılıklarına dair bazı hususları da ifade etmek gerekir. Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğini sağlamak adına veri toplamada teknik çeşitliliğe başvurulmuştur. Veri toplama aracı olarak görüşme, doküman analizi tekniği ve STK'lerin düzenlediği seminer, toplantı, yardım faaliyeti ve yemekler

⁷Celal İnce, “Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi: Şanlıurfa Örneği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2018), s. 210.

⁸Araştırmanın yöntem kısmında görüşülen STK ve sığınmacıların tespiti ve araştırmaya dâhil edilmesi süreci hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir.

esnasında tutulan saha notları kullanılmıştır. Görüşme ve doküman analizi teknikleri ağırlıklı olarak kullanılmış, ancak bütün STK'lerin düzenlediği çalışmalara bizzat katılma fırsatı olmamıştır. Bunun sebebi ise konu hakkında çeşitlilikleri, benzerlikleri ve farklılıkları tespit etmek için birçok STK'nin araştırmaya dâhil edilmesidir. Söz konusu sınırlılığı en aza indirmek gayesiyle kentte STK'ler hakkında gözlemleri olan ve bu kuruluşlar hakkında bilgi sahibi olan alandaki 6 kişi ile enformel görüşmeler şeklinde sohbetler yapılmıştır. Diğer bir sınırlılık ise araştırmanın üç sacayağından biri olan din olgusuna dairdir. Araştırmanın başlangıç aşamasında çeşitli inanç ve mezheplerden sığınmacıların ve çeşitli dinî gruplara hitap eden STK'lerin var olma ihtimali gözetilerek hareket edilmiştir. Ancak Şanlıurfa'da (merkezde) buna dair herhangi bir örneğe ulaşılmamıştır. Dolayısıyla çalışmamızda elde edilen veriler ışığında yaptığımız yorumlar ve analizlerde din ile kast edilen İslâm ve onun Sünni yorumudur.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Sosyal bilimlerde araştırmacının amacı insanların bakış açılarını, eylemlerini yorumlamak olduğunda onların algılarına dair veri elde etmek için onlarla etkileşime geçmesi gerekmektedir.⁹ Çalışmada, Şanlıurfa'da Suriyeli sığınmacılara yönelik STK faaliyetlerinde din fenomeninin etkisi ve yansımalarını anlamak hedeflendiği için nitel araştırma yönteminin amaca hizmet edeceği düşünülmüştür. Nitel araştırmada genelleme yapılabilecek bir örneklemden çok insan deneyimlerinin zenginliğini yansıtacak durumların derlenebileceği, araştırmanın konusunun derinlemesine anlaşılacağı bir örneklem hedeflenir.¹⁰ Dolayısıyla nitel araştırmalarda amaçlı örneklem çeşitlerine (maksimum, kartopu, teorik örneklem) başvurulur.¹¹ Bu gayeyle öncelikle Şanlıurfa İnsanî Yardım Platformunun sitesinde bulunan kentteki STK listesinden sığınmacılara yönelik faaliyet yürüten kuruluşlara ulaşılmıştır. Alandaki çeşitli görüşlere sahip olan ve insanî yardım dışında toplumsal kültürel çalışmalar gerçekleştiren 24 kuruluşu çalışmaya dâhil edilmiştir. Araştırmaya dâhil

⁹Corrine Glesne, **Nitel Araştırmaya Giriş**, Ali Ersoy, Pelin Yalçınoglu (Çev.) Anı Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara 2013, s. 11.

¹⁰Belkıs Kümbetoğlu, **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, Bağlam Yayıncılık, 5. Basım, İstanbul 2017, s. 99

¹¹Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, 11. Baskı, Ankara 2018, s. 113.

ettiğimiz STK'lere görüştüğümüz ilk kurumların yönlendirmeleri ile ulaşılmıştır. STK seçimlerinde dikkate alınan husus, çeşitli faaliyet alanlarında çalışma yürütmeleri ve bu çalışmaların çeşitli gayelerle yapıyor olmasıdır. Bunun sebebi derlenecek verilerin tek boyutlu olmasının önüne geçmektir. Dolayısıyla araştırmanın örneklemini oluşturulurken çeşitli inançlara hitap eden STK'lerin çalışmaya dâhil etme amacı ile hareket edilmiştir. Ancak İslam dışında başka bir dini referans alarak hareket eden kuruluşların olmadığı gözlemlenmiştir. Araştırmada görüşülen ilk kaynak kişilerden diğer görüşmecilere ulaşmakla kartopu; konu hakkında çeşitliliği sağlamak adına ise maksimum çeşitlilik örneklemini kullanılmıştır.¹²

Nitel araştırmalarda görüşme, katılımlı gözlem ve doküman analizi gibi veri toplama teknikleri kullanılır. Görüşme tekniği, toplumsal alandaki birçok süreci, ilişkiyi kavramayı ve bunları bütüncül bir şekilde anlamayı mümkün kılar. Bu teknik, ayrıca doğrudan gözlemlenemeyen ve bir süreç içinde ortaya çıkacak anlamlara bakarak bireyin dünyayı nasıl anlamlandırdığını ortaya koyma fırsatı sunar.¹³ STK faaliyetlerinde dinin konumuna dair uygun verileri elde etmede anlamlı ve bütüncül bir bakış açısı edinmek için görüşme tekniği tercih edilmiştir. Bu kapsamda, 24 STK'den 27 kuruluş görevlisi ve 6 farklı STK'den 12 Suriyeli sığınmacıya ulaşılmıştır. Ayrıca kentte bulunan bir Kur'an Kursu yöneticisi, üç merkez ilçenin müftülük şefleri, Valiliğin sivil toplumla ilişkiler birimi görevlisi ve bir tercüman olmak üzere 6 diğer kişiyle görüşülmüştür. Bu görüşmeler, yarı yapılandırılmış görüşme formu eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme formu, ön araştırma sürecinde alan yazınından ve sivil toplum kuruluşları ile yapılan sohbetlerden yararlanarak hazırlanmıştır.

STK görevlileri ile yapılan görüşmeler için hazırlanan soru formunda kuruluş hakkındaki bilgiler, sığınmacılara dair bakış açıları ve kuruluş faaliyetleri ile bu çalışmalarda dinin etkisini öğrenmeye dönük sorular eklenmiştir. STK faaliyetlerinde dinin konumu ekonomik kaynaklarda din, toplumsal ve kültürel faaliyetlerde din ve problemlerin çözümünde dinin etkisi üzerinden (üç ana tema) ele almaya karar verilmiştir. Görüşmelerde üç ana konu üzerinden ilerlemek hedeflenmekle birlikte bu

¹²Yıldırım ve Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, s. 119, 122.

¹³Kümbetoğlu, **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, s. 72.

temalar dışında başka temaların ortaya çıkma ihtimalini göz önünde bulundurarak hareket edilmiştir. Bunun için yarı yapılandırılmış görüşme formunun sağladığı esneklikle görüşmeler esnasında bazı ilave sorular da kullanılmıştır. Görüşmeler sonrasında belirlenen bu üç ana tema dışında yeni bir temanın oluşmadığı görülmüştür. Sığınmacılar ile yapılan görüşmeler için de yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Bu formda sığınmacıların kendilerini daha rahat ifade edebilmeleri için başta samimiyet oluşturmaya dönük sorular kullanılmıştır. Akabinde bu kişilerin STK faaliyetleri hakkındaki düşünceleri ve kentte sığınmacılık deneyimlerini öğrenmek için bazı sorular tercih edilmiştir. Alanda bulunan diğer kişiler ile konu üzerine enformel görüşmeler şeklinde sohbetler yapılmıştır. Bu görüşmelerde görüşülen kişinin statü ve bilgisine göre çeşitli sorular kullanılarak bilgi almaya çalışılmıştır.

Tüm görüşmeler 01.09.2020 – 15.12.2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin tamamına yakını yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Pandemi koşulları sebebiyle 3 STK görevlisi ile “Zoom” programı üzerinden görüşme yapılabilmektedir. Görüşmeler, ses kaydı cihazı kullanılarak kayıt altına alınmıştır. Ancak rızası alınmayan STK görevlileri ve sığınmacılar da olmuştur. Bu kişiler ile yapılan görüşmeler ise notlar alınarak kaydedilmiştir. Çalışmanın alan kısmında STK görevlileri ve sığınmacılardan yapılan alıntılar, bu kişilerin güvenliğini sağlamak amacıyla anonimleştirilmiştir. Yapılan alıntılarının sonunda görüşülen kişinin cinsiyeti, yaşı, memleketi ile STK adı ve görüşmenin yapıldığı tarih bilgisini vermek yeterli görülmüştür. Ayrıca Suriyeli sığınmacılar ile yapılan görüşmelerdeki alıntılarda ücretli çalışan veya gönüllü şeklinde bilgi verilmiştir.

Araştırmada kullanılan diğer bir teknik ise doküman analizidir. Bu teknik alan yazınına dair kitap, makale, raporları incelemede ve kentteki 6 STK’nin katıldığı iki çalıştay metninin incelemesinde kullanılmıştır. Araştırmada ayrıca çalışma sahasında geçirilen süre boyunca tutulan günlüklere ve saha notlarına da başvurulmuştur. Bu notlar ve günlükler yardım faaliyetleri, yapılan seminerler, toplantılar ve STK görevlileri ile sığınmacılarla yemek yeme esnasındaki gözlemlere dayanmaktadır.

Nitel araştırmalarda elde edilen verilerin analizinde “betimsel, sistematik ve yorumlama” şeklinde farklı modeller kullanılmaktadır. Betimsel modelde verilerin özgün haline sadık kalınarak bireylerin veya grupların ifadelerinden doğrudan alıntılar yapılır. Sistematik modelde veriler -betimsel yaklaşıma ilave olarak- belirlenen kavram ve temalar arasındaki ilişki tanımlanır. Yorumlamada ise betimsel ve sistematik analizin sonunda tasnif edilen, ayrıştırılan veriler araştırmacı tarafından yorumlanır.¹⁴ Araştırmada elde edilen verilerin özgün haline sadık kalmak ve konu ile ilgili gerçekçi bir resim sunmak amacıyla¹⁵ ağırlıklı olarak betimsel model tercih edilmiştir. Bunun yanında belirlenen temalar altında yapılan doğrudan alıntılar da yorumlanmıştır.

Araştırma giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, amacı, önemi, kapsamı, sınırlılıkları ve yöntemine dair detaylı bilgi verilmiştir. Birinci bölümde göç olgusunun nedenleri ve sonuçları, göç kuramları bağlamında Suriye göçü, Suriye göçünün toplumsal – siyasal arka planı ile Suriyeli sığınmacıların genelde Türkiye’ye özelde ise Şanlıurfa’ya göç etmelerinin sebepleri, göç sonrası yaşanan sorunlar ve bu sorunlara yönelik sivil toplum kuruluşlarının rolü ile sivil toplum, sivil toplum kuruluşları ve din münasebetinin dünyada ve Türkiye’deki durumuna dair teorik tartışmalar değerlendirilmiştir.

İkinci bölümdeki ilk başlıkta araştırmaya dâhil edilen STK’lerin yapı ve çalışmaları dört nokta (kuruluş amaçları, faaliyet alanları, gayeleri ve mali kaynakları) üzerinden değerlendirilmeye alınmıştır. Ardından ikinci başlıkta STK görevlilerinin Suriyeli sığınmacılar hakkındaki gözlemlerine yer verilmiştir. Bu bölümde sığınmacıların yaşadığı sorunlar, STK’lerin buna dönük çalışmaları ve STK görevlilerinin bu çalışmaları yürütürken motivasyon kaynaklarının neler olduğuna bakılmıştır. STK görevlilerinin sığınmacılar hakkındaki gözlemlerine yer vermek kadar Suriyeli sığınmacıların STK’lere dair gözlemlerinin de önemli olduğu düşünülmüştür. Dolayısıyla üçüncü başlıkta sığınmacıların STK’ler ile tanışma süreci, kuruluş faaliyetleri hakkında düşünceleri ve STK’ler ile irtibat halindeyken en çok hangi hassasiyetlerinin iletişimi devam ettirici rolü olduğuna yer verilmiştir.

¹⁴Kümbetoğlu, *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, s. 154.

¹⁵Yıldırım ve Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s. 48.

Dördüncü başlık ise Şanlıurfa'nın sosyal – ekonomik yapısının Suriye göçü ve sığınmacılar bağlamında etkisine ayrılmıştır.

Teorik çerçevede Türkiye'deki sivil toplum, sivil toplum kuruluşları ve din münasebeti hakkında saha verilerine dayanan çalışmaların eksik olduğu fark edildiğinden alan çalışması için görüşmeler yapılırken STK – din ilişkisine dair kentteki kuruluş görevlilerinin bakış açısının ele alınmasına karar verilmiştir. Bu bölümün STK'lerin Suriyeli sığınmacılara yönelik gerçekleştirdiği faaliyetlerin dinsel etkisini anlamaya hizmet edeceği düşünülmüştür. Dolayısıyla beşinci başlık araştırma kapsamındaki STK'lerden sorumlu görevlilerin STK – din ilişkisine dair fikir ve deneyimlerine ayrılmıştır.

Araştırmanın altıncı başlığında kentteki STK'lerin faaliyetlerinde din fenomeninin etkileri ele alınmıştır. Bu kısımda ilk olarak STK'lere aktarılan dinî bağışların (zekât, sadaka, fitre, kurban) sığınmacılara yönelik çalışmalara ne ölçüde kaynaklık ettiği değerlendirilmiştir. Daha sonra STK'lerin sığınmacılar için düzenlediği toplumsal – kültürel faaliyetlerde dinin etkisi incelemeye alınmıştır. Ardından STK'lerin hem kurumsal anlamda hem de yerel kalk ve sığınmacılar arasında ortaya çıkan problemleri çözmede dinin ve dinî otoritelerin (âlimler ve kanaat önderlerinin) rolüne odaklanılmıştır. Sonuç kısmında ise ulaşılan neticeler aktarılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ, SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE DİN

1.1. GÖÇ OLGUSU

Göç, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. İnsanın olduğu yerde er ya da geç muhakkak yer değiştirmeler, göçler var olmuştur. Dünyada açlık, savaşlar, sürgün, işsizlik, yoksulluk, doğal afetler, evlilik gibi birçok sebepten ötürü yüzyıllardır devam eden bir sosyal hareketlilik vardır.¹⁶ İlber Ortaylı'nın ifadesine göre tarih boyunca göç etmeyen insan topluluğu yoktur. Ona göre insanın toplum olarak başlıca eylemi göç etmektir. Geçmişten günümüze göç devam etmekte ve gelecekte de devam edecek olan bir olgudur. Ortaylı, göçün olmadığı veya sona erdiği bir yerde tarihin son sayfalarının yazıldığını söyler.¹⁷

Uluslararası Göç Örgütünün hazırlamış olduğu Göç Terimleri Sözlüğüne göre göç: “Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi; süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik sığınmacıların, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü de dâhildir.”¹⁸ Bir başka tanımda ise göç; “İnsanların sosyal, ekonomik, siyasi veya doğal nedenlerden dolayı coğrafi olarak yer değiştirmesi olup bu yer değiştirme uluslararası bir sınırı geçmek biçiminde olabildiği gibi aynı ülke içinde de olabilir.” şeklinde geçer.¹⁹ Göç tanımlarında, bir durumun göç olarak kabul edilmesi için bazı şartlar verilmiş olsa da Birleşmiş Milletler'in (BM) bazı kriterleri de göçü açıklayıcı niteliktedir. Buna göre her nüfus hareketi göç olarak tanımlanamaz. Bir nüfus

¹⁶Yusuf Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2019, s.3; Ayrıca bkz. Nermine Abadan Unat, **Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2017, s.1.

¹⁷İlber Ortaylı, “Genel Göç Olgusu”, **Uluslararası Göç Sempozyumu**, İstanbul, Haziran 2006, Zeytinburnu Belediyesi (yay.), ss. 19-22.

¹⁸Göç Terimleri Sözlüğü, “Göç”, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), İkinci Baskı, 2013, s. 35, 36.

¹⁹Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s.3.

hareketinin göç olarak tanımlanması için bir yıl ve üzerinde süreyi kapsamaması, önemli ve uzun bir mesafe kat etmesi, siyasal sınırları aşması gibi bir takım şartlar taşınması gerekmektedir.²⁰

Yukarıdaki her iki tanımda da özellikle göçün fiziksel ve coğrafi yönlerine vurgu yapılmaktadır. Ancak göç, bir insanın veya topluluğun yerini değiştirmesinden daha fazlasıdır. Göç olgusunda ilk olarak göze çarpan şey insanların ve toplumların yaşadıkları yeri değiştirmesi olsa da bu olgu bireysel, psikolojik, kültürel, siyasal anlamda birçok boyutu içinde barındırır. Göç eden birey veya toplum yerinden ayrılırken yanına sadece birkaç parça kişisel eşyasını almaz. Bütün hayat tecrübelerini, yaşam biçimlerini, hayallerini, acılarını, sevinçlerini de gittiği yere taşır ve bu da beraberinde karşılaşmalara, çatışmalara, iç içe geçişlere neden olmaktadır.²¹ Bu bakımdan göç içinde birçok riski barındıran bir süreçtir. Birey ve ailesi için bir bakıma *'bilinmeyen sulara yelken açmak'* ve risklerle dolu bir yolculuğa çıkmak demektir. İster gönüllü ister zorunlu, ister ülke içinde ister ülke dışına olsun göç eden birey; içinde doğup büyüdüğü, aşına olduğu, birçok yönüyle tanıdığı bir yerden *yabancı* olacağı bir yere gitmektedir.²² Göç eden kişi, gittiği ve çoğu zaman birçok yönüyle "yabancı" olduğu bu yerde; aşına olmak, hayatını göç edilen yerdeki gibi "normal" bir seyre koymak için türlü türlü zorluklarla karşılaşacaktır.

Göçün meydana geldiği toplumlarda, sadece göç eden birey ve toplum değişmez, göç alan yerdeki insanlar ve toplumlar da birçok yönüyle bu süreçten etkilenir. Zira göç; ekonomiden siyasete, sağlıktan eğitime kadar birçok toplumsal kurumu etkilemekte ve dönüştürmektedir. Ayrıca bireysel anlamda kişilerin psikolojik durumları üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Bu sebeple göç bir yandan bireysel- toplumsal anlamda dinamizme sebep olurken öte yandan toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik sahada kimi yıpratıcı, duraklatıcı etkilere de sebep olmaktadır.²³

²⁰ Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*, s.19.

²¹ Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*, s. 156; Mahmut Kaya, *Türkiye'deki Suriyeliler İç İçe Geçişler ve Karşılaşmalar*, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2017, s. 15.

²² Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*, s.3.

²³ Süleyman Ekici ve Gökhan Tuncel, "Göç ve İnsan", *Birey ve Toplum Dergisi*, 2015, Cilt:5, Sayı: 9, s.11.

Küreselleşen dünyada iletişim, ulaşım ve teknolojik ilerleme nedeniyle toplumlar arasındaki ilişkiler ve alışverişler geçmişe oranla daha hızlı gerçekleşmektedir. Bu değişim içerisinde hemen hemen her toplum ve ülke göçten nasibini almaktadır. Çağımızda sadece doğal nüfus artışı ile oluşan bir yerleşim yeri bulmak neredeyse imkânsız hâle gelmiştir.²⁴ Dolayısıyla geçmişe oranla günümüzde göç olgusu; hemen hemen tüm toplumları, coğrafyaları etkilemiş bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵ Hatta kimi zaman değişim ve dönüşümlere sebep olmaktan öte –ABD ve İsrail örneklerinde olduğu gibi- göçün yeni devletlerin inşasında da önemli bir rolü olmuştur.²⁶

Günümüz göç süreçlerinde ön plana çıkan hususlardan biri göçlerin güneyden kuzeye, doğudan batıya, çevreden merkeze, sömürülen ülkeden sömüren ülkeler yönünde olmasıdır. Bunun esas sebebi, göçün başladığı yer ile bittiği yer arasındaki maddi ve manevi farklılıklardır. Dünyanın kuzey/güney, doğu/batı ülkeleri arasında büyük ölçüde nüfus, gelir, refah, güvenlik ve insan hakları gibi birçok açıdan bir dengesizlik bulunmaktadır. İnsanlar daha güvenli, güzel ve özgür bir hayata sahip olmak için yaşadığı yeri terk edip sadece uluslararası hukukun yasal çerçevesinde değil, kimi zaman zor ve ölümcül yollardan da göç etmeye çalışmaktadır.²⁷

Göç, bugün -önceki yüzyıllardan farklı olarak- küreselleşmiş bir olgudur. Göç veren ve alan bölgeler farklılaşmakta, bu şekilde göç alan ülkeler ve bölgelerin yapısı çeşitli kültürel yapıdaki sığınmacılar ile zenginleşmektedir. Göçün bir diğer özelliği ise giderek hızlanmasıdır. İletişim ve ulaşım imkânlarının artması ile göç etmek isteyen veya göç etmeye mecbur bırakılan insanlar için bu daha kolay hâle gelmiştir. Ayrıca göçün farklılaşmasından da bahsedilebilir. Göç alan ülkeler sadece iş gücü göçü ile değil; göçmen, mülteci, sığınmacı gibi birçok statüdeki birey ve topluluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Son olarak ise sığınmacı nüfusunda cinsiyet bazında değişim yaşandığı söylenebilir. Geçmişe oranla bugün göç edenler içinde

²⁴ Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*, s.8.

²⁵ Kaya, *Türkiye’deki Suriyeliler İç İç Geçişler ve Karşılaşmalar*, s. 15.

²⁶ N. Aslı Şirin Öner, “Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar”, *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 13.

²⁷ Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*, s.23.

kadınların sayısı gittikçe artmaktadır. Özellikle emek göçü açısından bakıldığında kadınlar geçmişe oranla daha fazla göç etmektedirler.²⁸

Göç; ekonomik, siyasal ve kültürel olayların gerçekleşmesinde ne tek nedendir ne de meydana gelen bir takım olaylarda tek sonuçtur. Göç olgusu yapısı itibari ile birçok neden ve sonucu içinde barındıran bir olgudur. Göç sonrası ortaya çıkan toplumsal değişim ve dönüşümleri daha iyi anlamak için göçe sebep olan koşulların ve bu sürecin sonunda meydana gelen sonuçların anlaşılması gerekmektedir. Aksi takdirde karşılaşılan çeşitli toplumsal, siyasal ve ekonomik vakaların anlaşılmasına dair yapılacak tespitlerin zemini ve bağlamı yetersiz kalacaktır. Araştırmanın ana eksenlerinden birini “göç” oluşturmaları sebebiyle bir sonraki başlıkta bu olgu, nedenleri ve sonuçları bağlamında değerlendirilecektir.

1.1.1. Göçün Nedenleri ve Sonuçları

Göçün nedenleri ve sonuçları, her çağ ve her toplum için sabit değildir. Yaşanılan çağa ve insanların yaşadığı coğrafyaya, topluma göre göçün nedenleri ve sonuçları da farklı olmaktadır. Geçmişten günümüze insanın iradesi dışında gelişen doğa hadiseleri göçün en önemli nedenini oluşturmuşken sanayi devrimi ve sonrasında asıl belirleyicisi insan olan ekonomik, siyasal ve sosyal faktörler göçün en önemli nedenleri haline gelmiştir.²⁹ Bu durum günümüzde gerçekleşen göç olayları için de geçerlidir. Bugünkü göç hareketleri tek nedene indirgenmeyecek kadar karmaşık, çok etkenli bir yapıya sahiptir. Günümüz göç hareketlerinde, Kuzey-Güney ve Doğu- Batı ülkeleri arasında gittikçe derinleşen ekonomik, hukukî, eğitsel vb. eşitsizlikler, yaşanılan siyasi istikrarsızlıkların sebep olduğu yıkımlar ve savaşlar öne çıkan başlıca nedenlerdir.³⁰

Cengiz Çandar’a göre göç hep iki şeyi ifade eder veya iki sebepten ötürü gerçekleşir. Birincisi, zorunluluk durumudur. İnsanoğlu var oldukça zorunluluk

²⁸Castles ve Miller’dan aktaran Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2008, s. 569, 570.

²⁹**Meydan Larousse Ansiklopedisi**, Sabah Gazetesi (yay.), Cilt: 8, s.55; Ayrıca bkz. Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikaları**, İmge Yayınevi, Ankara 1996 aktaran Ekici ve Tuncel, “Göç ve İnsan”, **Birey ve Toplum Dergisi**, s. 13.

³⁰Kemal Görmez vd. “Küreselleşme, Göç, Göç Yönetimi ve Türkiye”, **Uluslararası 11. Kamu Yönetimi Sempozyumu**, Elazığ, Fırat Üniversitesi (yay.), 28-29-30 Eylül 2017, ss. 561-571; Ayrıca bkz. Betül Dilara Şeker, “Göç ve Uyum Süreci: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme”, **Göç ve Uyum**, Transnational Press London, Birleşik Krallık 2015, s.18.

sebebiyle göç olacaktır. Bir bakıma göç, coğrafi, ekonomik, sosyal vb. şartların yol açtığı zarureten doğan bir olgudur. Yani göç ve zorunluluk kavramlarının bulunduğu bir durum söz konusudur. İkincisi ise korkunun, zorun, şiddetin, siyasi nedenlerin getirdiği göçtür. İnsanlar ülkelerinde ortaya çıkan siyasi karışıklıklardan, ülkelerinin hükümetleri tarafından uygulanan baskıcı politikalardan ötürü kendilerini daha rahat ifade edebilecekleri, daha özgür hissedebilecekleri bir yere gitme arayışı içerisine girerler.³¹ Kimi zaman bu tip baskıcı politikaların ve siyasi kargaşanın olduğu ülkelerde savaşlar, yıkımlar meydana gelir ve insanlar yurtlarında kalamayacak noktaya gelip zorunlu olarak yaşadıkları yeri terk eder –ki bu araştırmanın konusu olan Suriye göçünün en temel sebeplerinden biri de bu durumdur.

Tarihsel perspektiften göç sürecine bakıldığında köle ticareti, sömürgecilik akınları, ulus devletlerin kuruluşu ile bazı toplulukların yaşadıkları yerleri terk etmesi veya yaşadıkları yerde ikinci sınıf vatandaş konumuna düşmesi, mübadeleler, misafir işçilik, devletler ve küresel sermayenin menfaatlerinden dolayı topluluklar yerinden edilmiş ve başka yerlere sürüklenmişlerdir.³² Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra 1950’li yıllarda yıkılan Avrupa devletleri başta olmak üzere, Amerika ve petrol zengini Arap ülkeleri ihtiyaç duydukları iş gücünü karşılamak için geliştirmekte olan ülkelere veya üçüncü dünya ülkelerinden işçi almışlardır. Sömürgecilik sonrası Asya, Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde etnik ve dini temelli yeni, zayıf birçok devlet kurulmuştur. Bu ülkelerde sömürgeci devletlerin el çekmesinden sonra şiddet olayları baş göstermiş, milyonlarca insan mülteci durumuna düşmüştür.³³

Göçün günümüzde bu derecede etkili ve yaygın olmasının da bazı nedenleri bulunmaktadır. Bunda özellikle iletişim ve ulaşım olanaklarının artması, sığınmacıların hükümetlerin karşısında kazandığı bazı haklar etkili olmuştur. İletişim ve ulaşım alanında gerçekleşen ilerlemeler sayesinde göç edenler, diğer hemşeri ve akrabalarını gittikleri yerlerdeki fırsatlardan haberdar etmektedir. Ayrıca Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütler aracılığıyla sığınmacıların yasal haklar elde etmesi

³¹Cengiz Çandar, “Dünyada Göç Olgusu”, **Uluslararası Göç Sempozyumu**, İstanbul, Haziran 2006, Zeytinburnu Belediyesi (yay.), ss. 29-32.

³²Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s.100

³³Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s.103, 104.

de göçü teşvik etmektedir.³⁴ Göçün yaygınlaşmasında diğer bir neden ise günümüzde sosyal medya kullanımının gittikçe artması, buna bağlı olarak insanların bu araçlarla isteklerini gerçekleştirmek ve fikirlerini başkalarına ulaştırma isteğidir. İnsanlar gelişen teknoloji ile yeni/modern olana arzu duymakta ve bunları elde etmek istemektedir. Bireyler bu araçlarla bir yandan arzularını gerçekleştirmeye çalışırken bunun sonucunda; dini, siyasi ve etnik fikir ayrılıkları karşı karşıya gelmekte, birtakım ayrıştırmalar ve çatışmalar da göçlere neden olmaktadır.³⁵

Göçün sonuçları da tıpkı nedenleri gibi çeşitli olabilmektedir. Göçün bireysel ve toplumsal anlamda birbirinden farklı etkileri bulunmaktadır. Göç sonucunda öncelikle bireyin ve toplumun anlam ve değer dünyasında değişimler, dönüşümler meydana gelmektedir. Sağlıklı birey öncelikli olarak doğal ve sosyal çevresiyle uyumlu insana karşılık gelmektedir. İnsanların sahip olduğu hayal, düşünce, duygu, alışkanlık ve tutumlarında çevrenin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bir bakıma çevresel ortamın değişimi anlamına gelen göç, bireyde yeni bir gerilim, stres ve psikolojik travma etkisi yaratmaktadır.³⁶ Ayrıca farklı bir kültürde toplumsallaşma süreci, yaşadığı kültürün örüntüleriyle (dil, din, duygu, alışkanlık, tutum vb.) donanmış birey için birçok engel ve güçlüklerle doludur.³⁷

Göçün bir diğer sonucu ise farklı kültürler arasında karşılaşmalara imkân vermesi ve kısmen bir arada yaşama kültürünün oluşmasına yarar sağlamasıdır. Böylelikle farklı dilleri konuşan, farklı dinlere mensup olan ve farklı etnik ve kültürel yapılardan insanlar bir araya gelmekte ve etkileşimleri sağlanmaktadır.³⁸ Göçe bu yönüyle bakıldığında, göçün olumlu sonuçlar getirdiği de görülecektir. Bir pedagoga göre *“birden fazla kültürün yüz yüze gelmesi, patolojik bir durum değil, aksine zenginleştirici ve ufuk açıcı bir gelişmedir.”*³⁹ Farklı kültürlerin ve toplumların bir araya gelmesi, karşılaşmaları ise kimi zaman yeni bir medeniyetin yahut dinin kurucu unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin dünya nüfusunun önemli bir

³⁴P. L. Martin'den aktaran İnce, “Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi: Şanlıurfa Örneği”, s.18.

³⁵Abadan Unat, **Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, s. XXXII, III.

³⁶Ekici ve Tuncel, “Göç ve İnsan”, s.19.

³⁷Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s.155.

³⁸Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s.12.

³⁹Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s.162.

bölümünün mensup olduğu Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet dinlerinde göçün/hicretin önemli bir yeri bulunur.⁴⁰

Göçün çok kültürlülüğü besleyen olumlu yanı olmakla beraber göç sonucu farklı kültürlerin bir araya gelmesi çatışmaya, ayrışmaya da neden olabilmektedir. Sanayileşme ve teknolojinin hızla gelişmesi ile kırsal alandan kentlere, sınırlı ekonomik koşullara sahip ülkelere gelişmiş ülkelere işçi nüfusun; siyasal nedenlerden dolayı bireylerin ve toplumların göç etmesi ile yeni ortama uyum sağlama problemi ortaya çıkmaktadır. Böylelikle daha önceleri homojen bir yapıda olan ve nüfusun az olduğu kentlerde toplumsal – kültürel sorunlar belirmektedir. Örneğin geleneksel, dinî değerlerin manevi bir güç kaynağı olduğu kentlerde bunlar zayıflamaya başlamış, yeni toplumsal koşullar karşısında yönetim anlayışları ve davranış kalıpları (mimarî yapı, giyim ve yemek kültürü) değişime uğramıştır.⁴¹

Göçün bireysel ve toplumsal sonuçlarının yanı sıra ekonomik ve siyasal alanda da bir takım sonuçları olmaktadır. Bir taraftan göçe ev sahipliği yapan yerde ekonomi bir dinamizm kazanırken diğer taraftan da yeni bir egemenlik sömürü ilişkisi de doğmaktadır.⁴² Siyasal alanda yaygın olarak karşımıza çıkan sonuç ise göç ve sığınmacılar meselesinin güvenlik zaviyesinden değerlendirilmeye alınmasıdır. Sığınmacılar, “güvenikleştirme”⁴³ politikalarının etkisiyle bazen yerel halkın sözel ve fiziksel şiddetine maruz kalmakta, ötekileştirici tepkilerle karşı karşıya gelmektedir. Göçlerin gerçekleşmesinden sonra siyasi arenadaki aktörler de güvenlik söylemleri üzerinden nemalanabilmektedirler. Günümüzde özellikle baskıcı yönetimlerin hâkim olduğu modern devletler, çeşitli sosyal problemleri egemen toplumsal korkuyu işleyerek ve yeniden üreterek yönetmektedirler. Bu iktidarlar, vatandaşlarının kaygılarını kullanmak suretiyle güncel siyasi meselelerde kendilerine prim sağlama ve yönetsel anlamda karşılaşılan zorlukları aşmanın bir yolu olarak

⁴⁰Korkmaz, **Göç ve Din**, s.69; Ahmet Turan Yüksel, “Medeniyet Kurucu Olarak Hicret”, **Din ve Hayat Dergisi**, Sayı: 33, 2018, s. 29.

⁴¹Sabri Çakır, “Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011, Sayı: 24, s. 133, 134

⁴²Ekici ve Tuncel, “Göç ve İnsan”, s.11.

⁴³“...güvenikleştirme, bir siyasi aktörün belli bir konuyu ‘normal siyaseti’ tehdit ettiği söylemini kullanarak güvenlik alanına itmesi ve siyasetin resmi ve yerleşik usullerinin ötesinde ‘acil’ önlemler kullanmasıyla gerçekleşir.” Karyotis ve Stivachtis’den aktaran Şebnem Koşer Akçapar, “Uluslararası Göç Alanında Güvenlik Algılamaları ve Göçün İnsani Boyutu”, **Küreselleşme Çağında Göç Kavramları, Tartışmalar**, (13-27), İletişim Yayınları, İstanbul 2018.

güvenlikçi politikalara başvurabilmektedir.⁴⁴ Göç meselesine güvenlikleştirici politikayla yaklaşıldığında, bu politika acı duyan ve ezilen insanların görüntüsü karşısında bir bakıma vicdani rahatsızlığı bastırmaya ve sığınmacı meselesine kayıtsız kalmaya neden olmaktadır. Yani sığınmacılara yapılanları ahlaki değerlendirmeden muaf tutmaktadır.⁴⁵

Göç olgusunun daha sistemli bir şekilde anlaşılmasında göç kuramları da önem arz etmektedir. Dolayısıyla bir sonraki alt başlıkta göç kuramlarına yer verilecek. Bu araştırmanın konusunun Suriye göçü ve oradan gelen sığınmacılar olması sebebi ile bu göçü anlamaya yardımcı olacağını düşündüğümüz kuramlara yer verilecektir. Göç kuramları başlığında, bir seçime tabi tutulan kuramlar kısaca açıklanacak ve her bir kuramın önermeleri ile Suriye göçü değerlendirilecektir.

1.2. GÖÇ KURAMLARI

Göç olgusu 19.yy'den itibaren sistematik olarak incelenmeye başlanmış, bu olguyu açıklamak için birçok kuram geliştirilmiştir. Her bir kuram bu olguyu açıklamak için farklı kavram, hipotez ve önermeler kullanmıştır. Bu durum, göç olgusunun tek bir kuram veya disiplinle açıklanamayacağını göstermektedir. Her kuramın bir takım eleştirilere maruz kalması ve bir takım eksiklerinin olması da buna işaret ediyor. Ayrıca yaşanan göç süreçlerinin karmaşık yapıda olması ve her göç olayının birbirinin aynısı olarak gerçekleşmemesi tek yönlü bir açıklamadan ziyade karma bir açıklama yöntemini gerekli kılmaktadır.⁴⁶

Ravenstein Göç Kanunları Kuramı, Alman- İngiliz coğrafyacı ve harita uzmanı olan Georg Ravenstein'in bu konuda ilk defa 1885 ve 1889 yıllarında Londra'da Royal Statistical Society'ye sunduğu "Göç Kanunları" (The Laws of Migration) başlıklı iki makalesine dayanır. Ravenstein kuramına göre göç hareketlerinin önemli bir kısmı kısa mesafelere doğru gerçekleşirken, uzak mesafeli göçler ise ticaret ve sanayi merkezlerine doğru gerçekleşir. Ayrıca Ravenstein'e göre göçün diğer başlıca nedeni, insanoğlunun durumunu maddi açılardan düzeltme

⁴⁴Ayhan Kaya, "Göç: Güvenlik ve Korkunun İktidarı", **Uluslararası Göç Sempozyumu**, İstanbul, Haziran 2006, Zeytinburnu Belediyesi (yay.), ss. 23-28.

⁴⁵Zygmunt Bauman, **Kapımızdaki Yabancılar**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2018, s. 33.

⁴⁶Savaş Çağlayan, "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 17, s. 69; İnce, "Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi: Şanlıurfa Örneği...", s. 41.

isteğinden ileri gelmektedir. Ravenstein, kendisine yönelik eleştirileri de göz önüne alarak nüfus ve ekonomi ile ilgili yasaların fizik yasaları gibi kesinlik taşımadığını belirtmiştir.⁴⁷ Ravenstein'ın kuramı göç hareketlerinde ekonomik faktörlere odaklansa da Suriye göçünü anlamaya yardımcı olacak bilgiler de içermektedir. Suriyeli sığınmacıların çoğu, göçün başlangıcında uzak mesafeli yerlere gitmek için ekonomik ve sosyal sermayeye sahip değildi. Bu nedenden dolayı Türkiye'de fiziksel olarak yakın yerler tercih edildi. Ancak göçün ilerleyen safhalarında Ravenstein'ın kuramında olduğu gibi, Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar sınır illerinden İstanbul, İzmir, Bursa gibi ticaret ve sanayi merkezlerine göç etmeye başlamışlardır.⁴⁸

İtme Çekme Kuramı, Everett S. Lee'nin "*A Theory of Migration*" (Bir Göç Teorisi) adlı makalesine dayanır. Lee, göçün meydana gelmesinde etkili olan faktörleri itme-çekme başlığı altında sınıflandırmıştır. Buna göre hem yaşanan yerde hem de gidilen yerde itici ve çekici faktörler vardır. İtici ve çekici faktörler kişiden kişiye farklılık gösterebilmektedir. Bireyin yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu, sosyal çevresi bu noktada etkili olmaktadır. Örneğin eğitim çağında çocukları olan bir aile için gidilecek yerdeki eğitimin kalitesi, ailenin göç etmesinde önemli rol oynayan itici/çekici bir faktördür. Gidilmesi planlanan yerde eğitim kalitesi iyi ise bu durum aile için çekici, eğitim iyi değilse itici olacaktır. Çocukları olmayan biri için bu durum nötr olabilmektedir. İtme ve çekme kuramı, insanların bir ülkeden göç etmesine sebep olan itici ve gidilen ülkeyi cazip hâle getiren çekici faktörleri analiz etmektedir.⁴⁹ Bu kuramın önermeleri ile Suriye göçüne bakıldığında bir takım itici ve çekici faktörlerin etkinliği fark edilecektir. Öncelikle göçe kaynaklık eden ülke olarak Suriye'deki çatışmalı ortam göçe sebep olsa da bu tek başına itici faktör değildir. Ülkedeki çatışmalı ortamın sebep olduğu işsizlik, yoksulluk, alt yapının tahrip olması, askere alınma endişesi gibi sebepler de itici faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılar için göç edilen ilk ülkeler arasında

⁴⁷ Abadan Unat, **Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, s.52.

⁴⁸ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre 09.01.2020 tarihi itibarı ile İstanbul'da 480.077, Bursa'da 176.743, İzmir'de 147.503 Suriyeli sığınmacı ikamet etmektedir. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi: 23.01.2020).

⁴⁹ A. Deniz Ela Özcan, "Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme", **İş ve Hayat Dergisi**, 2016, Cilt: 2, Sayı: 12, s. 192, 193; Celal İnce, "Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme", **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, 2019, Cilt:11, Sayı: 18, s. 2586, 2587. Ayrıca bkz. Göç Terimleri Sözlüğü, "İtici-çekici faktörler (push-pull factors)", Uluslararası Göç Örgütü (IOM), s.50.

olmasının da bir takım çekici faktörleri bulunmaktadır. Suriyeli sığınmacılara yönelik takip edilen politikalar, ulaşım kolaylığı, sığınmacılar ile yerel toplum arasındaki dil benzerliği veya birliği (Arapça, Kürtçe, Türkçe), sınırın iki yakasındaki tarihsel-sosyal yakınlıklar Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye göç etmesinde çekici faktörler olmuştur.⁵⁰

Neoklasik Ekonominin Makro Kuramı, uluslararası göç hareketinin en eski kuramı olup ekonomik gelişmeye dayalı olarak geliştirilmiştir. Bu kurama göre, uluslararası göç ve iç göçün nedeni ülkeler arasında emek konusundaki arz ve talep alanında ortaya çıkan farklılıktan kaynaklanmaktadır. Emek fazlasına sahip olan ülkeler düşük emek piyasasına yani düşük ücret düzeyine sahiptir. Buna karşın sermayeye kıyasla sınırlı emek piyasasına sahip olan ülkelere ise ücret düzeyi yüksek olmaktadır. Bu durumda ücret düzeyi düşük, emek piyasası geniş olan ülkelere göç gerçekleşmektedir. Bu nüfus hareketliğinin sonucu olarak emek zengini olan ülkelere emek piyasası daralmakta ve ücret düzeyleri artmaktayken sermaye zengini ülkelere ücret düzeyleri düşmektedir. Böylelikle bir denge sağlanmaktadır.⁵¹ Bu kuram, uluslararası hareketliliği daha çok ekonomi temelli olarak gördüğünden Suriye göçünü açıklama potansiyeline fazla sahip olmadığı düşünülebilir. Ancak çatışma, iş ve istihdam birbirinden uzak olgular değildir. Çünkü Suriye'de iç çatışma ve yıkımların neden olduğu bir durum da işsizlik ve yoksulluktur. Dolayısıyla çatışmaların görece az olduğu yerlerde de insanlar işsizlik ve ekonomik kaygılardan dolayı göç etmektedir. Suriye'den Türkiye'nin sınır illerinde göç edenlerin önemli bir kısmı ikincil sektörlerde çalışma imkânı bulabilmekte ardından sığınmacıların belirli bir kısmı daha iyi iş ve yaşam imkânlarını elde edebilmek için ülkenin batı illerine ya da Batı Avrupa ülkelerine göç etmeye çalışmaktadırlar. Başka bir ifade ile Suriye göçünün başlangıcında çatışma ve güvenlik meselesi önemli sorunken daha

⁵⁰İnce, "Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme", s. 2587, 2588.

⁵¹Abadan Unat, **Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, s.53; Douglas S. Massey, Joaquin Arango ve diğerleri, "Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi", Saniye Dedeoğlu, Burcu Oskay ve diğerleri (çev.) **Göç Dergisi**, 2014, Cilt:1, Sayı:1, s.13.

sonraları ülkedeki alt yapının tahrip olması, işsizlik ve artan yoksulluk göç edelerin sayısını arttırmıştır.⁵²

Neoklasik Ekonominin Mikro Kuramı, A. L. Sjaastad, G. Borjas ve P. M. Todaro'nun geliştirdikleri bu modele göre, bireyler rasyonel bir tutum sergileyerek fayda-maliyet hesabı yaparak göç etmeye karar verirler. Çünkü insanlar bu süreçten parasal net bir getiri bekler. İnsanlar bilgilerini, becerilerini en yüksek seviyede kullanabilecekleri yere gitmeyi tercih ederler. Ancak yüksek ücretlere ulaşmadan evvel göze almaları gereken bazı maliyetler vardır. Seyahat maliyeti, göç ederken ve iş ararken hayatı devam ettirmenin maliyeti, yeni bir dil ve kültürü öğrenme çabası, eski bağlardan uzaklaşıp yeni kültüre uyum sağlamanın psikolojik maliyeti vb. durumlarla karşı karşıya gelir. Bunun sonucunda potansiyel sığınmacılar, farklı yerlere hareket etmenin faydalarını ve maliyetini hesaplarlar ve belirli bir zaman diliminde tahmin ettikleri getirilerinin en yüksek olacağı yere göç ederler.⁵³ Bu kuram Suriye göçünü tam olarak açıklamasa da anlamaya bir parça katkı sunmaktadır. Suriye'den göç eden bireyler ve gruplar, benzerliklere sahip olsalar da tamamen homojen bir yapıda değildir. Eğitim düzeyi ve beşeri sermayesi yüksek olan bireyler göçün başlangıcında komşu ülkelere göç ettiler. Ancak tıpkı bu kuramın önermelerinde olduğu gibi bu bireyler, hem kendi niteliklerine uygun iş bulabilmek için hem de refah açısından daha yüksek yerlere ulaşabilmek için özellikle Batı ülkelerine göç etmeye başladılar.⁵⁴

Göç Sistemleri Kuramı, esas olarak birkaç önermeye dayanmaktadır. Bu kurama göre, göç hareketinde fiziksel yakınlık göçü kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olsa da bu hareketin gerçekleşmesini garanti eden bir unsur değildir. Ayrıca iki ülke arasındaki coğrafi uzaklık göçü zorlaştırıcı bir faktör olsa da göçün gerçekleşmesine engel olmamaktadır. Bu kuramın diğer önemli bir önermesine göre, iki ülke arasında gerçekleşen göç alışverişi tarihsel ve güncel ilişkilere göre şekillenmektedir. Ülkeler arasındaki ticari ve mali ilişkiler, kültürel bağların etkisi göçe yön vermektedir. Göç sistemleri kuramının yaklaşımına göre, göç sürecindeki sosyal hareketler makro ve

⁵²İnce, "Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme", s. 2590.

⁵³Massey, Arango vd. , "Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi", s. 14; A. Deniz Ela Özcan, "Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme", s. 196.

⁵⁴İnce, "Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme", s. 2592.

mikro yapılardaki karşılıklı bağlantıların getirisi olarak kabul edilir. Makro yapılar geniş ölçekteki kurumsal faktörlere işaret ederken mikro yapılar ise göçmenlerin inanış, davranış ve kendi aralarındaki sosyal ağa tekabül etmektedir. Göç veren ve alan ülkeler arasında göçün kontrolü ve göçmenlerin yerleşimiyle oluşan makro ilişkiler, dünya pazarının ekonomik durumunu ve uluslararası pratik ve hukuksal ilişkilerle bağlantılıdır. Göçmenlerin hem kendi aralarında hem de göç ettikleri yerdeki toplumla geliştirdikleri ilişkiler ve ağlar, onların mevcut konumda yeni bir “sosyal sermaye” inşa etmelerini sağlar.⁵⁵ Göç sistemleri kuramı da diğer kuramlar gibi Suriye göçünü açıklamaya yardımcı olacak niteliktedir. Suriyeli sığınmacıların dünyada en fazla Türkiye’ye ve Türkiye’nin sınır illerine göç etmesinde fiziki yakınlık, Türkiye’nin göç politikasının yanında birçok toplumsal ve siyasal içeriği de barındırmaktadır. Siyasal, sosyal ve kültürel anlamda Türkiye ve Suriye arasında birçok benzerlikler bulunmaktadır. Her iki devlet de zamanında tek elden, Osmanlı İmparatorluğu tarafından yönetilmiştir. Suriye’de birbirinden farklı kültürlere sahip topluluklar Türkiye’de de bulunmaktadır. Sınırın her iki tarafındaki toplum arasında kültürel bağlar bulunmakta ve çizilen siyasi sınırlara rağmen toplumsal-kültürel ilişkiler devam etmektedir. Dolayısıyla Göç sistemleri kuramında geçtiği gibi birçok konudaki (sosyal, siyasal) birlik ve benzerlik Suriye göçünün Türkiye’ye yönelmesinde etkili olmuştur.⁵⁶

İlişkiler Ağı Kuramı (Network Kuramı), geldikleri ülke ile yeni yerleştikleri ülkede eski göçmeler, yeni sığınmacılar ve sığınmacı olmayan kişiler arasındaki dostluk, akraba ve ortak kökeni ön plana çıkaran bir kuramdır. Herhangi bir ülkeye ilk defa göç eden bireyler tüm maliyetleri ve zorlukları göz önüne alıp hareket ederler. Ancak bu ilk sığınmacı grup/bireyler daha sonra kendilerini izleyecek kişilere yapacakları destekle bir sonraki göç hareketini daha da kolaylaştırırlar. Bu şekilde göçün maliyet ve risklerini azaltan bu ağlar, ilişkiler çoğaldıkça sığınmacıların gidebilecekleri ülkeler ve çalışabilecekleri alanları da arttırmaktadır.⁵⁷ İlişkiler ağı kuramı da Suriye göçünü açıklama konusunda önemli

⁵⁵Massey, Arango vd. , “Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi”, s. 34; Çağlayan, “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, s. 82, 83.

⁵⁶İnce, “Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme”, s.2601.

⁵⁷Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s. 33; Abadan Unat, **Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, s.64.

önermelere sahiptir. Suriye göçü 2011 yılında başlayıp hemen biten bir durum değildir. Yıllardır devam eden bir süreci kapsamaktadır. İç çatışmaların başladığı ilk dönemlerde hayatlarını kurtarmak adına en yakın ülkeye göç eden Suriyeli sığınmacılar, sonraki dönemlerde göç edecek kişiler için kısmen bir kılavuz ve bilgi kaynağı olmuştur. Diğer bir ifade ile ilk göç eden öncü gruplar sonradan gelişen ilişki ağının temelini oluşturmuşlardır. Göç eden öncü gruplar dost ve akrabalarını çeşitli yollarla ulaştıkları yerlerin güvenlik, yaşam koşulları, iş imkânları hakkında bilgilendirmektedir. Böylelikle öncü grupların ardından gelen sığınmacılar, iş bulmaktan yalnızlığın hafifletilmesine kadar birçok konuda yardım alabilecek imkâna sahip olmaktadır.⁵⁸

Dünya Sistemleri Kuramı, İmmanuel Wallerstein'in fikirlerinden yola çıkan sosyoloji kuramcıları, uluslararası göçün kökenlerini 16. yy'den bu yana genişleyen dünya pazarının yapısıyla bağlantılı görmüşlerdir. Bu kuramın geliştirdiği şemaya göre merkezdeki kapitalist ağlar, çevredeki kapitalist olmayan toplumlara sızmaya başlayınca çevredeki nüfus göç etmeye başlar. Bu süreç, sömürgecilik olgusu ile yakından ilişkilidir. Uluslararası göç, kapitalizmin sebep olduğu kopma ve yer değiştirmelerinin doğal sonucudur. Kapitalist ekonomi Batı Avrupa, Amerika, Japonya gibi merkez ülkelerden çevre ülkelere yayıldıkça dünya nüfusunun giderek büyüyen kısmı bu ekonomiye dâhil olmaktadır. Bu şekilde sermaye ve mal dolaşımı gibi uluslararası insan hareketliliği de yaygınlaşmaktadır.⁵⁹ Dünya sistemleri kuramına göre, çevre ülkelerdeki toprak, hammadde ve emek dünya pazarının kontrolüne girdikçe göç kaçınılmaz olarak ortaya çıkar.⁶⁰ Bu kuramının bakış açısı da Suriye göçünün bazı yönlerini aydınlatmaktadır. Arap Baharı süreci ile Suriye'de başlayan iç çatışmaların, merkez ülkeler olarak görülen devletlerin çıkarlarından bağımsız olarak değerlendirilemeyeceği aşîkârdır. Özellikle Ortadoğu ülkelerinin sahip olduğu yer altı zenginlikleri, merkez ülkelerin ilgisini bu ülkelere yöneltmiş; bu

⁵⁸İnce, "Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme", s. 2603.

⁵⁹Abadan Unat, **Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, s. 61.

⁶⁰Massey, Arango vd. , "Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi", s. 24, 25; Çağlayan, "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", s. 80 81.

yer altı zenginliklerinden faydalanmak için verilen mücadele ise buralarda iç karışıklıklara ve çatışmalara neden olmuştur.⁶¹

1.3. SURİYE'DE ÇATIŞMA VE GÖÇ

2011 yılının Mart ayında Suriye'de gerçekleştirilen gösteri ve protestolar ile başlayan iç savaş; binlerce insanın hayatına mal olup ülkedeki milyonlarca kişiyi ise yerinden etti. Suriye göçü, İkinci Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen göç olaylarından ve Filistin krizinden sonra meydana gelen en büyük göç hareketi olmuştur. Birleşmiş Milletler (BM) genel sekreteri António Guterres'in bir açıklamasında belirttiği gibi Suriye göçü "...çağımızın en büyük insani acil durumu haline gelmiştir."⁶² Suriye göçü sadece Suriye'yi ve Suriye halkını ilgilendiren bir mesele olmaktan çıkmış, uluslararası kamuoyunun da ortak sorumluluğu haline gelmiştir. Dolayısıyla bu uluslararası kitlesel göç hareketi, birçok ülkeyi ilgilendiren bir olgudur. Suriye göçü, uluslararası toplumun aktif katılımı – Suriye halkının hakları ve menfaatlerinin gözetilmesi şartı- ile çözülmediğinden bir kriz haline gelmiştir.⁶³

Suriye iç savaşını ve göç hareketini anlamak, şüphesiz bu olayların meydana gelmesindeki toplumsal ve siyasal şartları göz önünde bulundurmaktan geçer. Dolayısıyla araştırmanın bu bölümünde öncelikli olarak Suriye göçünün toplumsal – siyasal arka planı irdelenecektir. Ardından araştırmanın yapıldığı bölge ülke olması sebebiyle Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye göç etmesinde ön plana çıkan bir takım unsurlar açıklanacaktır.

1.3.1. Göçün Toplumsal- Siyasal Arka Planı

Suriye devleti, Akdeniz'in doğu ucunda, Türkiye'nin ise güneyinde yer almaktadır. 2012 itibarı ile Suriye'nin toplam nüfusu 22,5 milyon olarak tahmin edilmiştir. Suriye'nin resmi dili Arapçadır. Başkenti, savaş öncesi 1,7 milyon nüfusa sahip olan Şam kentidir. 2012 yılında ülke nüfusunun yüzde 35'i 15 yaşın

⁶¹Ince, "Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme", s. 2599.

⁶²<https://www.unhcr.org/tr/12834-suriyeliler-artan-guvenlik-ve-kotulesen-sartlardan-kacarken-suriyeli-multecilerin-toplam-sayisi-3-milyona-eristi.html> (Erişim Tarihi: 30.01.2020).

⁶³Oytun Orhan, **Suriye'ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar ve Öneriler**, Ankara, 2014, s.7.

altındaydı.⁶⁴ Çeşitli etnik ve dini kimliklerden oluşan Suriye, 1970 yılında Hafız Esad'ın yönetime el koyması ile otoriter, askeri bir yönetim biçimine dönmüştür. Ülkedeki yapı ve sistem oğul Beşar Esad ile devam etmiştir.⁶⁵ Suriye'nin siyasal yapısı, teorik olarak cumhuriyet ve demokrasi üzerine kurulu olsa da rejim, pratikte otoriter bir yapıya sahiptir. Teorik olarak Suriye halkının, Cumhurbaşkanını ve Meclis üyelerini seçme hakkı bulunmaktadır. Ancak durum böyle olsa da Suriye halkı, yönetimi değiştirme gücüne sahip olamamıştır. Cumhurbaşkanı seçimlere rakipsiz girmekte ve meşruiyetini rakipsiz olarak girdiği referandumlar ile sağlamaya çalışmaktadır.⁶⁶

Suriye'nin siyasal yapısını tanıtıcı diğer bir husus Cumhurbaşkanlığı makamının ordu ve üst düzey güvenlik servislerinden yardımcıları ile siyasi, ekonomik kararlar alan ve bu kararlarda halkın fikrini dikkate almayan bir merci olmasıdır. Bu mevcut siyasi atmosfer, aktif bir muhalefete izin vermediğinden ülke, sivil toplumun, siyasi partilerin ve entelektüel oluşumların nefes alabileceği bir ortam olmaktan uzak olmuştur.⁶⁷ “Arap Baharı” şeklinde tabir edilen süreç başladığında ise siyasal yapının bu baskıcı yönü, ülkenin -binlerce insanın hayatını kaybettiği- bir girdaba girmesine sebep oldu.

17 Aralık 2010'da Tunus'ta 26 yaşındaki bilgisayar mühendisi Muhammed Bouazizi Sidi isimli bir gencin, satmak için hazırladığı sebze-meyve tezgâhının polis ve zabıta tarafından dağıtılıp dövülmesinin ardından, Tunus başta olmak üzere birçok Ortadoğu ülkesinde (Lübnan, Libya, Mısır, Bahreyn, Suriye) mevcut iktidarlara yönelik protesto gösterileri başladı. Demokrasi, adalet ve insan hakları talebiyle başlayan bu gösteriler “Arap Baharı” olarak isimlendirilen süreci başlatmış oldu.⁶⁸ Bu olaylara paralel bir zamanda, Suriye'nin Dera kentinde iki kadın doktorun

⁶⁴ AFAD, Türkiye'deki Suriyeli Göçmenler, 2013 Saha Araştırması Sonuçları, <http://www.madde14.org/images/a/a8/AFADSurSigIn2013.pdf> (Erişim Tarihi: 30.01.2020).

⁶⁵ İnce, “Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi: Şanlıurfa Örneği...”, s. 111.

⁶⁶ Adam Baczko, Gilles Dorronsoro ve Arthur Quesnay, **Suriye Bir İç Savaşın Anatomisi**, Ayşe Meral (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 62; İnce, “Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi: Şanlıurfa Örneği...”, s.111; Osman Bahadır Dinçer, Gamze Coşkun, Aslanın Krallığı Tehlikeye Giriyor, **Analist Dergisi**, Sayı: 4, 2011, s.22.

⁶⁷ Baczko vd. , **Suriye Bir İç Savaşın Anatomisi**, s. 60; Dinçer ve Coşkun, Aslanın Krallığı Tehlikeye Giriyor, **Analist Dergisi**, s. 22, 23.

⁶⁸ <https://www.ihh.org.tr/haber/18-aralik-2010-arap-baharinin-baslangici-1975> (Erişim Tarihi: 30.01.2020).

telefonda konuşurken “Hüsnü Mübarek düşmüş, darısı bizim başımıza...” şeklindeki sözleri, Suriye istihbaratı tarafından dinlenmiş ve iki doktor da tutuklanmış, ceza olarak saçları sıfıra vurulmuştur. Ardından doktorlardan birinin akrabası olan birkaç çocuğun duvarlara “Halk, düzenin yıkılmasını istiyor.” sloganlarını yazması, uzun süren iç çatışmaların başlamasına sebep olacak ilk kıvılcım olmuştur. Hapse atılan çocuklara işkenceler yapıldığının duyulması şehirde büyük protestolara sebep olmuş, rejim ise bu gösterileri şiddetle bastırmaya çalışmıştır.⁶⁹ Daha sonra gösteri ve protestolar Halep, Şam, Lazkiye, Hama, Humus gibi Suriye’nin büyük kentlerine taşmıştır.⁷⁰

Arap Baharı sürecine, sadece bu “küçük çaplı” olaylar sebep olmamıştır. Bu olaylar, Ortadoğu ülkelerinde halkın isteklerini ve ihtiyaçlarını dikkate almayan yönetimlere yönelik büyük olayları ateşleyen ilk kıvılcımlar olmuştur. Suriye’nin de dâhil olduğu Ortadoğu devletlerinin (Tunus, Libya, Lübnan, Suriye vb.) halkları; yönetimlerinden demokrasi, adalet ve daha eşit bir yaşam istemekteydi. Ancak yönetimler reformlar düzenlemek ve yurttaşlarının isteklerine kulak vermek yerine gösterileri şiddetle bastırma yoluna gitmiştir. Bu noktada Arap Baharı sürecinin ülkeler arasındaki etkisi de farklı olmuştur. Tunus’ta halk, gösteriler yoluyla iktidarın değişimini gerçekleştirirken Suriye’de ise uzun bir zamana yayılacak bir iç savaş başlamış oldu.⁷¹ Suriye’de göstericiler ilk süreçte demokrasi, adalet ve reform taleplerinde bulunurken Esad rejimi ise bu talepleri karşılamak yerine şiddetle bastırmaya çalıştı. Böylelikle “ekmek ve özgürlük arayışı kısa zamanda kanlı bir hesaplaşmaya dönüştü”.⁷²

Suriye özelinde sürece baktığımızda ülkede artan işsizlik, gıda fiyatlarında aşırı yükseliş, demokratik seçimlerin olmayışı, yolsuzlukların üzerine gidilmeyip halkın güveninin kazanılmaması, muhalif grupların kendini özgür olarak ifade edemeyişi, basın ve yayın alanındaki sansür uygulamaları ülkeyi iç savaşa götüren

⁶⁹ Halim Yılmaz, **Türkiye’de Suriyeli Mülteciler İstanbul Örneği Tespitler, İhtiyaçlar ve Öneriler**, Mazlumder Suriye 2013 Raporu, İstanbul 2013, s. 2.

⁷⁰ Fehim Taştekin, **Suriye Yıkıl Göt, Diren Kal**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 22; Ahmet Koyuncu, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, Çizgi Kitabevi, Konya 2014, s. 18.

⁷¹ Hamza Ateş ve Mücahit Bektaş, “Suriyelilerin Toplumsal, Kültürel ve Ekonomik Entegrasyonu”, **TESAM Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu - Ekonomik Siyasal ve Sosyal Boyutları ile Göç**, Bursa, TESAM (yay.), 26-27 Ekim 2016, s. 24.

⁷² Taştekin, **Suriye Yıkıl Göt, Diren Kal**, s. 22.

sürecin iç dinamikleri olmuştur. Ayrıca kitle iletişim araçlarının artan etkisi de bu süreci hızlandıran bir diğer faktördür.⁷³ Daha sonra yaşanan çatışmalar nedeniyle ülke kaosa sürüklenmiş, 500 bini aşkın insan hayatını kaybetmiş, ülke içinde 6,6 milyon insan yerinden olmuş ve yaklaşık 6 milyon insan sığınmacı durumuna düşmüştür.⁷⁴

Suriye savaşı ve göçü her ne kadar iç dinamiklerden kaynaklansa da bu durumun oluşmasında dış faktörlerin de önemli bir payı bulunmaktadır. Bu faktörlerin başında, uluslararası güçlerin ve devletlerin sürece müdahil olması gelmektedir.⁷⁵ ABD, Rusya, İran, Çin ve Türkiye gibi devletler, gösterilerin başında ve iç savaşın başlaması sürecinde Suriye yönetimi ile ilişkilerine göre farklı konumlar almış; kimi rejimin yanında yer alırken kiminin muhalif grupların yanında yer alması ülkedeki savaş halinin olumlu/olumsuz herhangi bir neticeye varmasına engel olmuştur. Uluslararası kamuoyu da Esad'ın her türlü şiddet eylemi karşısında, şiddetin önüne geçmek ve insanların yerinden edilmesini önleyecek bir yöntem geliştirememiştir. Özellikle Suriye konusunda Birleşmiş Milletler (BM)'de alınan kararlar, Rusya ve İran tarafından veto edilmiş, Esad rejimi bu tür adımlardan daha da güç almıştır. Bunun sonucunda Suriye iktidarı ve çeşitli muhalif gruplar arasında devam eden çatışmalar, ülkedeki milyonlarca insanın mağduriyetine ve binlerce insanın ölümüne sebep olmuştur.⁷⁶

Yaklaşık on yıla varan süreçte Suriye iç savaşı ve göçü, sadece Suriye'yi ve Suriye halkını değil başta Türkiye, bölge ülkeleri ve Avrupa devletlerini de ilgilendiren bir durum haline gelmiştir. Bu konunun bundan sonra daha az kayıp ve zararlarla çözülmesi adına, uluslararası kamuoyu öncelikli olarak Suriye halkının haklarını göz önünde bulundurarak daha insancıl ve barışçıl bir tutumla hareket edip sorunun çözülmesine yardımcı olmalıdır.

⁷³Yusuf Sayın, Ahmet Usanmaz ve Fırat Aslangiri, "Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği", **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 2016, s. 5; Dinçer ve Coşkun, Aslanın Krallığı Tehlikeye Giriyor, s. 20.

⁷⁴<https://www.unhcr.org/tr/suriye-acil-durumu> (Erişim Tarihi: 18/ 04/ 2021); Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s. 94, 95.

⁷⁵Koyuncu, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, s. 19.

⁷⁶Suriye'deki iç savaşın detaylı bir analizi için bkz. Baczko vd., **Suriye Bir İç Savaşın Anatomisi**, ss. 39-111; Erdoğan, **Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum**, s. 3.

1.3.2. Suriyelilerin Türkiye'ye Göç Etmesinin Ayırt Edici Unsurları

Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkiler uzun tarihsel bir geçmişe dayanmaktadır. Suriye, yaklaşık 400 yıl Osmanlı devletinin hâkimiyetinde kalmıştır. Bu süre zarfında tarihsel ve kültürel ilişkiler önemli oranda gelişmiştir. Ancak I. Dünya Savaşı'nın akabinde Türkiye ve Suriye arasında çizilen sınırlar, coğrafyayı böldüğü gibi toplumsal ilişkilere de bir takım sınırlılıklar getirmiştir. Buna rağmen her iki ülke arasında toplumsal-kültürel ilişkiler devam edegelmiştir.⁷⁷ Ancak iki ülke arasındaki siyasal ilişkiler, toplumsal-kültürel ilişkiler kadar olumlu gelişmemiştir. Hatta kimi zaman “düşman” algısıyla devam etmiştir. Suriye’de Hafız Esad’ın ölümü ile oğlu Beşer Esad’ın yönetime gelmesi ve Türkiye’de ise Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidar olmasıyla siyasal ilişkiler yumuşamaya başlamıştır. 2003 sonrası dönemde Irak’ın işgal edilmesi, Lübnan krizi, ekonomi-enerji ve su kaynaklarının yönetimi, ortak güvenlik sorunlarıyla mücadele etme gibi konularda işbirliği zirveye ulaşmıştır. Ayrıca 2009 yılına gelindiğinde iki ülke arasındaki vize sınırlaması kaldırılmış ve bakanlıklar tarafından ortak çalışmalara imza atılmıştır.⁷⁸

İki ülke arasındaki ilişkiler tarihte olmadığı kadar iyi giderken “Arap Baharı” sürecinde bu ilişkilerde kırılmalar meydana gelmiştir. Bir görüşe göre⁷⁹ sürecin henüz başlangıcında Ankara’nın talebi, gösterilerin şiddetten uzak bir şekilde göstericilerin isteklerinin dinlenilmesi ile çözüme kavuşturulması ve talepler doğrultusunda reform adımlarının atılmasıydı. Suriye yönetimi tarafından önerilerinin dikkate alınmadığı düşünen Ankara ilişkileri kesme yoluna gitmiştir. Ancak Suriye tarafının görüşüne göre ise reform adımları atılmaktayken Türkiye’nin İhvan (Müslüman Kardeşler) grubunun ülkede meşru siyaset yapabilmesi talebinin geri çevrildiği ve bunun ise ilişkilerin kopmasında önemli olduğu söylenilmektedir. 9 Ağustos 2011’de Ahmet Davutoğlu’nun Şam’da Beşar Esad ve Velid Muallim ile yaptığı 6 saatlik görüşme iki ülke arasındaki köprülerin atıldığı son temastır.⁸⁰ İki ülke

⁷⁷İnce, “Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi: Şanlıurfa Örneği...”, s.116.

⁷⁸Koyuncu, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, s. 20; İnce, “Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi: Şanlıurfa Örneği...”, s.116.

⁷⁹Soner Çağaptay ve Bilge Menekşe, **The Impact Of Syria’s Refugees On Southern Turkey**, Washington Institute for Near East Policy, Washington, 2014, s. 2; Ayrıca bkz. Koyuncu, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, s. 21.

⁸⁰<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/aramizi-kardesler-bozdu-20014040> (Erişim Tarihi: 06.09.2020) ; Taştekin, **Suriye Yıkıl Göt, Diren Kal**, ss. 104-107.

arasındaki siyasal ilişkiler sonlandırılrsa da iç çatışmalar sebebiyle, Türkiye, ülkesini terk eden sığınmacılara yönelik açık kapı politikası izleyerek onların ülkeye girişlerini kabul etmiştir.

Suriye'den Türkiye'ye ilk toplu göç hareketi, 29 Nisan 2011 tarihinde gerçekleşmiştir. Suriye'de iç çatışmaların başlamasından 6 hafta sonra Hatay ili Yayladağı ilçesindeki Cilvegözü sınır kapısından 252 Suriye vatandaşı içeri alınarak Hatay'da konaklamaları sağlanmıştır.⁸¹ Suriyeli sığınmacılar en çok komşu ülkelere, komşu ülkeler içerisinde ise en çok Türkiye'ye gelmiştir. Göçün ilk 3,5 yılında Türkiye'ye göç edenlerin sayısı 1 milyon 650 bin kişiyi aşmıştır. Göç edenlerin özellikle Türkiye'ye yönelmesindeki önemli bir sebep, bu süreçte Batılı devletlerin tutumları olmuştur. Bu devletlerin yönetimleri yaşanan insani dramın devamını engellemekten ve bir an önce savaşın sonlanmasına yönelik adımlar atmakta gerekli kararlığı gösterememişlerdir.⁸²

Tablo 1:Suriyeli Sığınmacıların Ülkelere Dağılımı.⁸³

Ülke	Nüfus Oranı	Nüfus
Türkiye	%65,6	3.667.681
Lübnan	%15,3	855.172
Ürdün	%11,9	665.404
Irak	%4,4	243.890
Mısır	%2,3	131.235
Diğer(K. Afrika)	%0,6	31.657

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Suriyeli sığınmacıların en çok yerleştiği ülke Türkiye'dir. Bu süreçte sığınmacıların Türkiye'ye göç etmesinin en ayırt edici unsuru Türkiye'nin açık kapı politikasını uygulamasıdır. Bu konuda devletin üst düzey yetkililerinin, gelenlerin zorla gönderilmeyeceğini ve kendilerine yönelik gerekli yaşamsal desteğin sağlanacağına dair taahhütlerde bulunması sığınmacılar için teşvik edici olmuştur.⁸⁴ Bir araştırmada Türkiye'ye gelen sığınmacılara, Suriye'de krize sebebiyet veren “mevcut başkan ve partisi” iktidardan düştükten sonra nasıl bir yönetimin tasavvur edildiği sorulmuştur. Katılımcılar, verilen

⁸¹Erdoğan, **Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum**, s.5.

⁸²Erdoğan, **Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum**, s. 10.

⁸³ <http://data2.unhcr.org/en/situations/syria#> (Erişim Tarihi: 18/ 04/ 2021)

⁸⁴Kemal Kirişçi, **Misafirliğin Ötesine Geçerken: Türkiye'nin “Suriyeli Mülteciler” Sınavı**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu & Brookings Enstitüsü, Sema Karaca (çev.), Ankara 2014, s. 22.

seçenekler arasından yüzde 43,1 ile Türkiye tarzı laik demokratik modeli, yüzde 25,3 ile Mısır tarzı ılımlı İslâm modelini, yüzde 9,4 ile Suudi Arabistan tarzı İslâmî modeli tercih etmiş, Avrupa ve Amerikan tarzı siyasal rejim tarzına ilgi ise yüzde 4,9 olmuştur.⁸⁵ İlk sırada Türkiye modeli yönetim tarzının istenmesinde, Türkiye'nin sığınmacılara yönelik uyguladığı açık kapı politikası ve yerel halkın dayanışma faaliyetlerinde bulunmasının etkili olduğu söylenebilir.

Suriyeli göçmelerin Türkiye'ye göç etmesinde diğer ayırt edici bir husus ise iki ülkenin tarihi, kültürel ve toplumsal anlamda ortak bir mirasa sahip olmasıdır. Suriye'nin mevcut sınırları büyük ölçüde I. Dünya Savaşı sırasında belirlenmiştir. Suriye ve Türkiye - özellikle iki ülkenin sınır illeri- arasındaki ilişkiler; ticaret, evlilikler ve sınırın iki yakasındaki akraba grupların geliş-gidişleri ile devam etmiştir. İç savaş sonrası yerel halkın sığınmacılara yönelik yardım ve dayanışma tutumlarının devam edegelen ilişkilerin sonucu olduğu düşünülmektedir.⁸⁶ Türkiye'ye göç edenler ağırlıklı olarak sınır illerini tercih etmişlerdir. İller arasında en çok sınır illerinin tercih edilmesinde fiziksel yakınlık etkili olduğu kadar tarihsel akrabalık ilişkileri ve kültürel benzerlik de etkili olmuştur. Benzer dile ve kültüre sahip olması sınır kentlerini, Suriyeli sığınmacılar için cazibe merkezleri haline getirmiştir. Ayrıca sınır kentleri, olası bir dönüş hareketinde, dönüşü kolaylaştıracak için daha fazla tercih edilmiştir.⁸⁷

Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye göç etmesinde bir diğer önemli faktör ise Suriye'deki iç savaşın sebep olduğu yıkım ve gidilebilecek yerler arasındaki imkânların farklılığıdır. Otoriter rejim ve muhalif örgütler arasında kalan halk kendisi için bir alternatif görmemiş ve uzun bir süreye yayılan savaş ülkeyi yaşanmaz hale getirmiştir. Çoğu sığınmacı ülkede çıkan savaşa katılmayı reddetmiş, bu reddediş ise onları zorla askere alınma gibi bir durumla karşı karşıya getirmiştir. Bu durum sebebiyle insanlar, sonu tahmin bile edilemeyen bir gelecek yerine ülkeyi terk edip yaşamlarını devam ettirmek için göç etmeye başlamışlardır. Gidilecek yerler arasında ise o ülkenin ve halkın sığınmacılara karşı tutumu dikkate alınmış,

⁸⁵Özkan Yıldız, "Türkiye Kamplarında Suriyeli Göçmenler: Sorunlar, Beklentiler, Türkiye ve Gelecek Algısı", **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 16 Sayı: 1, 2013, s. 162.

⁸⁶Mahmut Kaya, "Komşuda Misafirlik: Suriyeli Göçmenlerce Kurulmuş Mülteci Derneklerinin Perspektifinden Türkiye'de Yaşamak", **International Journal of Social Science**, Sayı: 3, 2015.

⁸⁷İnce, "Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi: Şanlıurfa Örneği...", s.118.

ayrıca oradaki iş, eğitim ve refah durumu da göz önünde bulundurulmuştur.⁸⁸ Bu hususun daha somutlaşması adına, *Neden Türkiye'deyim* isimli proje için konuşan Suriyeli birkaç sığınmacının ifadeleri açıklayıcıdır:

“Suriye’de yaşananlar hakkında gerçeği kabul etmek kolay değildi; benim gibi genç erkekler için pek çok seçenek yoktu: ordu, asiler ya da diğerleri...”⁸⁹

“Bir yıl sonra, Mısır’dan ayrıldım. Çünkü orada Suriyelilerin bir geleceği olmadığını fark ettim. Özellikle askeri darbeden sonra, işler karmakarışık bir hal aldı. Lisans eğitimime devam etmek istedim fakat Mısır’da bunu yapamadım... Türkiye’ye geldiğimizden sonra, Türkiye üniversitelerine geçiş prosedürü aracılığıyla eğitime devam edebileceğimi öğrendim. Üniversite evraklarımı Suriye’den gelirken yanımda getirmiştik, bunu yapabiliydik ve Türkçe çalışıp üniversiteye devam edebilirdim... Ek olarak, burada eğitime devam edebiliyorum. Ülkemi terk ettim çünkü orada hiçbir şey yapamıyorum, ama şu an dışarıda ülkem ve ülkemdeki insanlar için çalışabiliyorum. Burada çalıştığım organizasyondan Suriye’ye, orada nadir bulunan bazı ilaçlar gönderiyoruz.”⁹⁰

“ABD’de mülteci olarak kalma şansım vardı, ancak ülkeme yardım etmek istedim ve burada bulunarak, Türkiye’de Suriyeli organizasyonların sorunlarını çözerek daha fazla şey yapabileceğimi düşündüm.”⁹¹

Türkiye’ye gelen sığınmacıların ifadelerinden anlaşıldığı üzere Türkiye, sığınmacılar için kendi ülkeleri ile bağlarını devam edebilecekleri, gerektiğinde ülkelerine yardım etmek için bazı imkânları bulabildikleri bir yer olmuştur. Sığınmacılar, ülkelerine yardım etme durumları olmasa bile, Türkiye’deyken bir gün kendi topraklarına dönebileceklerini ve en azından orayla irtibat halinde olduklarını düşünmektedirler.

1.3.3. Şanlıurfa ve Suriyelilerin Göçü

Şanlıurfa coğrafi konumu, tarihsel birikimi, kültürel geçmişi ve dinî önemi nedeni ile birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Şanlıurfa’nın tarihi hakkında

⁸⁸Muhammed Şeyh Muhammed Neccar, “Suriye’den Türkiye’ye Göç: Nedenler, Sonuçlar ve Umutlar”, Tuba Erkut (çev.), *İlahiyat Akademi Dergisi*, Cilt: 3 Sayı: 4, 2016, s. 188, 189.

⁸⁹<https://journo.com.tr/suriyeli-multeciler-neden-turkiyede-yim> (Erişim Tarihi: 29.01.2020)

⁹⁰<https://nedenturkiyede-yim.com/hepimiz-buradan-ayr%C4%B1l%C4%B1yoruz-bu-nedenle-insanlar%C4%B1n-bizi-hat%C4%B1rlayabilece%C4%9Fi-bir-iz-b%C4%B1rakmam%C4%B1z-iyi-bdd4fad033d7> (Erişim Tarihi: 29.01.2020)

⁹¹<https://nedenturkiyede-yim.com/d%C3%BCnya-b%C3%BCt%C3%BCn-suriyelileri-%C3%B6ld%C3%BCrd%C3%BC-ve-tanr%C4%B1-bunu-g%C3%B6recek-664cd63b27aa> (Erişim Tarihi: 29.01.2020)

daha önce yapılan kazı çalışmalarında şehrin MÖ. 8000 yıllarından itibaren yerleşim birimi olarak kullanıldığını ortaya koymaktaydı. Fakat bir tapınak olan Göbeklitepe’de yapılan kazı sonucunda on iki bin yıllık kalıntılara ulaşılmış; bu da Şanlıurfa’nın dünyanın en eski yerleşim kentlerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Dünyanın ilk üniversitesi olarak kabul edilen üniversitenin kalıntıları da Harran ilçesinde bulunmaktadır. Buna benzer olarak Şanlıurfa’da birçok tarihi kilise, camii, han, hamam, çarşı, türbe de kentin tarihsel önemini göstermektedir. Bu yönüyle kent çeşitli kültür ve milletlere ev sahipliği yapmıştır.⁹² Sümer, Akad, Hitit, Babil, Kalde, Hurri, Mitanni, Aram, Med ve Pers devletleri tarih boyunca bu coğrafyayı yönetmiştir. Bu devletlerden sonra Makadonya, Roma ve Bizans uygarlıkları da burada önemli izler bırakmıştır. 1094 yılında Selçuklu hâkimiyetine giren Şanlıurfa, 1098 yılında Haçlı Edessa Kontluğu altına girmiştir. Sürekli el değiştiren Şanlıurfa daha sonra Eyyubi, Memluk, Timur devleti, Akkoyunlular, Dulkadir Beyliği, Safeviler ve 1516 yılında ise Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı döneminde Rakka eyaleti sınırları içinde bulunan Şanlıurfa 1916 yılında bağımsız bir sancak olmuştur.⁹³

Kentin coğrafi ve siyasî konjonktüründen dolayı sürekli el değiştirmesi çeşitli din, dil ve kültürlerin kentte iz bırakmasına; kentin değerler ve kültür açısından zengin bir yer haline gelmesine yol açmıştır. Bugün bile Şanlıurfa’da birçok etnik halk birlikte yaşamaktadır. Kentte nüfusun çoğunluğu Kürt, Arap ve Türklerden oluşmaktadır. Kürtçe, Arapça, Türkçe, Zazaca dilleri aynı mekânda konuşulmaktadır. Dolayısıyla Şanlıurfa etnik ve dilsel olarak çeşitliliğe sahip bir kenttir.⁹⁴ Örneğin 1800’lü yıllarda yaşamış El-Halebî el-Ğazzî, “Nehrü’z-zeheb fî tarîhi’l-Haleb” isimli eserinde Şanlıurfa hakkında şu sözleri sarf eder:

“Bu livanın sakinleri, Türklerden, Araplardan, Kürtlerden ve Ermenilerden oluşmuştur. Buradaki halk, huy ve ahlakının güzelliğiyle ünlenmiştir. Bazı

⁹²Mehmet Akbaş, “Tarihi Seyir İçinde Şehr-i Urfa”, **3. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi**, Ankara, Türkiye Yazarlar Birliği (Yay.), 6 Mart 2015, s.591.

⁹³Mahmut Kaya, **Aşiret Modernleşmesi**, Çıra Yayınları, İstanbul 2015, s. 97, 98; İnce, “Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi: Şanlıurfa Örneği...”, s. 128, 129.

⁹⁴Kaya, **Aşiret Modernleşmesi**, s. 99; İnce, **Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi**, s. 129.

konularda katı olsalar da özellikle yabancılara karşı ihsan ve ikramda çok titizdirler. İlme ve âlimlere önem verme bu halkın önemli diğer bir hasletidir.”⁹⁵

Bu çeşitlilik sadece devletler ve çeşitli halkların burada yaşaması ile sınırlı değildir. Hz. Âdem, Hz. Eyüp, Hz. İsa, Hz. İbrahim, Hz. Şuayip gibi birçok peygamber ile anılması, Hristiyanlık, Musevilik ve İslam dini geleneklerine ait şahsiyetlerin bu civarda yaşamış olması Şanlıurfa'nın kutsal/dinî bir mekân olarak önemini artırmıştır. Kentin toplumsal yapısında geçmişten günümüze “din” her zaman önemli bir öge olmuştur. Dolayısıyla Şanlıurfa'da bugün geleneksel kültürün devamı ve muhafaza edilmesinde dinin önemli bir faktör olduğunu söylemek mümkündür. Kentte bulunan Göbeklitepe, Şuayp Antik Kenti, Balıklıgöl, Hz. Eyüp Makamı, Halil-ür Rahman Medresesi, Rızvaniye Camii ve Külliyesi, Germuş Kilisesi gibi yapılar/mekânlar da bunun göstergesi olarak okunabilir.⁹⁶

Kökleri yüzyıllara dayanan kentin toplumsal yapısının önemli bir diğer unsuru ise ağalık, şeyhlik, aşiret reisliği gibi kurumlardır. Bölgede yaygın olan kan bağına dayanan geleneksel aile, akraba, aşiret ve köy yapısı, kişileri ait oldukları toplumsal gruplarla özdeşleştirmektedir. Belirli grupların geleneksel davranış, tutum ve kararları; bireylerin kişisel kararlarının ve siyasî katılımlarının önünde engel oluşturmaktadır. Böylelikle bu geleneksel toplumsal ve kültürel yapı kendine has davranış biçimleri, inançlar, değer yargıları ve kontrol mekanizmaları oluşturmuştur.⁹⁷ Fakat şehrin ekonomik kalkınmasında görülen olumlu gelişme ve modernleşmenin çeşitli boyutları ile (ulaşım, iletişim araçlarının yaygınlaşması, okullaşma oranının artması) kentleşmenin ilerlemesi bu geleneksel yapının değişimini beraberinde getirmiştir. Bu gibi geleneksel yapıların söz konusu etkileri zayıflamış olsa da geleneksellik ve modernliğin harmanlandığı yeni veçheler ortaya çıkmaktadır. Mahmut Kaya bu konuda, geleneksel aile bağlarının ve aşiret yapılarının kent merkezinde kurulan dernekler yoluyla devam ettirilmesini örnek vermektedir. Roller ve statüler değişiyor olsa da yeni girilen ortamda (kent merkezi

⁹⁵Necati Sümer, “Kâmil b. Hüseyin b. Mustafa Pâli el-Halebî el-Gazzî'nin Nehrû'z-zeheb fî tarihî'l-Haleb Eserine Göre Urfa Livası'nın Özellikleri.”, **L. Uluslararası İslam Tarihi ve Medeniyetlerinde Şanlıurfa Sempozyumu**, Şanlıurfa, 2016, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi (yay.), s. 350.

⁹⁶Kaya, **Aşiret Modernleşmesi**, s. 99; İnce, **Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi**, s. 129.

⁹⁷ Celil Abuzer, “Şanlıurfa'da Toplumsal Değişme ve Harran Üniversitesinin Bu Değişime Etkisi”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 13, 2004, s. 69.

ve çevresi) bu gibi kuruluşlar aracılığı ile bazı etkinlikler, bağılıklar ve alışkanlıklar çeşitli düzeylerde devam ettirilmektedir.⁹⁸

Kentin temel geçim kaynağı ise tarım, hayvancılık ve ticarete dayanmaktadır. Şanlıurfa ekonomisi için en önemli gelişmelerden biri Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) kenti ilgilendiren boyutudur. Bu proje sonucunda atılan adımlarla sulama imkânları ve tarımsal kültürün gelişmesi, ürün yelpazesine farklılık kazandırmıştır. Proje kapsamında Atatürk Barajının devreye girmesi ile tarımın yanında sosyal hayatın bazı veçhelerinde de değişiklikler meydana gelmiştir. Ürün yelpazesinin genişlemesi yeni fabrikaların açılmasına ön ayak olmuştur. Bu değişimin sosyal hayatı ilgilendiren önemli bir boyutu kadınların ev dışı işlerde çalışmaya başlamasıdır. Bu ise kentin geleneksel norm ve değerlerinin değişmesini hazırlamıştır. Ekonomik faaliyetlerin etkisi ile kalkınmakta olan Şanlıurfa; göç veren il konumundayken göç alan il konumuna geçmiştir. Kent merkezinde nüfusun artması sonucu var olan yapılar, işyeri ve konutlar artan talebi karşılamaktan uzaklaşmıştır. Bugün konut ve işyeri kiralari için yüksek rakamlar söz konusudur. Özellikle artan nüfusa oranla imara açılan arazilerin azlığı ve şehrin yeni gözdesi olan Esentepe, Karaköprü mevkiilerinde ev fiyatları ve kiralari ciddi anlamda artmıştır.⁹⁹ Suriye göçü ile artan sığınmacı nüfusunun bu sorunu daha da görünür kıldığını söylemek mümkündür.

Şanlıurfa'nın Suriye göçünden en çok etkilenen ve sığınmacıların yoğunlaştığı birkaç ilden olmasının önemli bir sebebi, Suriye ile sınırı olan iller arasında en uzun sınıra sahip olmasıdır. Şanlıurfa'nın Suriye ile üç sınır kapısı bulunmaktadır: Akçakale Sınır Kapısı, Ceylanpınar Sınır Kapısı ve Mürşitpınar (Suruç) Sınır Kapısı. Suriye savaşının başlaması ile sığınmacılar can güvenliğini sağlamak amacıyla sınır illerine doğru hareket ettiler. Savaşın ilk zamanlarında sığınmacılar, “savaş kısa zamanda biter” umuduyla sınır illerinde yoğunlaştı. Özellikle 2013-2015 yılları arasında Şanlıurfa, Gaziantep, Hatay, Kilis gibi sınır illeri yoğun bir göç akınıyla karşı karşıya kaldı. Fakat çatışmaların devam etmesi ve bunların bitmesine yönelik umudun zayıflaması ile göç diğer illere de yayılmaya

⁹⁸Kaya, **Aşiret Modernleşmesi**, s. 99.

⁹⁹ Kaya, **Aşiret Modernleşmesi**, s. 99.

başladı.¹⁰⁰ Buna rağmen aşağıda Göç İdaresi'nin resmî sitesinden alınan tabloda görüldüğü üzere sınır illeri sığınmacıların en çok yoğunlaştığı yerlerdir. Bu sınır illeri arasında en çok tercih edilen yerlerden biri de Şanlıurfa'dır.

Tablo 2:Suriyeli Sığınmacıların En Çok İkamet Ettiği İller. ¹⁰¹

Şanlıurfa'nın sınır ili olması sığınmacıların burada yoğunlaşmasında en önemli faktör olsa da bunun yanında bazı tali sebepler de bulunmaktadır. Ekonomik nedenli nüfus hareketlerin çoğu istihdam ve toplumsal refahın yüksek olduğu yerlere doğru gerçekleşmektedir. Ancak siyasî nedenli birçok göç hareketinde komşu ülkeler tercih edilmektedir. Göç için karar verilirken dikkat edilen ilk husus mevcut yerden ayrılmak ve hayatın idame ettirilmesi için alternatif bir yere/ülkeye ulaşmaktır. Fakat bununla birlikte göçlerde sosyal ağlar, hedef ülkenin sosyo- ekonomik durumu ve tarihsel bağlar da göçte etkili olan hususlardır. ¹⁰²

Şanlıurfa ve Suriye arasında sınırlar çekilmiş, mayınlar döşenmiş olsa da iki halk arasında ilişkiler devam etmiştir. Özellikle evlilikler ve ticaret yoluyla bu ilişkiler sürmüştür. Bu ilişkilerin yoğunluğu Şanlıurfa'da bazı ürünlerin (Halep İpliği, Halep süpürgesi) ve mekânların (Haleplibahçe, Halep Çarşısı) Suriye'deki şehir isimleriyle anılmasından da anlaşılmaktadır. Nitekim Suriye göçü sonrası, Suriye

¹⁰⁰İnce, *Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi*, s. 131.

¹⁰¹<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi: 18/ 04/ 2021)

¹⁰²İnce, *Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi*, s. 130, 131.

kültüründen önemli izler taşıyan bu yerler Suriyeli sığınmacılarca en çok tercih edilen mekânlardır. Şanlıurfa'nın toplumsal yapısı ve ucuz bir kent (kira, gıda fiyatları bakımından) olması gibi etkenlerin de önemli rolü bulunmaktadır. Suriye'deki Arap, Kürt ve Türk etnisiteye bağlı gruplar burada da bulunmaktadır. Sığınmacılar aynı dili konuşabildikleri bir yerde olmanın avantajına sahiptir. Suriyeli sığınmacıların Şanlıurfa'ya yoğunlaşmasında etkili olan bu unsurlar sığınmacıların "kültürel şok" yaşamasının önüne geçmesini ve daha yumuşak bir göç sürecinin gerçekleşmesinde etkili olmuştur.¹⁰³

Yukarıda Göç İdaresi'nin resmî sayfasından alınan Tablo- 2'de Şanlıurfa'daki Suriyeli sığınmacı sayısı 421.367 olarak verilmiştir. Ancak Şanlıurfa'da bulunan sığınmacı sayısının bu rakamların ötesinde olduğu düşünülmektedir. Örneğin şehirde sığınmacılarla yakın temasta olan STK'ler ve sahadaki kişiler sığınmacıların bir kısmının hâlâ kaydının bulunmadığını belirtmektedir. Bunların resmî kurumlarla yakın teması olmayan ve çatışmaların sona erip ülkesine dönmeyi düşünen kişiler olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁴ Sınır illerinde ve daha özelde Şanlıurfa'da Suriyeli sığınmacıların sayısı değişiyor olup ve sığınmacıların bir bölümünde ülkelerine geri dönme umudu hâlâ var olsa da önemli bir oranda sığınmacının kalmaya devam edeceği söylenebilir. Ülkede kalma durumunun devam etmesi ile birlikte yaygınlaşan karşılıklı evlilikler, akrabalık ve ticaret gibi birçok neden bu fikri destekler niteliktedir.¹⁰⁵

Bütün göç vakalarında hem göç veren ülke hem de göç alan ülke açısından çeşitli etkiler oluşmaktadır. Göçün yoğun bir şekilde gerçekleştiği yerde alt yapı hizmetlerinin yetersiz kalması, göç edenlerin gidilen yerdeki dili bilmemesinden dolayı eğitimden önemli ölçüde yararlanamama, iş imkânlarının kısıtlı olması halinde işsizliğin artması, nüfusun artması ile var olan konutların ihtiyacı karşılamaması ve konut kira- fiyatlarının artışa geçmesi gibi bazı sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Suriye'den Türkiye'ye yaşanan göçte de milyonları aşan bir sığınmacı nüfusu söz konusudur. Türkiye açık kapı politikası izleyerek sığınmacıların en çok ulaşabildiği ülke olmuştur. Her ne kadar sığınmacılar için

¹⁰³ İnce, *Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi*, ss. 130- 134

¹⁰⁴ Kaya, *Türkiye'deki Suriyeliler İç İç Geçişler ve Karşılaşmalar*, s. 37.

¹⁰⁵ İnce, *Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi*, s. 136, 137.

önemli destekler ve imkânlar sunulsa da bu derecedeki bir nüfusun birden ülkeye gelmesi bazı yetersizliklerin ve sorunların ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Bir sonraki bölümde Suriye göçü sonrasında çeşitli alanlarda yaşanan sorunlar ele alınacaktır. Sığınmacı nüfusun en çok yoğunlaştığı ilk birkaç il arasında olması sebebiyle bu sorunların Şanlıurfa'da da mevcut olduğu söylenebilir.

1.4. GÖÇ SONRASI YAŞANAN SORUNLAR

Suriye iç savaşı sonrası başlayan göçün çevre ülkelerde sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel alanda birçok etkisi olmuştur. Ancak göçten en çok etkilenen Suriye halkı olmuştur. Suriye göçünün başlamasının ardından birkaç yıl içinde Türkiye'nin özellikle sınır illeri yaklaşık 1,2 milyon sığınmacıya ev sahipliği yapmıştır. Göçün başladığı ilk zamanlarda kısa ve geçici olarak görülen göç dalgası, gün geçtikçe kalıcı bir hal almıştır. Göç eden ve göçe ev sahipliği yapan insanların psikolojileri bundan kaçınılmaz olarak etkilenmiştir.¹⁰⁶ Ayrıca bu durum ister istemez bir takım aksaklıkları beraberinde getirmiştir. Yaşanılan aksaklıklar/sorunlar; barınma, sağlık, ekonomi, eğitim ve toplumsal olarak sınıflandırılabilir.¹⁰⁷

Barınma ve sağlık konusunda, geçici barınma merkezlerinde yaşayan sığınmacıların durumu kamp dışında yaşayan sığınmacılara görece daha iyidir.¹⁰⁸ Çünkü geçici barınma merkezlerinde yaşayanlar temel ihtiyaçlar konusunda daha az sorun yaşamaktadır. Kamp dışındakiler ise barınacak bir yer bulma telaşını daha fazla yaşamakta ve temel ihtiyaçlarını karşılamak için daha yorucu bir arayışın içine düşmektedir. Göçle birlikte konut ihtiyacının artması kira fiyatlarında artışa sebep olmuştur. Kamplarda yer bulamayan veya kalmak istemeyen sığınmacıların çoğu kendilerini düşük standartlı evlerde bulmuş, maddi imkânı olmayanlar ise metruk binalarda veya derme çatma çadırlarda yaşamaya başlamıştır.¹⁰⁹ **Sağlık** hizmetlerinde ise en önemli engel/sorun ise dil olmaktadır. Anlaşılabilir hastanelerde tedavi

¹⁰⁶Oytun Orhan ve Sabiha Senyücel Gündoğar, **Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri**, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), Ankara, 2015, s. 10.

¹⁰⁷Orhan ve S. Gündoğar, **Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri**, s. 16; Kirişçi, **Misafirliğin Ötesine Geçerken: Türkiye'nin "Suriyeli Mülteciler" Sınavı**, s. 35, 36.

¹⁰⁸Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün 14.02.2020 tarihli verilerine göre geçici barınma merkezlerinde toplam 63. 609 sığınmacı, geçici barınma merkezleri dışında ise 3. 521. 303 Suriyeli sığınmacı yaşamaktadır. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi: 20.02.2020).

¹⁰⁹Orhan, **Suriye'ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar ve Öneriler**, s. 11, 12.

mümkünken sığınmacılar dil sorunu nedeniyle bu hizmetten yeterince yararlanamamaktadır.¹¹⁰ Sağlık hizmetlerinde yaşanan diğer bir sorun ise sınır illerindeki hastanelerin kapasiteleri (fiziki ve maddi imkânlar bakımından) ve personel sayısının yetersiz kalmasıdır. Buna bağlı olarak pahalı tedavi gerektiren durumlarda sakatlanan insanları hayata döndürebilmek, yakınlarını savaşta kaybedenler için psikolojik destek gibi hizmetlerde de eksiklikler oluşmaktadır.¹¹¹

Ekonomi alanında da göç ile birlikte bazı yeni şartlar ortaya çıkmakta, önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bu alanda risk ve fırsatların iç içe geçtiği bir durum söz konusudur. Ekonomide göze çarpan ilk husus, sığınmacıların yerleştiği şehirlerin tamamında konut kira fiyatlarının artmasıdır. Bu durum ev sahipleri açısından bir avantajken kirada oturanlar için sıkıntı oluşturmaktadır. Suriyeli sığınmacıların bu yöndeki talepleri, ev sahipleri tarafından fırsat olarak görülmektedir.¹¹² Diğer bir etki de temel gıda fiyatlarının yükselmesi ve hayat pahalılığının (temel ihtiyaçların karşılanmasının giderek zor bir hale gelmesi) artmasıdır. Bu sebeple özellikle sınır illerinde (Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay) enflasyon oranı Türkiye ortalamasının üzerine çıkmaktadır.¹¹³

Ekonomik alanda karşılaşılan diğer bir sorun ise sığınmacıların çalışma koşulları ile ilgilidir. 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun kapsamında izin almadan çalışma olanağı olmayan sığınmacılar, yasal olarak çalıştıklarında işverene mali külfet getirmesinden ve kanuna uygun işçi çalıştırma zorluğundan ötürü resmiyette çalışma imkânları iyice zorlaşmıştır. İş bulabilenler sigorta yaptırmadan çalışmakta, bundan ötürü epey düşük ücretlerle çalışmakta ve ekonomik sıkıntılar yaşamaktadırlar. Bu durum sığınmacıların işgücü ve emeklerinin sömürülmesine zemin hazırlamaktadır.¹¹⁴ Örneğin sınır illerinde çalışma “fırsatı” bulabilen sığınmacılar, yerel halktan daha ucuz ücretlerle çalışmaya mecbur

¹¹⁰ Işıl Ergin, **Savaş, Göç ve Sağlık**, Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara 2016, s. 14.

¹¹¹ Sayın, Usanmaz ve Aslangiri, “Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği”, s. 11.

¹¹² Sayın, Usanmaz ve Aslangiri, “Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği”, s. 9.

¹¹³ Orhan ve S. Gündoğar, **Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri**, s. 17.

¹¹⁴ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4817.pdf> (Erişim Tarihi: 19.02.2020); Canpolat Özpolat, “**Suriyelilerin Entegrasyonu: Şanlıurfa Örneği**” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu 2019), s. 49.

bırakılmaktadır. Bu durum, bir yandan insanların emeklerinin sömürülmesine sebep olurken diğer yandan yerel halkın sığınmacılara tepki göstermesine neden olmaktadır. Çünkü yerel halktan insanlar, bazen işlerinden olduklarını bazen de daha düşük ücretlerle çalışmak zorunda kaldıklarını dile getirmektedir.¹¹⁵

Suriyeli sığınmacıların çalışma koşullarında karşılaştıkları zorluk ve aldıkları düşük ücretin yarattığı bir diğer problem çocuk işçiliğidir. Alınan düşük ücretlerin temel ihtiyaçları karşılamaması eğitim çağındaki çocukların çalıştırılmasını beraberinde getirmiştir.¹¹⁶ Ekonomik alan makro düzeyde incelendiğinde Suriye göçünün genel bütçe ve işsizlik oranlarına etki ettiği görülür. Bu alanda harcanan bütçenin 4,5 milyar dolar olduğu söylenmektedir. Ayrıca işsizlik oranı 2014 Kasım ayında 10,1 oranı ile çift haneyi bulmuştur. Bu yükselişte Suriyeli sığınmacıların iş piyasasına dâhil olması da etkili olmuştur.¹¹⁷ Ancak bu hususta, başta da belirttiğimiz gibi fırsatlar ve riskler iç içe geçmiş durumdadır. İşsizlik ve harcanan bütçe olumsuz bir manzara çizerken Suriye’den gelen Halepli tüccarların Türkiye’de ticaret faaliyetlerine devam etmesi ise ekonomiye katkı sağlamaktadır.¹¹⁸

Eğitim alanı, Suriye göçü sonrası sorunların hissedildiği diğer bir alandır. Suriye’den Türkiye’ye göçün başlangıç aşamasında, göçe neden olan sorunların (en önemlisi ülkedeki savaş halı) kısa sürede çözülüp sığınmacıların tekrar yurtlarına döneceği düşünülmekteydi. Ancak durum böyle olmadı, barınma ve sağlık alanlarının yanında eğitim konusunda da zorluk ve eksiklikler büyüdü.¹¹⁹ Türkiye’de şu anda yaklaşık 3,7 milyon sığınmacının 1,74 milyonu çocuklardan oluşmaktadır. UNICEF’in verilerine göre bu çocuklardan 2019 itibarıyla okula kayıtlı olanların

¹¹⁵ Kirişçi, **Misafirliğin Ötesine Geçerken: Türkiye’nin “Suriyeli Mülteciler” Sınavı**, s. 30; Orhan ve S. Gündoğar, **Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri**, s. 18.

¹¹⁶ **Hayatta Kalma Mücadelesi Türkiye’deki Suriye’den Gelen Mülteciler**, Uluslararası Af Örgütü Raporu, Birleşik Krallık 2014, s. 26; Servet Karaca ve Uğur Doğan (Ed.), **Suriyeli Göçmenlerin Sorunları Çalıştayı Sonuç Raporu**, Mersin Üniversitesi Bölgesel İzleme Uygulama Araştırma Merkezi, Mersin 2014, s. 39.

¹¹⁷ Orhan ve S. Gündoğar, **Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri**, s. 19.

¹¹⁸ Sayın, Usanmaz ve Aslangiri, “Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği”, s. 10.

¹¹⁹ İnce, “**Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi: Şanlıurfa Örneği...**”, s. 123.

sayısı yaklaşık 680 bin iken, yaklaşık 400 bini ise hâlâ herhangi bir okula kayıtlı değildir.¹²⁰

Türkiye'ye birkaç yıl içinde milyonlarca kişinin göç etmesi ve göç edenlerin önemli bir bölümünün öğrenim çağındaki çocuklardan oluşması, eğitim alanında bir takım aksaklıklara sebep oldu. Özellikle sınır illerinde mevcut okullar kapasitelerinin üstünde öğrenciye eğitim vermeye çalışmakta ve öğretmen sayısı yetersiz kalmaktadır.¹²¹ Bu durum ise eğitim ortalamasının altında kalan illerde, eğitimin niteliğine olumsuz olarak yansımaktadır.

Eğitim konusunda en önemli sorun ise dil problemi ve herhangi bir okula kaydı olmayan çocukların çalıştırılması ve eğitimden mahrum kalmalarıdır. Okula devam eden Suriyeli öğrenciler maddi imkânsızlıklar ve arkadaş edinememe sorunuyla karşılaşmaktadır. Ayrıca Suriyeli öğrenciler ve Türkiyeli öğrenciler arasında sorunlar yaşanmakta ve algı problemleri (Suriyeli öğrencilerin dışlanmasına yönelik) oluşmaktadır. Bu durum sığınmacı çocukların sağlıklı bir eğitim süreci geçirmesine ve katıldıkları yeni kültüre alışmalarına engel olmaktadır.¹²²

Göç sonrası yaşanan bir diğer sorun ise Türkiye'deki yaşlı ve/veya genç erkeklerin sığınmacı kadınlarla evliliği meselesidir. Bu problemin mağduriyetini öncelikli olarak yaşayan sığınmacı kadınlardır. Çünkü sığınmacı kadınlarla evlenen erkekler çoğunlukla ikinci veya üçüncü evliliğini yapmış olmaktadır. Bu durumda resmi nikâha sahip olmayan kadınlar boşanma, nafaka veya olası problemler karşısında haklarını arama imkânına sahip değildir. Ayrıca bu evliliklerin bir kısmı çocuk yaştaki sığınmacı kadınlarla gerçekleşmektedir. Suriyeli aileler bu evlilikleri kızlarının hayatını kurtaran bir durum olarak görmekte (bu durumda ailelerin kızlarının “başlarına bir şey gelecek” kaygısı etkili olmakta) veya maddi çıkarlar/kaygılar etkili olmaktadır. Fakat bu kaygılar sadece Suriyeli ailelerce yaşanmamaktadır. Türkiye'deki yerli halk düğün dolayısı ile yapılan çeşitli masraflardan “kaçınmak” için Suriyeli kadınlarla evlenmeyi bir fırsat olarak

¹²⁰<https://www.unicefturk.org/yazi/acil-durum-turkiyedeki-suriyeli-cocuklar> (Erişim Tarihi: 20.02.2020).

¹²¹Kirişçi, **Misafirliğin Ötesine Geçerken: Türkiye'nin “Suriyeli Mülteciler” Sınanı**, s. 34.

¹²²Karaca ve Doğan (Ed.), **Suriyeli Göçmenlerin Sorunları Çalıştay Sonuç Raporu**, s. 44; Sayın, Usanmaz ve Aslangiri, “Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği”, s. 11.

görmektedir.¹²³ Yapılan bu tür evlilikler bir taraftan sığınmacı kadınların mağduriyetler/haksızlıklar yaşamasına sebep olurken bir taraftan da toplumsal bir gerilim yaratmaktadır. Çünkü Türkiye’deki kadınlar eşlerinin ikinci, üçüncü evlilikler yapmalarına veya boşanmalarına sebep olarak Suriyeli kadınları görmektedir. Bu ise yerel toplumda sığınmacı kadınlara karşı olumsuz bir algı oluşturmaktadır.¹²⁴

Göç olgusu, doğasında kalıcı (yani göçle yerini değiştiren insanların yerleştikleri toplumda kalıcı olmaları) olma durumunu taşımaktadır.¹²⁵ Bu sebeple Türkiye’de göç meselesinde atılacak adımlarda, uzun bir süreç göz önünde bulundurularak hareket edilmesi önem taşımaktadır. Suriyelilerin göçü sonrası Türkiye’de resmi kurumların, yetkililerin, uluslararası, ulusal ve yerel kuruluşlar ile işbirliği halinde olması ekonomi, barınma, sağlık, eğitim vb. konularda yaşanan problemlerin çözülmesine veya en aza indirilmesine katkı sağlayacaktır. Göç sonrası sorunların çözümünde önemli bir rolü bulunan kuruluşlar arasında sivil toplum kuruluşları da yer almaktadır. Bu araştırmada sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri (Şanlıurfa il merkezi ile sınırlı kalınarak) inceleneceği için göç sonrası STK’lerin işlevi, önemi ve yaptığı çalışmaların irdelenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bir sonraki başlıkta sivil toplum, sivil toplum kuruluşu kavramları incelenecek ve ardından sivil toplum kuruluşlarının göç sonrası ne tür faaliyetler gerçekleştirmekte olduğu, yaptıkları çalışmaların etkililiği, yetersizlikleri vb. hususlar tartışılacaktır.

1.5. GÖÇ SONRASI SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

1.5.1. Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum kavramı esas olarak Antik Yunan filozoflarının metinlerine dayanmaktadır. Bu kavram ilk kez Aristoteles’in kullanımı ile karşımıza çıkar.

¹²³ <https://www.milliyet.com.tr/gundem/suriyelilerle-evlilik-ticarete-donustu-1827612>

(ErişimTarihi:10.02.2020); Orhan ve S. Gündoğar, **Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri**, s. 16.

¹²⁴ Suriyeli sığınmacı kadınların evlilik meselesinde yaşadığı problemler konusunda detaylı analiz için bkz. Kaya, **Türkiye’deki Suriyeliler İç İç Geçişler ve Karşılaşmalar**, ss. 81-129; Ruhat Yaşar, **Kilis’te Sığınmacı Algısı Toplumsal Otizm ve Ötekileştirme Sürecinin İlk Görünümleri**, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası, Kilis, 2014, ss. 84- 88; Kirişçi, **Misafirliğin Ötesine Geçerken: Türkiye’nin “Suriyeli Mülteciler” Sınırı**, s. 37.

¹²⁵ Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum**, s. 19.

Aristoteles'in *politike koinonia* ifadesi yasalar ile belirlenmiş kurallar sistemi içinde özgür ve eşit yurttaşların siyasal toplumu (polis) anlamına gelmektedir. Bu kavram Latince'ye *societas civilis* (sivil toplum) olarak aktarılmıştır. Sivil toplumun kökeni Antik Yunan'a uzansa da kavramın bugün kazandığı anlam itibariyle kullanımı, Batı'da on ikinci yüzyıl ile on dokuzuncu yüzyıl arasında yaşanan değişim ve dönüşümlerin sonucu ile şekillendiği söylenebilir.¹²⁶ Kavram, batı toplumlarında ortaçağın sonlarından itibaren yükselmeye başlayan *burjuvazi* ve *şehir hayatı* ile yakından ilişkilendirilmektedir. Şöyle ki, sivil toplum modern ticaret merkezlerinin gelişimine bağlı olarak gelişen kent unsurlarının (esnaf, tüccar sınıfı) feodalizm karşısında özerkliklerini kazanmasına ve özgürlüklerini ilan ettikleri bir duruma işaret etmekteydi. Batı'da şehirlerin ve şehir hayatının gelişmesi ile asillerin şehir hayatına karışmamaları, şehirlerin kendi güvenliğini sağlayacak askerî güçleri örgütleyebilmeleri, hukuk kurallarının şehrin tayin ettiği şekilde işleyebilmesi ve kendi mahkemelerini kurabilmeleri kazanılan başlıca haklardır. Bu tür hakların kazanılması şehir hayatının "sivil toplum"un gelişimine yaptığı katkılar olarak görülebilir.¹²⁷ 1789 Fransız Devrimi ile -sivil toplumu geliştirici öğeler olarak görülen- bireyin düşünme, konuşma, inanç özgürlüğü, mülkiyet hakkı gibi hakların önemsenip yüksek sesle duyurulması da bu tartışmaya (sivil toplum) katkı yapmıştır.¹²⁸

Sivil toplum kavramının tam olarak ne olduğu veya basit bir tanımla konusunda uzlaşa bulunmamaktadır. Kavram, tarihsel süreç içinde çeşitli toplumlarda farklı biçimlerde algılanmış ve tanımlanmıştır. Ancak sivil toplum tanımında kendisine en çok atıfta bulunulan Larry Diamond'un "sivil toplum" tanımı şu şekildedir: "Sivil toplum örgütlü sosyal yaşamın gönüllü, kendi kendini üreten, kendi kendini destekleyen, devletten özerk olup bir yasal düzen ya da ortak kurallarla bağlı olan alanıdır... Sivil toplum özel alan ve devlet arasında duran aracı bir varlıktır."¹²⁹

¹²⁶Funda Onbaşı, **Sivil Toplum**, Leyla ile Mecnun Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 13; Gülgün Erdoğan Tosun, **İzmir'de Sivil Toplum**, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul 2006, s. 8.

¹²⁷ Şerif Mardin, "Sivil Toplum", **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, Mümtaz'er Türköne- Tuncay Önder (Der.), İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 10, 11.

¹²⁸Erdoğan Tosun, **İzmir'de Sivil Toplum**, s. 9, 10; Onbaşı, **Sivil Toplum**, s. 13, 14; Levent Şahin ve Mustafa Öztürk, "Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı: 54, 2008, s. 12.

¹²⁹Onbaşı, **Sivil Toplum**, s. 45, 46.

Bu tanıma benzer diğer birçok tanımda “sivil toplum”a dair vurgulanan temel nitelikler, devletten özerk, ortak kuralları olan, rızaya (gönüllülük) dayalı, ekonomik ve siyasi çıkarlar ile belirlenmemiş (ancak bu alanları etkileme gücüne sahip) sosyal alan ve yapılar olmasıdır.¹³⁰

Sivil toplum alanını oluşturan unsurlar ise küçük düzeyli örgütlerden büyük düzeyli örgütler, gönüllü kuruluşlar, kulüpler ve diğer sivil örgütlerdir. Daha genel bir ifadeyle sivil toplum, politik toplumun (devletin) dışında kalan çeşitli toplumsal gruplardan oluşmaktadır.¹³¹ Bu konuda Ömer Çaha’nın dikkat çektiği husus, sivil toplum unsurları ile sivil toplumun birbirine karıştırılmaması gerektiğidir. Ona göre sivil toplum sadece örgütlü yapılar ile sınırlı tutulamaz. Dolayısıyla sivil toplum, sivil topluma hizmet eden örgütlü, örgütsüz her türlü sosyal varlıktır. Sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri, birlikler, dinî-ideolojik vb. gruplar bu alana dâhildir.¹³²

Sivil toplum tartışmalarında ön plana çıkan bir husus ise “sivil toplum”un oluşumu ve gelişimi için gerekli koşullar meselesidir. Charles Taylor’a göre¹³³ sivil toplum üç farklı şekilde kendini var edebilir: Devletin vesayeti altında olmayan özgür dernek ve toplulukların bulunması ile; bu dernek ve topluluklar aracılığıyla toplumun kendini yapılandırabildiği bir durumda ve ikinci duruma ek olarak bu örgütlerin devlet politikasını önemli ölçüde belirleyebildiği ve etkileyebildiği yerlerde. Edward Shils ise sivil toplum için özellikle “kendini devletin tecavüzünden koruyup muhafaza edecek kurumlara” ve “rekabetçi bir siyasal partiler sistemine” sahip olmayı gerekli görür.¹³⁴ Burada özellikle vurgulanan, sivil toplumun ve unsurlarının (meslek örgütleri, birlikler, sivil toplum kuruluşları vb.) devlet karşısında belirli bir özerkliğe sahip olması ve ona yön verebilecek potansiyele sahip olmasıdır. Bu bağlamda Ömer Çaha sivil toplum devlet ilişkisini bir terazinin iki

¹³⁰ Benzer tanımlar için bkz. Ömer Çaha, **Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı**, Mana Yayınları, İstanbul, 2017, s. 79; Levent Köker, “Çoğulculuk Olmadan Demokrasi ve Sivil Toplum Olmaz”, **Sivil Toplumunu Konuşmak** içinde, Lütfi Sunar (der.), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005, s. 162; Giddens ve W. Sutton, **Sosyolojide Temel Kavramlar**, s. 373.

¹³¹ Giddens ve W. Sutton, **Sosyolojide Temel Kavramlar**, s. 374; Mete Tunçay, “Sivil Toplum Halkın Duyarlılığını Geliştirmeli”, **Sivil Toplumunu Konuşmak**, Lütfi Sunar (der.), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005, s. 176; Ömer Çaha, **Sivil Toplum ve Devlet**, Orion Kitabevi, 6. Baskı, Ankara 2016, s. 57, 58.

¹³² Çaha, **Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı**, s. 55.

¹³³ Charles Taylor’dan aktaran Erdoğan Tosun, **İzmir’de Sivil Toplum**, s. 41.

¹³⁴ Edward Shils’den aktaran Erdoğan Tosun, **İzmir’de Sivil Toplum**, s. 40.

kefesine benzetir. Terazinin bir kefesine ağırlık verilmesi durumunda diğerinin hafif gelmesi söz konusu olacaktır. Sivil toplum ve unsurları, politikaya yön verirken tamamen politik sahanın içine hapsolması ise kendi özerk konumu için tehlike oluşturacaktır.¹³⁵

Sivil toplumun gelişimi için sivil bilincin ve alanın da gelişmiş olması gerekmektedir. Sivil bilinç ve alan ise bireyin kendi haklarını ve özgürlüğünü devletin bekasından daha çok önemsemesi ile mümkün olabilecektir.¹³⁶ Bireylerin kişisel hak ve hürriyetlerini devletin bekası adı altında yöneticilerine armağan edercesine sunduğu bir ortamda sivil bilincin gelişmesi mümkün değildir. Sivil alanın gelişimi siyasal, ekonomik ve kültürel alanın gelişmişlik düzeyine bağlıdır. Siyasal ortam, çeşitli düşüncelerin ve inançların özgür bir şekilde ifade imkânı bulduğu bir halde olmalı, ekonomik ve kültürel alanda ise toplumun tüm bireylerinin sunulan imkânlarla ulaşma fırsatı olmalıdır.¹³⁷

Sivil toplum literatüründe ön plana çıkan diğer bir konu ise sivil toplumun faydası ve işlevleri üzerinedir. Ömer Çaha'ya göre¹³⁸ sivil toplumun en önemli işlevi, devleti metafizik bir kurum olmaktan çıkarmasıdır. Bireyler, yöneticilerin yurttaşları için en iyi ve doğru olanın kendi tekellerinde olduğuna inanıp bunu ilahi bir vaaz biçiminde telkin eden anlayışları karşısında - sivil bilincin geliştiği bir toplumda - devletlerin yaptıklarını eleştirirler ve sorgulamalar ile tartışmaya açacaktır. Dolayısıyla yöneticilerin yaptıkları dokunulmaz olmaktan çıkıp tüm toplumun yararına olacak bir hale dönüşmeye başlayacaktır. Diğer bir işlev, sivil toplumun demokrasiyi geliştirdiği ve bu kültürün (demokrasi) yerleşmesine yaptığı katkıdır.¹³⁹ Larry Diamond¹⁴⁰ sivil toplumun demokrasinin tabandan tavana doğru yaygınlaşması, politik kadroların yetişmesi, siyasal partilere sosyal bir taban

¹³⁵ Ömer Çaha, **Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi**, İz Yayınları, İstanbul 1999 aktaran Onbaşı, **Sivil Toplum**, s. 76.

¹³⁶ Çaha, **Sivil Toplum ve Devlet**, s. 15.

¹³⁷ Erdoğan Tosun, **İzmir'de Sivil Toplum**, s. 39.

¹³⁸ Çaha, **Sivil Toplum ve Devlet**, s. 72.

¹³⁹ Giddens ve W. Sutton, **Sosyolojide Temel Kavramlar**, s. 374; Çaha, **Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı**, s. 64; Şahin ve Öztürk, "Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu", s. 10, 11; Nilüfer Göle, "Demokratik Bir Kamusal Alan İçin, Güçlü Bir Sivil Toplum Ön Koşuldur", **Sivil Toplumunu Konuşmak**, Lütfi Sunar(der.), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005, s. 204.

¹⁴⁰ Larry Diamond "Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation", **Journal of Democracy**, 5, No: 3, 1994, ss. 3-17 aktaran Çaha, **Sivil Toplum ve Devlet**, s. 71.

oluşturması ve devlet üzerinde sınırlayıcı bir rolünün olması gibi farklı fonksiyonlar icra ettiğini ifade eder. Gordon White¹⁴¹ ise güçlü sivil toplumun, devletin gücünü elinde bulunduran yöneticileri sınırlandırarak bunların birer tirana dönüşmelerinde önemli bir engel olacağını belirtir.

Sivil toplumun başka bir işlevi de ideolojik toplum sivil toplum karşılaştırmasında ortaya çıkar. Buna göre ideolojik toplum, devletin ideolojisi altında yönetilen, farklılıklara (toplumsal, siyasal vb.) kapalı olan ve devletin “yüce” varlığıyla bütünleşmiş olan organik toplumu ifade eder. Sivil toplum ise ideolojik toplumdan farklı olarak bireylerin ifade özgürlüğünün olduğu ve fiillerinde herhangi bir zorlamaya maruz kalmadıkları, ortak iyi konusunda bir araya gelebildikleri toplumdur.¹⁴² İdeolojik toplumda sivil toplum unsurlarının (dernekler, örgütler, birlikler vb.) temel işlevi, bireylerin yukarıdan aşağıya inen değer ve normları kabul etmelerini sağlamaktır. Ancak sivil toplumda bu unsurların temel işlevi, toplumsal entegrasyon değil; toplumsal, siyasal, dinî çeşitliliği korumak ve bir arada yaşama kültürüne katkı sağlamaktır.¹⁴³

Tüm bu olumlu rollerin yanında sivil toplumu sihirli bir değnek görevi gören bir yapı olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Otoriter liderleri dengede tutmada ve demokrasinin açmazlarını çözmeye sivil toplum her zaman etkili olmayabilir.¹⁴⁴ Bu anlamda sivil toplumun kimi sınırlılıkları bulunduğu bilinmekte, bu da kendilerine yönelik eleştirileri ortaya çıkarmaktadır. Dile getirilen önemli sınırlılıklardan biri, sivil toplumun devlet ile ilişkisi bağlamında demokrasinin önünü tıkayıp engel olabileceğidir. Bu görüşe göre¹⁴⁵ sivil toplum özgürlüğe hizmet edebileceği gibi eşitsizliği de takviye edebilir. Doğasında onu çoğulculuğa, eşitliğe veya demokrasiye doğrultan hiçbir şeyin olmadığı söylenmektedir. Bir diğer eleştiri ise sivil toplum unsurlarının diğer gönüllü kuruluşlar ile irtibatından çok devletle ilişki içinde olmalarının devlet ve toplum arasında demokrasinin yerleşmesine engel olmasıdır.

¹⁴¹Gordon White, “Civil Society, Democratization and Development (I): Clearing the Analytical Ground”, Democratization, 1, No: 3, 1994 aktaran Çaha, **Sivil Toplum ve Devlet**, s. 71.

¹⁴²Çaha, **Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı**, s. 50, 51.

¹⁴³Çaha, **Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı**, s. 136, 137.

¹⁴⁴Onbaşı, **Sivil Toplum**, s. 91; Giddens ve W. Sutton, **Sosyolojide Temel Kavramlar**, s. 375.

¹⁴⁵John Ehrenberg, **Civil Society: The Critical of an Idea**, New York and London: New York University Press, 1999 aktaran Onbaşı, **Sivil Toplum**, s. 58.

Ömer Çaha bu eleştiriye Türkiye’de 28 Şubat sürecinde askeri hareketin yanında yer alıp sivil hükümetin görevden düşürülmesinde rolü olan “Beşli İnisiyatif” (Türk-İş, DİSK, TİSK, TOBB, TESK) grubunu örnek verir.¹⁴⁶

Yapılan diğer bir eleştiri ise sivil toplumun devletle ilişkisinde ortaya çıkan bağımlılık meselesidir. Sivil toplum, bireyler için devletten “pay koparma” gibi olumlu bir işlev görürken, bununla sınırlı kaldığı durumda sivil toplum ruhu zedelenmiş ve darbe yemiş olacaktır.¹⁴⁷ Bu konuda Hilmi Yavuz da Türkiye’deki sivil toplumun esas probleminin devletin hegemonyasına katkı yapmak olduğunu söyler.¹⁴⁸

Sivil toplum tartışmasının daha iyi anlaşılması için sivil toplum unsurlarının neler olduğu da açıklanmaya muhtaçtır.¹⁴⁹ Burada vurgulanması gereken “sivil toplum” ile “sivil toplum unsurları”nın birbiri ile karıştırılmaması hususudur. Sivil toplum kavramı kullanıldığında, çoğu zaman sivil toplum kuruluşları (STK) akıllara gelmektedir. Ancak sivil toplum alanı sadece STK’ler ile sınırlı değildir. Şüphesiz bunlar, sivil toplumun önemli unsurlardır, ancak bu alanın sadece STK’ler ile sınırlı tutulması sivil toplumun ima ettiği anlamı vermede yetersiz kalacaktır.¹⁵⁰

Sivil toplum kuruluşları, sivil toplumun üyeleri- yani vatandaşlar, yurttaşlar- tarafından belirli hedeflere ulaşabilmek için özgür bir ortam ve irade ile oluşturulan gönüllü kuruluşlardır. Bunlar, iktidarın ve bürokrasinin eliyle oluşturulan yapılardan bağımsız işleyişe sahip, toplumsal inisiyatif geliştirebilen örgütlenmelerdir.¹⁵¹ İlhan Tekeli sivil toplum kuruluşları tanımının yapılmasının gerekliliği kadar bu kuruluşların ortak özelliklerinin de açıklanması gerektiğini ifade eder. Bunun sebebi olarak sivil toplum kuruluşları alanı dışındaki başarısızlıkların bu alana yüklenme

¹⁴⁶ Detaylı açıklama için bkz. Çaha, **Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı**, ss. 47-48, 82-83.

¹⁴⁷ Çaha, **Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı**, s. 81, 82.

¹⁴⁸ Hilmi Yavuz, **İslam ve Sivil Toplum Üzerine Yazılar**, Boyut Kitapları, 1999, s. 70, 71.

¹⁴⁹ Tartışmanın bu kısmında, araştırmanın esas öznesi “sivil toplum kuruluşları” olduğu için daha çok bu kavram etrafında açıklamalar yapılacaktır.

¹⁵⁰ Çaha, **Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı**, s. 55- 58, 70. Ömer Çaha’ya göre bu eksik tanımlama Türkiye’de de mevcut. Ona göre Türkiye’de bunun yapılmasındaki amaç, resmî kayıt altına girmeyen grupları sivil toplum tanımlamasının dışında tutmaktır.

¹⁵¹ Fatih Yaman, **Avrupa’da İslam ve Sivil Toplum- Almanya Örneği**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2017 s. 53.

tehlikesine işaret eder.¹⁵² Dolayısıyla Tekeli, sivil toplum kuruluşlarının ortak özelliklerini dört başlık altında ifade etmektedir. Bu kuruluşların birinci özelliği, gönüllülük ve özel alandan fedakârlık yapılmasına dayandırılmasıdır. İkinci özellik, topluma katkı amaçlı faaliyetler yürütmek ve bu faaliyetlerin yürütülmesinde herhangi bir iktidar arayışının içinde olmamaktır. Üçüncü özellik, hiyerarşik ilişkilerin yadsınması ve yatay ilişkilerin ön plana çıkmasıdır. Son ortak özellik ise bu kuruluşların açık ve belli bir konuda uzmanlaşmış olmalarıdır.¹⁵³

Bu ortak özellikler ile anılması gereken bir diğer durum ise sivil toplum kuruluşlarının üzerine inşa edildiği temel veya değerlerdir. İlk olarak karşımıza çıkan değer, kuruluşların oluşturulması ve faaliyetlerinin yürütülüşünde *gönüllülük* esasdır. Diğer temel değer, devlet ve bürokrasi karşısında *bağımsız (özerk)* bir kimliğe sahip olunmasıdır. Dernekler, vakıflar vb. örgütlerin kendi temel ilkelerine sadık kalmak ve ortak gayenin gerçekleştirilebilmesi için resmi kurumlar karşısında özgür bir konumda olmaları gerekmektedir. Üçüncü değer ise bu kuruluşların herhangi bir *kâr amacı gütmemesidir*. Kişisel kâr veya kazanç söz konusu değildir, ancak bu örgütlerde sürekli olarak çalışanlar ücret alabilirler. Gelir getirici faaliyetlerde ise kuruluş amacının gerçekleştirilmesi ve bu gelirin üyelere dağıtılmaması şartı ile bulunulabilir. Son temel değer ise bir *vizyon ve ideale sahip* olmaktır. Sivil toplum kuruluşları belirli bir gaye etrafında çalışma yürütürler.¹⁵⁴

“Sivil toplum kuruluşları” ifadesi dernekleri, vakıfları, sendikaları, kooperatifleri, esnaf ve sanatkâr odaları gibi yurttaş girişimlerini kapsamaktadır. Siyasal partiler, tarikatlar sivil toplum kuruluşları (STK) kapsamı dışındadır. Ama bu gruplar da sivil topluma dâhildir. Sivil toplum kuruluşu dışında olmaları, bu grupların toplumsal yaşam ve demokrasi açısından önemlerini azaltmaz.¹⁵⁵ Bu örgütler/kuruluşlar çeşitli şekillerde (meslekî, sosyal vb. açılardan) tasnife tabi tutulmaktadır. Örneğin Ömer Çaha ikili bir tasnif yapmaktadır. İlkinde bu kuruluşları; ekonomik alan, siyasal alan, dini alan ve kültürel alanda faaliyet yürüten

¹⁵² İlhan Tekeli, *Türkiye İçin STK'lar ve Katılımcı Demokrasi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 29.

¹⁵³ Tekeli, *Türkiye İçin STK'lar ve Katılımcı Demokrasi Yazıları*, s. 29, 30.

¹⁵⁴ Şahin ve Öztürk, “Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu”, s. 16.

¹⁵⁵ Tekeli, *Türkiye İçin STK'lar ve Katılımcı Demokrasi Yazıları*, s. 31.

örgütler olarak belirler. İkincide ise Türkiye özelinde bir sınıflandırma yaparak bu kuruluşları; meslekî örgütler, işveren örgütleri, muhafazakâr sivil toplum örgütleri, işçi ve memur sendikaları, hak ve özgürlük alanındaki örgütler, düşünme platformları, etnik ve kültürel haklar etrafında gelişen örgütler, çevre hareketi etrafında gelişen örgütler, Atatürkçü çizgideki örgütler ve kadın hareketi örgütleri şeklinde sınıflandırır.¹⁵⁶

Sivil toplum kuruluşlarının bireysel, toplumsal ve uluslararası meselelerde bazı işlevleri de ön plana çıkmaktadır. STK'lerin gerçekleştireceği katkıların başında kutuplaşmaların yumuşatılması, siyasal partilerin demokratikleştirilmesi, siyasal sistemin halka karşı sorumluluğunu arttırması, bilginin toplumun geniş kesimlerine yayılması, yeni fikirlerin üretimi ile siyasal ve demokratik kültürün gelişimini sağlamasıdır.¹⁵⁷ STK'lerin diğer katkısı ise bireylere kuruluş içi etkileşimler yoluyla hoşgörü, ılımlılık, uzlaşma, muhalif görüşlere saygı gibi değerleri kazandırmada yardımcı olup çoğulcu bir toplumun oluşmasına yardımcı olmasıdır.¹⁵⁸

STK'lerin bu tür işlevlerinin olmasıyla birlikte onlara yöneltilen bazı eleştiriler de mevcuttur. Yapılan önemli eleştirilerden biri, STK'lerin kendilerini “hiç olmadıkları bir konumda” görerek toplumsal sınıf ayrımlarında (ekonomik, ideolojik vb.) nasıl bir perspektife sahip oldukları ve nerede durduklarının tam olarak belirgin olmamasıdır. Bu kuruluşların insani yardım ve kalkınma konusunda yürüttükleri faaliyetlerle birlikte, siyasal ve ekonomik sistemde “en güçlüler”in lehine işleyip insani ilişkileri pazar mantığına büründüren, metalaştıran toplumsal yapının dönüştürülmesi sürecindeki rolünün de tartışılmaya, sorgulanmaya açılması gerekmektedir. Benzer diğer bir eleştiri ise özel sektöre dayalı olarak faaliyetlerini yürüten STK'ler yöneliktir. Buna göre bu kuruluşlar her ne kadar isimlerinde “sivil” ifadesi bulunsa da katılımcı ve demokratik değildirler. Çünkü sivil toplum kuruluşlarının üzerine inşa edildiği özerklik ve kâr amacı gütmeme prensibinin dışına

¹⁵⁶Çaha, *Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı*, s. 71-78; Bir başka tasnif için bkz. Erdoğan Tosun, *İzmir'de Sivil Toplum*, s. 51.

¹⁵⁷Erdoğan Tosun, *İzmir'de Sivil Toplum*, s. 55; Onbaşı, *Sivil Toplum*, s. 57.

¹⁵⁸Tosun, *İzmir'de Sivil Toplum*, s. 56; Tekeli, *Türkiye İçin STK'lar ve Katılımcı Demokrasi Yazıları*, s. 27.

çıkılmaktadır.¹⁵⁹ Son olarak bu hususta vurgulanan temel bir düşünce ise STK'lerin faaliyetlerini gerçekleştirirken bireylerin bu gruplar içinde görünmez hâle gelmemeleri, yani bireysel kimliğin grup içinde erimemesidir.¹⁶⁰ Zira STK'lerin varlık sebeplerinden biri de bireylerin kendi haklarını, beklentilerini kamusal alana taşımaya aracı olmalarıdır. Bu gibi eksiklikleri aşmanın yolu ise STK'lerin kendi içinde demokratik ve çoğulcu bir yapıyı geliştirip korumalarıdır.

Sivil toplum kuruluşlarına yönelik bu eleştiriler olmakla birlikte; ulaşım imkânlarının çeşitlenmesi ve teknolojinin gün geçtikçe gelişimi ile küreselleşme olgusunun daha çok hissedildiği günümüzde STK'lerin önemi de artmaktadır.¹⁶¹ STK'ler duyulan ihtiyaç belli başlı konularda hissedilmektedir. Çevre sorunları, göç ve insan kaçakçılığı, yerel/bölgesel çatışmalar, uluslararası uyuşturucu trafiği gibi meseleler bu konuların başında gelmektedir. Birey ve toplumların beklentilerinin (ekonomik, siyasal, kültürel) gittikçe arttığı günümüzde, ulus devletler bu beklentileri karşılamada ve sorunları (kır/kent yoksulluğu, sosyal güvenlik vb.) çözmede yetersiz kalabilmektedir. Adalet, insan hak ve özgürlükleri, eşitlik, dayanışma gibi temel değerlere de günümüzde fazlasıyla ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca doğal afet ve kriz dönemlerinde (deprem, sel, küresel ısınma, nükleer-kimyasal silah üretimleri) insanlığın ortak yararı için seferber olacak ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütlerinin yürüteceği özverili çalışmalar bu tür sorunların çözümüne katkı sağlayacaktır.¹⁶²

Son yıllarda Türkiye'de de özellikle Suriye göçü ile STK'lerin yürüttüğü çalışmalara duyulan ihtiyaç artmış bulunmaktadır. Çünkü resmî kurumların ulaşamadığı yerlerde STK'lerin daha çok insani yardım boyutuyla bu süreçte önemli rol oynadığı görülüyor. Bu kuruluşlar insani yardımın yanı sıra göç sürecinde, sığınmacıların eğitimi, sağlık sorunları ve toplumsal- kültürel çalışmalar ile katkı

¹⁵⁹Şahin ve Öztürk, "Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu", s. 24, 25.

¹⁶⁰Çaha, **Sivil Toplum ve Devlet**, s. 83.

¹⁶¹Şahin ve Öztürk, "Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu", s. 19.

¹⁶²Şahin ve Öztürk, "Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu", s. 19, 20.

yapmaktadır.¹⁶³ Araştırmanın alan çalışması göç sürecinde STK'lerin rolü ve faaliyetlerine odaklanacağından dolayı, bir sonraki bölümde Türkiye'de Suriyelilerin göçü sonrasında STK'lerin ne tür çalışmalar yürüttüğü ve bu çalışmaların etkisi tartışmaya açılacaktır.

1.5.2. Göç Sonrası Sorunların Çözümünde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü

Dünyada sosyal sorunların çözümünde devletlerin zayıf veya bazı zamanlar yetersiz kalması sebebiyle gönüllülük esasına dayalı çalışan örgütlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bireylerin ortak ilgi ve amaçlarını devlet dışı organizasyonlarda gerçekleştirme, dayanışma ve iyilik yapma isteği gibi amaçlarla kurulan sivil toplum örgütleri; insan hakları, çevre, sağlık, eğitim sorunları ve yoksulluk gibi konularda çaba sarf etmektedir. Göç sonrası yaşanan sorunlar nedeniyle bu örgütler sığınmacılara yardım etmede önemli bir rol üstlenmektedir.¹⁶⁴

Türkiye'de de bu örgütler Suriye göçü sonrası sığınmacılara çeşitli alanlarda destekler sunmaktadır. Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların yaşamlarına ve problemlerine odaklanan çeşitli rapor ve çalışmalarda devletin sığınmacılara yönelik yükümlülükleri yerine getirme noktasında yetersiz kaldığı ifade edilmektedir.¹⁶⁵ Bu yetersiz kalma durumu kamp dışında daha da görünür olmaktadır. Çünkü kamplarda Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) temel ihtiyaçların karşılanması ve sağlık, eğitim vb. alanlarda faaliyetler yürütmektedir. Ancak kamp dışında yaşayan sığınmacılar benzer çalışmalardan yeteri kadar yararlanamamaktadır. Bu sebeple kamp içine erişimleri sınırlı olan STK'lerin kamp dışında yaşayan sığınmacılar için yapmış oldukları faaliyetlerin önemi daha da artmaktadır.¹⁶⁶ Ayrıca son bir yıl içinde

¹⁶³ Türkiye'de Suriyeli sığınmacılara yönelik STK'lerin yapmış oldukları çalışmalar ve etkileri için bkz. Erdoğan, **Türkiye'deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum**, ss. 165- 173.

¹⁶⁴ İnce, "Bir Sosyal Afet Biçimi Olarak Suriye Göçü Ve Sivil Toplum Örgütleri", s. 3775; Hıdır Apak, "Uluslararası Göç Ve Sivil Toplum: Suriyeli Göçmen Stk'lar", **Genç Akademisyenler Sempozyumu Bildiriler I**, Kadim Akademi, Şubat 2016, s. 275.

¹⁶⁵ Vasfiye Çelik ve Şerife Pekküçükşen, "Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Göç Konusundaki Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", **Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi**, Cilt:53, Sayı: 1, 2018, ss. 1273- 1283; Metin Çorabatır ve Fikret Hassa, **Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin Haklarının Korunması ve Yaşam Koşullarının Arttırılmasında Rol Alan STÖ'lerin Üç Sınır İlindeki Çalışmalarıyla İlgili Örnek Durum Analizi**, İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi- İGAM, 2013, s. 21.

¹⁶⁶ Çorabatır ve Hassa, "Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin Haklarının Korunması ve...", s. 2, 3.

bazı kampların kapatılması¹⁶⁷ ve burada yaşayan sığınmacıların şehir merkezlerine yönelmesi STK çalışmalarının önemini artırmaktadır.

Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının sığınmacılara yönelik faaliyetleri daha çok insani yardım noktasında yoğunlaşmaktadır. Ancak göçün devamı ve sığınmacıların gittikçe artması ile eğitim, hukuk, sağlık, ekonomi vb. alanlarda da bir takım eksikliklerin hissedilmesinden dolayı bu alanlarda da faaliyetler yürütülmeye başlanmıştır.¹⁶⁸ Türkiye’de sığınmacılara yönelik çalışmalarda bulunan Hayata Destek Derneği, İHH- İnsani Yardım Vakfı, Kızılay, Mazlum- Der, Sığınmacılar ve Sığınmacılarla Dayanışma Derneği, Uluslararası Mavi Hilal Vakfı, Helsinki Yurttaşlar Derneği gibi STK’ler; barınma, sağlık, eğitim, hukuk vb. meselelerde ihtiyaçlara dönük bir takım hizmetler sunmaktadır. Bu kuruluşlardan ihtiyaç temelli yardım yürütenler çeşitli gruplara (sığınmacı vb.) hizmet sağlamak için ilave kaynaklar sağlamaya çalışırken hak temelli çalışmalar yürüten kuruluşlar ise mevcut kaynakların eşit paylaşımını ve bunlara ulaşamayanların haklarını savunmaya çalışmaktadır.¹⁶⁹

Sığınmacılara yönelik çalışmalar yapan STK’lerin önemli bir rolü, yurtlarından ayrılmalardan ötürü aidiyet duyguları zedelenen sığınmacılara bu duygunun bir nebze olsun onarılmasına yardımcı olmasıdır. Fiziksel ve sosyal ihtiyaçlarını bu ağlar vasıtasıyla gidermeye çalışan sığınmacılar geldikleri yere uyum sağlama konusunda bu ağların desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bir yandan bir takım temel ihtiyaçların karşılanmasını, çalışma fırsatları sunması ve göç tecrübelerinin aktarılıp anlaşılma ihtiyacına cevap verecek sosyal ortamın sağlanması bakımından bu STK’ler sürecin zorluklarını hafifletmiş olmaktadır. STK’lerin benzer diğer bir katkısı henüz göç etmeyen kişilerle alakalıdır. Göç edecek kişiler bu ağlar, kuruluşlar

¹⁶⁷ <https://medyascope.tv/2019/05/22/suriyelilerin-kaldigi-cadir-kentler-kapatiliyor-gelecekleri-belirsiz/> (Erişim Tarihi: 25.04.2020); 17.04.2020 tarihi itibarı ile 63.518 sığınmacı kamplarda hayatını sürdürmekteyken kamp dışındakilerin sayısı ise 3.520.066’dır. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi: 25.04.2020).

¹⁶⁸ İnce, “Bir Sosyal Afet Bıçımı Olarak Suriye Göçü Ve Sivil Toplum Örgütleri”, s. 377, 378.

¹⁶⁹ Çelik ve Hassa, “Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Göç Konusundaki Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 1277, 1278.

üzerinden iletişime geçebilmekte ve göç kararını bu görüşmelere göre planlamakta/şekillendirmektedir.¹⁷⁰

Türkiye'deki STK'lerin yürütmüş olduğu çalışmalara birkaç örnek vermek, bu kuruluşların yaptıklarına dair konunun daha iyi anlaşılması adına yerinde olacaktır. İstanbul'daki Yuşa Toplum Merkezi, bir yer kiralayarak burada sığınmacı kadınlar için ayakkabı ve kıyafetler biriktirerek kadınların kendileri için uygun olanları buradan ücretsiz alabilecekleri bir uygulama başlatmıştır. Ayrıca aynı merkezde tıbbî yardım için veri tabanı (ücretsiz hizmet sağlayan doktor ve hastaneler bilgisi) ve çocukların kayıtlarını yapabilecekleri okulların bilgisinin bulunduğu bir alan oluşturulmuştur.¹⁷¹ İzmir Halkların Köprüsü Derneği ise bir çalışmada Suriyeli ve Türkiyeli sanatçıları bir araya getirerek çeşitli etkinlikler düzenlemiştir. Sanatçılar bir yıl boyunca bir arada müzik, resim, tiyatro, heykel vb. alanlarda üretmiş oldukları eserlerini düzenlenen sergiler yoluyla gösterime açmışlardır. İzmir Müzisyenler Derneği ise sığınmacı çocukları ve şehirdeki diğer çocukları bir araya getiren, aynı sahnede beraber şarkı söyleme fırsatı sunan çeşitli etkinlikler düzenlemişlerdir.¹⁷²

İzmir'deki bir dernek üyesinin aktarımına göre dernek üyeleri, ev taşıma işine girip buradan alınan ücret ve kullanılmayan eşyalar ile sığınmacılara yönelik yapılacak yardımlar için ilave kaynaklar oluşturmaya çalışmıştır.¹⁷³ Bu süreçte hak temelli faaliyetler yürüten dernek/kuruluşlar da bu alanda raporlar yazarak ve sığınmacıların hakları konusunda bilgilendirmeler yaparak katkı sunmaya çalışmaktadır. Örneğin Gaziantep Barosu; vatandaşlık başvurusu, boşanma davaları ve üçüncü ülkelere yerleşim başvuruları gibi konularda sığınmacılara yardımcı olmaktadır. STK'lerin yapmış olduğu bu tür çalışmalar, Türkiye'deki "sıradan"

¹⁷⁰Kaan Akman, "Göç Yönetiminde Yerel Yönetimler ve STK İşbirliği", **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:3, 2018, s. 460.

¹⁷¹Helen Mackreath ve Şevin Gülfer Sağnıç, **Türkiye'de Sivil Toplum Ve Suriyeli Mülteciler**, Yurttaşlık Derneği (yay.), Mart 2017, s. 23.

¹⁷²Rasim Akpınar, "Metropollerde Yaşayan Suriyelilerin Yaşamlarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: İzmir Örneği", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:22, 2017, s. 1363, 1364.

¹⁷³Akpınar, "Metropollerde Yaşayan Suriyelilerin Yaşamlarında...", s. 1362.

kişilerin, STK yetkililerinin var olan boşlukları doldurmaya çalışmalarını ve Suriyeli sığınmacılara hizmetteki boşlukları göstermesi bakımından önemlidir.¹⁷⁴

Yerel ve ulusal sivil toplum kuruluşları gibi uluslararası örgütler/kuruluşlar da bu sürece katkı sunmaktadır. Ancak yerel ve ulusal STK'lere göre uluslararası STK'ler faaliyetlerini yürütmek için izin alma sürecinin sebep olduğu aksaklıklar ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bu uluslararası STK'ler çalışmalarını sahaya daha yakın olan yerel ve ulusal kuruluşlarla iş birliği yaparak sürdürmeye çalışmaktadır. Örneğin Kilis Uluslararası Mavi Hilal Vakfı; Malteser International ortaklığı ile 32 yataklı konteyner hastane kurmuştur. Ayrıca bu kuruluş hem maddi yardımlarda bulunmakta hem de sığınmacı çocuklar için açmış olduğu üç çocuk psikolojik destek merkezinde Suriyeli öğretmenlerin desteğiyle müzik, bilgisayar ve resim dersleri vermektedir.¹⁷⁵

Suriye göçü sonrası meydana gelen sorunların çözümü için çalışmalar yapan kuruluşların bir kısmı da bizzat Suriyeli sığınmacılar tarafından kuruldu. Bu STK'lerin bir kısmı sadece belirli bir alanda çalışmalar yaparken bazıları ise birden fazla konuda faaliyetler yürütmektedir. Bu STK'ler, sığınmacı bireyin kimlik ve aidiyet duygularının pekişmesine ve sosyalleşmeye imkân tanımaktadır.¹⁷⁶ Ayrıca Suriyelilerin günlük sorunlarını daha kolay aşmasına, yasal bilgi edinmelerine, okul ve hastaneler kurabilmesine ve hatta gazeteler hazırlamalarına yardımcı olmaktadır.¹⁷⁷ Böylelikle sığınmacılar için “yabancı olunan yer”, tanınan kişiler ve kurumlar aracılığı ile “aşına olunan yer” haline gelmektedir.

Şanlıurfa'da yapılan bir araştırmada¹⁷⁸ Suriyeli sığınmacıların kendi dillerini ve kültürlerini bilen yardım kuruluşları tarafından daha iyi anlaşıldıkları ifade edilmektedir. Şanlıurfa'da yerel ve ulusal STK'ler çalışan kişilerin birden fazla dili konuşması (Arapça, Kürtçe, Türkçe) ve bazı STK'lerin Suriyeli sığınmacılara kuruluşlarında istihdam etmesi sorunun ağırlığını azaltmaktadır. Suriyeliler

¹⁷⁴ Mackreath ve Sağnıç, “Türkiye’de Sivil Toplum Ve Suriyeli Mülteciler”, s. 26; Çorabatır ve Hassa, “Türkiye’deki Suriyeli Mültecilerin Haklarının Korunması ve...”, s. 15, 16.

¹⁷⁵ Çorabatır ve Hassa, “Türkiye’deki Suriyeli Mültecilerin Haklarının Korunması ve...”, ss. 15- 17.

¹⁷⁶ Hıdır Apak, “Uluslararası Göç Ve Sivil Toplum: Suriyeli Göçmen Stk’lar”, **Genç Akademisyenler Sempozyumu Bildiriler I**, Kadim Akademi (yay.), 2016, s. 277.

¹⁷⁷ Mackreath ve Sağnıç, “Türkiye’de Sivil Toplum Ve Suriyeli Mülteciler”, s. 59.

¹⁷⁸ İnce, “Bir Sosyal Afet Biçimi Olarak Suriye Göçü Ve Sivil Toplum Örgütleri”, s. 3778.

tarafından kurulan bu organizasyonların yaşadığı bir problemi de dile getirmekte fayda vardır. Şöyle ki bu kuruluşlar yerel ve ulusal STK'ler ile bir iletişimsizlik durumu olduğunu ifade etmektedir. Suriye göçü meselesinde yerel ve ulusal STK'lerin Suriyeli kurumları kısmen aktör olarak görmeden sorunları çözmeye çalıştığı söylenebilir.¹⁷⁹

Suriye göçü sonrası çeşitli faaliyetler yürüten STK'lerin olumlu rolleri yanında eksik kaldıkları noktalar da bulunmaktadır. Bu eksiklikler üç başlık altında ifade edilebilir. Birincisi, STK'lerin kendi yapılarından kaynaklanan eksikliklerdir. Bunlar şöyle sıralanabilir: İnsan kaynaklarının sınırlı olması ve az sayıda gönüllü ile faaliyetlerin sürdürülmeye çalışılması, bu gönüllülerin insanî yardım ve sığınmacılara yardım konusunda aldıkları eğitimin yetersizliği; bu kuruluşların sorunları daha çok bireysel çabalar ile halletmeye çalışması ve neyin nasıl yapılması gerektiğine dair genel bir stratejini eksikliğinin olması; inanç temelli kuruluşların "bir elin verdiği öbür el görmesin" anlayışı ile hareket etmesinden ötürü görünürlük ve şeffaflık sorunun ortaya çıkmasıdır.¹⁸⁰

İkincisi, STK'lerin devletle olan münasebetlerinden dolayı kendilerine yöneltilen eleştirilerdir. Buna göre sığınmacılarla ilgili tüm işlemler merkezî yönetim tarafından yapılmakta ve yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının bu sürece katılımları kısıtlanmaktadır. Bu durum sığınmacıların yaşadıkları temel problemleri yerinde gören ve bunlara makul çözümler üretebilecek olanların yapacaklarının önünde engel olarak durmaktadır. Devlet - STK ilişkisine dair diğer bir eleştiri ise devlete "yakın" olan ve resmî kurumlar tarafından desteklendiği iddia edilen kuruluşların faaliyetlerini görece daha hızlı, rahat yürütebilmesi ve ayrıcalıklı bir konumda olması ile ilgilidir.¹⁸¹ Son eleştiri ise STK'lerin birbirleri olan ilişkilerine dairdir. STK'ler arası iş birliğinin önemi vurgulanırken sahada bu birliğin

¹⁷⁹ Bu konuda Suriyeli bir aktör şu ifadeleri kullanmaktadır: "Suriyeliler hakkında kararlar veriyorlar, ancak Suriyelilere sormuyorlar. Suriyelilere bu faaliyetler ve yasalar hakkında bilgi vermek daha yararlı olacak. Türk STK'lardan beklentimiz Suriyeli kurumları desteklemeleri. Suriyeliler için çalışmak yerine, Suriyeli vakıfları desteklemeleri daha iyi, çünkü aramızda muazzam bir kültürel farklılık var." Mackreath ve Sağnıç, "Türkiye'de Sivil Toplum Ve Suriyeli Mülteciler", s. 60.

¹⁸⁰ Çorabatır ve Hassa, "Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin Haklarının Korunması ve...", ss. 19-22. Mackreath ve Sağnıç, "Türkiye'de Sivil Toplum Ve Suriyeli Mülteciler", s. 19.

¹⁸¹ Vasfiye Çelik ve Şerife Pekküçükşen, "Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Göç Konusundaki...", s. 1281. Ayrıca bkz. Mackreath ve Sağnıç, "Türkiye'de Sivil Toplum Ve Suriyeli Mülteciler", s. 19.

olmamasından yakınılmaktadır. Bunun sebebi ise eksik iletişim ve STK'ler arası rekabet olarak görülmektedir. Birbirleri ile iletişim ve koordinasyon halinde olan kuruluşlarda ise benzer ideolojiyi paylaşma durumu dikkat çekmektedir.¹⁸²

1.6. SİVİL TOPLUM, SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE DİN

Sivil toplum ve din üzerine yapılan tartışmalarda önemli meselelerden biri, bu iki olgu arasındaki münasebetin mümkün olup olmadığı üzerinedir. Sivil toplumun din ile çatışır gibi görünen (çoğulcu, farklılıklara yönelik hoşgörü, bireysel özgürlüğe yapılan vurgu vb.) kimi özellikleri; iki olgunun birbiri ile olumlu, sahici bir ilişki geliştirmesinin mümkün olmayacağı düşüncesine neden olabilmektedir. Bu sebeple araştırmanın bu kısmında din ve sivil toplum ilişkisinin ne kadar mümkün olduğu, Avrupa ile Amerika'da ve İslam dininde bu ilişkinin durumu tartışmada fikir beyan etmiş bazı yazarların görüşleri ile açıklanacaktır.

Norman Barry'e göre her ne kadar sivil toplum laik bir yapıda olsa da din onun (sivil toplum) için önemlidir. Çünkü din, bireyleri piyasa mübadelesinden başka yollarla birbirine bağlayan bir ahlakilik çerçevesi sağlar. Ayrıca hem bireyleri birbirine bağlama yoluyla hem de bazı otoriter rejimlerin önüne geçme gücüyle sivil topluma katkı yapmaktadır. Barry, katkı meselesini biraz daha ileri götürerek sivil toplumun dinî bir ortamda ortaya çıktığını iddia eder.¹⁸³ Güçlü bir sivil toplumun dinî otoriterleşmenin önüne geçerek inanç özgürlüğünü ve aidiyetleri koruduğunu da ayrıca belirtir. Çünkü sivil toplum da dinin kendi totaliter düzenini kurmasından endişe eder.¹⁸⁴

Din ve sivil toplum ilişkisi üzerine çalışmalar yapan David Herbert dinin adaptasyon gücüne vurgu yapmaktadır. Din; modern sistemin önemli parçası olan sağlık, sosyal yardım, bireysel ve gönüllü katılıma dayalı sektörlerin gelişiminde belirleyici bir role sahip olarak modern sisteme uyum sağlamıştır. Dinî sembol ve anlatılar da önemli bir iletişim dili oluşturmuştur. Din, uyum sağlama yönü ve oluşturulan dil üzerinden sivil toplumu etkileme gücüne sahiptir. Ayrıca etik

¹⁸² Mackreath ve Sağınç, "Türkiye'de Sivil Toplum Ve Suriyeli Mülteciler", s. 33, 34.

¹⁸³ Norman Barry, "Sivil Toplum, İslam ve Din", **Liberal Düşünce Dergisi**, 1998, Cilt:3 Sayı:12, s. 84.

¹⁸⁴ Barry, "Sivil Toplum, İslam ve Din", s. 88.

tartışmalar, çevre ve özgürlük hareketleri gibi birçok konuda eleştirme ve katılım gücüne sahip olduğunu göstermiştir.¹⁸⁵ Türkiye’de yapılan din ve sivil toplum ilişkisini aydınlatmaya katkı sağlayan bir çalışmada¹⁸⁶ dinî derneklerin üyelerinin sosyalleşmesine katkı yaptığı görülmektedir. Bu dernekler çeşitli faaliyetler (gezi, kermes, piknik vb.) yürüterek üyeler arası iletişimi artırmaya çalışmaktadır. Netice olarak sivil toplumun çeşitliliğe vurgu yapan yönü dikkate alındığında dinî grupların sivil alanda olmasının kamusal alanı zenginleştireceği söylenebilir.¹⁸⁷

Sivil toplum ve din münasebetine sivil toplum kavramının ortaya çıktığı Batı toplumunda ve Amerika’daki durumu üzerinden bakmak önem taşımaktadır. Avrupa ülkelerinde yapılan toplumsal araştırmalarda sivil toplum ve din meselesi ön plana çıkan önemli konulardan biridir. Araştırmalardan bazıları dini sivil toplumun kökeni olarak görmektedirken bazıları ise Hristiyanlık dışındaki dinlerin sivil topluma yakın olup olmadığına yoğunlaşmaktadır.¹⁸⁸ Batı’da sivil toplumdan gerçek anlamıyla devlet ve kilise ortaklığının sona ermesinin ardından bahsedilmeye başlandığı belirtilmektedir. Sivil toplum böyle bir düzen sonucu gelişim kaydetmiş ve kilise bu düzende devlet dışı çevrelerin bir parçası olmuştur. Kilise, toplumda kaybettiği önemli konumunu kendisine bağlı kurumlar üzerinden yeniden tesis etmeye çalışmıştır. Örneğin kendisine bağlı olan cemaatlerin bulunduğu bölgelerde gazeteler, spor dernekleri, gençlik grupları ile etkisini yeniden tesis etmeye çalışmış ve bunlar kilisenin yeni sistemdeki unsurları olmuştur.¹⁸⁹

Batı’da sivil toplum ve din tartışmalarının bazı sonuçları da bulunmaktadır. Buna göre din modern dönemde büyümesi kaybolmuş bir fenomen değil bilakis modern dönemin bir parçası ve neticesi olmuştur. Ayrıca din, sadece bireyi ilgilendiren bir durum değil sivil toplumu teşvik eden ve onun parçası olan kamusal bir meseledir. Son olarak ise sivil toplum bakış açısıyla yaklaşıldığında politik ve dinî çevre

¹⁸⁵ Herbert, bunların yanı sıra dinin yıkıcı bir güce dönüşebilmesine, demokrasiye hizmet eden yapısına ve tartışma özgürlüğünü kısıtlayan yönüne de vurgu yapar. David Herbert, *Religion and Civil Society*, Brookfield 2003, ss. 291- 293 aktaran Ahmet Çekin, *Batıda ve Türkiye’de Sivil Toplum ve Din*, **Marife Dini Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 13 Sayı:2, 2013, s. 29.

¹⁸⁶ Erkan, “**Dernekleşme ve Din: Gaziantep Örneği**”, ss. 156- 158.

¹⁸⁷ Çaha, *Sivil Toplum ve Devlet*, s. 297.

¹⁸⁸ Ahmet Çekin, *Batıda ve Türkiye’de Sivil Toplum ve Din*, **Marife Dini Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 13 Sayı:2, 2013, s. 29.

¹⁸⁹ Çekin, *Batıda ve Türkiye’de Sivil Toplum ve Din*, ss. 28, 29.

arasında bir fark bulunmamakta (dinin toplumsal olaylardaki etkisinin devam ediyor olması), dolayısıyla sekülerleşme tezleri de tartışma konusu olmaktadır.¹⁹⁰

Dinin Amerika sivil toplumunda da önemli bir geçmişi bulunmaktadır. Göç, Amerika'nın toplumsal yapısının oluşmasında önemli rol oynamıştır. Bu göçlerin önemli bir kısmını Avrupa'da baskılara maruz kalmış dinî cemaatlerin oluşturduğu söylenilmektedir. Dolayısıyla bu cemaatlerin bugün Amerika sivil toplumunda ağırlığı bulunmaktadır.¹⁹¹ Amerika'da din, sivil toplum ve modernleşme münasebeti hakkında Alexis de Tocqueville "Avrupa'da modernleşme ve din farklı istikametlere doğru giderken, Amerika'da bu ikisi el ele gitmekte ve barış içinde yaşamaktadır" der. Böylelikle Tocqueville, Avrupa ve Amerika sivil toplumunda dinin konumunun aynı olmadığına işaret eder. Tocqueville ayrıca bu hususta dinin Amerika demokrasisindeki olumlu rolüne dikkat çeker. Amerika'da dinî özgürlüğün, dinî grupların Amerika sivil toplumunda baskın duruma gelmesini sağladığı belirtilmektedir. Bu konuda Amerikalı siyaset felsefecisi Michael Novak, devletten ziyade sivil toplumun baskın olduğunu söyler. Ona göre burada sivil toplum dinî gruplar demektir.¹⁹² Jürgen Habermas, her ne kadar kiliseler ve köktenci hareketlerin otoriter ve baskıcı tarihsel örnekleri olsa da, sağlam anayasa devletleri çerçevesinde kiliselerin ve dinî cemaatlerin liberal siyasal kültürün dengelenmesi ve yerleşmesinde önemli işlevler yerine getirdiğini söyler. Bu durumun ise özellikle Amerika sivil toplumunda güçlü bir iz bırakan "sivil din" için geçerli olduğunu ifade eder. Benzer şekilde Paul Weithmann da kiliseleri ve din cemaatlerini, Amerika toplumunda demokrasinin varlığını sürdürmesi için sivil toplum eyleycileri olarak niteler. Tüm bunlara karşın Amerika'daki sivil toplum kuruluşları salt dinsel kökenli değildir. Bunun yanı sıra seküler çizgide faaliyet yürüten STK'ler de bulunmaktadır.¹⁹³

Ortadoğu toplumları veya daha özelde İslam dini ile sivil toplum münasebeti hakkında pozitif ve negatif olmak üzere iki yaygın görüş bulunmakta ve genel tartışma bu iki görüş etrafında dönmektedir. Negatif görüşe göre İslam ve sivil

¹⁹⁰ Çekin, Batıda ve Türkiye'de Sivil Toplum ve Din, ss. 28, 29.

¹⁹¹ Yasin Aktay, **Postmodern Kavşakta Sivil Toplum ve Din**, Tezkire Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 323.

¹⁹² Çaha, **Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı**, ss.164- 170.

¹⁹³ Jürgen Habermas, "Kamusal Alanda Din", **Doğalcılık ve Din Arasında- Felsefî Denemeler**, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2019, s. 122.

toplum birbiri ile uyuşacak yapıda olmayıp sivil toplumun İslam'da yerinin mümkün olmadığı ifade edilir. Olumlu görüşün sahipleri ise sivil toplumun İslam ile uyuşacağını, her ne kadar “sivil toplum” kavramı Müslüman toplumlarda ortaya çıkmış olmasa da sivil toplum ile amaçlanan hedefleri gerçekleştirebilen “vakıf” kurumunun bulunduğunu, hatta sivil toplumun İslami devlet ve toplumun köşe taşı olduğunu belirtir.¹⁹⁴

Sivil toplum ve İslam münasebeti hakkında olumsuz görüş belirten yazarların başında Ernest Gellner gelir. Ona göre sivil toplum laik birey ile mümkündür. Çünkü laik birey, toplumsal veya dinî bağlarla kısıtlanmayan, amaçlarını özgürce seçebilen kişidir. Sivil toplum dinsel inancın özelleşmesini gerektirirken İslam ise buna karşı dirençlidir. O, bugünkü dinçliğini sınai modernliğin meydan okumasına karşı yerel bir cevap olma gerçeğinden alır.¹⁹⁵ Gellner, Avrupa'da da Hristiyanlığın sanayileşme dostu olan ve olmayan iki varyantı olduğunu belirtir. Ancak ona göre- İslam'dan farklı olarak- Batı'da mucizevi olan şey sanayileşme dostu Hristiyanlığın özgürlük ve sivil toplum dostu olmasıdır. Ona göre bu, Hristiyanlığın normatif idealine saygıdan değil bir mecburiyet olarak özgürlük dostu haline gelmiştir. Güç dengesi eğer lehine gelişseydi teokratik bir yönetim üstün gelebilirdi. İslam'da normatif model dinî ve dünyevî hukuk arasında hiçbir ayırım koymamaktadır. Musevilik ve Hristiyanlık bir toplumsal düzen ideali olsa da İslam'ınki kadar güçlü değildir. Bu sebeple, İslam, laikliğe direncinden dolayı sivil toplum ile uyuşmayan bir durumdadır. Fakat Gellner'in görüşlerinde eleştirildiği bir nokta da bulunmaktadır. Bu İslam tarihinin yekpare olarak kabul edilmesi ve metinsel/normatif bir yorumun tüm İslam toplumlarında geçerli olduğunun belirtilmesi hususudur.¹⁹⁶

Sivil toplum ve İslam ilişkisine dair olumlu kanaate sahip olan yazarlardan biri Norman Barry'dir. Barry, İslam ve sivil toplum münasebeti hususunda görünüşte İslam'ın otoriter bir yönetme biçimine sahip olduğu, temel ahlaki ve siyasi hakikat

¹⁹⁴Duygu Duman ve Ilgın Barut, İslam ve Sivil Toplum Üzerine Eleştirel Bir Bakış, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2015, Cilt:8 Sayı:37, s. 875.

¹⁹⁵Ernest Gellner, *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals*, Londra, 1994, s.9-20 aktaran İlkay Sunar, “Sivil Toplum ve İslam”, **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası**, Elisabeth Özdalga- Suna Persson (Ed.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, ss. 11- 13.

¹⁹⁶ Sunar, “Sivil Toplum ve İslam”, ss. 14- 21.

konusunda İslam'da şüphenin olmadığı, İslam'ın temel karakterinin mutlakıyetçi olduğu yönündeki eleştirilere/görüşlere yönelik bazı tespitlerde bulunur. O, bu olumsuz imaja sebep olarak bazı Müslüman devletlerin İslam'ı itibarsızlaştırmalarını gösterir. Ona göre bu, onların Batılı entelektüellerin itibarsız sosyal doktrinlerini İslam'a bulaştırmak suretiyle onun sahici mesajını tahrif etmelerinden kaynaklanır.¹⁹⁷ Barry, sivil toplumla ilişkili olarak yaptığı tespitte İslam'ın siyasi şartlara göre değişim yeteneğinden mahrum olmadığını ve bunun da sivil toplumun yolunu açmaya dönük bir özellik olduğunu belirtir. Ayrıca İslam tarihinde var olan “Şura” deneyimini ve onun inanç sistemini başkalarına dayatma girişiminin olmaması gibi hususları İslam'da sivil topluma aykırı bir tarafın olmadığına dayanak gösterir.¹⁹⁸

Sivil toplum ve İslam hakkında olumlu görüşe sahip diğer bir yazar ise Ömer Çaha'dır. Çaha, İslam tarihindeki bazı olayları, birtakım kavramları ve İslam din anlayışının sivil toplum düzenine işaret ettiğini, buradan yola çıkarak İslam- sivil toplum münasebetinin mümkün olduğunu ifade eder. Öncelikli olarak İslam'da; Hristiyanlığın Katolik yorumunda olduğu gibi katı, merkeziyetçi bir anlayışın olmayışının sivil topluma işaret ettiğini belirtir. Ona göre İslam; toplumun adalet, barış, rıza ve istişare ile yönetilmesini emreder. İslam'ın bu şekilde topluma tekil bir yaşam dayatmıyor olması da sivil toplum ile uyumunu gösterir. Çaha, bu ilişkinin mümkün olduğuna dair İslam tarihinde “şura” deneyimini, “Medine Vesikası”nı (ona göre bu vesika toplumsal farklılığa ve sivil beraberliğe denk düşer) ve Kur'an'dan “*Sizin dininiz size, benim dinim de bana...*”¹⁹⁹ ilkesini örnek olarak verir. Ayrıca demokrasi ve sivil toplumcu anlayıştaki birey, sosyal grup, sivil hayat, özel yaşam, serbest teşebbüs, siyasal katılım, seçim, hak, hukuk, sınırlı devlet gibi kavramların İslam'ın özellikle vurguladığı insan, cemaat, mahrem yaşam, serbest ticaret, şura, adalet, hakkaniyet ve hukuk gibi kavramlar ile örtüştüğünü söylemektedir.²⁰⁰ Çaha, bu hususları, sivil toplumcu bir anlayış ile İslam arasında bir tezatlık olmadığına kanıt olarak göstermektedir.

¹⁹⁷ Barry, “Sivil Toplum, İslam ve Din”, s. 88

¹⁹⁸ Barry, “Sivil Toplum, İslam ve Din”, ss. 90- 92.

¹⁹⁹ Kâfirun Sûresi 6.

²⁰⁰ Çaha, Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı, ss. 35- 37.

İranlı araştırmacı- yazar Mahmood Sarioğhalam da İslam ve sivil toplum ilişkisine dair Ortadoğu özelinde bazı tespitlerde bulunur. Sivil toplumun temelinde ussalık kavramının bulunduğunu ve bireycilik kavramının merkezî bir yer teşkil ettiğini ifade eder. Sivil toplum durumunda tutkuların ussalık üzerindeki etkisi zayıftır, hâkim olan şey ise ussallıktır. Ona göre sivil toplum kendine özgü bir kültürü gerektirir. Bunun için Ortadoğu’da sivil toplumun ortaya çıkıp çıkmayacağı açık değildir. Zira Ortadoğu’da zihinsel süreçler, olaylar ve kültür Batı’daki ile aynı değildir. Sarioğhalam, bu karşılaştırma üzerinden Ortadoğu’da sivil toplumun imkânını tartışmaktadır.²⁰¹

Sarioğhalam, Ortadoğu’da sivil toplumun önünde üç engel bulunduğunu tespit etmektedir. Bunlar Ortadoğu’nun zihin yapısı, devlet anlayışı ve toplumsal etkileşim tarzıdır. Ona göre sivil toplumda bağlı olunması gereken esaslar verimlilik, özgürlük, etkileşim ve sorumluluktur. Ortadoğu kültüründe ise bağlılık aşirete, devlet aygıtına veya başka bir bireyedir. Ayrıca o, bu bölgedeki zihin yapısının despotizm ve tek boyutlu dinsel öğretime hizmet ettiğini iddia eder. Dolayısıyla bunlar sivil toplumun önünde duran ilk engeldir. İkincisi ise Ortadoğu’da vatandaşların özel girişimlerden mahrum olması ve devlet karşısında ekonomik bağımsızlığın görece olarak elde edilmemesi, bu toplumların devlete ciddi anlamda boyun eğip bağımlı kalmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra güvenlik sorunu da vatandaşların devlete - kendi aleyhine olacak bir biçimde- daha fazla uyum göstermesine neden olmaktadır.²⁰² Sarioğhalam’a göre Ortadoğu’da toplumsal etkileşim tarzının sivil toplumun önünde engel olarak durması ise bu bölgedeki bireylerin sınırlamalardan özgür bir şekilde birbirleri ile iş yapma güçlüğüne çekmelerinden kaynaklanır. Ortadoğu’da toplum imgesinin oldukça duygusal ve ideolojik olduğunu belirtir. Bu sebeple çeşitli inanç, çıkar ve tarz çevrelerine dayanan sınıfsal gruplara güven az olmaktadır. Sonuç olarak o, inanç ve hedef kümeleri etrafında birlikler, örgütlenmelerin oluşmasındaki zorluğa dikkat çeker. Nihayetinde Sarioğhalam,

²⁰¹ Mahmood Sarioğhalam, “Ortadoğu’da Sivil Toplum Umutları: Kültürel Engeller Üzerine Bir Çözümleme”, **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası**, (74- 82), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

²⁰² Sarioğhalam, “Ortadoğu’da Sivil Toplum Umutları...”, s. 79, 80.

tespitlerinin sonucunu, Ortadoğu’da sivil toplumun gelişiminin özel kültürel koşulların olgunlaşmasına bağlar.²⁰³

Sivil toplum ve İslam konusunda tespitlerde bulunan diğer bir araştırmacı ise Ali Yaşar Sarıbay’dır. O; sivil toplum ve İslam tartışmasını, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslâm* adlı kitabında postmodernite bağlamında sürdürmektedir. Tartışmasında, postmoderniteyi iki açıdan sivil toplum ve İslam münasebeti ile ilişkilendirmektedir. Birincisi sivil toplum farklılaşma, parçalanma, iktidarın bölünmüşlüğü gibi postmodernite ile benzer özellikler taşımaktadır. İkincisi, sivil toplumun kökeninin dinsel özgürlükler için verilen mücadeleye dayanıyor olmasıdır. Ona göre bu durum her türlü dinsel hareketin sivil toplumda yerinin olduğu anlamına gelir. Sarıbay durumu özetle şu ifadeleri kullanmaktadır:

“...Herkesin kendi yaşam tarzını bir kültüre dönüştürme hakkı (postmodernite), ister istemez çoğulluğu temel alan bir yapıyı (sivil toplum) zorunlu kılmakta; her yaşam tarzı gibi din de (özellikle olarak İslam) o çoğulluklardan biri şeklinde ve kendi yaşam tarzını bir kültüre dönüştürme hakkıyla söz konusu yapı (sivil toplum) içinde kendi yerini meşrulaştırmaktadır.”²⁰⁴

Sarıbay, İslam ve sivil toplum ilişkisinde bir takım olumlu ve olumsuz belirtilerin olduğunu da vurgulamaktadır. İlk “Medine Vesikası”nı örnek olarak vermektedir. Bu vesika, sivil topluma temel teşkil edecek İslam’ın yekpare olmadığını göstermektedir. İslam’da çeşitli mezheplerin, tarikatların ve kolların varlığı da bu duruma önemli bir işarettir. Sarıbay’a göre bu yönüyle İslam dinsel bir çoğulculuğu içermektedir. Öte yandan İslam’ın “tevhid” ilkesinin toplumsal yansıması ümmetin birliği, tekliği şeklinde olmaktadır. Bu durumda “ümme”, her türlü farklılaşmanın üstünde olup hem toplumsal sınıfları hem de ulusal, etnik ve

²⁰³ Mahmood Sarioğhalam, “Ortadoğu’da Sivil Toplum Umutları...”, ss. 79- 82; Benzer görüşler için aynı eserdeki şu iki makaleye bkz. Saadeddin İbrahim, “Taliban’dan Erbakan’a: İslam, Sivil Toplum ve Demokrasi”, **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası**, (45-60); Bassam Tibi, “İslam Uygarlığında Sivil Toplumun Kültürel Dayanağı: İslam ve Demokrasi – Uygarlıklar Arasındaki Köprüler”, **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam**, (31-45); Ayrıca bkz. Chandran Kukathas, “İslam, Demokrasi ve Sivil Toplum”, **İslam, Sivil Toplum, Piyasa Ekonomisi**, Liberte Yayınları, Ankara 1999, ss. 21-45.

²⁰⁴ Ali Yaşar Sarıbay, **Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam**, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 10, 11.

kabileye dayalı tüm bölünmeleri reddetmektedir.²⁰⁵ Sonuç olarak İslam hem postmodernite hem de sivil toplum içinde çoğulluk anlayışı ile kendine yer bulmuş ancak tevhidi esas aldığı için teklikten çoğulluğa yönelen süreç tekrar tek'e (tevhide) dönebilmektedir. Sarıbay'ın iddiasına göre postmodernite ve sivil toplumun bazı önemli yönlerinin İslam'a sirayet etmesi ile hegemonik bir anlayışı dayatmaya yönelen İslam postmodernize olup parçalanmış, dolayısıyla çoğul yorumları gündeme gelerek sivilleşmeye yönelmiştir.²⁰⁶

İslam ve sivil toplum münasebeti hususunda, netice olarak İslam toplumlarında tıpkı Batı'da olduğu şekliyle bir sivil toplum olmasa da İslam'da çoğulcu bir yorum ve yaşam biçiminin mümkün olması, ayrıca farklı inançlardan olanlara karşı saygıyı önemseyen anlayışın varlığı sivil topluma zemin sağlamaktadır.²⁰⁷ İslam toplumlarında sivil toplumun var oluşu ve aldığı şekil yekpare olmayıp ülkelerin toplumsal yapılarına göre değişkenlik gösterebilmektedir. Buralarda salt Batılı anlamda bir sivil toplum arayışı veya tamamen sivil toplumun mümkün olmayacağı yönündeki yaklaşımlar hatalı olacaktır. Dolayısıyla sivil toplumun ve unsurlarının bu toplumlarda aldığı şekil ve bunların çeşitli etkileri bakımından ele alınması yararlı olacaktır.

Sivil toplum, sivil toplum kuruluşları ve din irtibatına dair dile getirilmesi gereken bir husus da inanan insanlardaki yardımlaşma, iyilik yapma eğilimidir. İnsanlar, çocukluk döneminden itibaren yardımlaşmaya ve iyilik yapmaya yönlendirilmektedir. Bu anlamda toplumda, iktisadî açıdan durumu iyi olanlar yardıma muhtaç kimselerin sorunlarıyla ilgilenme arayışı içine girebilmektedir.²⁰⁸ Dinî bir inancı benimseyen insanlar da dinlerinin kendilerinden istediği bir takım ahlaki standartlara uymaya çalışmaktadırlar. Bu sebeple dinlerin de bireyler üzerinde yardımlaşma ve dayanışma hususunda etkili olduğunu söyleyebiliriz. Zira çeşitli

²⁰⁵ Sarıbay, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*, s. 20, 22.

²⁰⁶ Sarıbay, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*, s. 11, 12.

²⁰⁷ Erkan, "Dernekleşme ve Din: Gaziantep Örneği", s. 193; Yaman, *Avrupa'da İslam ve Sivil Toplum- Almanya Örneği*, s. 116.

²⁰⁸ Abdulmuttalip Baycar, "Dinî ve Sosyolojik Boyutlarıyla Dayanışma- Yardımlaşma Olgusu", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 39, 2019, s. 202.

dinlerin kutsal kitapları/metinleri müntesiplerini yardımlaşma ve dayanışmaya teşvik etmektedir.²⁰⁹

Dinlerin yardımlaşma konusunda birey üzerindeki etkisi çeşitli vasıtalar yoluyla gerçekleşmektedir. Birincisi, dua ve ibadetler aracılığı ile inanan kimseler, diğer insanlarla yardımlaşma ve iyi ilişkiler kurmaya çabalar. İkincisi, dinî kaynakları ve dinî önderlerin hayat hikâyelerini okuyan dindarlar, oradaki yardımseverlik motiflerini görüp onlara özenerek benzer davranışlarda bulunmaya çalışır. Örneğin “İyi Samiriyeli” kıssasını okuyan bir Hristiyan; Hristiyan-yardımsever Samiriyeli gibi olmak isteyebilir. Benzer şekilde Hz. Ebu Bekir’in malının yarısını fakirlere dağıttığını öğrenen bir Müslüman da insanlara yardım etmeyi arzulayabilir. Üçüncüsü inanan birey, kutsal alanla iyi ilişkiler kurmanın diğer insanlara yardım etme ve ahlaki sorumluluklarını yerine getirmeye bağlı olduğunu bilerek buna dönük bir çabayla hareket eder.²¹⁰

Yapılan çeşitli araştırmalar da dindarlık ve yardım etme eğilimi arasında olumlu bir ilişki olduğunu göstermektedir. Örneğin Atay’ın²¹¹ yönetici adaylarının siyasî ve dinî tercihleri ile yaşam değerleri arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında, kendisini “dindar” olarak tanımlayan kişilerin iyilikseverliğe bencil unsurları içeren değerlerden daha fazla önem verdiğini göstermiştir. Öğretmenlerde dindarlık, değerler ve iş doyumu arasındaki ilişkiyi inceleyen bir alan araştırmasında²¹² da dindarlığın inanç, etki ve bilgi boyutlarıyla hayırseverlik arasında olumlu bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Dinî saiklerle yardım yapmaya yönelen bireyler bu konuda güvenilir yerlere veya kurumlara yönelmektedirler. Türkiye’de yapılan bir araştırmadaki veriler de bunu göstermektedir. TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı) tarafından yapılan bu araştırmada Türkiye insanının %63’ü, yardım yaparken camii veya hayır kurumlarını tercih ettiği

²⁰⁹**Eski Ahit**, Yasa’nın Tekrarı 15/12-15; **Yeni Ahit**, İbraniler’e Mektup 10/24-25, 10/33-35 ve Luka 10/25-37; **Kur’an-ı Kerim**, 5/2, 2/273, 14/31, 35/29, 57/10.

²¹⁰Ali Ayten, “**Prososyal Davranışlarda Dindarlık Ve Empatinin Rolü**”, (Yayınlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2009, s. 75.

²¹¹Salim Atay, “Türk Yönetici Adaylarının Siyasal ve Dini Tercihleri ile Yaşam Değerleri Arasındaki İlişki”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3, 2003, (87-120).

²¹²Zeynep Arslan, “**Öğretmenlerde Dindarlık, Değerler ve İş Doyumu Üzerine Bir Araştırma**”, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2006, ss. 81-94.

belirtmiştir.²¹³ Saha araştırmalarına dayanan bu bulgular; bireylerin inançlarından dolayı hayır ve yardım faaliyetlerine yöneldiklerini²¹⁴, bu yardımları ise güvendikleri kurum veya topluluklara (camii, hayır kurumu, sivil toplum kuruluşu vb.) yapmayı tercih ettiğini göstermektedir. Bu sebeple konumuzu ilgilendiren yönüyle insanların günümüzde yapacakları birtakım bağış, yardım veya hayırları; gönüllülük esasına dayanan, toplumsal faydayı amaçlayıp kişisel menfaat gözetmeyen organizasyonlar olarak tanımlanan sivil toplum kuruluşlarına ulaştıracakları ve ayrıca bunlar için gönüllü olarak çalışabilecekleri söylenebilir. Dinî gün, ay veya bayramlarda; fitre, kurban, hayır, bağış adı altında sivil toplum kuruluşları aracılığı ile toplanan ve yapılan yardımlar da buna işaret etmektedir.²¹⁵

Araştırma konumuz açısından sivil toplum ve din münasebetini tartışmaya açmak ne kadar elzem ise aynı ölçüde araştırmaya konu olan ülke olması hasebiyle Türkiye'deki sivil toplum, sivil toplum kuruluşları ve din ilişkisinin betimlenmesi/açıklanması da önemlidir. Dolayısıyla bir sonraki başlıkta bu husus tartışılacaktır. Türkiye her ne kadar yeni bir ideoloji ve yeni bir devlet fikri üzerine kurulmuş olsa da herhangi bir sosyal meseleyi incelemeye alırken Osmanlı devrine dair incelemeleri ve o döneme dair bu husustaki temel görüngüleri dikkate almak gerekmektedir.²¹⁶ Çünkü yeni kurulan devletin temeli; ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda uzun bir tarihsel geçmişe sahip olan bir yapıyla (devlet) irtibat halindedir. Bu sebeple öncelikle Osmanlıda sivil toplum kavramının içeriği devlet- toplum ilişkileri, ekonomik teşebbüslerin ve sosyal grupların hareket imkânı gibi bazı hususlar üzerinden kısaca değerlendirmeye alınacaktır. Ardından Türkiye'de sivil toplum ve unsurlarının serüveni üç döneme ayrılarak (Tek parti dönemi, çok partili hayata geçişten 1980 darbesi arası dönem ve 1980'den günümüze dek süreyi kapsayan dönem) din olgusuyla ilişkili biçimde genel hatları ile açıklanacaktır.

²¹³ Ali Çarkoğlu ve Binnaz Toprak, **Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset**, Tesev Yayınları, İstanbul 2000, s. 47.

²¹⁴ Burada bireylerin sadece dinî inançlarından dolayı yardımlaşma duygusunu geliştirdikleri kastedilmemektedir.

²¹⁵ Türkiye'de 2014 yılında yapılan bir araştırmada % 68,3'lük bir bölüm Suriyeli sığınmacılara yardım yapmadığını söylemekteyken %30'luk bir bölüm de bireysel veya bir kuruluş aracılığı ile ayni, nakdi yardımda bulunduğunu belirtmiştir. Bu konuda bkz. Erdoğan, **Türkiye'deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum**, s. 129.

²¹⁶ Esra Ay, **"Türkiye'de Sivil Toplum Düşüncesinin Gelişimi ve Din"**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2009, s. 37.

1.7. TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM, SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE DİN

Şerif Mardin’e göre sivil toplum kavramı ülkemizde en çok yanlış oluşturan kavramlardan biridir. Genellikle kavramın karşıtı olarak “askeri toplum” ifadesi kullanılmaktadır. Oysaki sivil toplum şehir adabı veya kültürüne karşılık gelmektedir. Buradaki “sivil” kökeni şehir hayatının getirdiğı hak ve yükümlölükleri ifade eder. Kavramın karşıtı olarak kullanılabilecek ifade ise “gayrı medeni” olabilir.²¹⁷ Türkiye’de birer sivil toplum unsuru olarak vakıf kurmaya nazaran daha kolay ve pratik olmasından ötürü “dernek” adı altında örgütlenme biçimi tercih edilmiş ve dernekler en yaygın örgütlenmeler olmuştur. Hukuksal anlamda anayasanın “Dernek Kurma Hürriyeti” başlığını taşıyan 33. Maddesi, Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının önemli bir bölümünü (dernekler ve vakıflar) düzenlemektedir.²¹⁸ Türkiye’nin siyasal ve toplumsal sistemi, Osmanlı devletinden önemli izler taşıdığından sivil toplum hususunda Osmanlıdaki duruma bakmak gerekmektedir.²¹⁹

Osmanlı siyasal- toplumsal kültüründe sivil toplumun olmadığı söyleyenler olmakla beraber birtakım sivil toplum unsurlarının var olduğunu belirten görüşler de bulunmaktadır. Osmanlıda sivil toplumun olmadığı görüşünü savunanların önemli argümanı Osmanlı siyasal sisteminin katı merkezîyetçi politikaları/yönetimidir. Yönetimde hâkim rol sultanın elinde olup onun ardından gelen bürokratik sınıfın ağırlığı devleti kadir-i mutlak bir yapı haline getirmiştir. Ayrıca padişah ile halk arasında aracı kurumların olmaması, özel mülkiyete imkân tanınmaması ve ticari ilişkilerin devletten bağımsız sürdürülememesi de bu hususta zikredilmektedir. Bu durum ise Batı Avrupa’da görülen aristokrasi, burjuvazi gibi sivil toplum unsurlarının gelişmesinin, birtakım kurum ve değerlerin (şehir hayatı ve ayrı yönetim birimleri) yerleşmesinin önünde engel olduğu ifade edilmektedir.²²⁰

²¹⁷ Mardin, “Sivil Toplum”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, s. 9.

²¹⁸ https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf (Erişim Tarihi: 31.08.2020)

²¹⁹ Filiz Cicioğlu, “Türkiye’de Sivil Toplum”, **Ortadoğı’da Sivil Toplum İmkân ve Kısıtlılıklar**, Kadim Yayınları, Ankara 2019.

²²⁰ Ömer Çaha, “Osmanlı’da Sivil Toplum”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 1994, Cilt: 49, Sayı: 3, ss. 83-85; Ay, “Türkiye’de Sivil Toplum Düşüncesinin Gelişimi ve Din”, s. 40.

Osmanlı toplum yapısında Batı'daki gibi olmasa da sivil toplumun var olduğunu belirten görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşü savunanlara göre kendi şartları içerisinde değerlendirildiğinde millet sistemi, loncalar, vakıflar, tarikatlar Osmanlıda sivil toplum unsuru olarak görülebilecek birtakım örgütlenmelerdir. Öncelikli olarak loncalar tamamen bağımsız olmasa da başındaki yönetici ve işleyiş biçimiyle devlet ve Anadolu esnafı arasında idarî bir rol üstlenmiştir. Vakıflar ise toplumun ve devletin ihtiyaç duyduğu noktalarda çeşitli imar faaliyetleri ile meslek kazandırma ve sosyal yardım kurumları olarak katkı yapmışlardır. Tarikatlar ise sadece dinî ihtiyaçları gideren kurumlar olmamıştır.²²¹ Bunları aynı zamanda sosyal ve ekonomik sorunların dile getirildiği özerk yapılar olarak görmek mümkündür. Tarikatların büyük kitleleri bünyesinde toplayabilmesi, çeşitli ihtiyaçların giderilmesine yardımcı olabilmesi ve yeri geldiğinde siyasi otoriteye yön verebilmesi Osmanlıda sivil toplum kuruluşlarının üstlendiği fonksiyonu yerine getirmiştir.²²²

Osmanlıda 19. yüzyıla gelindiğinde sivil toplumun lehine bazı adımlar atılmıştır. Sened-i İttifak (1808), Tanzimat Fermânı (1839), Islahat Fermanı (1856), Osmanlının ilk anayasasının yürürlüğe girmesi (1876) gibi hadiseler siyasal toplumu sivil toplumun lehine kısıtlayan gelişmeler olmuştur. Özellikle Tanzimat sonrası atılan modernleşme adımları sivil toplumun canlanmasında önemli etki yapmıştır. Ancak bu canlanma uzun soluklu olamamış, II. Meşrutiyet sonrasında İttihat ve Terakki kadrosu ile devlet yeniden baskıcı yüzünü göstermeye başlamıştır. Daha önceleri zayıf da olsa var olan ulema, lonca, vakıf gibi sosyal gruplar homojen toplum yapısında daha görünmez olmuşlardır. Bu süreç boyunca sosyal gruplar toplumsal anlamda farklı bir çıkar ve değerler sistemi vurgulayamaz hale gelmiştir. Esas olan devletin bürokrat elit yönetici grubunun vurguladığı değerler ve topluma vermek istediği istikamet olmuştur.²²³

Özet olarak Osmanlıda her ne kadar devletin toplumun tümü üzerinde baskı ve otoritesi hissedilse de birtakım sivil toplum unsurları bulunmaktaydı. 19. yüzyılda

²²¹Filiz Cicioğlu, "Türkiye'de Sivil Toplum", **Ortadoğu'da Sivil Toplum İmkan ve Kısıtlılıklar**, s. 32.

²²²Ay, "Türkiye'de Sivil Toplum Düşüncesinin Gelişimi ve Din", ss. 43-49.

²²³Cicioğlu, "Türkiye'de Sivil Toplum", **Ortadoğu'da Sivil Toplum İmkan ve Kısıtlılıklar**, s. 33; Çaha, "Osmanlı'da Sivil Toplum", ss. 96-99; Ay, "Türkiye'de Sivil Toplum Düşüncesinin Gelişimi ve Din", s. 52.

atılan adımlar sivil toplumu kısmen canlandıracak nitelik olsa da devletin bürokratik-seçkin kesimi bu yapıların önüne geçmiştir. Osmanlıda sivil toplumun varlığı tartışmalarında dikkat edilmesi gereken bir husus; Batı Avrupa tarihi ile arasında benzerlikler kurmaya çalışmadan Osmanlı sivil toplumunu kendi sosyolojik karakteristiği temelinde değerlendirmektir.²²⁴ Şerif Mardin'e göre bu tartışmalarda sivil toplum kavramını bir eksikliğe işaret olarak kullanmak latent (gizli) siyasi fikirlerle ilintilidir. Ayrıca tarihsel sosyolojik bir incelemede odak nokta bir eksiklik üzerine yoğunlaştığında metodolojik yanılgıya düşme ihtimali artmaktadır. Bu hususta ona göre Osmanlıda özel hayatın "Örf-i Sultanî"den kısmen uzak kalmış olabilmesi açısından sivil toplumdaki bahsedilebilir.²²⁵

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş süreci, Osmanlı devlet geleneğinden önemli ölçüde etkiler taşısa da devlet yeni bir ideoloji benimsemiş ve buradan beslenmiştir. Ulus devletin kuruluşundan itibaren Türkiye'nin siyasal eliti radikal bir laisizmin yerleşmesi için çalışmıştır. Cumhuriyetin kuruluş ideolojisi ve modernleşme yanlıları pozitivist düşüncenin etkisiyle dinin toplumsal, siyasal ve kurumsal etkisini kırarak buraya yönelen enerjiyi "muasır medeniyetler seviyesi" ideale ulaştırma gayretine girmiştir.²²⁶ Tek parti dönemi olarak adlandırılan bu dönemde; Takrir-i Sükûn yasası ve İstiklal Mahkemelerinin yürürlüğe girmesi ile sivil toplum alanında korku oluşmuş, halkın siyasete olan ilgisi azalmış ve taleplerini etkin olarak dile getirmesi engellenmiştir. Ayrıca dernekleşme oranında ciddi bir düşüş yaşanmış, yönetim kendisinin yan kuruluşu olmayan sivil toplum oluşumlarını tasfiye etmiştir. Bu dönemde her ne kadar modernleşmenin ölçütü olarak Batı ve değerleri referans alınmış olursa da sivil toplum hususunda bu durumun pek dikkate alınmadığı söylenebilir. Ulus devlet çabası için toplum tek sesli, tek dilli ve tek dinli bir yapı haline getirilmek istenmiştir. Dolayısıyla sivil toplumun en önemli özelliği olan çok seslilik mevcut olmamıştır.²²⁷

²²⁴ Ay, "Türkiye'de Sivil Toplum Düşüncesinin Gelişimi ve Din", s. 40.

²²⁵ Mardin, "Sivil Toplum", *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, s. 21, 22, 29.

²²⁶ Nilüfer Göle, "Otoriter Laisizm ve İslamcı Politikalar: Türkiye'de Durumu", *Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı*, 1997, Sayı: 18, s. 252, 254; Mithat Baydur, "Demokrasi ve Modernleşme Sürecinde Devletin- Sivil Topluma Baskın Gelmesi ve Kemalizm", *Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı*, 1997, sayı: 18, s. 199.

²²⁷ Cicioğlu, "Türkiye'de Sivil Toplum", *Ortadoğu'da Sivil Toplum İmkân ve Kısıtlılıklar*, s. 35-37; Ay, "Türkiye'de Sivil Toplum Düşüncesinin Gelişimi ve Din", s. 63.

Tek parti döneminde, 1931 yılında Cumhuriyet Halk Fırkasının kurultayında kabul edilen devletçilik, milliyetçilik, laiklik, cumhuriyetçilik, halkçılık, inkılapçılık ilkeleri dönemin uygulamalarına yön vermiş ve partinin kendisini devletle özdeşleştirmesine aracı olmuştur. Bunlardan özellikle laiklik ilkesi dinin toplumsal alandan tasfiye aracı haline gelmiş ve din resmî kültürel politikadan dışlanmıştır. Devletçilik ilkesi ise sadece ekonomik alanı düzenleyen bir ilke olmamış, sivil alanı düzenleyen uygulamalara da aracılık etmiştir. Dönemin önemli sivil örgütlenmeleri olan Talebe Birlikleri, Muallimler Birliği, Esnaf Birlikleri, Gazeteciler Cemiyeti, İhtiyar Subaylar Cemiyeti, Türk Kadınlar Birliği çeşitli sebepler öne sürülerek kapatılıp mal varlıkları Cumhuriyet Halk Fırkasına devredilmiştir. Ancak bu dönemde devletin resmî ideolojisine hizmet edecek bazı örgütlenmeler -Halkevleri gibi- kurulduğu da belirtilmektedir.²²⁸ Ömer Çaha'ya göre sivil toplum için en önemli olumsuzluk tek parti döneminde olmuştur. Ona göre Osmanlı son döneminde vakıflar, loncalar, medreseler, siyasal partiler bulunmaktayken bu dönemde bunların bir işlevi kalmamıştır.²²⁹

1924 Anayasası'nın 70 ve 79. Maddeleri ile her ne kadar dernek kurma ve toplantı yapma hakkı verilmiş olsa da yukarıda da belirtildiği gibi birçok dernek tasfiye edilmiş ve bu alanın üzerinde hükümetin yetki ve otoritesi geniş tutulmuştur.²³⁰ Bu hususta 14 Temmuz 1938 yılında 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanunun ikinci faslında bulunan 9. Madde, kurulması yasak olan derneklere/kuruluşlara dairdir. Esas olarak devleti ve resmî ideolojiyi tehlikeye sokacak kuruluşlar yasaklanmış olsa da "Din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan"²³¹ derneklerin vurgulanması konumuz açısından önem taşımaktadır. Dinsel alanda resmî ideolojinin ve devletin çıkarlarına ters düşebilecek ve bu alanda (din) faaliyet yürütecek hükümet dışı kuruluşlara izin verilmemiştir. Yeni kurulan devletin; kendisi için tehlike olarak gördüğü dinsel alandan gelebilecek toplumsal tabanlı oluşumlar karşısında çekinceli olduğu söylenebilir.

²²⁸ Ay, "Türkiye'de Sivil Toplum Düşüncesinin Gelişimi ve Din", s. 63.

²²⁹ Ömer Çaha, "1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları", **Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı**, 1997, Sayı:18, s. 36.

²³⁰ İsmail Akyüz, "Türkiye'de Muhafazakâr Yardım Kuruluşları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Sakarya 2008, s. 29.

²³¹ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3959.pdf> (Erişim Tarihi: 02.09.2020).

1946 yılına gelindiğinde Cumhuriyet Halk Fırkasının kurultayında İsmet İnönü'nün parti başkanlığından vazgeçmesi, dernek ve parti kurma faaliyetine izin verilmesi, iki dereceli seçim sistemi yerine tek dereceli seçim sistemine geçilmesi sivil toplum alanını genişleten kararlar olarak görülebilir. Ayrıca partinin Kemalist ilkeleri çağın ihtiyaçlarına göre yorumlama isteği ile katı laiklik anlayışından vazgeçmesi, din derslerinin ilkokul programlarına konulması, din görevlileri için imam- hatip kurslarının açılması ve 1949 yılında Ankara Üniversitesine bağlı İlahiyat Fakültesinin kurulması bu dönemin diğer önemli gelişmeleridir. Bu dönemde daha önce yasaklanmış olan sivil toplum kuruluşları tekrar faaliyete geçebilmiş ve dinî gruplar, işçi sendikaları ile köylü grupları talepleri için söz sahibi olabilmek fırsatını yakalamıştır.²³²

Bu kısa süreli sivil alanın genişleme evresinden sonra 27 Mayıs 1960 yılında ordu yönetime el koymuş, Demokrat Parti iktidardan alınmış ve Türkiye'de demokratikleşme çabaları yara almıştır. Darbeden sonra yürürlüğe giren 1961 Anayasasının kısmen hak ve özgürlükleri gözetilen yapısı ve sosyal adaleti genişleten bir model öngören yaklaşımı sivil toplum için önemli bulunmaktadır. Bu yıllarda köyden kente göçün artması ve şehirleşmenin yaygınlaşması sonrası yeni şehirlere uyum sağlamakta zorluk çeken gruplar hemşeri dernekleri ve camii yaptırma derneklerinin artışa geçmesinde önemli pay sahibidir. 12 Mart 1971 yılında bu olumlu adımların önü bu kez bir askerî muhtıra ile kesilmiştir. Ayrıca sivil toplum üzerinde hâkimiyetini yitirdiğine inanan siyasal iktidar ertesini yıl 1630 sayılı Dernekler Kanunu ile devletin dernekler üzerindeki baskısını arttırmıştır.²³³

1630 sayılı Dernekler Kanununun 4. Maddesinde yasaklı olarak nitelendirilen dernek faaliyetlerinin bulunduğu kısımda geçen “b) Dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanarak nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyeti ortadan kaldırmak, d) Bölge, ırk, sınıf, din veya mezhep esasına veya adına dayanarak herhangi bir bölgenin veya ırkın yahut sınıfın veyahut din veya mezhep sâliklerinin diğerlerine hâkim veya diğerlerinden imtiyazlı olmasını sağlamak, f) Devletin sosyal, iktisadî

²³² Ay, “Türkiye’de Sivil Toplum Düşüncesinin Gelişimi ve Din”, s. 69; Cicioğlu, “Türkiye’de Sivil Toplum”, *Ortadoğu’da Sivil Toplum İmkân ve Kısıtlılıklar*, s. 38, 39.

²³³ Cicioğlu, “Türkiye’de Sivil Toplum”, *Ortadoğu’da Sivil Toplum İmkân ve Kısıtlılıklar*, s. 39, 41; Akyüz, “Türkiye’de Muhafazakâr Yardım Kuruluşları”, s. 29.

veya hukukî temel düzenini, kısmen de olsa din kurallarına dayandırmak veya siyasî yahut şahsî çıkar ve nüfuz sağlamak amacı ile her ne suretle olursa olsun dinî duyguları yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar etmek veya kötüye kullanmak...²³⁴ Şeklindeki ifadeler dönemin dinsel tutumunun dernekler konusundaki yansıması olarak görülebilir. Bu kanunda dinsel amaçlı kuruluşların kurulması ve faaliyet yürütmelerine çekingen ve kısıtlayıcı yaklaşıldığı söylenilebilir. Fakat bu kanunun, 1938 tarihli Cemiyetler Kanununa göre dinsel kuruluşlar konusunda kısmen esnek olduğunu ifade etmek mümkündür. Çünkü orada doğrudan din, mezhep, tarikat amaçlı derneklerin kurulup faaliyet göstermesi yasaklanmışken bu kanunda bunların kurulmalarının önünün açıldığı söylenebilir. Bu tür derneklere izin verilirken bu kuruluşların yapacakları faaliyetlerin devlet nezdinde “ayrımcı, olumsuz faaliyetler” olmaması gerektiği belirtilmektedir.²³⁵

Bu kısıtlamalara rağmen 70 ve 80’li yıllarda dindar sosyal gruplar iki boyutla ön plana çıkmıştır. İzlenen liberal politikaların etkisiyle bu gruplar yeni düzenin fırsatlarından yararlanmıştır. Anadolu’nun çeşitli illerinde bulunan küçük işletmeler devlet desteği olmadan küreselleşmenin etkisiyle dünya pazarında kendisine yer bulunca sermayelerini önemli ölçüde artırmıştır. Böylelikle ekonomik hayatta ağırlığı bulunan dinî- muhafazakâr grup yeni taleplerde bulunmuş ve kendi fikirleri ile örtüşen tüketim şekillerinin ve kurumsal yapıların (Al Baraka, Kuveyt Türk gibi bankalar buna örnek verilebilir) ortaya çıkmasını sağlamıştır. İkinci boyut ise gelir dağılımında yaşanan eşitsizliğin kentlerin gecekondu ve fakir bölgelerinde dinî örgütlenmelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış olmasıdır. Bunun siyasal alana yansıması ise dinî bir söyleme ve sosyal adalet vurgusuna sahip Refah Partisi’nin bu yıllarda ön plana çıkmasıdır.²³⁶

Siyasal partiler ve çeşitli gruplar konumlarını güçlendirmek için STK’ler kullanmış, ordu ise siyasal ve toplumsal kampaşmaların sorumlusu olarak gördüğü derneklere sınırlamalar getirmiş ve memurların sendika hakkı kaldırılmıştır. 1970’li yıllar Türkiye için kargaşalı günlerin yaşandığı dönem olmuştur. 1980’li yıllara gelindiğinde ekonomik, siyasal bunalımlar yeni bir askerî darbeye sebebiyet vermiş,

²³⁴ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14379.pdf> (Erişim Tarihi: 02.09.2020).

²³⁵ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3959.pdf> (Erişim Tarihi: 02.09.2020).

²³⁶ Ay, “Türkiye’de Sivil Toplum Düşüncesinin Gelişimi ve Din”, s. 105, 106.

bu da demokrasiyi tekrar kesintiye uğratmıştır. 1980 darbesinden 1983 yılına kadar ara rejim dönemi yaşanmış ve 1982’de yeni anayasa yürürlüğe girmiştir. 82 Anayasasının hak ve özgürlüklerden ziyade devlete ve otoriteye dayandığı söylenebilir. Bu anayasa ile siyasal parti ve sendikalar kapatılmış; derneklere, basına ve üniversitelere yönelik yeni düzenlemeler yapılmıştır.²³⁷

Darbe sonrasında 1983 yılında öncekilere göre daha yasakçı niteliği bulunan 2908 sayılı Dernekler Kanunu hazırlanıp yürürlüğe girmiştir. Bu kanunda da din ve mezhep ayırımına dayalı olarak kurulacak dernekler yasaklanmıştır. Daha önceki iki dernek kanunu gibi burada da benzer vurgunun yapıldığı görülmektedir. Ancak bu kanunda –öncekilerden farklı olarak- dinî konulu derneklerin Diyanet İşleri Başkanlığınca denetleneceği ifade edilmektedir. Buna göre din kontrol altında tutulması gereken bir şey olarak görülmüş, din temelli derneklerin kurulması halinde ise resmî ideoloji ile örtüşecek şekilde kontrol altına alınması hedeflenmiştir.²³⁸

1983 yılından sonraki dönemde ihracata dönük ekonomi, haberleşme ağlarının gelişmesi ve sivil toplum kuruluşlarının çoğalması ile sivil toplum alanı tekrar -kısmen de olsa- özerklik kazanmıştır. Bu dönemde özel televizyon ve radyo kanallarının kurulması; tarih ve sanat vakıfları; çocuk, kadın, çevre ve medeni haklar için kurulan dernekler; özel dergiler ve araştırma kurumlarına kadar ortak bir yapının geliştirilmesi söz konusudur. Bu çeşitli varlık alanları da (kuruluşlar) birbirinden farklı düşünce tarzlarına (İslamcı, liberal, milliyetçi) katkıda bulunmuş; bu düşünceler için kamuoyu oluşmasına zemin hazırlamıştır.²³⁹ Bu dönemde özellikle Cumhuriyet tarihi boyunca kamusal alanda ifade imkânından mahrum kalan İslami gruplar için kendini ifade etme fırsatı ortaya çıkmıştır.²⁴⁰

1980’li yıllardan itibaren dinin sivil toplumda özellikle ön planda/görünür olduğu bazı alanlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki İslami kadın hareketidir. Bu grupların tirajları 50 binleri bulan dergiler (Kadın ve Aile, Bizim Aile, Mektup)

²³⁷ Cicioğlu, “Türkiye’de Sivil Toplum”, **Ortadoğu’da Sivil Toplum İmkân ve Kısıtlılıklar**, s. 41.

²³⁸ Bu hususta kanunun 5. ve 45. Maddelerine bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18184.pdf> (Erişim Tarihi: 02.09.2020); Devletin dini kontrol altında tutma isteği için bkz. Çaha, **Sivil Toplum ve Devlet**, s. 296.

²³⁹ Göle, “Otoriter Laisizm ve İslamcı Politikalar: Türkiye’de Durumu”, s. 262.

²⁴⁰ Ay, “Türkiye’de Sivil Toplum Düşüncesinin Gelişimi ve Din”, s. 152.

yayınladığı ve kadının kamusal alanda hak ettiği yeri bulması için yoğun çaba sarf ettiği söylenilmektedir. İslami kadın hareketinin çabaları ve bu gruplardaki kadınların başörtüleri ile eğitim hakkı için düzenledikleri eylemler, başörtülü kadınlara üniversite kapılarının açılmasını sağlamıştır.²⁴¹ Bu yıllarda dinî anlamda ön plana çıkan diğer bir hareket ise Aleviliktir. 1980’li yıllara kadar özellikle sol ideolojinin benimsenmesi ve buna göre hareket edilmesinden dolayı Alevilik bir kimlik olarak daha az vurgulanan bir husustur. Ancak 1980’li yıllardan itibaren sol ideolojinin zayıflaması ile bir nevi boşlukta kalan genç Alevi kesim Alevî kimliğine vurgu yapan bir düşünceye yöneldi. Böylelikle Aleviler kendi kimliklerini ve ritüellerini yaşamak, sosyal dayanışmayı sağlamak için Cem Evleri, Pir Sultan Abdal Dernekleri ve Hacı Bektaş Veli Kültür Merkezleri gibi sivil toplum kuruluşları meydana getirdiler. Sivil toplumda dinin görünürlüğünün arttığı diğer bir husus ise insan hakları tartışmalarıdır. Devletin insan hakları ihlallerine karşı sol cenahtan İnsan Hakları Derneği, sağ cenahtan ise Mazlum-Der sesini yükseltmiştir. Bu iki dernek zaman zaman bir araya gelip hak ihlallerine karşı devlet üzerinde bir baskı mekanizması oluşturabilmiştir.²⁴²

Türkiye’de 1980’li yılların sonu ile 1990’lı yılların başından itibaren sivil toplum kuruluşları (STK) toplumsal ve siyasal gündemde önemli bir yer kaplamıştır. Hatta sivil toplum tartışmalarının odağının bu kuruluşlar üzerine yoğunlaştığı söylenilmektedir. Bu dönemde İslami gruplar/hareketlerin de sivil toplum alanında örgütlenip faaliyet göstererek buradan yararlandığı belirtilmektedir.²⁴³ Bahattin Akşit’e göre İslam’ı kendisine önemli bir referans olarak gören “İslami eğilimli STK’ler”²⁴⁴ Türkiye’ye özgü farklı toplumsal dinamiklere bağlı olarak sivil toplumun oluşum ve gelişiminde önemli rol oynamıştır. Ancak 28 Şubat döneminde cumhuriyet ve laiklik hassasiyeti ile mevcut hükümetin düşürülmesine destek verdiği

²⁴¹ Çaha, “1980 Sonrası Türkiye’inde Sivil Toplum Arayışları”, s. 50, 51.

²⁴² Çaha, “1980 Sonrası Türkiye’inde Sivil Toplum Arayışları”, ss. 52, 53.

²⁴³ Tanıl Bora ve Selda Çağlar, “Modernleşme ve Batılılaşmanın Taşıyıcısı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s.336.

²⁴⁴ Akşit’e göre “İslami eğilimli STK’ler” ifadesini kullanmasının sebebi, bu STK’lerin faaliyet ve söylemlerinde İslam’a ve onun temel ilkelerine yaptıkları vurgulardır. Onları diğerlerinden ayıran, farklı kılan da bu söylem ve çabadır. Bahattin Akşit, Ayşe Serdar ve Bahar Tabakoğlu, “İslâmî Eğilimli Sivil Toplum Kuruluşları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslamcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, ss. 664-682.

söylenen STK'lerin (DİSK, TESK, TİSK, TÜRK- İŞ, TOBB) tutumu, İslami gruplar ile laiklik yanlısı grupların belirgin olarak karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur.²⁴⁵

Bu yıllarda (1980-90) Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının gelişmesi Avrupa Birliği ile ilişkilere de bağlanabilir. Zira STK'ler Türkiye'nin AB'ye girmesinin etkili ve öncü bir aracı olarak görülmüşlerdir. Dolayısıyla STK'ler sivilcilik, çoğulluk, katılım, şeffaflık, demokrasi gibi nitelikler ile AB standartlarını toplumsallaştırma ve politik toplumu denetleme, toplumu modernleştirme rolü yüklenmiştir. Böylelikle STK'ler modernleşme/çağdaşlaşma hedefinin devamlılığını sağlayan ve "Batı gibi olmanın" aracı olarak bakıldığı söylenebilir.²⁴⁶

Sivil toplum ve unsurları Türkiye'de 2000'li yıllarda yaşanan değişim ve dönüşümlerin önemli aktörü olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde de daha önce vurgulandığı gibi toplumsal sorunlara yönelik kalıcı ve verimli çözümler için sivil toplumun gerekliliği sık sık dile getirilmiştir. Özellikle AB ile uyum sürecinde sağlanan fonlarla sivil toplum kuruluşlarının ekonomik ve örgütsel olarak gelişimini sağlamıştır. Bu dönemde yaşanan gelişmelerin hukuksal anlamda karşılığını 2004 yılında yürürlüğe giren 5253 sayılı yeni Dernekler Kanununda görmek mümkündür. Bu kanunda yasaklı faaliyetlerin olduğu maddede (30. Madde), daha önceki kanunların aksine dine dair herhangi bir olumlu-olumsuz vurgu yapılmamaktadır. Bu husus daha önceki dönemlere göre dinin çekinilen bir şey olmadığı ve sivil toplum kuruluşlarının dinsel faaliyetler yürütmesinin daha serbest bir durum olarak karşılandığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca derneklerin kamu kurum ve kuruluşları ile iş birliğine girebilmesi, proje maliyetleri için aynî ve nakdî yardım alabilmesi ve taşınmaz malları alıp satabilmesi önceki kanunlara göre esnetilen diğer hususlardır.²⁴⁷

Kanundaki esnekliğe ek olarak 2011 yılında yürürlüğe giren "Dernek, Vakıf, Birlik, Kurum, Kuruluş, Sandık ve Benzeri Teşekküllere Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçesinden Yardım Yapılması Hakkında Yönerge"si ve 2019'da yürürlüğe konan

²⁴⁵Cicioğlu, "Türkiye'de Sivil Toplum", **Ortadoğu'da Sivil Toplum İmkan ve Kısıtlılıklar**, s. 45.

²⁴⁶Bora ve Çağlar, "Modernleşme ve Batılılaşmanın Taşıyıcısı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları", s. 339- 346.

²⁴⁷Kanunun 5. ve 10. Maddelerine bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5253.pdf> (Erişim Tarihi: 02.09.2020).

“Diyanet İşleri Başkanlığı Aile Ve Dinî Rehberlik Büroları Çalışma Yönergesi” ile din işlerini yürüten Diyanet İşleri Başkanlığı ve sivil toplum kuruluşlarının belirli amaçlar için iş birliği yapabilmesinin yolu açılmıştır. Birinci yönergede²⁴⁸ Diyanet İşleri Başkanlığının görevleri hakkında kanunda belirtilen amaçların (İslam dininin inanç, ibadet, ahlak ile ilgili işlerini yürütmek; toplumu din konusunda aydınlatmak, ibadet yerlerini yönetmek) yerine getirilmesi için dernek, vakıf, sendika, birlik gibi sivil toplum kuruluşlarına başkanlık bütçesinden yardım yapılabileceği yönünde düzenleme yapılmıştır. Başkanlık camii yapım ve onarımı, Kur’an kursu binası yapım ve onarımı, eğitim ve öğretim faaliyetleri, konferans- seminer, diğer dinî nitelikteki hizmetler ve faaliyetler için yönergeye dayanarak bu kuruluşlara yardım yapabilecektir. İkinci yönerge²⁴⁹ ise aile ve dinî rehberlik bürolarının aile konusunda toplumu bilgilendirmek, ailelerin dinî açıdan bilgilendirilmesini sağlamak, dinî içerikli sorunların çözümü konusunda aile ve bireylerine yardımcı olmak amacıyla gerektiğinde sivil toplum kuruluşları ile iş birliği yapabilmelerinin yolunu açmaktadır.

Sivil toplum alanında yaşanan bu gelişmelere karşın 2016 yılında yaşanan darbe girişimi sivil toplum için olumsuz bir durum arz etmiştir. Türkiye’de FETÖ olarak bilinen cemaat; pek çok vakıf, dernek, sendika ve basın aracılığı ile toplumda belirli bir tabana sahip olmuştur. Darbe girişimi sonrasında sivil toplum alanı ve unsurlarının gelişimi –daha önceki darbelerde olduğu gibi- zarar görmüştür. Faaliyetlerini çeşitli vakıf ve dernekler aracılığıyla yürütmüş olan bu yapı diğer sivil toplum kuruluşlarına yaklaşımı da olumsuz etkilemiştir. Halkın üye olduğu bazı derneklerin OHAL sürecinde kapatılması ve yaşanan mağduriyetlerden dolayı herhangi bir STK’ye üye olma veya bağışta bulunma konusunda çekingen davranılmaktadır. Bu durum ise var olan dernek, vakıf gibi sivil toplum kuruluşlarının faaliyet yürütmesini zorlaştırmaktadır. Sivil toplumun tekrar canlılık kazanması ise yeniden güven ortamının tesisi ile mümkün olabilir.²⁵⁰

²⁴⁸<https://hukukmusavirligi.diyaret.gov.tr/detay/136/dernek-ve-vak%C4%B1flara-yard%C4%B1m-hakk%C4%B1nda-y%C3%B6nerge> (Erişim Tarihi: 05.09.2020).

²⁴⁹<https://hukukmusavirligi.diyaret.gov.tr/Detay/319/aile-ve-din%C3%AE-rehberlik-b%C3%BCro-veya-merkezleri-%C3%A7a1%C4%B1%C5%9Fma-y%C3%B6nergesi> (Erişim Tarihi: 05.09.2020)

²⁵⁰Cicioğlu, “Türkiye’de Sivil Toplum”, *Ortadoğu’da Sivil Toplum İmkan ve Kısıtlılıklar*, ss. 46-50.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞANLIURFA'DA SURİYELİ SIĞINMACILARA YÖNELİK SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ FAALİYETLERİNDE DİNİN YERİ

2.1. ARAŞTIRMAYA KONU EDİNİLEN STK'LERİN YAPI VE ÇALIŞMALARI ÜZERİNE

Şanlıurfa'da Suriyeli sığınmacılara yönelik çeşitli faaliyetlerde bulunan toplam 24 STK ile yapılan görüşmeler sonrasında bu STK'lerin kuruluş amaçlarının 6 farklı konu etrafında şekillendiği görülmüştür. Bunların ilki, Suriyeli sığınmacılara yönelik insanî yardıma odaklanan ve bu amaçla kurulan 7 STK'dır. Bu STK'ler; Ataa Derneği, Hayrat İnsanî Yardım Derneği, Şanlıurfa İnsanî Yardım Platformu, Muhacir Ensar Kardeşliği Derneği, Rabia Derneği, Rahmet Derneği, Said Yardım Derneği'dir. İkincisi ise insanî yardım ve eğitim alanında faaliyet yürütmek amacıyla kurulmuş 10 STK'dır. Bu gruptaki STK'ler Concern Worldwide, El Birliği Derneği, Evet Derneği, Haliliye İlim ve Kültür Vakfı, İHH İnsani Yardım Vakfı, İnfak Derneği, İyilik Yardımlaşma Dayanışma Derneği, Sarı Başaklar Derneği, Şanlıurfa Rahmet Derneği, Umut Kervanı Derneği'dir. Üçüncü grupta bulunan 4 STK, ağırlıklı olarak kadın merkezli çalışmalar (farkındalık eğitimleri, istihdam, hakların öğrenimi vb.) yürütmek amacıyla kurulmuştur. Bunlar; El Birliği Derneği, KADEM (Kadın ve Demokrasi Derneği), KAMER (Kadın Merkezi Vakfı), Sivil Kadınlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'dir. Dördüncü grupta yer alan Haliliye Dinî ve Hayrî Hizmetler Derneği ise Haliliye ilçesindeki Kur'an kursu ve camilerin bir takım ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuştur. Beşinci grupta yer alan MÜSİAD, Türkiye ve yurt dışında temsilcilikleri bulunan ve Şanlıurfa'da faaliyet yürütmekte olan iş adamlarının ekonomi sahasında iş birliği ve iletişimini sağlamak amacıyla kurulmuştur. Altıncı grupta yer alan İnsanî Sınırları Koruma Derneği ise yerel bir STK olup birkaç doktor tarafından kentte dezavantajlı konumda bulunan vatandaşlara sağlık hizmetlerini ulaştırmak amacıyla kurulmuştur.

Araştırmaya dâhil edilen STK'ler, faaliyet alanları ve gayeleri itibari ile de 3 gruba ayrılabilir. Birinci gruptaki STK'ler, faaliyetlerinde Suriyeli sığınmacılara

odaklamış olup insanî yardım, dil eğitimi ve dinî eğitim kapsamında Kur'an ve hafızlık öğretimi yapmaktadır. Bu gruptaki STK'ler (7 kuruluş) dinî eğitimin Suriyeli sığınmacı çocuklar için kötü alışkanlıkların önünde engel olacağını ve bu eğitim ile Arapçanın unutulmayacağını düşünmektedir. Gaye olarak ise bu gruptaki STK'lerin söylemine "Suriyeli sığınmacılara yönelik insanî yardım"ın yanı sıra "Allah rızası" eşlik etmektedir. Ayrıca Suriyeli sığınmacıların İslam'ın Sünni anlayışından kopmaması ve "sapkın" olarak tabir edilen radikal gruplara (İşid ve Şii gruplar) katılımının engellenmek istendiği anlaşılmaktadır:

"İnsanî yardım olarak adlandırabileceğimiz tüm konularda çalışıyoruz. Gıda, giyim, hijyen vb. konularda. Bir de bizim dil eğitimi için çalışmalarımız oluyor. Bunun yanında bir de dini eğitim diyebileceğimiz Kur'an kursu ve medreselere destek veriyoruz." (Erkek, 37, Halep, Ataa Derneği, 25.11.2020)

"Yardım tedariki ve dağıtımı yapıyoruz. Bunu insanî yardım ve Allah rızası için yapıyoruz." (Erkek, 72, Şanlıurfa, Rabia Derneği ve Şanlıurfa İnsanî Yardım Platformu, 26.10.2020)

"İnsani yardım yapıyoruz. Kur'an eğitimi ve hafızlık eğitimi de yapıyoruz. Dinî eğitim de var. Urfa'da kiraladığımız iki yer var, ikisinin de müftülükten izin ve ruhsatlı belge ile açmışız... Öncelikli meselelerimizden biri dillerini unutmamaları için gayret ediyoruz. Bir de sapkın düşüncelerden onları korumak için... İşid gibi sapkın görüşlerden onları korumak için... Bir de Kur'an Allah kelimidir. Çocuklar tamamen sokaklarda olup boş boş gezeceklerine bunu öğretilsin istiyoruz..." (Erkek, 36, Halep, Zemzem Derneği ile Rahmet Derneği, 03.12.2020)

İkinci gruptaki STK'ler (12 kuruluş), kadın hakları konusunda seminerler, sertifikalı eğitim programları ile insanî yardım, sağlık hizmetleri, dil eğitimi, dinî eğitim, yetimlere destek çalışmaları, geziler, piknikler, sohbetler düzenlemektedir. Bu STK'ler birinci gruptaki STK'ler ile benzer fikirler paylaşılsa da onlardan farkı, kuruluş gayelerinin Suriyeli sığınmacılar olmamasıdır. Bu gruptaki STK yöneticilerinin düzenledikleri faaliyetlerle ilgili gayelerinde daha çok "insanî vazife ve Allah rızası" vurgusu ön plana çıkmaktadır. Yapılan çalışmalarda insanî yardımın önemli olduğu fakat insanların manevi birtakım ihtiyaçlarının da bulunduğu vurgulanmaktadır. Manevi ihtiyaçların karşılanmadığı durumlarda hem bireysel hem de toplumsal olarak bazı problemlerin ortaya çıkabileceği ifade edilmektedir. Dolayısıyla insanî yardımla beraber manevi desteğin de verilmesi gerektiği bu

gruptaki STK'lerin söylemleri arasındadır. Ayrıca kadınlara yönelik farkındalık çalışması yapan bir STK görevlisi, İslam'ın emirleri ile toplumun bunlara riayet etmesi noktasında özellikle kadınların aleyhine bir durum söz konusu olduğunu belirtmektedir. STK çalışmalarında kadınların hem dinî hem de kanuni haklarını topluma anlatma amacıyla olduklarını ifade etmektedir:

“Beni bunlara iten şey şu. Toplum içerisinde yaşanan İslamiyet ile Allah'ın gönderdiği, Hz Muhammed'in tebliğ ettiği İslamiyet arasında çok büyük bir fark var. Çünkü erkekler yaptırmak istedikleri şeyleri helal-haram diyerek kadınlara, ailelere yaptırıyorlar. Ben şunu göstermek istiyorum. Kadının İslami hakları ve kanuni hakları vardır.” (Kadın, 50, Şanlıurfa, El Birliği Derneği, 17.10.2020)

“Amacımız sadece insanların midesini doldurmak değil; topluma, millete, vatana, ümmete hassaten ailelerine faydalı olmaları için yardım yapıyoruz. Maddi ve manevi yardımları dengede tutmaya çalışıyoruz. Çünkü insanın iki kanadının olduğuna inanıyoruz kuşlar gibi. Bir kanadı siz sadece maneviyata yüklenirseniz ailenin iâşesi olmazsa o da sıkıntı, o insanlar da rahat olamazlar, bir yerden sonra yanlış yapabilirler. Diğer taraftan sadece maddiyata dönüp maneviyatı boş bırakmak da doğru olmaz. İkisini beraber yürütmek dinimizin gereğidir.” (Erkek, 44, Bingöl, İHH İnsanî Yardım Vakfı, 07.09.2020)

“Bizim burada umumi sohbetler oluyor. Bir de ev sohbetleri yapmıştık. Bunların sahiplenme duyguları artsın diye... Yavaş yavaş her şeyi onların sorumluluğuna vermeye başladık. Evlerinde ders aldıkları zaman çok güzel oldu. 10 kişilik gruplar vardı. 10 haftada bir sıra bir aileye geliyordu. Şunu görüyorlardı. Onlara yardım yapıyoruz, bizim bir maddi beklentimiz çıkarmız yok. Bunu Allah rızası için yaptığımızı görünce bize karşı büyük bir muhabbetleri oluyordu.” (Erkek, 32, Şanlıurfa, Haliliye İlim ve Kültür Vakfı, 07.09.2020)

Üçüncü gruptaki STK görevlileri ise (4 kuruluş) gayelerini “insanî vazifenin gerekliliği” olarak açıklamaktadır. Yapılan çalışmalarda dinî, siyasi veya herhangi bir ideolojik kaygıların bulunmadığı belirtilmektedir. Dinî değerlere sahip olup buna saygı duyulduğu ifade edilmekteyken doğrudan dinî bir gayelerinin bulunmadığı aktarılmaktadır. Söz konusu STK görevlileri insanlar arasında fakirliğin azaltılması, toplumdaki yardımlaşma duygusunun artırılması, kadınların yaşadığı bir takım haksızlıkların önüne geçmek gibi amaçlarla faaliyet yürüttüklerini söylemektedir:

“Concern'un çıkış noktası sadece fakirlikle savaşmak, fakirliğe karşı sonuç üretebilmek. Kuruluşumuzun politik, ideolojik ya da dinî açıdan belli bir perspektifi yok. Bu konuda nötr duruyoruz. Kurumumuz sıfır ideoloji ile çalışan bir yer.” (Erkek, 36, Ankara, Concern Worldwide, 16.09.2020)

“Esas amacımız toplumda yardımlaşma duygularını artırmak. Bir de yapmamızın amacı şu: Toplumda isimsiz kahramanların var olduğunu göstermek istiyoruz.” (Erkek, 37, Şanlıurfa Rahmet Derneği, 19.11.2020)

“Kadının güçlenmesine yönelik, kadının neler yapabileceğini fark ettirmeye çalışıyoruz. Bunu yaparken de özellikle eğitim demiyoruz buna farkındalık diyoruz. Bizim farkımız kendi hayatımızdan, bire bir daha samimi olarak örnekler vermek. Mesela bunu yapınca şaşırıyorlar, siz de yaşıyor musunuz? diye soruyorlar. Ee tabii ki yaşıyoruz. Biz de kadını yapıyoruz.” (Kadın, 36, Şanlıurfa, KAMER Vakfı, 22.09.2020)

Araştırmaya konu olan 24 STK'nın maddi kaynaklarını üç farklı yerden karşıladıkları görülmektedir. Bunlardan birincisini dinî yardım ve bağışlar, ikincisini uluslararası kuruluşlar ve körfez ülkeleri, üçüncüsünü ise kuruluşun genel merkezinden gelen yardım veya proje ortaklarının desteği oluşturmaktadır. Dinî yardım ve bağışlar ile faaliyetlerini yürüten 15 STK, uluslararası kuruluşlar ve körfez ülkelerinin desteği ile çalışmalarını yürüten 4 STK, genel merkez veya proje ortaklarının destek verdiği 5 STK bulunmaktadır. Maddi kaynaklar konusunda genel olarak bu üç kategori söz konusu olsa da ikinci ve üçüncü grupta bulunan bazı STK'lar kısmen de olsa dinî yardımlar ve bağışlar üzerinden sığınmacılara yönelik bazı çalışmalar yapmaktadır. Örneğin ikinci grupta bulunan Suriyeli sığınmacılarca kurulmuş üç STK'ya (Ataa, Said, Rahmet) körfez ülkelerinden gelen mali destekte dinî yardımlar da (zekât, sadaka, kurban, fitre) bulunmaktadır. Üçüncü gruptaki KADEM, KAMER ve MÜSİAD gibi STK'lar de - tüzükleri gereği bu gibi yardımları kabul etmeseler de- gönüllüler/çalışanlar arasında veya yakın akraba çevresinden zekât, sadaka, kurban yardımında bulunmak isteyenler aracılığıyla özellikle Ramazan ayında ihtiyaç sahiplerine yönelik bir takım yardımlar yapmaktadır. Netice olarak birçok STK'nın mali kaynaklarında dinî yardım ve bağışlar önemli bir yer tutmaktadır. Yerelde daha çok bu tür yardımlarla faaliyet yürüten STK'ların çalışmalarında daha esnek hareket edebildiği fark edilmektedir. İnsanî yardım, eğitim veya sağlık hususunda bir ihtiyaç söz konusu olduğunda bu STK'lar daha hızlı bir şekilde söz konusu sorunu giderebilmektedir. Genel merkez

bütçesi, uluslararası kuruluşlar ve proje ortaklarının desteği ile çalışan STK'ler ise bazı zorunlu prosedürler ve izin işlemleri zaman aldığından daha geç hareket edebilmektedir.

Şanlıurfa'daki STK'lerin yapıları hususunda diğer bir gözlemimiz ise Suriye göçünün STK'ler üzerindeki yansımalarına dairdir. Görüştüğümüz STK'lerin bir kısmı doğrudan Suriyeli sığınmacılar için kurulmuştur. Suriye göçü öncesinde de var olan bazı STK'ler, göçle birlikte hizmet önceliklerinde değişiklik yapmıştır. Söz konusu STK görevlileri, önceleri toplumsal-kültürel faaliyetlere ağırlık vermeye çalışırken Suriye göçü ile insanî yardım çalışmalarına yönelmek zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Ayrıca göçle beraber birçok kuruluş Suriyeli sığınmacılar için de çeşitli faaliyetler yürütmeye başlamıştır. Dolayısıyla kentte faaliyet yürüten STK'lerin çalışma kapsamlarının Suriye göçü ile genişlediği sonucuna varmak mümkündür.

2.2. STK'LERİN SURIYELİ SIGINMACILARA BAKIŞI: SORUNLAR, ÇÖZÜM YOLLARI, MOTİVASYON KAYNAKLARI

Suriyeli sığınmacılar temelde barınma, sağlık, ekonomi, eğitim, sosyal etkileşim gibi alanlarda öne çıkan problemler yaşamaktadır. STK görevlileri tarafından en çok vurgulanan sorunlar yaşam koşullarının kötü olması, istihdam problemi gibi ekonomik sıkıntılardır. Göç sürecinin ilk yıllarına göre bu sorun hafiflemiş olsa da yaşanan sıkıntılar arasında bunun başta gelen sorun olduğu söylenebilir. STK'lere göre sığınmacıların ekonomik kaygıları ve sorunları çözüme kavuşturulduğunda yaşanan diğer problemlerin çoğu ortadan kalkmış olacaktır. Görüşmelerimizin tamamına yakınında bu problemin resmî kurumların, sivil toplum kuruluşlarının ve iş dünyasının katkılarıyla çözülebilecek bir husus olduğu belirtilmektedir. Ancak konu hakkında iki STK görevlisi bu sorunun temel sebebini sığınmacılara bağlamaktadır. Onlara göre yerli halk mevsimlik işçi olarak nasıl ki başka şehirlere gidip çalışıyorsa onlar da bunu yapıp sorunlarını çözebilir. Bu düşüncenin oluşması, bu kişilerin çevrelerinde gördüğü bazı örnekleri sığınmacıların tümüne teşmil etmekten kaynaklandığı söylenebilir:

“Öncelikle yaşam koşulları ağır. Kanun çerçevesinde şu anda bir misafir konumundasın sürekli. İşçi koruma kimliğine sahip olan kişiye daha önce çalışma izni verilmiyordu. Belli bir aşamadan sonra bu sıkıntıların farkına

varıldı ve bu sıkıntının aşılması adına çalışma izinleri verildi. Bu kez çalışma izinleri verilince Kızılay'dan almış olduğu kart iptal ediliyor. Bu Kızılay kartı da aileye kişi başına belli bir akar oluyordu. Maddi anlamda bu noktada sıkıntı var.” (Erkek, 37, Halep, Ataa Derneği, 25.11.2020)

“Biraz da artık şöyle düşünelim. Sorun tabii hep geçimdir. Onlar için söylüyorum. Ama onlar da nasıl ki bizim kadınlarımız, çocuklarımız buradan gidip İç Anadolu’da tarlada çapa yapıyor, Harran’da pamuk topluyor, Konya’da şeker pancarında çalışıyorsa bunların kadınlarının da artık bu işe atılmaları gerekiyor. Sadece devletten gelen parayla geçirmelerine bakmaksızın çalışmaları gerekiyor. (Erkek, 55, Şanlıurfa, Evet Derneği, 19.09.2020)

“En önemli problemleri ekonomik sorunlar. Yani ekonomik sorunlarını çözerseniz birçok problemi ortadan kalkar.” (Erkek, 46, Şanlıurfa, İnsani Sınırları Koruma Derneği, 24.10.2020)

Şanlıurfa’da ekonomik problemlerin ön plana çıkmasında kentin iş imkânlarının kısıtlılığı da etkili olmaktadır. STK görevlileri, kentte ekonomik imkânları kısıtlı olan sığınmacıların kaldığını, iş kurabilecek olanların başka illere gittiğini söylemektedir. Sürecin başında doktor, iş insanı, öğretmen gibi çeşitli mesleklerde görev yapanların kentte kalması için bir çabanın gösterilmemiş olmasından yakınılmaktadır. Dolayısıyla kentin iş imkânlarının kısıtlı olması ve sığınmacı nüfusun yüksek olması bu problemi daha da büyütmiştir. Bazı STK görevlileri, sığınmacıların ekonomik kaygı ve problemlerinin onların inançlarını yaşamasını olumsuz etkilediğini ve hatta kendi aralarında yaşadıkları bazı sorunların (kan davası gibi) önüne geçtiğini söylemektedir:

“Takdir edersiniz ki Suriyeli nüfusun önemli bir bölümü, özellikle de işsiz kesimi, Urfa’da bulunuyor. Maalesef iş yapabilenler, para sahibi olanlar başka illere gitti. Bizim maksadımız Suriyeli işadamlarını buraya çekmek. Hem Urfa’ya bir ekonomik katkı yapmak hem de Urfa’daki işsizliği azaltmak. Çünkü Suriyeliler gelince işsizlik daha da arttı... Maalesef insanın geçim, ekonomi kaygısı inancın önüne geçiyor. İnancınız çok sağlam değilse takdiri ilahiye rıza yoksa eğer karnı aç insan ilahi şeyleri daha geri plana atıyor. Biz bunun farkına vardık.” (Erkek, 42, Şanlıurfa, Müsiad, 11.10.2020)

“En önemli problem ekonomi bence. Ekonomi birçok şeyi unutturuyor onlara. Mesela falanca kişiyle düşüncesi aynı değil ama komşuları ile burada çok sorun yaşamıyorlar. Çünkü daha öncelikle problemleri sıkıntıları var yaşamda. Ama şunu biliyoruz ki oraya gidecek olurlarsa

düşman olacaklar birbirlerine. Yani bunun gibi ekonomik sıkıntılar, sorunlar bu tarz şeyleri onlarda frenlemiş.” (Erkek, 46, Diyarbakır, Umud Kervanı Derneği, 21.10.2020)

STK görevlilerine göre sığınmacıların yaşadığı diğer önemli bir problem ise dil sorunudur. Bazıları ekonomik sorunların çözülmesi halinde diğer problemlerin (sağlık, eğitim vb.) ortadan kalkacağını söylerken bazılarına göre ise bu problemlerin asıl sebebinin sığınmacıların Türkçeyi bilmemesidir. Dil probleminin hissedildiği önemli konulardan biri eğitimidir. Okul çağında bulunan ve eğitime devam eden sığınmacı çocuklar, öğrenciler - önemli başarı hikâyeleri mevcut olsa da- Türkçeyi bilmemekten dolayı dezavantajlı konuma düşmüştür. Göçün ilk yıllarında sığınmacı öğrencilerin Türkçe öğrenimi ve ülke eğitimine adapte olmaları için Geçici Eğitim Merkezleri açılmıştır. Ancak 2018 yılından itibaren bu eğitim merkezlerinin kapatılmaya başlanması ile okullarda sınıf mevcutları artmış ve sığınmacı öğrencilerin bir takım sorunlar (dışlanma, dersleri anlamakta güçlük çekme vb.) yaşamasına sebep olmuştur.²⁵¹

“Eğitim sorunu var. Lisede, üniversitede okuyanlar geldi. İlk başlarda kendi kültürleri, dilleri ile bir şeyler yapmaya çalıştılar. Ama o okullar da kapandı... Mesela bir tane ailenin çocuğu bir ay okula gitmiyor, parkta oturuyor. Aile bir ay sonra anlamış. Devamsızlıktan dolayı haberleri olmuş. Çocuklar okuldan kaynaştırma eğitimi alıyorlar orada da anlaşılmıyorlar.” (Kadın, 47, Şanlıurfa, Sivil Kadınlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 14.09.2020)

“Urfa için çok olmasa da, çünkü üç dil (Arapça, Kürtçe ve Türkçe) konuşuluyor, resmî dilin Türkçe olması ile insanlar kendilerini ifade etmede sıkıntı yaşıyor. Dil problemi işte. Geçici eğitim merkezleri kuruldu. Arapça dersler veriliyordu. Ama onlar da kapatıldı. Türkçe ‘ye mecbur edilmeleri onları zorluyor, endişe ediyorlar. Ana dillerini unutma korkusu var.” (Erkek, 44, Bingöl, İHH İnsani Yardım Vakfı, 07.09.2020)

Görüşmelerimizde, dile getirilen diğer problemler toplumsal, kültürel, psikolojik alanlarla ilgilidir. Şanlıurfa, her ne kadar sığınmacıların kendi kültürlerine en yakın öğeleri buldukları bir yer olsa da yerli halk ile aralarında yaşam biçiminde bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Gece geç saatlerde uyuma alışkanlığı, sığınmacı kadınların makyaj kültürü, çokça dillendirilen “savaşmayıp kendi ülkelerini terk

²⁵¹ <https://www.mebpersonel.com/egitim/gecici-egitim-merkezleri-kapatildi-istanbul-da-sinif-mevcutlari-artti-h225107.html> (Erişim Tarihi: 04/ 02/ 2021)

etmişler” ve “Suriyeli” ifadesi gibi dışlayıcı söylemler sığınmacılarda aidiyet ve güvensizlik problemini ortaya çıkarmıştır. Bu tarz sıkıntılar, sığınmacıların uyum sürecini zorlaştıran toplumsal- psikolojik unsurlar olarak ifade edilebilir:

“En büyük sorun; onların bu aidiyet sorunu... Vatandaşlık verilmemesi olayı var. Özellikle bilgi ve eğitim konusunda çok sıkıntı yaratıyor. Aidiyet sorunu yaşadıkları için ne tam olarak burahlılar ne de tam olarak Suriyeliler. Araf'ta kalmış olmak onlar için çok büyük bir sıkıntı. Vatandaşlık sorunları halledilirse bu aidiyet problemi ortadan kalkarsa diğer sorunlar da halledilir.” (Kadın, 50, Şanlıurfa, El Birliği Derneği, 17.10.2020)

“Çok fazla aslında. Ayrımcılık var evet. Mahalleden mahalleye değişiyor bu. Psikolojik şiddet var. Karşı tarafın bir şey demesine hayır diyememe var. Psikolojik olarak bu baskıyı hissediyorlar. Ekonomi de var ama en ağırlı galiba toplumsal baskı aslında.” (Kadın, 36, Şanlıurfa, KAMER Vakfı, 22.09.2020)

“Öncelikle buradaki vatandaşla kültür farklılıkları var. Gördüğümüz kadarıyla Suriyeli vatandaşlarımız biraz daha rahatlığına düşkün. Özellikle gece geç saatlere kadar sohbet etmeler, televizyon izlemeler, nargile içmeler gece saat üç- dörte kadar bir eğlenceleri olduğunu gözlemledik. Bizim bu şekilde bir kültürümüz yok. Komşularını rahatsız edecek duruma gelmeleri iyi değil. En önemli sıkıntılarından biri bu bence...” (Erkek, 41, Şanlıurfa, İyilik Yardımlaşma Derneği, 19.10.2020)

STK temsilcilerinin ifade etmiş olduğu bu problemlere/aksaklıklara dönük çözüm mahiyetindeki çalışmaları da belirtmek gerekir. Yaptığımız görüşmelerde Şanlıurfa'daki STK'lerin üç çalışma alanı ile sürece katkı yaptığı görülmektedir. Bunlardan ilki insanî yardım (gıda, giyim, barınma, sağlık, konut kiralama vb.) boyutudur. Bu, STK'lerin üzerine en çok çalıştığı husustur. Görüşme yaptığımız 24 STK'den 15'i bu konuda hizmet sağlamaktadır. Göç sürecinin başlangıcından günümüze sığınmacıların birçok ihtiyacı karşılanmaya çalışılmaktadır. Bu halen de devam etmektedir. Ancak görüşmelerde genellikle, göçün ilk zamanlarında buna duyulan ihtiyacın ve bu ihtiyacı karşılamaya yönelik STK'lere ulaştırılan yardımların daha fazla olduğu ifade edilmektedir. Göçün başlangıç zamanına oranla sığınmacıların çalışma imkânı bulması da bu yardımların azalmasına kısmen etki ettiği söylenebilir:

“Özellikle yeni gelen göçmen ailelere, bizim tespit ettiğimiz ailelere ev eşyası anlamında yardımcı olduk. Kira anlamında destek verdiğimiz aileler oldu. Yıllardır kirasını verdiğimiz aileler var. Bizimki genellikle bir gıda- giyim geldiğinde onlara ulaştırmak. Kira olarak da yıllık 5-6 ailenin kirasını ödüyörüz diyebilirim. Hayırseverler artınca bu sayı 10'a kadar çıkabiliyor. Gıda- giyim kira konusunda yardımcı oluyoruz. Bazen de nakit yardımlarımız oluyor.” (Erkek, 42, Şanlıurfa, İnfak Derneği, 29.09.2020)

“Biz sadece işin yardım boyutu ile ilgileniyoruz. Suriye'nin içine aşağı yukarı 2700 tır kadar yardım ulaştırıldı. Bir de Urfa'nın içinde olanlar için yaklaşık olarak 600 tır oldu. Urfa'da göçün en hızlı olduğu dönemde 47 bin aileye bakıyorduk. Bunlara elimize ne geçtiyse onları verdik.” (Erkek, 72, Şanlıurfa, Rabia Derneği ve İnsanî Yardım Platformu, 26.10.2020)

Şanlıurfa'daki STK'lerin ihtiyaçlara dönük diğer bir katkısı ise sığınmacılar için oluşturulan istihdam imkânlarıdır. Kentte faaliyet gösteren Ataa Derneği, Hayrat İnsanî Yardım Derneği, İHH, Rahmet Derneği, Said Yardım Derneği, Şanlıurfa İnsanî Yardım Platformu bünyesinde çalışan birçok sığınmacı bulunmaktadır. Bu STK'ler çeşitli görevlerle (meslekî eğitim uzmanı, psikolog, öğretmen, eğitim sorumlusu vb.) sığınmacılar için iş kapısı olmaktadır. Bu STK'ler dâhil olmak üzere diğer STK'lerin de yapmış olduğu meslekî eğitim çalışmaları, sığınmacıların kendi işini kurma veya çeşitli iş kollarında çalışma becerisi edinmesini sağlamaktadır. İş alanında faaliyet gösteren bir STK görevlisinin istihdam hususunda söyledikleri STK'lerin bu konudaki temel düşüncesini yansıtmaktadır:

“Şimdi şöyle söyleyeyim. Biz kamu yararına bir derneğiz. Yaşanan sıkıntıları, üzerimize düşen istihdam ve iş sorunudur. Biz özellikle işin aş kısmındayız. Bunların karnını doyurmak, hazır lokma vermek yerine mutlaka balık tutmasını öğretmeliyiz. İş adamlarını derneğin yapabileceği bu. Birebir bunlara aynı ya da nakdî yardımdan ziyade istihdam alanı oluşturmak... Biz Kuveyt'ten Katar'dan Suriyeli iş adamlarını buraya getirdik. Siz de buradaki vatandaşlarımıza yardım edin; biz burada 4- 5 milyon Suriyeli vatandaşa bakıyoruz. Siz de gelin burada yatırımlar yapın, katkı sağlayın dedik.” (Erkek, 42, Şanlıurfa, MÜSiAD, 11.10.2020)

STK'lerin diğer bir faaliyet alanı ise toplumsal, kültürel faaliyetler ve uyuma dönük çalışmalardır. Araştırmamıza konu olan 10 STK bu konuda faaliyet yürütmektedir. STK'ler tarafından sığınmacılara yönelik dil kursları, sertifikalı eğitim programları, seminerler, sohbetler, geziler, piknikler, kermesler

düzenlenmektedir. STK görevlileri ve sığınmacılarla yaptığımız görüşmeler neticesinde, sığınmacıların kente uyum sağlama, resmî kuruluşlardaki işlemlerinin daha hızlı ilerlemesi, yerli halk ve sığınmacıların bir araya gelmesine olanak tanıyan sohbetler ve eğitimler, her iki halk arasında çıkan problemlerde aracı olma gibi çalışmalarla yaşanan sorunların önüne geçilmektedir:

“Biz onların bu psikolojileri ile alakalı olarak Risale-i Nur'dan musibetler hakkındaki yerleri tespit edip onları okuyorduk. Allah'ın bu musibetleri niye verdiği veya musibetten alınacak dersler; ya da böyle olaylarda nasıl sabredilir, bunları nasıl katlanılır gibi sohbetler yapıyorduk. Bu da onların hoşuna gidiyordu, teselli oluyorlardı.” (Erkek, 32, Şanlıurfa, Haliliye İlim ve Kültür Vakfı, 07.09.2020)

“Biz yaptığımız çalışmalarda veya farkındalık toplantılarımız olsun elimizden geldikçe her kesimden birilerini çağırmaya çalışıyoruz. Türkler arasında da sorunlar oluyor kendi aralarında. Özellikle mesela Arap kesim ile Suriyeli kesim arasında dil konusunda sorun olmadığı için ilk başta mesela çok ‘niye onları da çağırdınız niye biz geldik’ düşüncesi oluyordu. Ama devam ettikçe süreç bakıyorsunuz sohbet etmeye başlıyorlar. Sosyal açıdan ön yargıları kırmak için kadınları bir araya getirmeye çalışıyoruz. Kadınlar birbirini dinledikçe ön yargılar kırılıyor.” (Kadın, 36, Şanlıurfa, KAMER Vakfı, 22.09.2020)

“Beş yüze yakın âlimden yardım alıyoruz. Her seferinde hangisi olaya yakınsa onları yanımıza alarak bu olaylara müdahale ediyoruz. Hatta ben bir defa güvenlik şube müdürüne birkaç kere burada böyle bir gerginlik var diye attım. Biz onlardan, güvenlik güçlerinden yarım saat bir saat önceden duyuyoruz olayları. Hepsini mi değil? Epey bir kısmı. Dokunduğumuz insan sayısı fazla olunca bize geri dönüşler fazla oluyor.” (Erkek, 44, Bingöl, İHH İnsanî Yardım Vakfı, 07.09.2020)

Sığınmacıların yaşadığı problemlere yönelik STK’lerin yapmış olduğu çalışmaları ve bunların etkilerini sorduğumuzda birçok STK görevlisi resmî kuruluşlara (Valilik ve İl Göç İdaresi) konu hakkında bilgilendirme amaçlı raporlar sunduklarını ifade etmiştir. Bu bilgilendirme raporları, sığınmacıların yaşadığı ekonomik sorunlar gidermeye yardımcı olmakta, göç sürecinde bürokratik iş ve işlemlerin hızlandırılmasına katkı yapmaktadır. STK’ler insanî yardım hususunda önemli katkılar yapsa da toplumsal- kültürel çalışmalar hususunda zayıf kaldıkları söylenebilir. Nitekim alanda bilgi sahibi olan kişiler ile yaptığımız görüşmelerde de bu durum vurgulanmıştır. Yaptığımız 6 görüşmeden 5’inde STK’lerin toplumsal- kültürel faaliyetleri hazırlama ve yürütmede eksik kaldığı söylenirken bir görüşmecimiz ise STK’lerin yapılan çalışmalar ile kentte “sosyal patlama”nın önüne geçtiğini ifade etmiştir:

“Toplumun büyük sıkıntısını gideren; özellikle uyuşmazlıklarda destek sağlayan derneklerimiz var. Ama daha çok insanî yardım konusuna yoğunlaşmışlar. Burada sıkıntı şu şekilde... Batıdaki gibi kapsamlı faaliyet yürüten kimse yok. Var olan çok az yapıyor. Mesela Urfa'yı bir Antep ile karşılaştırdığımızda ve batıdaki aynı nüfusta bir şehirle karşılaştırdığımızda dernek sayısı oranın yarısı kadar.” (Erkek, 48, Trabzon, Valilik Sivil Toplumla İlişkiler Birimi- Memur, 13.11.2020)

“İnsani Yardım Platformu, İHH, Hayrat Vakfı şu anda Urfa'da en aktif, en iyi çalışan dernekler. Suriyeli göçmenler konusunda bu üç dernek Şanlıurfa'da önemli rol üstlendi. Birçok sosyal patlamanın önüne geçtiler. Misal olarak Şanlıurfa İnsani Yardım Platformu Suriyeli ve Türkiyelilerden oluşan Muhacir Ensar Kardeşliği Derneği'ni kurdu. Suriye'den ve Türkiye'den oluşan kanaat önderleri herhangi bir sorun olduğu zaman o sorunu çözmek için onlara başvuruyorlar.” (Erkek, 40, Şanlıurfa, Tercüman, 11.11.2020)

Bu bölümde son olarak Şanlıurfa'daki STK'lerin kurumsal olarak sığınmacılara yönelmesinde etki eden düşüncelerin, duyguların neler olduğu ele alınacaktır. Görüşmelerimiz sonucunda STK'lerin büyük çoğunluğu (20) sığınmacılara dönük çalışmalarını “Allah rızası/dinî vecibe ve insanî vazife” olarak görmektedir. 4 STK ise bunu “insanî vazife” ve “kadın ve çocuk olmalarından dolayı” şeklinde ifade etmiştir. Her iki grup sığınmacılara yönelmede kısmen farklı bir ifade biçimine sahip olsa da ikisi arasında keskin bir ayırmadan söz etmek mümkün değildir. İkinci grupta her ne kadar söylem düzeyinde dinî bir hassasiyete vurgu olmasa da bu dışlanan bir durum değildir. Ancak bu kuruluşlar kendilerini alanda çalışmaya yönelten şeyi “dinî vecibe” olarak değil, “insanî duygular” şeklinde ifade etmiştir.

Birinci gruptaki STK'lerin tamamında yapılan çalışmalar dinî bir görev veya Müslümanlığın gerekliliği olarak görülmektedir. STK görevlileri düşüncelerini ifade ederken sık sık “muhacir- ensar”²⁵² kavramlarını kullanmıştır. Muhacir ve Ensar olma durumu sığınmacılarla farklılıkların önüne geçmekte ve kardeşlik duygusuna kaynaklık etmektedir. Allah rızası ile çalışmaların yürütülmesi başarıya ulaştıran en önemli faktör olarak görülmektedir. Bunun STK gönüllülerindeki yansıması ise onların çalışmalara gönüllü olarak katılmasıdır. Hatta gönüllüler arasında

²⁵² İslam tarihinde 622 yılında Mekke'den Medine'ye göç eden Hz. Muhammed (as) ve arkadaşlarına muhacir; Medine'de yaşayan, Hz. Muhammed ve arkadaşlarına yardım eden Müslümanlara da ensar denilmektedir.

sığınmacılara karşı bir takım rahatsızlıklar olsa da yardım çalışmalarına katılmaya “Allah rızası” anlamı yüklenmektedir:

“İşin başında, işin gayesi rızai ilahi. Rızai ilahi olmayan bir işte muvaffakiyet olmaz. Gönüllülerimiz de aynı şekilde zamanından, mesela arabasından, işinden feragat ederek buraya gelip zamanını harcıyor faaliyetler için. Hatta şöyle bir şey söyleyeyim mesela Suriyelilerin çok bağırması, gece geç yatması ekonomik olarak ucuza çalışmaları ve benzeri diğer kültür farklılıklarından dolayı rahatsız olan gönüllüler tepki gösterse de yardım çalışmalarına katılabiliyorlar. İşte biz bunu da rızai ilahiye bağlıyoruz.” (Erkek, 36, Şanlıurfa, Hayrat İnsan Yardım Derneği, 17.09.2020)

“Biz tâ Afrika’ya, Uzak Doğu’ya yardım götürürken hemen yanı başımızda ve dindaşımız, din kardeşimiz olan bu muhacirlerin durumuna duyarsız kalma gibi bir lüksümüz olamaz. Biz şunu diyemeyiz... Ee Avrupa sen niye kapını kapattın? Çünkü onlarda mülteci, göçmen biz de ‘muhacir’ kavramı vardır. Yani arada korkunç bir fark vardır. Muhacir olunca kardeş oluyor, ‘mülteci’ olunca kardeşiniz değil. Dinî vecibemiz olan bu kardeşlik hukukumuzu Allah Resülü (s. a. v) işte Mekkeli muhacirleri Medinelî ensar ile kardeş kılmaları... İşte bu bizim modelimizdir. Bizim yola çıkış gayemiz Allah’ın rızasını kazanmak.” (Erkek, 44, Bingöl, İHH İnsanî Yardım Vakfı, 07.09.2020)

İkinci gruptaki STK’ler konu hakkındaki bakışlarını ve fikirlerini dile getirirken daha çok “insanî duygular”, “merhamet”, “vicdan” gibi ifadeleri kullanmaktadır. Sığınmacıların içinde bulundukları kötü koşullar, insanın duygusal olarak kayıtsız kalamayacağı bir hal olarak ifade edilmektedir. Bu duyguların salt dinden kaynaklanan bir durum olmadığı, herhangi bir inancı olmayan insanların da bu tür faaliyetleri yapabileceği düşünülmektedir. Ancak bununla birlikte STK görevlileri, Müslüman olmalarının da bunda etkili olduğunu ifade etmektedir. Bu gruptaki STK’lerin dinî hassasiyetleri bulunmakla beraber bir önceki gruba göre buna yapılan vurgunun daha az olduğunu söyleyebiliriz:

“Sadece bir kelime vicdan... Vicdani görev... Başka bir şey değil. Bir insan karşında var, ihtiyaçları bulunuyor. Yardıma ihtiyacı var... Tabii manevi şeyler de var. Allah rızası için... Ama Allah’a inanmayan birinde de o vicdan var. Burada bence önemli olan vicdan. Ben bazen geceleri yatamıyorum. Genç, güzel kadın kapısız bir odaya sığınmış. İki tane küçük çocuğuyla Kamberiye gibi bir mahallede nasıl yatsın. Ben gece kapılarım kapalı sıcacık evimde nasıl uyuyabilirim? Geceleri uyuyamıyordum. Vicdani olarak kendimi kötü hissediyordum. O kızın

başına bir şey gelirse... Ben 3-4 odalı evde yatıyorum, o ise tahta kapılı bir evde arkasına tahtadan bir çubuk indirip öyle yatıyor. Normal insan zaten buna dayanamaz diyorum.” (Kadın, 47, Şanlıurfa, Sivil Kadınlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 14.09.2020)

“Bizim bu yardımlarımız da temelde insanî, merhamet odaklıydı. O da dine dayanıyor zaten. Sana öğretilen din neyse odur aslında.” (Erkek, Şanlıurfa 46, İnsani Sınırları Koruma Derneği 24.10.2020)

Özetle, kentte bulunan Suriyeli sığınmacıların yaşadığı sorunların başında yaşam koşullarının kötü olması, istihdam problemi gibi ekonomik sıkıntılar gelmektedir. Ekonomik sorunların oluşmasında kentin iş imkânlarının kısıtlı olması ve sığınmacı nüfusun yoğun olması etkili olmaktadır. Ekonomik problemlerin yanında vurgulanan diğer bir problem dil sorunudur. Türkçeyi yeterli düzeyde bilmeyen sığınmacı çocuklar okullarda kendini ifade etme ve dışlanma problemi ile karşı karşıya kalmaktadır. Kentteki STK’ler, sığınmacıların yaşadıkları bu problemlere insanî yardım (gıda, giyim, sağlık) ve onlara iş olanakları tanıma yoluyla çözüm üretmeye çalışmaktadır. Son olarak STK’lerin sığınmacılara yönelik yaptıkları faaliyetlerde dinî inanç ve hassasiyetlerin önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. STK’lerin tamamına yakınında (20) Suriyeli sığınmacılara yönelimde Allah rızası ve dinî vecibelerin etkili olduğu ifade edilmekteyken diğer STK’ler (4) ise bunu merhamet, vicdan, insanî vazifelerin gerekliliği olarak görmektedir. Genel anlamda bu kuruluşların faaliyetlerinde dinî bir hassasiyetlerinin olması, farklı inançlardan olan grup ve bireylere insanî yardım yapmanın önünde bir engel oluşturmamaktadır.

Bu bölümde Şanlıurfa’daki STK’lerin Suriyeli sığınmacılar hakkında izlenimleri, çalışmaları ve yapılan çalışmalarda dinin etkisine odaklanıldı. STK’lerin ve Suriyeli sığınmacıların alandaki durumlarının daha iyi anlaşılması için konunun diğer bir tarafı olan sığınmacıların de ne düşündüğü önem taşımaktadır. Dolayısıyla bir sonraki bölümde Suriyeli sığınmacıların Şanlıurfa’daki STK’ler hakkındaki izlenimleri ele alınacaktır.

2.3. SURİYELİ SİĞINMACILARIN STK ÇALIŞMALARINA YÖNELİK YAKLAŞIMLARI: TANIŞMA SÜRECİ, KANAATLER, HASSASİYETLER

Göç süreçlerinin çoğunda, göç eden birey ve gruplar yeni hayata ve ortama alışmak için çeşitli arayışların içine girer. Yakın akraba çevresi, arkadaş grupları, mevcut konumdaki ve gidilecek yerdeki bazı kuruluşlar (resmî kuruluşlar, cemaatler, sivil toplum kuruluşları, dayanışma ağları) ile irtibat kurulmaya çalışılır.²⁵³ Göç kuramlarından İlişkiler Ağı/Ağ Kuramı, yeni yerleşilen ülkede eski sığınmacılar, yeni sığınmacılar ve sığınmacı olmayan kişiler arasındaki akrabalık, dostluk ve bir takım ortaklıkları öne çıkarır. Bu kuram uluslararası göç alanında yeni analiz ve yorumlama imkânları sağlamıştır. Sığınmacılar arasındaki hemşerilik ağlarından dinî cemaatlere kadar çeşitli etkileşim alanlarını kapsayan kuram, sığınmacıyı bir özne olarak konumlandırmış ve sığınmacılar arasındaki örgütlenmeleri detaylı bir şekilde ele almıştır. Kurama göre sığınmacı birey ve grupların edindiği ilişkiler ağı göç öncesi, göç süresince ve göç edilen topluma alışma evresinde barınma, iş imkânlarının sağlanması gibi çeşitli hizmetler sunar.²⁵⁴

Göç süreçlerinde, sığınmacılar arasında bir dayanışma rolü ve onların çeşitli ihtiyaçlarını sağlayan ilişkiler ağının önemli bir bileşeni de sivil toplum kuruluşlarıdır. Bu süreçte STK'ler sığınmacıların çeşitli ihtiyaçlarını karşılamakta ve sosyalleşmede tampon mekanizmalar görevi görmektedirler.²⁵⁵ Yapılan çalışmaların nasıl bir etkiye sahip olduğu hususunu bizzat sürecin öznesi olan sığınmacıların bakış açısından da görmek gerekmektedir. Dolayısıyla bu bölümde sığınmacıların STK'ler ile tanışma süreci, faaliyetler hakkında kanaatleri, STK'lerin en çok hangi hassasiyetlerinin onlar için önem taşıdığı ve STK'lerde dinî bir hassasiyetin olması veya olmaması durumunun ne ifade ettiği anlaşılmak istenmektedir.

Görüşme yaptığımız sığınmacıların çoğu iletişim halinde oldukları kuruluşlarla tanıdıkları aracılığıyla veya yardımlar için yapılan tespit çalışmaları

²⁵³ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s. 192.

²⁵⁴ Akbaş, “Göçmenler Arasındaki Dayanışmacı Ağların Dönüşümü: Göçmen Sivil Toplum Örgütlerinin Yeni Misyonu”, s. 335; Öner, “Ulus Ötesi Göç Sürecinde Dinî Ağlar ve Örgütler”, s. 310, 311.

²⁵⁵ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s. 200, 201.

esnasında irtibata geçmiştir. Bazı sığınmacıların ise sahayı iyi tanıyan ve alandaki STK'lerle iletişimi güçlü olan kişiler olduğu görülmüştür. Hatta bazıları alandaki ilişkiler (ulusal ve uluslararası STK'leri tanıma, irtibat halinde olma) sayesinde STK'lerin kuruluş aşamalarında görev almıştır. Görüşmeciler, STK'lerin sığınmacılar için yaptıkları çalışmaları nasıl gördükleri sorusuna genel anlamda olumlu düşünceler ile karşılık vermiştir. Bu konuda en çok vurgulanan hususlardan biri STK'lerin sığınmacılara sunduğu maddi destektir. Göçün ilk safhalarında kalacak yer bulmada sorun yaşayan veya kirasını ödeyemeyecek durumda olanlara yapılan yardımların sığınmacılar için büyük önemi olmuştur. Bu destekten sonra sığınmacılar “kendi ayakları üzerinde durmak” için çabalama aşamasına geçebilmişlerdir. STK'lerin verdiği destekten etkilenen sığınmacılar aynı zamanda bu duruma şaşırmışlardır. Bunun sebebini sorduğumuzda Suriye’de bu tarz kuruluşların çok yetersiz olduğunu belirtmişlerdir:

“Vallahi etkiliyor. Tabii ben buraya ilk geldiğimde ihtiyacım vardı. Özellikle kira ödeyemiyordum. O zaman bir dernek ile irtibata geçtik. Bir yıllık kiramızı ödediler. Bir yıl boyunca o dernek sayesinde kira derdinden kurtulduk. Yani onların yaptığı yardım sayesinde sokakta kalmadık, evde yaşayabildik. Dernekler genel olarak insanlara çok yardım ediyorlar. Bazen insanlar hiç yardım etmiyor diyebilirler. Ama öyle değil.” (Erkek, 24, Halep, Hayrat İnsanî Yardım Vakfı, Ücretli Çalışan, 01.12.2020)

“Burada gelen tüm insanlara yardım etme ve onlara saygı var... Bir diğer şey de gençlere önem veriliyor. Gelecek nesillerin daha iyi olması için çaba gösteriliyor. Gençliğin inşası seminerleri yapılıyor mesela. Hem de gelen muhacir ve yerli ailelere gıda yardımı ve diğer yardımları yapılıyor. Ben Suriye'deyken böyle şeylerin olacağını hayal etmezdim. Çünkü Suriye'de böyle kurumlar görmedik. Kurumların çoğu devlete ait kurumlar.” (Erkek, 21, Halep, İHH İnsanî Yardım Vakfı, Ücretli Çalışan, 08.09.2020)

Şanlıurfa’da birden fazla STK ile irtibatı olan bir görüşmeci, bu kuruluşların yapmış olduğu çalışmaların öneminden bahsederken halk arasında da sığınmacılara atfedilen “biz olsaydık bu kadarını yapmazdık” ifadesini tekrar etmektedir:

“İHH, İnsani Yardım Platformu ve Haliliye Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı bu konuda çok iyi çalışıyor. Bunlar özellikle Suriyelilere çok iyi davrandılar. Bunların baştan itibaren Suriyelilere karşı tavrı hiç değişmedi. Onları tebrik ediyorum. Benim İHH Derneği ile

yakın bir ilişkim vardır. Allah dernek başkanından razı olsun. Şimdiye kadar Suriyelilere karşı ne fikirlerini değiştirdiler ne de bakış açılarını. Ben şunu da söyleyeyim onların yerinde olsaydım o kadar şey yapmazdım. O kadar fedakârdırlar.” (Erkek, 27, Halep, Muhacir Ensar Kardeşliği Derneği, Gönüllü, 28.11.2020)

Sığınmacılar, göç öncesi yaşantılarını yeni geldikleri ortamda devam ettirmek isterler. Bunu sağlamak için yardımcı öğelerden biri dindir. Din, yabancı olunan mekân ve sosyal çevrede aidiyet duygusu geliştirerek sosyal bağlar oluşturur ve burada tanıdıklık hissinin oluşmasına yardımcı olur. Birer dayanışma ve sosyalleşme rolü olan dinî ağ ve örgütler bu fonksiyonu üstlenen yapılardır. Bu ağların bir parçası olan STK’ler de sığınmacılar için fırtınadaki “güvenli liman” rolü üstlenir.²⁵⁶ Sığınmacıların yaşayışına benzer faaliyetleri ve hassasiyetleri paylaştan bu yapılar; onların içine kapanmasının ve kendini dışlanmış hissetmenin önüne geçip göç alan ülkenin sosyal, siyasal ve ekonomik hayatına katılımını sağlar. Dolayısıyla bu ağ ve örgütler, sığınmacının içinden kopup geldiği toplumun bireye sağladığı aidiyet duygusunu kazandırdığı söylenebilir.²⁵⁷ Araştırma kapsamındaki bir STK’dan yardım alan ve sohbetlerine katılıp çalışmalarına gönüllü olarak yardımcı olan bir görüşmecimiz irtibat halinde olduğu STK ile iletişimini ve bunun kendi üzerindeki etkisini şöyle aktarmaktadır:

“Ben manevi yönden çok iyi buluyorum. Yani insanın bazı günler maddi ihtiyacı yoktur. Benim burada annem babam yoktu. Hiç ailem yok. Ben ve çocuklarım yalnızdık. Buraya gidip gelince onlar çok iyi davrandılar bana. Telefon açıyorlardı nasılsın, ne oldu? diye soruyorlardı sürekli. Bu benim için ilk önemli şey. Benim bir ihtiyacım olduğunda arıyorlardı, mahcup edecek şekilde değil. Eşim şu anda siroz hastası... Beni hiç yalnız bırakmıyorlar. Eşim hastalığından dolayı bazı günler Malatya’ya gidiyor. O zaman sıkıntı yaşayınca gruba yazıyorum hocalarım şöyle bir şey var ne yapabilirim diye. Onlar hemen diyorlar ki hiç sıkıntı olmaz. Hemen arıyorlar o yeri, sorun halloluyor... Dil için bazen pratik yapıyoruz. Onlar Arapça öğrenmek istiyor. Ben de yardımcı olmaya çalışıyorum.” (Kadın, 40, Rakka, Sarı Başaklar Derneği, Gönüllü, 04.10.2020)

Haliliye İlim ve Kültür Vakfı’ndan görüştüğümüz bir gönüllü²⁵⁸ Suruç Çadır Kent Kampının faal olduğu dönemde her hafta Çarşamba günleri dinî sohbetler

²⁵⁶Hasan Ali Yılmaz, “Göç Sürecinde Din”, **Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, 2020, Cilt: 13, Sayı: 75, s. 853.

²⁵⁷Öner, “Ulus Ötesi Göç Sürecinde Dinî Ağlar ve Örgütler”, ss. 319- 322.

²⁵⁸Erkek, 54, Şanlıurfa, Haliliye İlim ve Kültür Vakfı, 10.09.2020.

düzenlemiştir. Yapılan bu sohbetlerin çoğuna katılan ve çadır kentteki sığınmacıların katılımına ve vakfın yardım çalışmalarına aracılık eden bir görüşmecimizin izlenimleri konu hakkında önem taşımaktadır. Bu görüşmecimiz Kobani’de İşid’in yapmış olduklarını yakından gören biridir. Bundan dolayı Suriye’de dine dair bakış açısı kısmen olumsuzken Şanlıurfa’ya gelip vakıf sohbetlerine katılması düşüncelerinin değişmesine etki etmiştir. Dinin tek bir yorumunun olmadığını, insancıl ve farklılıklara hoşgörü ile yaklaşan bir anlayışın var olduğunu vakıftaki gönüllü aracılığıyla öğrenen bu kişinin dine daha sıcak bakmaya başladığı fark edilmiştir. Ayrıca vakıf, ailenin kent merkezine yerleşmesi ve buradaki yaşanan zorlukları aşmasına yardımcı olmuştur. Dolayısıyla STK’ler, göç süreci boyunca kendini tehlikede hisseden, damgalanmış olarak gören birey ve grupların yeni vardıkları ortamda kendilerini güvende hissetme ve yeni sosyal bağlar oluşturmalarına yardımcı olduğu söylenebilir:

“Ben İşid’i de gördüm. Din adına konuşup da kötü şeyler yapan. Ama Süleyman hocayı görünce bu düşüncem değişti. Her çarşamba günü buraya gelirdi. Biz her çarşamba günü büyükler de dâhil pencerelerimizden bakıp onun yolunu gözlerdik. Geç kaldığında acaba ne için geç kaldı? diye düşünürdük. Bazen çocuklar sabırsızlıkla onu beklerdi. Çarşamba günleri gelirken de neredeyse yüz çocuk kapıda onu bekler; geldiğinde koşup ona sarılırlardı. Onun elini tutmak Kabe’nin kapısının kulpunu tutmaya benziyordu sanki. Biz o an gördük ki bu güzel duygu Allah tarafından insanın içine yerleştirilmiş. Ondan sonra da bunun âlim Said Nursî’nin etkisi olduğunu gördük... Biz buraya gelince mağdur ve yaralı insanlardık. Böyle insanları gördükten sonra biz şunu söyledik: Allah var, gam yok... En güzel olan şey şuydu: Bize kitap getiriyorlardı. Biz Said Nursî’nin kitaplarından her gün yeni bir şey öğreniyorduk. Çünkü Kuran-ı Kerim’in hakkını yaptığı yorumlarla vermiş. Sopadan yana değil, insana sesleniyor. Salih hocanın yanında başı açık olan üniversite hocaları da geliyordu. Buna kapalı, katı değildi. Biz Salih hocanın aracılığı ile Urfa’ya geldik. Onun temiz bir insan olduğunu biliyoruz. Onun eşi de bize çok çok yardımcı oldu. Biliyorduk ki her çarşamba yağmur da kar da olsa Salih hocanın çadır kente gelmesinde onun katkısı büyüktü.” (Kadın, 46, Kobani, Haliliye İlim ve Kültür Vakfı, Gönüllü, 11.09.2020)

Şanlıurfa İHH İnsani Yardım Vakfı Muhacir Eğitim Sorumlusu olarak görev yapan bir görüşmeci ise vakfın eğitim çalışmalarının öneminden bahsetmektedir. Eğitim faaliyetleri kapsamında vakfın medreselere verdiği destekten söz etmekte ve

vakıfta yapılan çalışmalarda ortak bir tasavvura sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ümmetçi bakış açısıyla hareket eden ve Osmanlı dönemindeki Ortadoğu ülkelerini halen İslam'ın ve dolayısıyla Türkiye'nin bir parçası olarak –resmî olarak olmasa da– gören vakıf görevlileri Suriyeli sığınmacılarla bu minvalde iletişim kurmaktadır. Dolayısıyla Suriyeli sığınmacılarda da ülkelerinde yaşadıkları mağduriyet ve Türkiye'nin hem resmî anlamda hem de sivil toplum kuruluşları aracılığı ile yardımda bulunması sebebiyle bu fikrin (ümme) güçlendiği görülmektedir:

“Hem Türkiye’de hem de Şanlıurfa’da İHH’nın bakışı Ümmet’tir. Hem insanı olarak hem de ümmeti hesaba alan bir bakışa sahip. Bu anlamda örnek olabilecek bir dernek. Burada İHH’nın yapmadığı bir şey bile İHH yaptı deniliyor. İHH özellikle son yıllarda manevi çalışmalara önem veriyor. Bu da onun yolunu açacak bir şeydir. Özellikle de Şanlıurfa’da eğitim işine çok önem veriyor. Burada yaklaşık 64 medrese var ve bunlara elinden geldiğince yardım yapıyor. Şanlıurfa’daki medreselerde Suriyeli hoca, âlim bulunmaktadır. Bunların gıda, kırtasiye ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyor. Suriyeli çocuklar burada toplanıyor, aileler de buradaki faaliyetlerden istifade ediyor. Yaklaşık 2000 öğrenci buradaki medreselerden eğitim alıyor. Lübnan, Irak ve diğer ülkelere gitmedik, çünkü insanın babasının evinde yaşamayı başkasının evinde yaşamayı bir değıldir. Burası bizim için öyledir.” (Erkek, 63, Rakka, İHH İnsanî Yardım Vakfı, Ücretli Çalışan, 08.09.2020)

Göç sürecinde ilişkiler ağı, yeni sosyo- kültürel ortama yerleşim ve uyumda kolaylık sağlarken sığınmacıların ilişkilerini, girişimlerini de yeniden üretir ve kuvvetlendirir. Sığınmacılar bu ağlar sayesinde yeni ortamda hem insanî hem de sosyal sermaye edinir.²⁵⁹ Bu edimlerin gerçekleşmesinde dinin de önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Aynı inancın gereklerini yerine getirmek için ibadethanelerde toplanan sığınmacılar ve yerel halktan bireyler birbirlerinin hassasiyetleri ve fikirleri hakkında izlenimlerde bulunurlar. Örneğin namaz ibadetinin yerine getirildiği camii, Müslümanların meslekî, sosyal statülerinin önemsiz kaldığı bir mekân olarak toplumsal bütünleşme ve kaynaşmaya katkıda bulunur.²⁶⁰ Şanlıurfa’da Suriyeli sığınmacıların resmî kurumlarla iletişimini ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla

²⁵⁹ Öner, “Ulus Ötesi Göç Sürecinde Dinî Ağlar ve Örgütler”, s. 309.

²⁶⁰ Servet Ömek, “**Göç ve Din**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011), s. 23.

kurulan²⁶¹ Muhacir Ensar Kardeşliği Derneği de sığınmacıların dinî sosyalleşmesine ve kente uyumuna yardım sağlamaktadır. Dernek binasında kılınan Cuma namazlarında, okunan hutbeler aracılığı ile sığınmacılar bir yandan kent sakinlerinin davranış kalıplarını öğrenirken diğer yandan kendi kültürlerini devam ettirme imkânı bulmaktadır:

“Bizim buradaki dernek iletişim amacıyla kurulmuştu. Bizim Cuma namazlarında yaklaşık 200 kişi oluyordu. Derneğin büyük bir salonu vardı, orada kılıyorduk. O namazların dini etkisi oluyordu. İnsanlar oraya gelip birbirlerini tanıyorlardı; teravih namazlarını birlikte kılıyorlardı; sohbetler yapıyorlardı. Çoğunluk Suriyeli oluyordu. Bir araya gelebilme fırsatları oluyordu; oranın öyle bir katkısı vardı. Bizim Suriyeliler camiye gittiğinde hutbeden hiçbir şey anlamıyor. Ondan sonra yavaş yavaş cumadan soğumaya başlıyor. Bazıları cumaya gitmemeye başladı. Daha sonra bizim derneğimize cuma namazı kılmaya başlayınca ilk başta 30 kişi geliyordu. Ardından bu 200 kişiye yakın oldu. Bazen bizim hutbelerde belediye başkanının, valinin söylediği şeyler orada anlatılıyor. Bu da Suriyeliler ile buradaki halk arasında iletişim açısından olumlu şeylere sebep oluyordu.” (Erkek, 27, Halep, Muhacir Ensar Kardeşliği Derneği, Gönüllü, 28.11.2020)

Sığınmacı görüşmecilerimizle yapılan görüşmelerde, cevabı aranan diğer bir husus ise STK’lerin dinî hassasiyetin olmasının ya da olmamasının onlar tarafından nasıl karşılandığıdır. Bu anlamda bir grup görüşmeci STK’lerin (4) yardımlarının insanî boyutu üzerinde durup bunun kendileri için önemli olduğunu söylerken diğer bir grup görüşmeci ise (8) yapılan çalışmalarda ümmet/din bilincinin varlığına ve ortak dinin önemine vurgu yapmıştır. İlk gruptaki sığınmacılar STK’lerin gösterdiği ilgi, samimiyet ve insanî yardım konusunda yapılan çalışmaları ön plana çıkarmıştır. Şanlıurfa İHH İnsani Yardım Vakfı’nda çalışan genç bir sığınmacı, vakfın kendilerine sunmuş olduğu desteği ve bunu ayırm yapmadan gerçekleştirmesini dile getirmiş, ayrıca kuruluş çalışmalarının üzerindeki etkisini şöyle ifade etmiştir:

“Burada her gün bir ailenin hikâyesini duyuyor ve görüyoruz. Onun nasıl yaşadığını görüyor ve bundan etkileniyoruz. Bunları gördükçe daha çok destek vermek istiyorum. Çünkü her gün yeni muhtaç olan aileler

²⁶¹Dönemin Şanlıurfa Valisi İzzettin Küçük derneğin açılışında şu ifadeleri kullanmıştır: “Ensar ve Muhacir ismi mübarek bir isimdir. Biz de ismi bu kadar büyük olan bir derneğe ve kardeşliğe yakışacak bina da en iyi bina olsun dedik ve bu binayı Valilik olarak derneğimize tahsis ettik. Hayırlı uğurlu olsun.” <https://www.hurriyet.com.tr/muhacir-ensar-kardesligi-dernegi-acildi-37110334> (Erişim Tarihi: 06.02.2020).

görüyorum. Ben de bu durumu yaşadım. Yani burada yapılanlar bu yönüyle beni etkiliyor. Buna önem verilmesi, insanların yardımına koşulması... Burada önce insana bakıyoruz, ona önem veriyoruz. Dini veya ırkı fark etmiyor. Bizim için öncelikli amacımız insanlara yardım etmek.” (Erkek, 21, Halep, İHH İnsanî Yardım Vakfı, Ücretli Çalışan, 08.09.2020)

İkinci gruptaki görüşmeciler irtibat halinde oldukları STK’lerin insanî yardımlarının önemli olduğunu, bununla birlikte dinî hassasiyet ve bilinçlendirme çalışmalarının da gerekliliğini ifade etmiştir. Sadece insanî yardım değil, insanların dinî bir bilince sahip olması bu kişiler için önem taşımaktadır. Bu gruptaki görüşmecilerin İHH, Hayrat İnsanî Yardım Derneği, Haliliye İlim ve Kültür Vakfı gibi dinî hassasiyet ve gayenin söylemlerinde ön plana çıktığı STK’ler ile iletişim halinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla STK’lerin kurumsal vizyon ve misyonu ile sığınmacıların bakış açılarının benzer olması onların bir araya gelmesine etki etmektedir:

“İHH’nın ismi “HAHU”dan gelir. Yani nerede “ımdat!” diyen birisi varsa oraya yetişmeye çalışır. Dert sahiplerinin derdine nasıl ortak olup bunu halledebiliriz diye kaygıları var. Ümmet şuuru var. İslam’ın geldiği çağda Cahiliye insanın şuuru, kaygısı sadece sürüsü ve yemeği idi. Ama şahadet getirince şuuru genişledi, uzaklara bakmaya başladı. Bu olmasaydı İstanbul, Hindistan’a ulaşamazdı. İHH’nın yaptığı da insanların İslâm üzerine konuşabilmeleri için yol açıyor. Yaptıkları insanlar arasında anlatılınca Türkiye’yi daha çok seviyorlar. Türkiye böylelikle ümmetin başı oluyor. Bana göre İHH’nın derdi ümmetin derdidir. Mühim olan da ümmetin derdi.” (Erkek, 63, Rakka, İHH İnsanî Yardım Vakfı, Ücretli Çalışan, 08.09.2020)

“Tabii biz ne anlatırsak her şeyden önce insanlık konusu çok önemli. Çünkü insan bir varlık olarak geldi; hayvan da bir varlık olarak... Ama bizim o hayvanlardan farkımız insanlık... İnsan olarak geldik. Önce insan olduk sonra din oldu. Daha sonra insan Kürt, Türk, Arap, Acem oldu. Yani genel olarak insanlık konusunda çok güzel şeyler var. İşte dediğim gibi güzel şeyler insanlıktan geliyor. Bir de din konusuna da önem veriliyor tabii. Burada dinin önemsenmesi, değer verilmesi de beni tuttu.” (Erkek, 35, Kobani, Hayrat İnsanî Yardım Vakfı, Ücretli Çalışan, 18.09.2020)

Sığınmacılar için irtibat halinde oldukları STK’lerin dinî faaliyetlerde bulunması ve bu hassasiyete sahip olması onların sosyalleşme ihtiyacını gidermede kolaylık sağlamaktadır. Aynı inancın gereklerini bir arada yerine getirmek ve gelecek

için benzer tasavvurlara sahip olup benzer faaliyetlerde bulunmak bir rahatlık olarak ifade edilmektedir. Ayrıca -STK görevlilerinde olduğu gibi- bazı sığınmacılar dinin STK faaliyetlerinde bir “kontrol mekanizması” yarattığını düşünmektedir. Çünkü din bağışların yerine ulaşması için bu kuruluşlara sorumluluk yüklemektedir:

“Benim için dinî hassasiyetin olması önemlidir. Şundan dolayı; emanete sahip çıkabilmek, güvenilirlik için... Sen eğer o emaneti yerine ulaştırmazsan bu bir vebaldir. Sen yardım yapan ile yardım alan arasında bir köprüsün.” (Erkek, 45, Resulayn, Hayrat İnsanî Yardım Derneği, Ücretli Çalışan, 20.11.2020)

“Ben buraya geldim. Arkadaşlar örtünmüş kişiler. Bu benim için rahatlatıcı bir şey. İnsan karşıdaki insan yabancıysa biraz korkuyor. Onlarda din var, Allah korkusu var. Bu iyi bir şey, kötü değil. Kur'an, tarih öğreniyorum burada. Ben de örtünen biri olduğum için rahat gelebiliyorum buraya. Bu arada şunu da söyleyeyim her örtünmeyen kadın kötüdür diye bir şey yok asla. Ama benim için iki bayan vardır. Biri örtünen diğeri örtünmeyen... Örtünmeyen bayan iyidir olabilir ama ben örtülülerin yanında daha rahat ederim.” (Kadın, 40, Rakka, Sarı Başaklar Derneği, Gönüllü, 04.10.2020)

Şanlıurfa Rahmet Derneğinde Suriyeli öğrencilerin eğitimi ile ilgilenen bir görüşmeci ise konuya başka bir açıdan yaklaşmaktadır. STK'lerin yapacakları çalışmalarda dini bir görünüm vererek çeşitli menfaatler elde etmesinin yanlış olduğunu söylemektedir:

“Derneklerde asıl önemli olan onların ismi değil. İnsanî yardım veya dinî çalışma da yapabilir. Bence asıl önemli olan onların ne tür çalışmalar yaptıklarıdır. Sen eğer ben dindarım diyorsan ve ondan sonra kalkıp milletin parasını yiyorsan bu durumda benim için dindar olmayan bir insan o kişiden daha iyidir. En azından o yalan söylemiyor. Böyle dernekler de çok fazla. Burada da bunlar fazladır. Hatay Reyhanlı'da da... Bunlar Antep'te de Urfa'da da fazla. Ben isim vermek istemiyorum. Ama bunlar oluyor. Biz çalışmalarımızı yaparken yetimler için ayrı çalışma yapıyoruz. Eğitimi de ayrı... Ben mesela eğitim kısmı ile ilgileniyorum. Çünkü buraya para işleri girmiyor. Ben eğitimle ilgilenmek istiyorum. Para işine de girmek istemiyorum. Çünkü eğitim ile uğraşırken daha temiz çalışmak için...” (Erkek, 45, Resulayn, Hayrat İnsanî Yardım Derneği, Ücretli Çalışan, 20.11.2020)

Görüştüğümüz sığınmacıların tamamında STK'lerin dinî bir hassasiyete sahip olması ve bu yönde faaliyetler gerçekleştirmesi normal ve hatta gerekli

görülmektedir. Sığınmacıların STK'ler ile benzer fikirleri dile getirmesinde; aynı inancı paylaştıkları bir toplumda bulunmaları ve bu kuruluşların dinî gayeler ile çalışmalar gerçekleştirmesinin etkili olduğu söylenebilir. Ancak olası bir durumda farklı bir inancı ve hassasiyeti paylaşan bir STK ile iletişim halinde olmalarının mümkün olup olmayacağını da görüşmecilere sorulmuştur. Görüşmecilerin tamamına yakını bunun kendileri için zor, hatta mümkün olmayacağını belirtmiştir. Ancak iki görüşmeci, çalıştıkları kuruluş ile dinî hassasiyetlerinin farklı olması halinde bunun büyük bir problem olmayacağını dile getirmiştir. Bir görüşmeci ise daha önce çalıştığı uluslararası bir kuruluştaki bunun bir probleme dönüştüğünü ifade etmiştir:

“Eğer dine önem verilmiyorsa, farklı düşünüyorsak ve düşüncemi değiştirmesem ben yaşadığım dünya ile kafamdaki dünya arasına ayırım koyabilirim. Onun dini ayrı benim dinim ayrı... Belki ben kendimi o zaman ayarlayabilirim o duruma göre. Ama bu tabii ki sadece bir tahmin. İnsan onu tam olarak yaşayamayınca bilemiyor... Orada beni çok inciten bir tarafı olmasa ve çok mecbur kaldığımda, yani başka bir seçenek olmasa, çalışabilirim.” (Erkek, 35, Kobani, Hayrat İnsanî Yardım Derneği, Ücretli Çalışan, 18.09.2020)

“Uluslararası bir kuruluştaki daha önce Türkçe öğretmenliği yapıyordum. Bu açıdan sıkıntı olmuyordu. Ama mesela derslerde namaz ve din hakkında bir şeye yaklaşmamız isteniliyordu. Örneğin ben bir derste öğrencilere İslam'ın şartları, oruç, namaz vs. bunları öğrettim. O zaman bana bir bildiri gelmişti. Biz dinî bir amaçla iş yapmıyoruz. Sadece eğitim işi ile ilgileniyoruz. Böyle bir şey yapma demişlerdi bana.” (Erkek, 27, Muhacir Ensar Kardeşliği Derneği, Gönüllü, 28.11.2020)

Özetle, araştırma kapsamında görüşülen Suriyeli sığınmacılar, kentteki STK'ler ile daha önce irtibat halinde olan akrabaları aracılığıyla veya bu kuruluşların tespit çalışmaları esnasında tanışmıştır. Sığınmacıların tamamına yakını STK'lerin yürüttüğü faaliyetler hakkında olumlu kanaatlerde bulunmuştur. Bu kuruluşların düzenlediği insanî yardım (gıda, giyim, sağlık) faaliyetleri ve sığınmacıların kira ihtiyaçlarını karşılama hususu sıklıkla dile getirilen önemli çalışmalardır. STK'lerin dinî hassasiyetlere sahip olması ve bu yönde çalışma yürütmeleri sığınmacılar tarafından önemli görülmüştür. STK'lerin dinî gayeler ile hareket etmeleri, sığınmacıların onlarla iletişime geçmesini kolaylaştırmıştır. Hatta Suriye'de İşid gibi radikal grupların yaptıklarından dolayı din hakkında olumsuz bir kanaate sahip olan

bazı sığınmacılar kentteki STK'lerin çalışmaları yoluyla bu fikirlerinde bir değişim yaşamıştır.

2.4. ŞANLIURFA'NIN SOSYAL-EKONOMİK YAPISI VE SURİYELİ SİĞINMACILAR

Şanlıurfa'ya 6360 sayılı Büyükşehir Kanunu ile büyükşehir statüsü verilmiştir. Şanlıurfa'da Haliliye, Eyyübiye ve Karaköprü olmak üzere üç merkez ilçe bulunmaktadır. 2019 yılı itibari ile şehir nüfusu 2. 073.614'tür.²⁶² Haliliye ve Eyyübiye ilçeleri tüm ilçeler arasında en fazla nüfusa sahip ilk iki ilçedir. Bu iki ilçe, aşağıda verilecek olan tabloda da görüldüğü üzere, Suriyeli sığınmacıların en çok yoğunlaştığı ilçelerdir. Şanlıurfa Türkiye'nin güneyinde bulunan Suriye ile sınır komşusudur. Kürt, Arap, Türk etnik gruplarının yaygın olarak bulunduğu Şanlıurfa'da etnik dağılım konusunda istatistikler olmamasına karşın şehirde en fazla Kürt nüfusun yaşadığı ondan sonra Arap nüfusunun geldiği düşünülmektedir. Şanlıurfa, kırsal nüfusun yaygın ve doğurganlık hızının yüksek olduğu bir ildir. Kent, kırsal alandan gelen nüfusun yoğun olması hasebi ile kır kültürünün etkisi altındadır.²⁶³

Sosyo-ekonomik ve etnik grupların dağılımı açısından merkez ilçeler arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Karaköprü ilçesi diğer iki merkez ilçeye göre ekonomik açıdan daha gelişmiş bulunmaktadır. Burada ikamet edenlerin çoğunluğu kamu kurumlarında çalışan veya ekonomik olarak yüksek gelire sahip olanlardır. Etnik gruplar hususunda ise Karaköprü'de Kürt, Arap ve Türk nüfusu mevcuttur. Dolayısıyla bu merkez ilçenin etnik grupların dağılımı açısından heterojen, ekonomik gelir bakımından ise homojen bir yapıya sahip olduğu ifade edilebilir.²⁶⁴

Eyyübiye ilçesi ise Karaköprü'ye göre gelir seviyesinin düşük, gecekondü ve müstakil evlerin yaygın olduğu, kırsal alandan gelen nüfusun yoğunlaştığı bir ilçedir. Burada ikamet edenlerin büyük çoğunluğunun kırsal alan ile sosyal ve ekonomik irtibatı devam etmektedir. Burası Şanlıurfa'da eğitim seviyesinin en düşük olduğu, mevsimlik tarım işçiliği için şehirden en çok ayrılan nüfusun bulunduğu ve gündelik

²⁶² <https://www.nufusu.com/il/sanlıurfa-nufusu#ilce-nufuslari> (Erişim Tarihi: 29.01.2020)

²⁶³ İnce, "Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi: Şanlıurfa Örneği...", s. 207

²⁶⁴ İnce, "Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi: Şanlıurfa Örneği...", s. 207

hayatta geleneksel akrabalık ilişkilerinin baskın olarak gözlemlendiği bir bölgedir. Etnik gruplar olarak bakıldığında ilçede önemli oranda Kürt nüfusu olsa da Akçakale ve Harran ilçelerinin buraya yakınlığından dolayı Arap halk nüfusu daha ağır basmaktadır.²⁶⁵

Bir diğer merkez ilçe ise Haliliye'dir. Kent merkezinin önemli bir kısmı bu ilçenin sınırları dâhilinde bulunmaktadır. İlçedeki mahalleler arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Şöyle ki kent merkezine gidildikçe alt yapı sorunları azalırken, ilçenin kenar semtlerine doğru gidildikçe ekonomik gelir düşmektedir. Haliliye ilçesinden mevsimlik işçi olarak her yıl çok sayıda vatandaş diğer illere gitmektedir. Etnik yapı olarak ise kent merkezine doğru gidildikçe nüfus heterojen bir görünüm sergilerken kenar semtlerde ise Kürtler daha yoğunlukta yaşamaktadır.²⁶⁶

Tablo 2: Şanlıurfa'da Suriyeli Sığınmacıların İlçelerdeki Dağılımı²⁶⁷

	ilçe	Toplam
1-	Suruç	77.754
2-	Akçakale	82.858
3-	Harran	22.672
4-	Haliliye	95.606
5-	Bozava	7.574
6-	Ceylanpınar	16.522
7-	Birecik	12.643
8-	Viranşehir	23.180
9-	Eyyübiye	40.200
10-	Hilvan	2.546
11-	Halfeti	2.331
12-	Siverek	10.353
13-	Karaköprü	3.014
14-	Adresi tespit edilemeyen	118.495
15	Toplam	515.495

Yukarıda verilen tabloda görüldüğü üzere Şanlıurfa'da Suriyeli sığınmacıların en çok ikamet ettiği ilçe Haliliye'dir. Onu takip eden merkez ilçe Eyyübiye'dir. Ardından az sayıda sığınmacının yer aldığı Karaköprü gelmektedir. Alan araştırması sürecinde Suriyeli sığınmacıların Şanlıurfa'da yoğunlaşmasının özel sebeplerinin olup olmadığı yönünde bazı sorular STK görevlilerine sorulmuştur. Bu görüşmeler

²⁶⁵ İnce, "Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi: Şanlıurfa Örneği...", s. 208

²⁶⁶ İnce, "Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi: Şanlıurfa Örneği..."s. 208

²⁶⁷ Güncel veriler için dilekçe ile talepte bulunuldu. Fakat İl Göç İdaresi ilçeler bazında sığınmacıların dağılım bilgisini paylaşmayı uygun görmemiştir. Bu sebeple tablodaki verileri 2018 yılında tamamlanmış olan şu çalışmadan aldık: İnce, "Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi: Şanlıurfa Örneği...", s. 210.

sonrasında STK’lerde, “kentin sınıra yakın olması, kültürel uyum, kentin ucuz olması” ile “şehrin dinî bir kimliğe sahip olması ve buradan kaynaklanan yardımlaşma, dayanışma duygusu” şeklinde iki görüşün olduğu görülmüştür. Birinci görüşteki STK görevlilerine göre Şanlıurfa’nın sınır ili olması sığınmacıların ilk etapta buraya yönelip yerleşmesinde etkili olmuştur. Sonraki süreçte sığınmacılar maddi ve sosyal sermayelerine göre çeşitli illere göç etmiştir. Bu gruptaki görüşmecilere göre sığınmacıların Şanlıurfa’da yoğunlaşmasının sebebi, kentin orta ve altı gelir grubundaki sığınmacıların hayatını idame etmesine olanak tanıyan bir yer olmasıdır. Şanlıurfa’nın Eyyübiye ve Haliliye ilçelerinin bazı mahallelerinde kira-konut fiyatlarının düşük olması ve burada kısmen ihtiyaçların daha ucuz bir şekilde temin edilmesi de etkili olmuştur:

“Birincisi sınır ili olması... İnsanlar dönme ümidi ile gelip yerleştiler. Kısa bir süre kalacaklarını düşünerek kaldılar. İkincisi de Urfa ucuz bir yer. Normal insanlar burada rahatlıkla yaşayabiliyor. İnsanların orada yurtlarını bırakmalarının en önemli sebebi İşid ve rejim. Bu iki unsurdan dolayı Urfa büyük bir göç aldı.” (Erkek, 37, Halep, Ataa Derneği, 25.11.2020)

“Biraz sınır etki etmiş olabilir. Çünkü Urfa’ya gelen burada kalmadı. İstanbul’a gidenler Urfa’dan gitti veya Antep’ten Kilis’ten... Bir de belki burada hayatın ucuz olması, Arapların burada fazla olması... Bence maddi imkânların rahat olması önemli bir faktör... Büyük bir şehirde yaşamaktan dolayı zenginleri arasında İstanbul ve İzmir gibi yerleri tercih edenler de oldu.” (Erkek, 32, Şanlıurfa, Haliliye İlim ve Kültür Vakfı, 07.09.2020)

Bu anlayıştaki bazı STK görevlileri ise Şanlıurfa’da üç etnik grubun (Kürtler, Araplar, Türkler) bulunması ve üç dilin konuşuluyor olmasının sığınmacıların iletişim kaynaklı sorunların önüne geçtiğini belirtmektedir. Suriyeli sığınmacıların da bu üç etnik gruptan olması yemek, giyim, alışkanlıklar gibi bazı kültür unsurlarının benzer olmasına kaynaklık etmektedir. Şanlıurfa’nın Suriye ile sınırı olması hasebiyle geçmişten günümüze ilişkilerin devam etmesini sağlamakta ve benzer bir kültürün oluşmasına etki etmektedir. STK görevlileri yerli halk ve sığınmacılar arasındaki kültürel uyum ve benzerlikten bahsederken diğer kentler üzerinden bir kıyaslama yapmaktadır. Onlara göre sığınmacılar Karadeniz veya Batı’da bir kente gittiklerinde kültürel farklılıktan ötürü daha çok zorluk yaşayacak, hatta bu kentler sığınmacıları kabul etmeyecektir:

“Kadim bir geçmişimiz var. Ta Osmanlı'dan bu yana Urfa'nın Halep'in bir kasabası olmasından ötürü kültürün bugüne kadar uzanması söz konusudur. Dolayısıyla aslında aradaki sınır kalkmış; kültürel, ekonomik ve siyasi bağlar bir nevi devam etmiş oluyor... Mesela Antep bu konuda göçmenleri çok fazla benimsemiş. Bize geliyorlar hafta sonu bir camiyi bize verin, orada sohbet düzenlemek istiyoruz diyorlar. Dilekçe yazıyorlar bize. O kişinin Suriye'de okuduğu okulun belgesinin fotokopisini istiyoruz. Onun dışında biz hiç araştırmadan gönderiyoruz. Tamam cumartesi günü 9 ile 12 arası bu cami senin emrindedir diyoruz. Atıyorum Edirne'de, Bursa'da, Balıkesir'de böyle bir ortam bulamazsınız. Adam der ki sen gelmişsin yani bana ne senin sohbetinden... Ama Urfa'da böyle değil, bir kaynaşma söz konusu.” (Erkek, 51, Şanlıurfa, Haliliye Dinî ve Hayrî Hizmetler Derneği, 30.10.2020)

“Ben şimdi şöyle söyleyeyim savaştan önce de Suriye'ye gittim. Halep, Urfa, Elazığ gibi yerlerin yaşam kültürleri birbirine yakın yerler hem kültürel anlamda hem de yemek, giyim konusunda... Bir de etkileşim anlamında. Mesela Araplar, Kürtler, Zazalar var. İnsanlar kendilerini burada daha rahat hissediyorlar. Bundan dolayı aynı rahatlığı Trabzon'da, Aydın'da, İzmir'de, Ankara'da hissedemiyorlar. Mesela adam dışarı çıkıp fistanla, puşi ile gezebiliyor dışarı çıktığında. Bu normal karşılanıyor, kimse ona bakmıyor bile. Ama aynı şeyi diyelim ki İzmir'de yapsın, bakalım o şekilde rahat gezebilir mi? Orada dışlanır yani...” (Erkek, 53, Şanlıurfa, İyilik Yardımlaşma Derneği, 19.10.2020)

Sahada bulunan diğer görüşmeciler ile yapılan görüşmelerde de sığınmacıların Şanlıurfa'ya yoğunlaşması ve burada hayatını idame ettirmesinde “sınır ili olması”, “ekonomik uygunluk”, “kültürel benzerlik” şeklinde sebepler ifade edilmektedir. Ancak bir görüşmeci,²⁶⁸ göç sonrasında kentte ahlakî yozlaşmanın arttığı ve bir takım olumsuzlukların (alkol, uyuşturucu, barların yaygınlaşması, ikinci evlilikler vb.) meydana geldiğini belirtmektedir. STK'lerin ve diğer paydaşların bu konuda daima olumlu görüşler belirttiğini ancak yaşanan sorunların da tartışılması gerektiğini aktarmaktadır. Şanlıurfa'da hali hazırda iş imkânlarının kısıtlı olması ve eğitimin kalite bakımından yetersizliği göz önüne alındığında²⁶⁹ yoğun göç ile sorunların daha da artması söz konusu olmaktadır. Ancak bu görüşmecimizin belirttiği gibi yaşanan problemler hususunda STK görevlilerinin tümünde sadece olumlu bir bakış açısı bulunmamaktadır. STK görevlileri yapılan görüşmelerde, hem sığınmacıların hem de kentin göç sonrası yaşadığı problemleri dile getirmektedir.

²⁶⁸ Erkek, 48, Haliliye Müftülüğü, Memur, 30.10.2020.

²⁶⁹ İnce, “Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi: Şanlıurfa Örneği...”, s. 247.

Suriyeli sığınmacıların Şanlıurfa'da yoğunlaşması konusunda ikinci görüş ise kentin dinî kimliğinin ve bundan kaynaklanan yardımlaşma, dayanışma duygusunun etkili olduğu yönündedir. Bu gruptaki görüşmeciler Şanlıurfa'yı mütedeyyin bir kent olarak kodlamaktadır. Kent, geçmişte peygamberlerin ilahi mesajlarını insanlara ulaştırmak için seçtiği bir mekân olarak görülmekte ve inançlara bağlılık, yardımseverlik, dayanışma gibi davranışlar kentin kimliğinin belirleyici nitelikleri olarak görülmektedir. Kentte ekonomik olarak yeterli imkânlara sahip olmayan grupların olmasının insanları yardımlaşmaya yönelten bir durum olduğu ve kent sakinlerinin birbirinin problemlerine daha duyarlı olmasına kaynaklık ettiği ifade edilmektedir. Bu gruptaki görüşmeciler de sığınmacı nüfusun burada yoğunlaşması ve sığınmacı nüfusun yapısı hakkında diğer kentlerle bir kıyas yoluna gitmektedir. Kentte yatırım, iş olanaklarının kısıtlı olması ve dinî kimliğin ön plana çıkması, zengin sığınmacı nüfusun diğer kentlere (Gaziantep) gitmesine, “âlim, hoca” olarak nitelenen, dinî eğitim ile uğraşan grubun ise burada kalmasına sebebiyet verdiği düşünülmektedir:

“Bir Peygamberler Şehri'dir, misafirperver bir şehirdir, bunun etkisi önemlidir. Urfa, Türkiye ortalamasının çok çok altında bir ildir. Ekonomik olarak, yetimi, fakiri açısından... Fakirin fakire sahip çıkmasının sonucudur muhacirlerin Urfa'yı seçmesi... Fakir, fakirin halinden daha iyi anlıyor. Bir de Urfa daha mütedeyyin bir şehirdir. Mesela bir Antep'e, Hatay'a, Kilis'e göre daha dindardır. Şu an Urfa'daki Suriyeli âlim sayısı, tüm Türkiye'deki tüm Suriyeli âlim sayısından fazladır. İş adamları Antep'e, âlimler Urfa'ya geldi. Sadece bizim kendisiyle irtibat halinde olduğumuz beş yüze yakın âlim var burada. İşte dindarlık da bunda etkili...” (Erkek, 44, Bingöl, İHH İnsanî Yardım Vakfı, 07.09.2020)

“Size bir istatistik vereyim. Urfa'da yetim sayısı çok fazla, yetim aile sayısı yani... Bunun sebeplerinden birisi de Urfa'da mütedeyyinlik ve güvenirliliğin fazla olması. Büyük şehirlerde tehlike biraz daha fazla olduğu için burada kendini daha fazla güvende hissediyor. Oraya gittiğinde buradaki gibi maddi ve manevi desteği de bulamıyor yani. Mesela burada bir şey olduğunda hastalık veya başka bir derdi... Gidip Urfalı bir insanla konuşabiliyor ve ondan yardım isteyebiliyor, kapısını çalabiliyor, böyle bir dayanışma var.” (Erkek, 36, Şanlıurfa, Hayrat İnsan Yardım Derneği, 17.09.2020)

“Şimdi şunu ifade edeyim. Urfa'ya belki 2 milyon insan geldi geçti ve burada bir Suriye bulunmakta. Bu toplum bunu kaldırıyorsa hala

kaldırmaya da devam ediyorsa tek sebep dindir, hiçbir şey değil.” (Kadın, 50, Şanlıurfa, El Birliği Derneği, 17.10.2020)

Suriyeli sığınmacılar ile yapılan görüşmelerde de göç bağlamında Şanlıurfa hakkında düşünceleri sorulmuştur. Sığınmacıların kent hakkındaki fikirleri ve deneyimleri STK görevlileri ile paralellik taşımakla birlikte sürecin esas öznelere olmasından dolayı olumlu ve olumsuz deneyimlerin konu hakkında daha aydınlatıcı bilgiler vereceğini düşünebiliriz. Yapılan görüşmeler neticesinde kentin sığınmacılar için bir takım avantajlar ve dezavantajlara sahip olduğu görülmüştür. Sığınmacılar açısından avantaj olarak görülen husus, kentin Suriye sınırına yakın olması ve kendi yaşam biçimlerine uygun dinî- kültürel ortamın bulunmasıdır. Ülkelerinde savaşın bitmesi ihtimali ve tekrar dönme ümidi bazı sığınmacıları sınıra yakın olan Şanlıurfa’da tutmaktadır. Avrupa’ya gitme imkânını dile getiren dört görüşmeci²⁷⁰ hem sınıra yakınlık hem de kentteki kültürel ortamın verdiği rahatlık halinin onları Türkiye dışına çıkmaktan alıkoyduğunu belirtmiştir. Şanlıurfa’da ikamet eden Suriyeli sığınmacıların çoğunluğunun İslam’ın Sünni yorumunu benimsemekte ve Hanefi ile Şafii mezheplerine mensuptur.²⁷¹ Dolayısıyla kent sakinleri ile paylaşılan bu dinî- kültürel ortaklık, sığınmacıları alternatif il veya ülkelere gitmekten alıkoyup kentte kalmasını sağlamıştır:

“Bizim için Urfa çok yakın. Sadece bir saatlik yol vardı. Biz Rakka’da oturuyorduk. Rakka ve Tel Abyad arası yarım saat. Zaten Tel Abyad ile Urfa arası da yarım saat. Benim eşimin abisi Almanya’ya gitti. Hatta kocam için bizi aradılar Fransa’dan. Benim eşimin bir arkadaşı oradaydı onun aracılığı ile bizi davet etmişlerdi. Oraya gidebilirdik. Ama o zaman biz kabul etmedik. Ben çocuklarımı düşünerek gitmek istemedim. Burada din var, yaşamak daha kolay burada.” (Kadın, 40, Rakka, Sarı Başaklar Derneği, Gönüllü, 04.10.2020)

“Sosyal bağlar çok güçlüydü bizde. Biz kırsal alanda oturuyorduk. İnsanların yaşayışı çok basitti genel olarak. Ama buraya hemen hemen yakındı kültür olarak. Urfa’nın kırsal yerlerine benziyordu. Mesela düğünlerde amcaoğulları, akrabalar gelir. Taziye günlerinde buradaki gibi aynı şeyler olur. Herkes toplanır, ziyarete gelir. Yani Urfa’daki yaşantıya

²⁷⁰ Erkek, 52, Halep, Hayrat İnsanî Yardım Derneği, Ücretli Çalışan, 01.12.2020; Erkek, 45, Resulayn, Hayrat İnsanî Yardım Derneği, Ücretli Çalışan, 20.11.2020; Erkek, 29, Halep, İHH İnsanî Yardım Vakfı, Gönüllü 11.09.2020; Kadın, 40, Rakka, Sarı Başaklar Derneği, Gönüllü, 04.10.2020.

²⁷¹ Görüşme yaptığımız Suriyeli sığınmacıların tamamı bu kategoride olup STK görevlileri ile kentteki diğer kişilerle yaptığımız görüşmelerde Sünni mezhebinin (Alevi, Şii) dışında bir görüşü paylaşılan sığınmacıların olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

çok yakındı.” (Erkek, 29, Halep, İHH İnsanî Yardım Vakfı, Gönüllü, 11.09.2020)

“Burada Suriye'deki gibi dini yaşarken ve öğrenmeye çalışırken bir baskıyla karşılaşmıyorsun. Suriye'de mesela ne öğreneceksen onların kararıyla oluyordu. Burada öyle değil. İstedğin gibi yaşayabilirsin. Buradaki insanlar da Müslüman olduğu için daha rahat iletişim kurabiliyoruz. ” (Erkek, 21, Halep, İHH İnsanî Yardım Vakfı, Ücretli Çalışan, 08.09.2020)

Şanlıurfa sosyal hayatı sığınmacılar için avantaj oluştururken kentin onlar için bazı dezavantajları da söz konusu olmaktadır. STK görevlileri kentin sığınmacılar için ekonomik olarak uygun, yani alım gücü düşük olanlar için ucuz bir yer olduğunu belirtmektedir. Ancak sığınmacıların perspektifinden Şanlıurfa iş imkânları bakımından yetersiz kalmaktadır. Her ne kadar kentte bazı mahallelerin/semtnlerin kira fiyatları düşük olsa da çalışmak için alternatifler kısıtlı görülmektedir. Kent müteaddin bir yer olarak görölse de iş imkânlarının sınırlı olması ve sığınmacıların iş yerlerinde ucuza çalıştırılması sebebiyle kent sakinlerinin öfkesi onlara yönelik dışlayıcı söylemler ve davranışlara dönüşmektedir:

“Diğer şehirlerde yaşamak daha kolay... Ben Adıyaman Gölbaşı'nda yaşadım. Orada kiralar ucuz, iş çok, yevmiyeler iyi... Benim çoğu akrabam orada. İstanbul'da da tanıdıklarımız var. İstanbul bile benim gözümde Urfa'dan daha rahat. En zor iki şehir: Urfa ve Antep. Suriyelilerin çoğaldığı yerde hayat zorlaşıyor. Burada ekonomi konusunda sıkıntılar oluyor. Ama kültür açısından yaşamak biraz daha kolay oluyor.” (Erkek, 24, Halep, Hayrat İnsanî Yardım Vakfı, Ücretli Çalışan, 01.12.2020)

“Urfa'da iş fırsatı yok. Benim burada ailem kalabalık. Başka bir yere gidemiyorum. Annem, hasta kardeşlerim var. Başka yerde olabilsem daha iyi bir iş bulabilirim... Bir de burada mesela Milli Eğitim Müdürlüğü var. İngilizce, Rusça, Arapça biliyorum. Gidiyorum ama bana ihtiyaç yok diyorlar. Ama Suriyeli bir kadın gördüklerinde makyajlı, bakımlıysa evet ihtiyaç var diyorlar. Müzik öğretmeni mesela ‘Evet evet gel, müzik çok önemli.’ diyorlar. Ama ben İngilizce biliyorum. Bana hayır, ihtiyaç yok diyorlar... Beş parmağın beşi bir değil. Yani olumlu yaklaşan insanlar da oluyor. Kötü yaklaşanlar da var. ” (Erkek, 30, Deyrizor, Hayrat İnsanî Yardım Derneğı, Ücretli Çalışan, 01.12.2020)

Netice olarak hem STK görevlileri hem de sığınmacıların ifadelerinden anlaşıldığı üzere Şanlıurfa dinî kültürel yapısı ile sığınmacıların yaşantısını

kolaylaştırmaktadır. Şanlıurfa'nın son yıllarda kentleşme, modernleşme pratiklerine rağmen²⁷² geleneksel kültürel yapısını koruması sığınmacıların kente uyumunda ve sosyal kabulünde (kısmen olumsuz örnekler olsa da) etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bazı ekonomik zorluklar yaşansa da sosyo-kültürel yapının kentte yaşayan sığınmacılar için bir avantaj olduğu söylenebilir. Aynı dilin konuşulduğu ve benzer yaşam biçimine sahip olunan bir yerde ekonomik dezavantajlar gölgelenebilmektedir.

2.5. STK'LERDE DİN-STK İLİŞKİSİNE DAİR ANLAYIŞLAR

Daha önce “Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Din” başlığı altında ele alındığı üzere, sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları ile din arasında bir ilişkinin mümkün olup olmadığı konusunda iki farklı görüşün bulunduğu ifade edilmiştir. Bazı düşünürlere göre sivil toplumun farklılıklara hoşgörü ile yaklaşma, bireysel özgürlük, çoğulculuk vurgusu gibi özellikleri din ile çatışır vaziyettedir. Bu görüşe göre sivil toplum ve dinin farklı tabiatlarından dolayı bu ilişki mümkün değildir. Ancak diğer olumlu görüşe göre dinin eleştirel bir bakış açısı sunması ve bireyleri adapte ve motive etme gücüne sahip olmasından dolayı bu ilişki mümkündür. Bu tartışma İslâm ve Ortadoğu özelinde de benzer bir şekilde devam etmektedir. Kanaatimizce sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarını teorik temelden yola çıkıp herhangi bir ülke veya toplumda tıpkı ortaya çıktığı toplumlardaki (Amerika ve Avrupa denilebilir) haliyle aramak yöntemsel olarak kusurludur. Zira sivil toplum ve kuruluşlarının üstlendikleri rolü (çoğulculuk, şeffaflık, katılımcı ve demokrasi kültürünü pekiştirme gibi) yerine getiren başka kurumlar da (vakıf gibi) mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla İslam toplumlarında tıpkı Avrupa veya Amerika'daki haliyle sivil toplum ve kuruluşlarını aramak yerine, onları burada aldığı şekil ve gördüğü işlevler bakımından incelemek daha isabetli görünmektedir.

Araştırmaya konu olan STK'lerin önemli bir kısmının söylemlerinde İslami hassasiyetlerin var olduğu gözlemlenmiştir. Bir kısım (3 kuruluş) STK'de ise²⁷³ faaliyetlerin yürütülmesinde doğrudan dinî bir hassasiyet/gaye olmasa da söylem

²⁷²İnce, “Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi: Şanlıurfa Örneği...”, s. 271.

²⁷³Concern Worldwide isimli kuruluştan görüşme yaptığımız kişi dinî anlamda herhangi bir gayelerinin bulunmadığını belirtmiştir.

düzeyinde bunun var olduğu görülmüştür. Ayrıca bu STK'lerden bir tanesi (KAMER Vakfı) farkındalık çalışmalarını yaparken dinden yararlandığını ifade ederken, diğer bir STK (Şanlıurfa Rahmet Derneği) ise insanî yardımları yürütürken dinî bağışların önemli bir kaynak olduğunu belirtmiştir.²⁷⁴ STK'lerin yapısını anlamak amacıyla bu bölümde onların STK - din ilişkisine nasıl yaklaştıklarını tespit etmek, ilerleyen bölümlerde bu yaklaşımlarının kuruluş çalışmalarına nasıl etkilediğini görmek adına yararlı olacaktır.

2.5.1. İslami Eğilimli STK'ler²⁷⁵

Bu gruptaki STK görevlileri (13)²⁷⁶, dinî gaye ve çalışmaların (İslâm) STK'lerde bulunması gerektiğine dair çeşitli argümanları güçlü bir şekilde kullanmaktadır. En çok vurgulanan düşüncelerden biri dinin STK'lere adalet, dürüstlük, iyilik yapma ve dayanışmada bulunma, olası hataların (yapılan yardımları kendi menfaati için kullanmak gibi) önüne geçme, daha fazla çalışma gibi bazı güzel hasletleri kazandırdığıdır. STK görevlileri tarafından bu gibi ilkeler alanın olmazsa olmazı ve bunu sağlayacak şeyin İslâm olduğu düşünülmektedir. Bu hususta bir görüşmecimiz, İslâm tarihinin ilk döneminden bir örnekle dinin toplum yaşayışına katmış olduğu değerler üzerinden düşüncelerini şöyle aktarmaktadır:

“Hz Muhammed'in Mekke dönemi ile Medine dönemine bakıyoruz mesela. Mekke döneminde diri diri çocuğunu toprağa gömenler var. Medine dönemine gelince bu insanlar dürüstlüğü ve adaletin timsali haline geliyor. Eee bu insanlar ne ile böyle oldu? Ekonomi ile mi oluyor veya şehrin güzelleşmesiyle mi oluyor bu? O imanın ve İslâm'ın kalplere nakış edilmesi ile oluyor. Bu sebeple sivil toplumda dinin olması gerekiyor ve olacak da.” (Erkek, 36, Şanlıurfa, Hayrat İnsan Yardım Derneği, 17.09.2020)

Bir diğer STK görevlisi ise günümüzde “sivil toplum kuruluşları” ismi kullanılıyor olsa da İslâm tarihinde ve devletlerinde “vakıf ve cemiyet” gibi kuruluşların var olduğunu belirtmektedir. Her ne kadar isim değişmiş olsa da bu

²⁷⁴ Bu husus ilerleyen bölümlerde daha detaylı ele alınacağı için burada ayrıntıya girilmiştir.

²⁷⁵ Söz konusu STK'leri bu ifadeyle tanımlamamızın sebebi, söylemlerinde sıklıkla İslâm'ı referans olarak almaları ve bunu çalışmalarına yansıtma çabası içinde olmalarıdır.

²⁷⁶ Beşir Derneği, El Birliği Derneği, Evet Derneği, Haliliye Dinî ve Hayrî Hizmetler Derneği, Hayrat İnsanî Yardım Derneği, İHH İnsanî Yardım Derneği, İyilik Yardımlaşma Dayanışma Derneği, KADEM, Rabia Derneği, Şanlıurfa İnsanî Yardım Platformu, Sarı Başaklar Derneği, Umut Kervanı Derneği.

kuruluşlar ile ulaşılmak istenen hedefin Allah rızası ve insanlara hizmet etmek olduğu ifade edilmektedir. Bu düşüncede, Osmanlı'dan günümüze miras olarak kalan vakıf kültürünün etkisi olduğu söylenebilir. Çünkü bu görüşmecinin algısında, vakıflar yardımlaşmaya kaynaklık eden kuruluşlar olarak görülmekte ve sivil toplum kuruluşları da günümüzde bu rolü üstlenen yapılara denk düşmektedir:

“Kesinlikle bir yere kadar değil her yere kadar İslâm olmalı. Sivil toplum örgütü dediğiniz zaman eskiden vakıf, cemiyet deniliyordu. Şimdi ismi dernek, platform olmuştur. Adını ne koyarsanız koyun ne olduğu çok önemli değil. Önemli olan amaçtır. Biz öncelikli olarak Müslümanız, Allah'ın kuluyuz, kul olmanın gereğini yerine getirmek zorundayız. Peygamber Efendimiz ‘En hayırlı insan, insanlara en faydalı olandır.’ diyor. Biz de bu minvalde çalışmalarımızı yapıyoruz. Çalışmalarımızı bu hassasiyet ile yaptığımız için vakfın, derneğin, cemiyetin ne dersiniz deyin adını siz koyun bunların hepsinin temel amacı Allah rızası ve bununla birlikte insana hizmettir.” (Kadın, 50, Şanlıurfa, El Birliği Derneği, 17.10.2020)

Diğer iki STK görevlisi ise Müslüman bir toplumda yaşıyor olmaktan ötürü STK’lerde dinî gaye ve hassasiyetlerin olmasının çok doğal olduğunu söylemektedir. Bu söyleme, bireyin Allah’a karşı kulluk görevinin olması gibi bu kuruluşların Müslümanlar tarafından kurulmasından ötürü bunların da böyle bir görevi olduğu fikri eşlik etmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının dinî gaye ve hassasiyetleri olması doğal ve gerekli görülse de İslami olmayan yapıların faaliyetlerine karşı dışlayıcı bir bakış açısı da bulunmamaktadır:

“STK dediğimiz insanlardan oluşmuş bir yapıdır. Her kişinin nasıl kulluk görevi varsa kurum- kuruluş, yapıların da Allah’a karşı sorumlulukları vardır. Bunlar da kuruluş gayelerine uygun olarak diyelim biz yardım kuruluşuysak yardım görevimizi en iyi yapmamız lazım. Bir kardeş kuruluşumuz sağlık alanında sivil toplum kuruluşu oluşturmuşsa o da sağlık alanında bana göre insani ve İslami görevlerini yapmalıdır. Ha bu Müslüman olmayabilir. O zaman da insani görevini yapabilir. Ama biz Müslümanız ve Müslüman bir toplumda yaşıyoruz, sivil toplum kuruluşlarımızın da dinî hassasiyetlere dikkat etmesi lazım. Dikkat eden STK’lerimiz de var elhamdulillah.” (Erkek, 44, Bingöl, İHH İnsanî Yardım Vakfı, 07.09.2020)

“Yani diğerlerini bilemem ama din benim için önemli bir etkidir. Yani bazen insan tembellik ediyor. Ama Allah'ın seni her yerde gördüğünü, bildiğini hatırlar hatırlamaz harekete geçiyorsun. Bu anlamda benim için

tetikleyici bir etkidir. Ve dinin de sağlam kaynaklarla öğrenilmiş din olması önemli. Eğer böyle olursa yani sağlam kaynaklara dayanan... Bu anlamda tek kaynağımız da Kur'an'ı Kerimdir. Ondan sonra da gelen Peygamber Efendimizin sahih hadisleri... Fakat bununla birlikte insanî dernekler kurulabilir, faaliyet gösterebilir. Din olmasa da her şeye her kesime açık olmalıdır. İnsan farklı düşünüyor olsa bile insani noktada bir araya gelebilir. Bence insanlık adına güzel şeyler yapılmalı ve yapılabilir de..." (Kadın, 48, Şanlıurfa, Sarı Başaklar Derneği, 14.09.2020)

Bir diğer STK görevlisi dinin bu yapıları disipline edici bir rolü olduğunu, herhangi olumsuz bir durumun önüne geçen bir etkisi bulunduğunu ifade etmekte, ayrıca STK - din münasebetini beden-ruh metaforu ile anlatmaktadır:

"Dinin disiplin etmesi gerektiğini düşünüyorum. Evet bir yardım kuruluşu ise olması gerekiyor. Mesela 25 yaşında bir insan bir bayanın olduğu eve gidiyorsun şu düşünce gelebilir aklına: buraya bir değil de beş koli vereyim. Neden? İşte bir şeyler yaşamak istersin belki. O kişide nefis var sonuçta. İşte böyle durumların önüne geçmek için dinî duygu ve inanç olduğunda önüne geçer ve kişiyi veyahut o kurumu disipline eder... Hayatta bazı şeyler ruh gibidir. Mesela bir cenaze ne kadar yakışıklı olursa olsun insanlar onu bir an önce defnetmeye çalışır. Yani oradan ruh ve canlılık olmadığı için. O bedenin fiziksel olarak yakışıklı olmasının bir hükmü kalmıyor. İşte bunun gibi STK'lere ruh veren şey dindir." (Erkek, 46, Diyarbakır, Umut Kervanı Derneği, 21.10.2020)

Özetle İslam, bu gruptaki STK'ler için kuruluş gaye ve faaliyetlerde mutlaka olması gereken bir unsurdur. Çünkü İslam, bu kuruluşlara adalet, dürüstlük, yardımlaşma gibi erdemler kazandırmaktadır. Ayrıca bu gruptaki STK görevlilerine göre daha önce İslam toplumlarında vakıf, cemiyet gibi örgütlenmeler bulunmaktadır. Dolayısıyla İslam ve sivil toplum kuruluşları arasında herhangi bir tezatlık yoktur. STK görevlileri için İslam, toplumu bir arada tutan en önemli unsur olup bireyin Allah'a karşı sorumluluğu gibi bu kuruluşların da benzer bir yükümlülüğü olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın teorik kısmında da tartışıldığı üzere sivil toplum kuruluşları ile din arasında kesin bir ayrım yapmak toplumsal gerçekliğe ters düşmektedir. Sivil toplum, sivil toplum kuruluşları kavramları Batı menşeli olsa da Müslüman toplumda bunlara yüklenen anlam ve faaliyetlerin içeriği İslam'a göre şekillenmektedir.

2.5.2. Dinin Araçsallaştırılmasına Karşı Çıkan STK'ler

Bu gruptaki STK'lerde (7)²⁷⁷ gözlemlediğimiz şey, genel olarak dinî bir hassasiyet/gaye olmakla beraber sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını yürütürken “din”in bir araç olarak kullanılmaması gerektiği düşüncesinin benimsenmiş olmasıdır. Görüşmeler esnasında bazı STK yönetici ve gönüllülerinin dinin araçsallaştırılmasından şikâyet ettiği görülmüş ve bunu yapan bazı kuruluşların var olduğunu isim belirtmeden ifade etmişlerdir. Sivil toplum kuruluşlarına destekte bulunan insanların dinî duygularının kullanılıp menfaatler elde etmenin yanlışlığı üzerinde durulmuştur. Böyle bir durumun olmaması halinde dinî hassasiyet ve çalışmalar bu grup tarafından normal karşılanmaktadır:

“Kurumlarda, derneklerde, vakıflarda dinin yeri olabilir, olmasında bir beis yok. Sadece dini suiistimal etmemek önemlidir. Dini yapmış olduğu şeye dirsek yapmayacak. Vakıf ve dernekler de yardım kuruluşları olduğu için bunu menfaate çevirmemeleri gerek. Örneğin eğer sakal bırakırsam beni esnaf olarak dindar biri olarak görecektir ve bana alışverişe gelirler diye düşünmemeli. Din bir dirsek yapılmadan her kurumda veya dernekte, vakıfta olabilir. Yapılan insani faaliyet ise bu dinden geliyor. Biz Müslüman olmamız hasebi ile bunu yapıyoruz. Bu inancımızdan geliyor.” (Erkek, 32, Şanlıurfa, Haliliye İlim ve Kültür Vakfı, 07.09.2020)

Diğer bir STK görevlisi ise Müslüman kimliğine sahip olursa da yardım yapılırken bunun bir etiket olarak sunulmasının gerekli olmadığını, yardım yapılan kişilerin bundan rahatsız olabileceğini düşünmek gerektiğini ifade etmektedir:

“Dinî çalışmalarına kesinlikle alet etmemelidirler. Dini ön plana çıkararak şu yardımı alayım, şunu yapayım olmamalı işte. Ben bunu yapıyorum Müslüman olduğumdan dolayı değil. Birinin ihtiyacı varsa sen onu yapıyorsan eğer, oraya Müslümanım etiketini yapıştırmaya gerek yok bence. Dinî eğitim ve değerleri verirken onları yaşayarak öğretmen gerekiyor işte. İslamiyet şöyledir böyledir anlatırken bunu çok kullanmak biraz itici geliyor. Belki içinde Ermeni, Hristiyan var. Bir sürü Ermeni var Suriyelilerin arasında. Gelmiş Kürtleşmiş veya Araplaşmış... Dinlerken hoşuna gitmeyebilir. Onun o yardıma ihtiyacı var. Belki sen anlatırken itici gelecek, hoşuna gitmeyecek. Bunlara dikkat etmek lazım.” (Erkek, Şanlıurfa 46, İnsani Sınırları Koruma Derneği, 24.10.2020)

²⁷⁷ Haliliye İlim ve Kültür Vakfı, İnfak Derneği, İnsani Sınırları Koruma Derneği, KAMER Vakfı, MÜSIAD, Sivil Kadınlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Şanlıurfa Rahmet Derneği.

Şanlıurfa’da kadın merkezli farkındalık çalışmaları yapan bir STK’de çalışan iki kişi ile yapılan görüşmede de STK’lerde dinî hassasiyetlerin var olabileceğini, dinî gayeler ile çalışma yapan STK’ler ile irtibata açık olduklarını belirtmiştir. Ayrıca bu görüşmeciler, Müftülük ile kadınlara yönelik yapılan seminer, toplantı gibi farkındalık çalışmaları için irtibata geçtiklerini söylemiştir:

“Açıkkası biz dini şeye bakmıyoruz. Bazı dernekler var sadece dinî anlamda hizmet veriyor. Kur’an kurslarıdır falan. Onları ziyaret de ediyoruz, görüştüğümüz de oluyor. Kadınlara yönelik çalışan dernekler var. Dinimiz doğru bilinirse gerçekten çok güzel. Bunu aktarmak için müftülük bir çalışma yapabilir. Birlikte de hani tabii ki destek olabiliriz. Birebir STK’ler için ilkeler, vizyon farklıdır. Dediğim gibi işbirliği için her zaman açığız. İlkelerimize, vizyonumuza uyacaksa her zaman açığıyız. Ama nedir kalkıp bir erken yaşta evliliği beklemesinler, çok eşliliği beklemesinler. İstanbul Sözleşmesinin kaldırılmasını asla beklemesinler. Kadını koruyan hakların elinden alınmasını yönelik hiçbir şeyi asla desteklemeyeceğiz.” (Kadın, 36, Şanlıurfa, KAMER Vakfı, 22.09.2020)

Özetle, STK’lerde dinî bir hassasiyete/gayeye karşı çıkmayan kuruluşlar, bu tarz menfi davranışların sivil toplum kuruluşları için hem halk hem de resmî kurumlar nezdinde olumsuz bir imaja sebebiyet verdiğinden şikâyet etmiştir. Bir önceki başlıkta ele alınan İslami eğilimli STK’ler ile bu kuruluşlar arasında dinî anlayış konusunda büyük farklılıklar söz konusu değildir. Dolayısıyla iki grup arasında keskin bir ayırmadan bahsedilemez. Bir önceki grupla ayırım noktası, dinin araçsallaştırılmaması vurgusudur. Araştırmanın teorik kısmında belirtildiği üzere, 2016 yılında gerçekleşen darbe girişimi sivil toplumda vakıf ve STK’lere karşı bir güvensizlik oluşturmuş ve bu kuruluşlara katılımı olumsuz bir etki yaratmıştır. Dolayısıyla görüşmeler esnasında dinin araçsallaştırılmaması vurgusunda bu olayın etkisi olduğu söylenebilir.

2.5.3. Dinî Bir Kimlikle Anılmak İstemeyen STK’ler

Kitlesel göç hareketleri sonrasında farklı ülkeler arasında ağlar oluşturan sığınmacılar geleneksel ve yeni dayanışma biçimlerine başvururlar. Sivil toplum kuruluşları bu yeni ağ biçimleri içinde bulunan önemli dayanışma unsurları arasında yer alır. Bu yapıların dayanışma biçimlerini yeniden üretme işlevi gördüğü söylenebilir. Bu yapılar aracılığı ile yeni ortamda sığınmacılık daimi bir statü olarak

devam etmez. Sığınmacılar göç süresi boyunca toplumsal, kültürel, siyasal, iktisadi ağlar içinde sosyal sermayelerini oluştururlar.²⁷⁸ Araştırma boyunca edindiğimiz gözlemler de bu yönde olmuştur. Şöyle ki Suriyeli sığınmacılarca kurulmuş üç STK²⁷⁹ ile yapılan görüşmelerde, bu kuruluşların kentteki sığınmacıların uyum sağlama, dil öğrenme, dinî eğitim alma, istihdam oluşturma, ihtiyaç sahibi ailelerin gıda, giyim vb. eksikliklerinin giderilmesi gibi hususlarda katkı yaptığı görülmüştür. Bununla beraber bu STK’lerde hem çalışan hem de iletişim halinde olan sığınmacılar için girilen yeni ortamda, çevre edinip sosyal sermaye²⁸⁰ oluşturmaya yardımcı olmaktadır. Özellikle uluslararası kuruluşlar (BM, AB) ve Körfez ülkeleri (Katar, Kuveyt, Suudi Arabistan, Umman) tarafından verilen destekler bu kuruluşların sığınmacılara yönelik çeşitli çalışmalar yapmasına ve tanınmasına olanak sağlamaktadır. STK - din ilişkisine dair bu STK’lerin, bu kuruluş ve ülkelerden destek almalarından ötürü kimlik (dinî, siyasî) eksenli bir söylemden kaçındıkları fark edilmektedir. STK görevlilerine konu hakkında fikirleri sorulduğunda cevap verirken tereddüt halinin olduğu gözlemlenmektedir. Bu görevliler ile yapılan görüşmelerde kişisel planda dinî bir hassasiyetin var olduğu ve yapılan yardımlarda dinin teşvik edici olduğu söylenmekte, ama kurumsal boyutta bu hassasiyeti vurgulamaktan kaçındığı görülmektedir. Ataa Derneğinden bir görüşmecimiz insanî yardım faaliyetleri yapılırken etnik ve dinî kimliklerin bir ideoloji olarak kullanılması halinde, yardıma ihtiyacı olan insanların zarar göreceğini ifade etmektedir:

“Ben düşüncemi söyleyeyim insanî olarak bütün kurum ve kuruluşlar insani yardım yapıyorlarsa o insani yardımı yaparken inancımı, ideolojisini katmadan karşı tarafa iletmeleri gerekiyor. O şekilde insani ve ahlaki olarak mesajlarını daha iyi verebileceklerini düşünüyorum.

²⁷⁸ Emrah Akbaş, “Göçmenler Arasındaki Dayanışmacı Ağların Dönüşümü: Göçmen Sivil Toplum Örgütlerinin Yeni Misyonu”, **Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar**, (335-353), İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

²⁷⁹ Ataa Derneği, Rahmet Derneği ve Said Yardım Derneği.

²⁸⁰ “Sosyal sermaye, bir topluluğa üyelikle ve bu topluluk içindeki ilişkiler ağına ve karşılıklı değişim ilişkilerine dâhil olunarak erişilebilen bir kaynaktır. Dolayısıyla, bireyin eyleyciliği ve bilinçli yoğun çabaları ile inşa edilir, doğal ya da sosyal olarak verili halde bulunmaz. Sosyal sermaye üretimini sağlayan temel kaynaklar mütekabiliyet, güven ve dayanışma duygularıdır.” Susan Thieme, “Migration Networks and the Concept of Social Capital, 2007 aktaran Suna Gülfer İhlamur Öner, “Ulus Ötesi Göç Sürecinde Dinî Ağlar ve Örgütler”, **Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar**, (309- 335), İletişim Yayınları, İstanbul 2018.

İdeolojik bir yapı ile yardım ettiğin zaman bir Hristiyan gelip senden yardım istediği zaman sen ona yardım etmezsin. Sen bütün her şeyin kabahatini bu masum kişide bulmuş olacaksın. Ondan dolayı insanî yardımda kimliklerin işin içine karışması problem bence... Ataa hem Suriye'de hem de burada ismi hayırla yad edilen bir dernektir bütün sınıflar tarafından. Biz personelimizin genelini seminerlere alıyoruz. Ondan sonra onların sahaya inmelerine izin veriyoruz. Hz Muhammed'in bir sözünde söylediği gibi "İslam dini rahmet dinidir." Onun için bizim insanlara iyilik sağlamamız gerekiyor." (Erkek, 37, Halep, Ataa Derneği, 25.11.2020)

Said Yardım Derneğinden görüştüğümüz kişi ise Müslüman bireyler olarak İslâm'ın öncelikli olduğunu, bunun yaşantıdan ayrı tutulamayacağını dile getirmektedir. Ancak uluslararası kuruluşlar tarafından dinî gayeler ile hareket edildiğinin bilinmesi halinde destek almada problem yaşandığını belirtmektedir:

"Bizim için İslâm birinci öncelik... Dinimiz bizim yaşantımızdır. Bundan dolayı da derneklerde tabii ki olmalıdır... Ancak Birleşmiş Milletler ile birlikte çalışmalar yaptığımızda önce araştırırlar. Bunlar çalışma yaparken fikirleri nelerdir, bunlar sadece İslâmî pencereden mi yaklaşıyorlar, sadece Kur'an öğretmeye mi çalışıyorlar? Bunlara bakıyorlar. Biz kendimizi daha çok insanî yardım kuruluşu olarak ifade ediyoruz. Böyle olunca çalışmaları yürütmek daha kolay... Eğer biz Birleşmiş Milletlerden yardım almazsak başkaları onu alacak, onu kendi kafasına göre kullanacak. Yani buradan yapılacak yardımı başkasına bırakmak istemeyiz." (Erkek, 33, Deyrizor, Said Yardım Derneği, 26.11.2020)

Suriyeli sığınmacılara yönelik resmî kurumların ve STK'lerin yaptığı çalışmaları yakından izleyen ve sahada bulunan kişiler de benzer izlenimleri aktarmaktadır. Bir görüşmecimiz, uluslararası kuruluşlardan fon alan ve doğrudan dinî bir gayesi olmayan STK'lerin daha iyi çalışabildiğini söylemektedir:

"Dinî bir amacı doğrudan olmayan derneklere yurtdışından daha fazla destek veriliyor. Ama geçmişe oranla buradaki dernekler açısından söyleyecek olursam onlar, yurt dışından fon alanlar, daha rahat çalışıyorlar." (Erkek, 34, Şanlıurfa, Kur'an Kursu Yöneticisi, 11.11.2020)

Konu hakkında görüşme yaptığımız bir STK görevlisi de "Müslüman görüntüsü ve hassasiyeti" fark edildiğinde uluslararası kuruluşlarının bu hassasiyetlere sahip STK'lere karşı olumsuz bir tutumu sergilediğini belirtmektedir:

“Seni normal bir Müslüman olarak gördüklerinde Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası STK’ler sana fon vermezler kolay kolay. Çok fazla yaklaşmak istemezler. Mesela İHH... Kalkıp da ona kolay kolay fon vermez, onu düşman olarak görürler. Çünkü İsrail’e karşılar... Bazı siyasî faaliyetlerde bulundukları için onlara yardım etmezler, onlarla bağlantılı kişilere de... Eğer şöyle sakal bırakıp şalvar giyip böyle bir görünüşün varsa Arap ülkelerinden fon alabilirsin. Ama BM’den falan alamazsın.” (Erkek, Şanlıurfa 46, İnsani Sınırları Koruma Derneği, 24.10.2020)

Netice olarak Suriyeli sığınmacılarca kurulmuş STK’lere uluslararası kuruluşlardan ve diğer ülkelerden önemli kaynaklar ayrıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu STK görevlileri, dinî bir hassasiyetleri olsa da bunu ifade etmek ideolojik bir görüntü verebileceğinden dolayı dikkatli olmaya özen göstermektedir. Söz konusu STK’ler uluslararası kuruluşlardan destek alabilmek ve bu desteğin devamı için “ideolojik” veya “dinî” bir izlenim vermek istememektedir. Alanda çalışmaları aksatmadan devam ettirebilmek için buna dikkat edilmektedir.

STK - din ilişkisi hususundaki görüşmeler neticesinde edinilen diğer bir izlenim ise hemen hemen bütün STK’ler için yürütülen çalışmalarda dinin kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olduğudur. Bu kolaylaştırıcı etki iki şekilde olmaktadır. Birincisi STK görevlilerini motive/iyiliğe teşvik edici olması, ikincisi dinin STK’lere bazı olumlu hasletler yüklemesidir. Bunlar adalet, doğruluk, dürüstlük gibi bir takım erdemlerdir. Kur’an ve Peygamberin hayatının kendileri için bir örneklik oluşturduğu, bu değerlerin gölgesinde hareket etme gayretinin bu çalışmalara yoğunlaşmayı sağladığı ifade edilmektedir. Gönüllük vurgusu yapılırken de böyle bir işin parayla yapılmayacağını, onları orada tutan şeyin manevi doyum sağlamak olduğu belirtilmektedir. Örnek olarak pandemi sürecinde birçok uluslararası kuruluşun yerelde faaliyetlere ara verdiklerini ama yerel derneklerin ellerinden geleni yapmaya devam ettikleri söylenmektedir. Bunun ise “Allah’ın rızasını kazanma” gayretinden geldiği ifade edilmektedir.

2.6. ŞANLIURFA'DAKİ SURİYELİ SİĞİNMACILARA YÖNELİK STK FAALİYETLERİNDE DİNİN YERİ

2.6.1. Ekonomik Faaliyetlerde Din

Bütün dinler az veya çok, sistemli ya da daha az örgütlü bir biçimde müntesiplerine bir dünya görüşü sağlamakta ve bu yolla onların davranışlarını yönlendirmede etkili olmaktadır. Din sosyolojisinin önemli ismi Joachim Wach, dinin bireylerin ve toplum hayatına etki etmesini (dinî tecrübe) üçlü bir tasnif üzerinden değerlendirmektedir. Buna göre dinlerin teorik anlatım/akide, pratik anlatım/ibadet ve sosyolojik anlatım/dinî birlik ve cemaat şeklinde üç boyutu bulunmaktadır.²⁸¹ Bütün dinlerin en temel etki boyutu inananlara bir takım inançlar, fikirler, ilkeler sunmasıdır. Dolayısıyla teorik boyutu oluşturan bu yön din mensupları arasında bağlayıcı bir tesir oluşturmaktadır. Ancak hiçbir din sadece inançlardan ve fikirlerden ibaret değildir. Bunların yanı sıra duygu ve davranış boyutuyla da ortaya çıkmaktadır. Dinlerin pratik anlatım olarak anılan bu yönü dinî ayin, merasim, ibadetler, emirlere uyma ve yasaklardan kaçınma şeklinde tezahür etmektedir. Bu inanç ve amel boyutu –dinlerin mezhepleri arasında ufak görüş ayrılıkları olsa da- ayrılmaz iki parçadır. Dinlerin pratik boyutunun müntesipleri arasındaki etkisi ise birleştirici ve bütünleştiricilik, dinî inançta canlılık meydana getirmesi şeklinde olmaktadır. Son boyutta dinlerin tecrübî/etki boyutu sosyolojik veçheyle tamamlanmaktadır. Buna göre her din ortaya çıktığı toplumda varlığını devam ettirirken sosyal ilişkiler kurup sürdürmektedir. Dinî gruplar, cemaatler, kurumlar bu üçüncü boyutun parçalarıdır.²⁸²

Dinlerin pratik boyutları onların statik bir yapıdan ziyade dinamik bir olgu olarak toplum içinde devamlılığını sağlamaktadır. Buna bağlı olarak siyaset, eğitim, aile, sağlık gibi çeşitli kurumlarla sıkı bir etkileşimi bulunmaktadır. Bu alanlar arasında ekonominin de önemli bir yeri vardır. Çünkü insanlar ilk önce temel ihtiyaçlarını karşılama amacını gerçekleştirmek için yoğun çaba içerisine

²⁸¹Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu, “Dini Tecrübenin İfade Şekilleri”, **Din Sosyolojisi El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, ss. 49- 51.

²⁸²Unver Günay, **Din Sosyolojisi**, İnsan Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, 2020, ss. 235- 252.

girmektedir.²⁸³ Toplum içindeki belirli rol ve görevlerin ayrışması, uzmanlık alanlarının artması ile bu ihtiyaçları gidermek için yeterli bir ekonomik seviyeye sahip olmak gerekli hâle gelmiştir. Ancak insanlar bu amacını gerçekleştirirken veya önemli oranda tamamlayınca bunların devamında bir takım fikirler, inançlar doğrultusunda alanda (ekonomik) hareket ettiği söylenebilir. Tam da bu noktada ekonomik faaliyetlerin seyrini ve etkilerini anlamak için güdüleyici fikirleri, inançları, zihniyeti anlamak önemlidir. Bu zihniyete kaynaklık eden mühim olgulardan biri de dindir. Bu sebeple dinin ekonomik düzen ve faaliyetler üzerindeki etkisi, sosyologların üzerinde durduğu bir konu olmuştur. V. Milletler Sosyoloji Kongresi tamamen bu konuya odaklanmış, din ve ekonomi arasındaki münasebetin incelenmesi ve anlaşılması hedeflenmiştir.²⁸⁴

Sosyoloji tarihinde din ve ekonomi etkileşimi üzerinde duran kimselerden iki önemli isim Karl Marx ve Max Weber'dir. Karl Marx, Hegel'in *Hukuk Felsefesinin Kritiği* isimli makalesinde "Din, baskıya tabii yaratıkların iç çekmesi, kalpsiz bir dünyanın kalbi, ruhsuz olayların ruhudur. Din halkın afyonudur." sözlerini sarf eder. Burada "afyon" kelimesi üst sınıfın halkı uyutmak amacıyla kullandığı araç değildir. İnsanlar yaşadıkları olaylar karşısında bir anlam bulmak ve batmamak adına kendini yüzeyde tutabilmek için sarıldıkları bir aldatmacadır. Ancak söz konusu durumun yansması işçi sınıfı ve burjuva sınıfı için farklı olmaktadır. Birinci grubun aleyhine, ikinci grubun ise lehine bir durum söz konusudur. Din eşit olmayan ve emek sömürüsüne dayanan ekonomik düzeni devam ettiren bir üst yapı unsuruna dönüşmektedir. Bu yönüyle alt sınıf din yoluyla pasifleşmekte, var olan düzenin sömürü düzeni olduğunu söylemeye engel olmakta ve onların acılarını dindirip sakinleştirmektedir. Dolayısıyla Marx'a göre bu etkileri ile din statükoyu devam ettirici bir role sahiptir. Din ve ekonomi arasındaki bu bağa işaret eden Marx, bilinçli olarak onun toplumsal yapılar için fonksiyonel rolünü ele almamıştır. Ondan sonraki sosyologlar dinin toplumsal yapılardaki işlevsel rolünü Şerif Mardin'in deyiimiyle

²⁸³İbn Haldun, **Mukaddime**, 17. Baskı, Süleyman Uludağ (çev.), Dergah Yayınları, İstanbul, 2018, s. 326.

²⁸⁴Günay, **Din Sosyolojisi**, s. 429.

“Marx’tan daha Marx’cı bir görüşle” incelemeye almışlardır.²⁸⁵ Bu husus din – ekonomi münasebetinin dışında olduğu için buna değinilmeyecektir.

Max Weber ise din ve ekonomi etkileşimi üzerine daha ayrıntılı analizlerde bulunmuştur. Ona göre “dinî öğretiler ekonomiyi etkiler” söylemi yeterli değildir. Din ve ekonomi arasında karşılıklı bir etkileşim bulunmakta ve her ikisi de başka faktörlerin etkisi altındadır.²⁸⁶ Weber’in bu konuda en önemli eseri *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*’dur. Weber, yaptığı incelemelerle Protestanlığın üretimi artırma, tasarrufta bulunma, servet üretme ve bunu tekrar üretime kazandırma gibi teşvik edici ilkeleri ile ekonomi üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre din, inanan kişiye bu fonksiyonları ile dünyanın çalışıp emek harcanacak bir yer olduğunu salık verir. Ayrıca “vakit nakittir= zaman paradır”, “para parayı çeker”, “iyi bir ödeyici herkesin cüzdanının efendisidir” gibi kapitalizme ön ayak olan fikirlerin benzeri Protestanlığın Kalvinist, Pietist, Baptist, Metodist çevrelerinde var olan zahitlik tarzı yaşayış ve Tanrı’nın kulunu sevmesine işaret olarak onun iş hayatındaki başarısına yapılan vurguda da bulunmaktadır.²⁸⁷ Diğer dinlerde buna benzer kapitalist zihniyete ön ayak olacak fikir ve davranış kalıplarının olmadığını belirten Weber’e göre modern kapitalizmin ruhu Protestanlığın ruhudur.²⁸⁸

İslam özelinde de ekonomi ve din üzerine bazı etkileşimleri burada vurgulamak gerekmektedir. Kur’an’ı Kerim’de “ekonomi”yi ilgilendiren hususları iki noktadan ele almak mümkündür. Bunlardan birincisi çeşitli ayetlerde dünya hayatında emek verip rızık temini için çalışılması gerektiği vurgusu bulunur. Dünya hayatında üretmek, kazanmak ve bunlardan faydalanmak kötülenmez. Ancak bunun öteki âlem (ahiret) için bir araç ve asıl olanın ahiret olduğu söylemi eşlik eder. Bu husus Bakara Suresinde şu şekilde ifade edilir: “...Ey Rabbimiz! Bize vereceğini bu dünyada ver derler. Bazıları da ey Rabbimiz bize bu dünyada da iyilik, güzellik ver

²⁸⁵ Mardin, **Din ve İdeoloji**, ss. 42-45; Niyazi Usta, “Ekonomi ve Din”, **Din Sosyolojisi El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, s. 536, 537.

²⁸⁶ Usta, “Ekonomi ve Din”, **Din Sosyolojisi El Kitabı**, s. 538; Yümni Sezen, **Sosyoloji Açısından Din Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri**, M. Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 173

²⁸⁷ Max Weber, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, Hil Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 41-45.

²⁸⁸ Raymond Aron, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 378- 384; Sezen, **Sosyoloji Açısından Din Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri**, s. 174- 175

*ahirette de...*²⁸⁹ Böylelikle dünya hayatında kazanmak ve bunları güzel bir şekilde harcamak istenilir.

İslâm'da, konumuz çerçevesinde ekonomik hususu ilgilendiren diğer önemli bir boyut ise Müslümanların kazandığı mallardan yardımlaşma ve dayanışma için ihtiyaç sahiplerine zekât, sadaka, fitre, öşür gibi yardımlarda bulunma emridir. Bu, Kur'an'da en çok vurgulanan konulardan bir tanesidir. İhtiyaç sahiplerine zekât ve sadaka vermek sıkça övülür ve Müslümanlar buna teşvik edilir. İslâm dini bunları fakir kimselerin hakkı olarak tanımlar. Zekât, "temizlenme", "bereketlenme", "çoğalma" gibi anlamlara gelmektedir. Bu yönüyle İslam anlayışında bu yıllık ibadetin kazananların malını temizleyip onun bereketini artıcı bir rolü olduğu hâkimdir. Ayrıca zekât ve sadaka açlık sınırında yaşayanların istihdamını sağlamak veya toplum içinde ekonomik kaygılardan doğabilecek sorunların önünde bir sosyal adalet mekanizması olarak görülmektedir.²⁹⁰ Sadaka belirli bir vakit ve miktar ile yerine getirilmesi gereken bir vazife olarak tanımlanmasa da Müslümanlar buna teşvik edilir. Zekât ise tersine yılda bir kez ve sahip olunan malın cinsine göre miktarı değişebilmektedir. Müslümanlar arasında bu ibadet, ehemmiyetinden dolayı çoğunlukla Ramazan ayında yerine getirilir.

Müslümanlar arasında mal ile yapılan bu tür ibadetler çeşitli STK'lere bağış olarak verilip ihtiyaç sahiplerine ulaştırılır. Bazen bu kuruluşların yaptığı yardım çalışmalarında, bu duygularla yapılan yardımlar küçük olsa da bir araya geldiğinde büyük işlere kaynaklık edebildiği ve ihtiyaç sahiplerinin önemli eksikliklerini giderdiği söylenebilir.²⁹¹ Suriyeli sığınmacılara yönelik STK'ler tarafından yapılan yardımlarda veya çeşitli faaliyetlerde bu gibi (zekât, sadaka, fitre, kurban) kaynakların araştırmaya konu edinilen kurumların çalışmalarına nasıl etki ettiği hususu araştırmanın bu bölümünde saptanmaya çalışılacaktır. Bu amaçla STK görevlileri ile yapılan görüşmelerde bu gibi yardımların STK'lere yapılıp yapılmadığı, yapılıyorsa yürütülen çalışmalarda bunların nasıl bir katkısı olmakta;

²⁸⁹Bakara 201-202; Benzer ifadeler için bkz. Âli İmran 14, Araf 32, Enfal 67, Fussilet 31, Nahl 30.

²⁹⁰Usta, "Ekonomi ve Din", **Din Sosyolojisi El Kitabı**, s. 540.

²⁹¹Adem Karataş, "İnanç Temelli Uluslararası İnsani Yardım Kuruluşları: Beşir Derneği Örneği", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 62, 2019, s. 810; Türkiye'de yardım yapılırken sıklıkla hayır kurumları tercih edilmektedir. Bunun için bkz. Çarkoğlu ve Toprak, **Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset**, s. 47.

dinî ay, gün veya bayramlarda bir artma söz konusu mu; bu yardımların özellikle Suriyeli sığınmacılara yönlendirilmek istenip istenmediği durumu bu bölümde ele alınacak hususlardır.

Daha önce araştırmaya konu edinilen STK'lerin yapısına dair açıklamaların yer aldığı bölümde maddi kaynaklar hususuna değinilmişti. Orada belirtildiği üzere dinî yardım ve bağışlar ile faaliyetlerini yürüten STK sayısı 15²⁹²; uluslararası kuruluşlar ve körfez ülkelerinin desteği ile çalışmalarını yürüten STK sayısı 4²⁹³; genel merkez veya proje ortaklarının destek verdiği STK sayısı da 4'tür.²⁹⁴ Ancak şunu belirtmekte fayda vardır ki bazı STK'ler gelir olarak dinî bağışları kabul etmese de kendilerine yönelen bireysel dinî bağışları yerine ulaştırmada aracılık üstlenmektedir. Birinci grupta yer alan STK'ler sığınmacılara yönelik önemli insanî yardım (gıda, giyim, sağlık) çalışmaları yürütmektedir. Bu kuruluş görevlileri kaynaklarının tamamını dinî yardımların oluşturduğunu şu şekilde aktarmaktadır:

“Yaptığımız yardımların tamamı dinî gayeler ile yapılan bağışlar.”
(Erkek, 54, Şanlıurfa, Beşir Derneği, 31.10.2020)

“Bağışlarımız özellikle sadaka ve zekât üzerinden geliyor. Daha çok böyle oluyor.” (Erkek, 41, Şanlıurfa, İyilik Yardımlaşma Derneği, 19.10.2020)

“Oluyor tabii. Yüzde yüzünü... Biz şartlı yardımları da alıyoruz. Şartlı yardım da mesela kişi diyor ki benim yardımımı İdlip'e ulaştırın. Ben onu Deyrizor'a, Halep'e gönderemem. Bizim yaptığımız yardımların %95'i zaten Suriyeli göçmenlere yönelik. Allah kimseyi vatanından etmesin. Zor duruma düşmüşler. Ben yardım departmanında çalışmıyorum. Ne için? O alana girdiğimde bir hafta hasta yatıyorum.” (Erkek, Şanlıurfa, Rabia Derneği ve Şanlıurfa İnsanî Yardım Platformu, 26.10.2020)

Ataa Derneği, Haliliye Dinî ve Hayrî Hizmetler Derneği, Evet Derneği, İnfak Derneği, Muhacir Ensar Kardeşliği Derneği, Said Yardım Derneği, Sarı Başaklar Derneği, Sivil Kadınlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Rahmet Derneği,

²⁹²Bu gruptaki STK'ler: Beşir Derneği, Evet Derneği, Haliliye Dinî ve Hayrî Hizmetler Derneği, Haliliye İlim ve Kültür Vakfı, Hayrat İnsanî Yardım Derneği, İHH, İnfak Derneği, İnsanî Yardım Platformu, İyilik Yardımlaşma Dayanışma Derneği, Muhacir Ensar Kardeşliği Derneği, Rabia Derneği, Sarı Başaklar Derneği, Sivil Kadınlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Şanlıurfa Rahmet Derneği, Umut Kervanı Derneği

²⁹³Ataa Derneği, Concern Worldwide, Said Yardım Derneği, Rahmet Derneği

²⁹⁴El Birliği Derneği, KADEM, KAMER, MÜSİAD.

Şanlıurfa Rahmet Derneği ise kaynaklarının tamamı dinî yardımlardan oluşmasa da buradan gelen yardımların da mevcut olduğunu belirtmektedir. Bu kuruluşlardan Ata Derneği, Said Yardım Derneği ve Rahmet Derneği sığınmacılar tarafından kurulmuş olup uluslararası kuruluş ve Körfez ülkelerinin önemli destekleri olmaktadır. Bu üç kuruluşun kaynaklarında körfez ülkelerinden gelen dinî yardımlar da bulunmaktadır:

“Yani çok değil. Böyle ufak tefek olmuştur. Bizim gönüllerimizin adak kurbanları oluyor. Zekât hususu da çok az. Biz gönüllerimizi teşvik ettiğimiz için genellikle onlar bu yardım faaliyetlerinde katkı yapıyorlardı.” (Kadın, 48, Şanlıurfa, Sarı Başaklar Derneği, 14.09.2020)

“Yani bunlar dönemseldir. Ramazan'da zekâtını vermek isteyen olur veya kimisi erzak vermek ister. Biz aileleri belirleriz, onlarla birlikte gider oraya teslim ederiz. Genelde Ramazan ve kurban bayramında oluyor. Diğer zamanlarda ihtiyaç olduğunda elimizden geldiğince bir şeyler yapmaya çalışıyoruz.” (Kadın, 47, Şanlıurfa, Sivil Kadınlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 14.09.2020)

“Türkiye'den bu tür bağışlar almıyoruz. Yani olmuyor. Ama dışarıdan gelenler yardımlar oluyor. Tabii ki bu amaçla Kuveyt'ten, Katar'dan, Malezya'dan yapılıyor. Zekât, fitre, sadaka oluyor. Ama en çok zekât geliyor. Özellikle Ramazan ayında zekât çok veriliyor. Yani mesela sayı olarak söyleyecek olursam 100- 150 bin dolar kadar oluyor. Ama derneğin tüm çalışmaları yıllık olarak 17 milyon dolar kadar var.” (Erkek, 33, Deyrizor, Said Yardım Derneği, 26.11.2020)

El Birliği Derneği, MÜSİAD, KADEM, KAMER Vakfı ise genel merkezlerinin ve proje ortaklarının desteği ile çalışmalar yürütmektedir. Ancak bu STK'ler -kurumsal olarak örgütlü bir biçimde olmasa da- faaliyetlerine katılan, yardıma ihtiyacı olan sığınmacılara yönelik insanî yardım hususunda kısmen destek olduklarını ifade etmektedir. Bu destek daha çok kuruluş çalışanları ve gönülleri arasında toplanan yardımlar veya akraba çevresinden kendilerine ulaştırılan dinî yardımlar ile yapılmaktadır. Yardımlar yapılırken kuruluşun sadece aracı olma rolüne vurgu yapılmaktadır:

“Hayır asla olmuyor. Biz kimseden talep etmiyoruz. Böyle bir şey verildiğinde de almıyoruz. Bu genel merkezimizin talimatıdır. Ama diyelim ki birine yardım edilmesi gerekiyor. Gönüllerimizin WhatsApp grubu vardır. Aralarında bir şeyler toplarlar, o şekilde ulaştırırlar.” (Kadın, 33, Şanlıurfa, KADEM, 12.10.2020)

“Biz onu kabul etmiyoruz. Zekât, sadaka anlamında doğrudan bizlere verilen bir para olmuyor. Çünkü bunu kabul etmiyoruz. Ama bu kendi çevremizden oluyor. Mesela siz daha iyi biliyorsunuz kimin yardıma ihtiyacının olduğunu diyenler oluyor. Biz de o yönlendirmeyi yapıyoruz işte. Alın kuru erzak mesela birlikte teslim edelim diyoruz. Ramazan’da da zekât vermek isteyen oldu, kendi getirenler de oldu. Biz para almayıp direkt ihtiyaç sahiplerine yönlendiriyoruz. Bunu niçin yapmıyoruz. Çünkü yardım yeri değiliz. Ama mesela dediğim gibi kadınların eşya veya çeşitli şeyler getiriyor. Ev değiştirecek olanlara veriyoruz.” (Kadın, 36, Şanlıurfa, KAMER Vakfı, 22.09.2020)

Görüşmelerde cevabını aradığımız diğer sorulardan biri “Dinî gün, bayram ve aylarda faaliyetlerde artma söz konusu oluyor mu?” sorusuydu. Yaptığımız görüşmelerde STK görevlileri özellikle Ramazan ayı ve bayramlarda yapılan dinî bağışların arttığını ancak bu zamanlar dışında yardımlarda bir azalma olduğunu belirtmektedir. Haliyle diğer aylarda yapılan insanî yardım faaliyetlerinde de bir azalma söz konusu olmaktadır. Bu yardımların özellikle bu zaman diliminde artmasının sebebi ise yardımlar özel gün ve aylarda yapıldığında sevabının, hayrının daha fazla olacağı kanaatidir. Zaman zaman bağışçılara diğer aylarda da bu tür yardımların yapılması gerektiğini bildiren STK görevlileri, bu durumdan dolayı ihtiyaç sahiplerine diğer aylarda daha az yardım yapmak zorunda kaldıklarını ifade etmektedir:

“Muhakkak oluyor yani. Bizim halkımız genelde bütün hayır hasenatını, zekâtını Ramazan’da veriyor. Tabii Allah katında Ramazan’ın yeri ayrı amenna. İhtiyaca binaen kabul edebilir Allahu Teala. Yani Ramazan’da büyük bir bereket var her yerde. Ama biz bağışçılarımıza şunu da söylüyoruz. Diğer on bir ayda da bizim ihtiyacımız var bu yardımlara. Özellikle de kış aylarında. Kasım’dan nisan ayına kadar insanların çalışabileceği bir yer yok. Yeme- içme pahalı. O açıdan bağışçılarımıza bunu belirtip bunu diğer aylarda da istiyoruz. Ama tabii kim ne zaman vermek isterse de buna müdahale edemeyiz.” (Erkek, 36, Şanlıurfa, Hayrat İnsan Yardım Derneği, 17.09.2020)

“Evet bayağı bir artış oluyor. Ramazan’da zirve yapıyor. Ramazan’dan sonra 11 ay fakirler bu kitlenin aklına gelmiyor.” (Erkek, 53, Şanlıurfa, İyilik Yardımlaşma Derneği, 19.10.2020)

“Artıyor tabii. Zekâtın çoğu Ramazan’da veriliyor. Ramazan ve kurbanda çalışmalarımızın %50-60’ını yapmış oluyoruz. Yani yıllık olarak yaptığımız çalışmaların sayısı burada yoğunlaşıyor.” (Erkek, 46, Diyarbakır, Umut Kervanı Derneği, 21.10.2020)

Araştırmada cevabı aranan diğer bir husus ise STK'lere dinî yardımlar yapılırken yapılan bağışların özellikle sığınmacılara ulaştırılma gayesinin var olup olmamasıdır. Yaptığımız görüşmelerde STK'lerin bağış sahiplerinden şartlı ve şartsız bağışlar şeklinde yardım aldığı aktarılmaktadır. Şartlı bağışlar, yardım yapan kişinin yaptığı bağışın özellikle bir gruba veya kişilere ulaştırılmasını istemesidir. Şartsız bağışlar ise bağış yapan bireyin yaptığı yardımın ulaşacağı yeri tamamen STK'nin inisiyatifine bırakmasıdır. Görüşmeler esnasında yardım yapanların şartlı bağışlar yoluyla Suriyeli sığınmacılara yardım etmek istediği- insanî yardım yapan STK'ler tarafından- belirtilmektedir. Ancak STK'ler göçün başlangıç aşamasına göre son birkaç yılda yapılan yardımlarda Suriyeli sığınmacılara yönelik şartlı bağışların sayısında azalma olduğunu ifade edilmektedir. Bu durumun oluşmasında sığınmacıların artık kentte bir iş kolunda çalışmaya başlamaları ve "kendi ayakları üzerinde duracak" noktaya gelmelerinin etkili olduğu söylenebilir:

"Oluyor tabii. Şartlı bağış şeklinde oluyor bu. Yani İlk başlarda yüzde 70-80 böyle oluyordu. Yani bunu Suriyelilere ulaştırın diye. Ama zaman biraz daha ilerledikçe bu değişti. Özellikle Türkiye'deki garip kardeşlerimiz bunu dile getirince bu duruma hayırseverlere söyledik. Evet Suriyelilere yardım yapılıyor, bu güzel fakat buradaki garip yerli vatandaşlarımızı da dikkate almamız gerekiyor diye. Şu anda ise yüzde 10 veya 15. Bu durum biraz kişinin duyarlılığı ile alakalı." (Erkek, 46, Diyarbakır, Umut Kervanı Derneği, 21.10.2020)

"Tabii ki oluyor. Bizim yaptığımız yardımların %95'i zaten Suriyeli göçmenlere yönelik. Allah kimseyi vatanından etmesin. Zor duruma düşmüşler." (Erkek, 72, Rabia Derneği ve Şanlıurfa İnsanî Yardım Platformu, 26.10.2020)

"Tabii özellikle Suriyeli göçmenler söyleyenler oluyor. Mesela benim yaptığım yardım Eyyübiye'deki Suriyeli göçmenlere ulaştırılsın diyen kişiler oluyor. Bir de mesela İdlib, Telabyat gibi yerlere yardım gönderilirken özellikle oraları söyleyen kişiler oluyor veya mesela buradaki ihtiyaç sahibi ailelere verin diyen şeklinde şartlı bağışlarımız da oluyor. Özellikle ilk iki yıl yapılan yardımlar, destekler çok fazlaydı. İki, üç yıldan sonra durum kanıksandı. Dışarıdan ve yerelden yardımlar oluyordu." (Kadın, 50, Şanlıurfa, El Birliği Derneği, 17.10.2020)

Şanlıurfa İHH İnsanî Vakfı'ndan görüştüğümüz kuruluş görevlisi, yapılan yardımlarda özellikle ulaştırılmak istenen grupların olup olmadığını sorduğumuzda

şartlı bağışların dinî bir yükümlülük olarak yerine ulaştırılması gerektiğini şöyle aktarmaktadır:

“Biz buna şartı bağış diyoruz. O kadar artık nokta atışlar yapılıyor ki ben çok somut örnekle söyleyeyim. Mesela bir bağışçımız size her ay on ailelik ekmek fişi vereyim ama bunların hepsini yetim olan kız çocuklarının ailelerine vereceksiniz diyor... Bir başkası mesela Suriyeli muhacirlere vereceksiniz diyor. Adam mesela Pakistan’dan kalkmış gelmiş. Diyorlar ki siz ‘Ensar’sınız. Biz de Ensar’a ensar olmaya geldik. Muhacirler çok, biz de size yardım edelim diyorlar. Şimdi Suriyeli muhacire o yardım geldiği zaman bizim onu başka bir şekilde değerlendirmemiz mümkün değil. Fıkhen onu orada kullanmamız lazım.” (Erkek, 44, Bingöl, İHH İnsanî Yardım Vakfı, 07.09.2020)

Ağırlıklı olarak Suriyeli sığınmacılara yönelik insanî yardım ve eğitim faaliyetleri yürüten Hayrat İnsanî Yardım Vakfı görevlisi de sığınmacıların gelişi ile birlikte dinî yardımların arttığını ifade etmektedir:

“Bizim bireysel olarak bağış yapan bağışçılarımız olduğu gibi uluslararası kuruluşlar da var. Bazı gönüllülerimiz mesela tepki gösterse de yine yardım yapanlar oluyor. Şu anda bizim yıldan yıla artışıımız oluyor faaliyetlerde. Burada sadece yardım duygusunun artması değil; kuruluşlara olan güvenin artması da etkili oluyor bu yardımların artmasında.” (Erkek, 36, Şanlıurfa, Hayrat İnsan Yardım Derneği, 17.09.2020)

İnsanî yardım konusunda faaliyet yürüten STK’lerin çoğunluğunda Suriyeli sığınmacılara yönelik şartlı bağışların mevcut olduğu görülmüştür. Ancak kısmen bağışçılar arasında sığınmacıları dışlayan ve yaptığı yardımın sığınmacılara verilmemesini isteyen kişilerin olduğu da ifade edilmiştir. Yapılan bağışların dinî içerikli olduğu göz önüne alındığında “muhacir- ensar”, “din kardeşi” gibi öğreti ve ifadelerin bazen dikkate alınmadığı veya yetersiz kaldığı söylenebilir. Dolayısıyla din, sığınmacılar ile yardımlaşmanın önemli bir unsuru olsa da onlara yönelen toplumsal öfkeyi önlemede her zaman işlevsel olamamaktadır:

“Tabi ki böyle diyen insanlar oluyor. Hatta kimisi diyor ki Suriyelilere verilmesin. Mesela benim oğlum başka bir dernekte görevli diyor ki; adam Kurban bayramında kurban getirmiş şöyle söylüyor: ‘kesinlikle bu Suriyelilere verilmesin bu Urfalılara verilecek diye... Diyor ki ‘kapıda 10 tane Suriyeli nasıl bekliyor, kapıda aç akşama kadar... Öyle olunca ben

gidip bizim kestiğimizden getirip vermiştim.” (Kadın, 48, Şanlıurfa, Sarı Başaklar Derneği, 14.09.2020)

“Bağış yapan ne demişse oraya gider. Bizim sınıflandırma ve kategorilerimiz var, gelen bağışlar oraya gider. Suriyelilere ulaştıran diyenler ilk başta fazlaydı. Göndermeyin, onlara verin diyenler de oluyor.” (Erkek, 54, Şanlıurfa, Beşir Derneği, 31.10.2020)

Özetle dinî duygu ve vecibelerinin gereğini yerine getirmek isteyen bireyler zekât, sadaka, kurban, fitre gibi yardımlaşmaya aracılık eden mali ibadetlerini/yükümlülüklerini STK’ler vasıtasıyla da gerçekleştirmektedir. Araştırmaya konu edinilen 24 STK’dan biri hariç (Concern Worldwide) hepsinde dinî bağışların bu kuruluşların yardım faaliyetlerine veya diğer (sosyal, kültürel, sağlık vb.) çalışmalarına kaynaklık ettiği görülmektedir. İnsanî yardım boyutunda yapılan çalışmalarda bu yardımlar daha da önem taşımaktadır. Şanlıurfa’da ihtiyaç sahibi sığınmacı aileler için bu tür faaliyetleri (insanî yardım) ağırlıklı olarak dinî bağışların aktarıldığı STK’ler yürütmektedir. Bu bakımdan sığınmacıların gıda, giyim, barınma, sağlık gibi ihtiyaçlarının karşılanmasında bu bağışların büyük katkısı olmaktadır.

2.6.2. Toplumsal - Kültürel Faaliyetlerde Din

Araştırma kapsamında 24 STK’dan 6²⁹⁵ kuruluş herhangi bir toplumsal-kültürel faaliyet düzenlememektedir. Bunun sebebi bu STK’lerin sadece insanî yardım (nakit, gıda, giyim yardımları gibi) çalışmalarına odaklanmış olmasıdır. Diğer 18 STK²⁹⁶ ise dinî eğitim ve sohbetler, dil eğitimi, farkındalık çalışmaları, kermes, piknik, gezi, düğün törenleri²⁹⁷ gibi sosyal aktiviteler, kardeş aile projeleri, okul ve camii inşa etme gibi sosyal- kültürel faaliyetler düzenlemektedir. STK

²⁹⁵ Beşir Derneği, İyilik Yardımlaşma Dayanışma Derneği, Rabia Derneği, İnsanî Yardım Platformu, Şanlıurfa Rahmet Derneği, Umut Kervanı Derneği.

²⁹⁶ Ataa Derneği, Concern Worldwide, El Birliği Derneği, Evet Derneği, Haliliye Dinî ve Hayrî Hizmetler Derneği, Haliliye İlim ve Kültür Vakfı, İnsanî Sınırları Koruma Derneği, Hayrat İnsanî Yardım Derneği, İHH, İnfak Derneği, Said Yardım Derneği, Sarı Başaklar Derneği, Sivil Kadınlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Rahmet Derneği, Muhacir Ensar Kardeşliği Derneği, KADEM, KAMER, MÜSİAD.

²⁹⁷ Şanlıurfa İHH İnsanî Yardım Vakfı tarafından sığınmacı bir çift için düğün töreni yapılmıştır. Törende konuşan Vakıf görevlisi, kuruluşun sığınmacılara bakış açısını şöyle özetlemiştir: “İHH İnsanî Yardım Vakfı olarak bizler savaşın başladığı günden bu yana Suriyelilerin hem özgürlüğüne hem acısına hem de şu anda görüldüğü üzere sevincine ortak olduk.” <https://www.youtube.com/watch?v=QwIxPb5sxlk> (Erişim Tarihi 13/ 02/ 2021)

görevlileri ile yapılan çalışmalar hakkında bilgi alınırken bu faaliyetlerin hem kuruluşlar hem de sığınmacılar için çeşitli etkileri olduğu görülmektedir. STK'lerin yapmış olduğu gezi ve sohbet gibi faaliyetler sığınmacıların kente alışmalarına katkı sunmaktadır. Ayrıca bazı dinî sohbet ve eğitim çalışmaları yürüten STK faaliyetlerine gönüllü katılım sağlayan sığınmacılar, bu kuruluşların etkinliklerini yaygınlaştırmada rol üstlenmektedir:

“... Sohbetlerimize, dersimize 60 kişi geliyordu. Bunların içinden beş kişi ile birlikte oturuyorduk. Derslerde gelen 60 kişiye neler yapabiliriz, neler anlatabiliriz? diye istişarelerde bulunuyorduk. Onlar da artık şuurlu hale gelince vazifeyi onlara veriyorduk, onlar yapıyordu. Biz Urfa olarak işin altından kalkamayacağımızı görünce Türkiye geneli olarak kardeş aile projesini başlattık. Proje şuydu; güvendiğimiz, sorun çıkarmayacak, sonra bunları unutmayacak olanların tespitini yapıp başka bir ile gönderebilir dedik. Mesela Afyon 12 aileyi almıştı. Onlar arasında görüştüklerimiz var. Kendi ayakları üstünde duranlar var. Biz bundan ne sağladık? Şuurlu olan insanların bu hizmeti devam ettirip yeni kişilerin yetişmesine katkı sağlayacaklar. Mesela Konya'dan bize, buraya gönderin diyorlar. Hem buradaki sohbetlerde yardımcı olurlar hem de mahallelerde Suriyeliler var. Onlarla irtibat halinde olsunlar...” (Erkek, 32, Şanlıurfa, Haliliye İlim ve Kültür Vakfı, 07.09.2020)

Şanlıurfa İHH İnsani Yardım Vakfından görüştüğümüz kuruluş görevlisi ise yapılan başlıca faaliyetleri ve bunların sığınmacılar özelindeki önemini şöyle aktarmaktadır:

“Eğitim konusunda hem dinî manevi olsun medrese ve Kur'an kurslarına destek oluyoruz. Meslekî eğitim merkezimiz var Eyyübiye'de... On kusur dalda eğitim veriyoruz. Onun dışında psikolojik destek anlamında zaman zaman bazen uzmanlar eşliğinde bazen de böyle dinî hassasiyetleri olan kanaat önderlerinin telkinleri, nasihatleri ile o kardeşlerimizin yanında olmaya çalışıyoruz. Yetim annelerinin emek günleri adı altında el yordamıyla yaptıkları yemek çeşitleri var. Bunları satıp parasını bize veriyorlar. Biz de onları bu Suriyeli medrese çalışmalarında ya da diğer eğitim çalışmalarında kullanıyoruz.” (Erkek, 44, Bingöl, İHH İnsanî Yardım Vakfı, 07.09.2020)

Araştırma kapsamındaki El Birliği Derneği, Sarı Başaklar Derneği, Sivil Kadınlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, KADEM, KAMER Vakfı ise alanda ağırlıklı olarak kadın haklarına yönelik farkındalık çalışmaları ve kadınların istihdamı için eğitim faaliyetlerine ağırlık veren kuruluşlardır. KAMER Vakfı ile

yaptığımız görüşmede iki vakıf görevlisi, vakfın çalışmalarında kadınlarla diyalog halinde olmaya ve onların kendilerini ifade etmesine önem verdiklerini belirtmiştir. Sığınmacı kadınlara yönelik dil kursları düzenleyen vakıf, sosyalleşme ve dil öğrenme imkânı sağladığından sığınmacı kadınların çalışmalarına ilgi duyduğu belirtmiştir. Araştırma kapsamında sığınmacılara yönelik faaliyetlere ağırlık veren bazı STK'ler ise okul, camii, medrese gibi yerlerin tahsis ve inşasına katkı yapmaktadır.

Söylemlerinde dinî hassasiyetleri sıklıkla dile getiren STK'ler için din, yapılan çalışmalara kaynaklık eden motive edici bir güç olarak görülmektedir. Suriyeli sığınmacılarca kurulmuş STK'ler bu konuda daha önce de değinildiği gibi biraz temkinli açıklamalarda bulunmaktadır. Ancak onlar tarafından da Müslüman olduklarından ve Müslüman bir toplumda yaşamalarından ötürü bu tür faaliyetlerde dinin etkisinin olabileceğini ve olduğunu ifade etmektedirler. Farkındalık veya bazı eğitim çalışmaları yürüten STK'ler doğrudan bu çalışmalarında dinî bir gayenin olduğunu söylememektedir. Ancak sığınmacı kadınlar, günlük yaşamda eşleri ile yaşadıkları problemleri ve kadın- erkek hakları konusunu dinî referanslara bağlayarak açıklamaya çalıştıklarında STK görevlileri de dinî anlayışlarına uygun biçimde bu tarz referanslara başvurdıklarını belirtmektedir. Sığınmacı kadınlar ve STK görevlileri arasındaki din referanslı bu etkileşimler, göçmen kadınların yeni dinî yorumlarla karşı karşıya gelmelerine olanak tanımaktadır. Özellikle miras, çok eşlilik, kız çocuklarının okutulması gibi hususlarda sığınmacı kadınların kendi lehlerine olan görüşlerden etkilendikleri söylenebilir:

“Mesela şöyle söyleyeyim miras konusunda haklarının olmadığını düşünüyorlar. İşte diyor abilerimizden birinden istemek ayıp. Dinde de ayıptır bu. Kadın öyle bildiği için o şekilde yaklaşımda bulunuyor. Biz de daha iyi algılasın diye mesela aile düzeninden cevabını veriyoruz. Ve resmî olarak da eşit haklara sahip olduğunu söylüyoruz. Bazen işte erkektir hakkı var, dinen vurabilir ya da 3 eş alabilir. Biz bunun öyle olmadığını, gerek Kur'an'dan gerek sünnetten örnekler vererek anlatmaya çalışıyoruz” (Kadın, 32, Şanlıurfa, KAMER Vakfı, 22.09.2020)

“Mesela şöyle bir şey söyleyeyim Suriye'de eşini kaybetmiş bir kadın hiçbir şekilde dışarıya çıkamaz. 4 ay boyunca hiç kimseyle konuşamaz diyorlar. Bu kendi kültürlerinden mi yoksa dinî olarak mı görüyorlar

bunu tam olarak bilemiyorum. Ama Allah'tan şimdi onu aştık. 40 gün sonra kadınlar dışarı çıkıyor artık... Urfa'da aşiret yapısı mevcut. Boşanmanın bile mesela olamayacağı bir süreç var. Ama zaten Suriyelilerin de çoğu öyle hani aşiret sistemi. Aynı hemen hemen ama farklı şeyler var mesela. Eşiyle dışarı çıkıyor ama Urfalı bir kadın mesela ayıpsıyor. Niye ayıpsıyorsun? Çünkü yaşayamıyoruz. Biz Urfa'da kadınlar mesela altı yıl önce galiba artık dışarı rahat çıkmaya başladı. Çok kapalı bir toplumdur. Suriyelilerin de biraz gelmesi iyi oldu aslında. Niye? Çünkü kadın olarak dışarı çıkıp parkta oturabiliyorlar. Gece 12'de çıkıyorlar.” (Kadın, 36, Şanlıurfa, KAMER Vakfı, 22.09.2020)

“İslam'da kadının yeri gibi eğitimlerimiz var. Bizim ilahiyatçılarımız bize dini anlamda çalışmalar yapıyor. İslam'da kadının evlilikteki hayatı, Asr-ı Saadet dönemi kadın hayatı... Peygamber Efendimizin kadınlara, çocukları olan yaklaşımı... Bunları anlatılıyor. Bununla ilgili birçok çalışma yapıyoruz. Bu konuları genellikle alanında uzman kişiler gelir anlatır. Aile gelenekleri bağlamında din anlatılır.” (Kadın, 33, Şanlıurfa, KADEM, 12.10.2020)

Hayrat İnsanî Yardım Derneği, Haliliye İlim ve Kültür Vakfı, İHH İnsanî Yardım Vakfı, İnfak Derneği gibi sığınmacılar için hem insanî yardım hem de bazı sosyal faaliyetler düzenleyen STK'ler insanî yardım dışında dinî- manevi boyuttaki çalışmaların önemini sıkça dile getirmiştir. Bu STK'ler insanın sadece maddi anlamda değil, bir takım manevi- sosyal ihtiyaçlarının da karşılanması gerektiğini düşünmekte ve yaptıkları faaliyetlerde bu düşünceyle hareket ettiklerini belirtmiştir. Bu STK'ler için din, insanî yardımları yapmada temel faktördür. İnsanî yardımların sığınmacılara yönelik dinî, manevi gayelerin yerine getirilmesi için bir araç olarak görülmediği ifade edilmektedir. Görüşmelerimiz esnasında bu kuruluş görevlileri tarafından insanî yardımlar yapılırken din, dil, ırk ayrımı yapılmadığı belirtilse de sığınmacıları “ümmeğin bir parçası” olarak gördükleri fark edilmektedir. Dolayısıyla yapılan yardımlardan dolayı sığınmacılardan ümmete fayda getirecek davranışlarda bulunmaları beklenmektedir. Ayrıca bu STK'ler, insanî yardım çalışmalarındaki gayelerini ifade ederken bir “ötekî”nin (Hristiyanlar, Kızılbaş örgütü) inşası üzerinden bunu vurgulamaktadır. Kızılbaş veya herhangi bir Hristiyan STK'nin çalışmaları misyonerlik faaliyeti olarak algılanırken kendi gayeleri ise “Allah rızası” ve “dinî vecibe” olarak sunulmaktadır:

“Bizim evvel gayemiz onların ahireti için çalışmak. Onların özellikle dünyevi mevzuları için değil de ahiretini düşünerek hareket ettik. Maddi

ihtiyaçları bunun için vesile kıldık. Hatta bir dönem baktık için içine riya giriyor. Maddi beklentilerden dolayı sohbetlerimize geldiğini düşündük. 2015’lerden itibaren maddi yardımları bıraktık. Kendi ayaklarının üstünde durabiliyorlar. Kendi dükkanlarını açabiliyorlar. Gençler alışabiliyor. Biz de artık şunu düşündük: Bu maddi çalışmalar tanışmamıza vesile oldu. Artık manevi olarak bunlara yardım edelim. Mesela yaptığımız sohbetlerde Kur'an hakikatleri, imanı dersler var. Bunları dinleyip imanının inkişafına sebep oluyor.” (Erkek, 32, Şanlıurfa, Haliliye İlim ve Kültür Vakfı, 07.09.2020)

“Amacımız sadece insanların midesini doldurmak değil; topluma, millete, vatana, ümmete hassaten ailelerine faydalı olmaları için yardım yapıyoruz. Maddi ve manevi yardımları dengede tutmaya çalışıyoruz. Çünkü insanın iki kanadının olduğuna inanıyoruz kuşlar gibi. Bir kanadı siz sadece maneviyata yüklenirseniz ailenin iaşesi olmazsa o da sıkıntı, o insanlar da rahat olamazlar, bir yerden sonra yanlış yapabilirler. Diğer taraftan sadece maddiyata dönüp maneviyatı boş bırakmak da doğru olmaz. İkisini beraber yürütmek dinimizin gereğidir.” (Erkek, 44, Bingöl, İHH İnsanî Yardım Vakfı, 07.09.2020)

“Aslında bir Müslümanın dinin yansımının, dini duygularının hepsi sabah uyandığında akşam uyuyana kadar hayatına yansması gerekiyor. Çünkü hani bunu bir iyilik için yapmıyoruz. Sadece iyilik için yapmış olsaydık Hristiyan derneklerden, Kızılhaç’tan falan farkımız kalmazdı. Bu bizim dini inancımızın da gereği... Cenab-ı Allah'ın üstümüze yüklediği misyondur.” (Erkek, 53, Şanlıurfa, İyilik Yardımlaşma Derneği, 19.10.2020)

STK’lerin yapmış olduğu bu çalışmaların sığınmacılar üzerindeki etkisi de görüşme akışında sorular sorularak anlaşılmak istenmiştir. Bu hususta Haliliye İlim ve Kültür Vakfı, Hayrat İnsanî Yardım Derneği, İHH İnsani Yardım Vakfı, İnfak Derneği, Muhacir Ensar Kardeşliği gibi sığınmacıların sıklıkla gidip geldiği ve eğitim konusundaki çalışmalara katıldığı STK’ler olumlu etkiler gördüklerini dile getirmiştir. Yaptığımız gözlemlerde de kentte sığınmacılar ile sık iletişim ve koordine halinde olan kuruluşların bu STK’ler olduğu görülmüştür. Bu kuruluşların faaliyetlerine katılan ve STK ortamında yeni arkadaşlıklar, ilişkiler edinen sığınmacılar, girdikleri ortamda hem dinî sosyalleşme ihtiyacını gidermekte hem de kente uyum sağlamada beceriler (dil pratiği yapma, karşılaşılan sorunlarla nasıl baş edileceğini öğrenme gibi) edinmektedir. Söz konusu kuruluşların faaliyetlerine katılan sığınmacı bireylerde doğruluk, dürüstlük, yardımlaşma gibi bazı olumlu hasletler geliştiiği, aynı zamanda Müslüman toplumun ihtiyaçlarını düşünme ve bunun için bir çabanın başlandığı aktarılmaktadır. Suriyeli sığınmacılara insanî

yardımlar yapılmakla beraber onların Müslüman bir bilinç ile hareket etmelerinin istendiği anlaşılmaktadır:

“Bize gelip gidenler arasında aslında bunu görüyoruz. Fikri anlamda bazı şeyler değişiyor. Mesela biraz daha somutlaştırsak bize gidip gelen çocuklarda önceden yalan söyleyebilme durumu varken daha sonra bakıyorsunuz dürüstlük noktasında, şefkat- merhamet noktasında bir değişim gözlemliyoruz. Daha önce ben ve ailem için ne yapabilirim düşüncesinde iken bu değişiyor. Dünya için ne yapabilirim fikrini kabul ediyor. Dünyadaki bütün Müslümanlar için neler yapabilirim sorusunu soruyor kendine. Mesela örnek vereyim merkezimizde yetişip Suriye'ye giden öğrencilerimiz oldu. Ayrıca Suriye dışında Türkiye'de birçok ile gidip çalışmalarda bulunan kişiler var. Hatta bazılarının üniversite bitirip çok güzel para kazanabilecekken ben insanlık ve Müslümanlık vazifemi yapmak istiyorum. Benim de bir şeyler katmam gerekiyor katayım diyor.” (Erkek, 36, Şanlıurfa, Hayrat İnsan Yardım Derneği, 17.09.2020)

Şanlıurfa'da sığınmacıların en sık iletişimde halinde olduğu ve faaliyetlerinde sığınmacılara yönelik çalışmaların önemli boyutta olduğu bir STK da İHH İnsani Yardım Vakfı'dır. Şanlıurfa İHH şubesi hem kentte hem de sınırın diğer tarafında sığınmacıların gıda, giyim, barınma, sağlık konusundaki ihtiyaçları için faaliyetler yürütmektedir. İHH ayrıca sığınmacılar için bazı eğitim çalışmaları da (seminer ve toplantılar, medrese olarak bilinen dinî eğitim verilen yerlerin alt yapısını oluşturma ve destekleme) yürütmektedir. Vakıftan görüştüğümüz kuruluş görevlisi yapılan çalışmaların dinsel bağlamda etkisini sorduğumuzda konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde aktarmıştır:

“Yani sizin o çalışmayı sunma şekliniz ile alakalı bir şeydir bu. Siz orada inancınızın gereği bu çalışmaları yaptığınızı hal ve hareketleriniz ile yapıyorsanız karşı tarafın ciddi manada etkilendiğini görüyoruz. Biraz önce de söyledim ahiret inancından dolayı bunları devam ettirdiğimizi söylüyoruz. Mesela işte çocuklarını çok sıkı bir şekilde takip edip dinî eğitim almasını, madem bakın vakıf size bu imkânları sunuyor size medreseler açıyor bize hocalara yardımcı oluyorlarsa bunu yapacaksınız; tabir yerindeyse biraz baskılıyorlar ve sonuçta o çocuklar bu eğitimi alıyorlar. Sayı aklımda değil ama son dört yılda 400'e yakın hafız yetiştirdik. Ha bu yetiyor mu? Yetmiyor tabii. Onunla beraber sosyal hayattaki gereklilikleri de hocalarımız bu öğrencilere anlatıyorlar.” (Erkek, 44, Bingöl, İHH İnsani Yardım Vakfı, 07.09.2020)

Ataa Derneği, Haliliye Dinî ve Hayrî Hizmetler Derneği, Haliliye İlim ve Kültür Vakfı, Hayrat İnsanî Yardım Derneği, İHH İnsani Yardım Vakfı, Rahmet Derneği, Said Yardım Derneği ile yaptığımız görüşmelerde toplumsal kültürel faaliyetler kapsamında en çok dile getirilen hususlardan biri medreselere²⁹⁸ ve bazı Kur'an kurslarına verdikleri destek olmuştur. Bu STK'ler medreseler için yer tahsisinde, öğrencilerin gıda ve giyim ihtiyaçlarını, görevli eğitimcilerin maaşlarını karşılamaya yardımcı olmaktadır. Suriyeli sığınmacıların da eğitim faaliyetlerine yoğun olarak katıldığı medreselere hem STK görevlileri hem de alanda görüştüğümüz diğer görüşmeciler tarafından önem atfedilmiştir. Örneğin Haliliye İlim ve Kültür Vakfından görüştüğümüz vakıf gönüllüsü medreselerde yaptıkları sohbetler/derslerde sığınmacıları manevi anlamda teselli etmek/desteklemek için Risale-i Nur'dan ilgili bölümleri okuduklarını belirtmiştir. Bazı sığınmacıların bu derslere katılımında süreklilik sağladığı ve medrese kültürünü kendileri gibi devam ettirecek ölçüde öğrendikleri ifade edilmiştir. Hatta diğer kentlerdeki vakıf işlerine yardımcı olmak için bazı sığınmacıların eğitici ve gönüllü olmaları için kentteki görevliler tarafından talep edilmiştir. Vakıf gönüllüsü sığınmacıların bu şekilde medrese kültürünü öğrenmeleri ve katılımları hem ülkede hem de Suriye'de vakfın eğitim faaliyetlerine katkı sağlayacağını söylemiştir. STK'lerin Suriye'de de medreseler açıp bunları desteklemesi, Türkiye'deki dinî bilgi, anlayış ve pratiklerin göç gönderen bağlama (Suriye) aktarılacağı şeklinde yorumlanabilir:

“Biz onların bu psikolojileri ile alakalı olarak Risale-i Nur'dan musibetler hakkındaki yerleri tespit edip onları okuyorduk. Allah'ın bu musibetleri niye verdiği veya musibetten alınacak dersler... ya da böyle olaylarda nasıl sabredilir, bunları nasıl katlanılır gibi sohbetler yapıyorduk. Bu da onların hoşuna gidiyordu, teselli oluyordular... Biz nasıl ki bu şuurla bu vakfa hizmete ediyorsak o kişilerin de aynı şuurla vakfa hizmet etmesini ya da başka Suriyelileri kazanmasını isteriz. Bir de biz şunu düşünüyorduk. Bunlar bir gün memleketlerine dönecek döndüklerinde burada bu sistemi öğrenip orada uygulayarak diye... Bizim amacımız buradaki medreselerimizi, sisteminizi tanıtmak... Onu anlatmaya çalışıyoruz. Hatta orada açanlar oldu. Idlip'te, Halep'te medreseler açıldı... Şu anda bizim ülkemizin eline geçen güvenli bölgelerde eğitiminiz olacak. Buradaki medreseler gibi... Hatta bize 'Risale-i Nur'u bilen, şuurlu, yetiştirdiğiniz Suriyeli var mı?' diyorlardı. Bunu devlet

²⁹⁸ Medrese olarak ifade edilen yerlerde ağırlıklı olarak Kur'an-ı Kerim ve hafızlık eğitimi ile hadis, tefsir, fıkıh gibi dersler verilmektedir.

istiyordu. Güvenli bölgeye gidip idareci olması için... Mesela bir okulun idarecisi. Yani Ehl-i sünnet ve cemaat olacak kişi. Yani Şii, İşid görüşlü değil...” (Kadın, 46, Kobani, Haliliye İlim ve Kültür Vakfı, 11.09.2020)

Medreselere destek veren ve görüşmeler esnasında bu hususta faal çalışan diğer bir STK de İHH İnsani Yardım Vakfı’dır. Vakıf tarafından 3 medrese açılmış olup kentteki 60 medreseye de destek verilmektedir. Bu destek, medreseler için yer tahsisi, kırtasiye malzemelerinin verilmesi, hocaların maaşlarının karşılanması, öğrencilerin yemek ve elbise gibi ihtiyaçlarının karşılanması şeklinde olmaktadır. Vakıftan görüştüğümüz görevli bu medreselerde son dört yılda yaklaşık 400 hafız yetiştirdiklerini belirtmiştir.²⁹⁹ Yaptığımız görüşmelerde, vakıf ofisine ziyaretlerimizde ve vakfın youtube sayfasında bu hususta yayımlanan videolarda³⁰⁰ medreselerde yoğunluklu olarak Suriyeli sığınmacı çocukların olduğu anlaşılmıştır. Vakıf, sığınmacılar ve yerli halk arasındaki bağların artmasını, ortak geçmişe sahip ve aynı dinî inancın mensupları olan iki halkın bu ortaklıklar (dinî-kültürel) etrafında birleşmesi ve buna dönük bir bilincin gelişmesini amaçlamaktadır. Vakıf görevlileri³⁰¹ ile yapılan görüşmelerde edindiğimiz izlenimlerde medreseler, gelecek neslin dinî bir hassasiyete ve değerlere göre yaşaması ve bunları yaşatmanın için mühim bir aracı kurum olarak görülmektedir. Vakfın eğitim çalışmaları ile ilgilenen bir görüşmecimiz, medreseler ve burada verilen eğitim hakkında şunları aktarmaktadır:

“İki mühim nokta var bizim için. Birincisi çocuklara, öğrencilere ileride kullanabilecekleri meslek becerisi kazandırabilmek. Burada (mesleki eğitim merkezi) yaklaşık 1200 kişi mesleki eğitim aldı. Bunlardan 500 kişi kendisi için dükkanlar açtı (berber, telefon dükkanı vs.). İkincisi ise manevi eğitim vermek. Kur’an eğitimi ve ezberi yapılıyor. Medreselerde (Şanlıurfa’da) görev yapan hocalar bazı Türkiye’deki hocalara da eğitim veriyor. Medreselerde 10 ve 25 arası yaşlardaki öğrenciler geliyor. Yiyeceği ve giyimini biz karşılıyoruz. Bu medreselerde kalan öğrencilerin eğitim aldıktan sonra onların da başka yerde bu tür medreseler açmasını istiyoruz. Biz bu işi şu anda yapıyoruz. Bizden sonra

²⁹⁹Erkek, 44, Bingöl, İHH İnsani Yardım Vakfı, 07.09.2020.

³⁰⁰“Ş Urfa İHH Olarak Desteklediğimiz El İmam İbni Cezeri Medresenizin İcazet Töreni” isimli video için <https://www.youtube.com/watch?v=OjUPjhvswhk&t=112s> ; “Ş.Urfa İhh ve Jamiatül Ulama Kurumu Olarak Suriyeli Medrese Ziyaretlerimiz” isimli video için <https://www.youtube.com/watch?v=DNnQ7dGxZF8> (Erişim Tarihi: 13/ 2/ 2021)

³⁰¹Erkek, 44, Bingöl, İHH İnsani Yardım Vakfı, 07.09.2020; Erkek, 63, Rakka, İHH İnsani Yardım Vakfı, 08.09.2020; Erkek, 30, Şanlıurfa, İHH İnsani Yardım Vakfı, 08.09.2020.

da bunu devam ettirecek kişiler olsun istiyoruz. Tabii burada yetişen öğrencilerin sadece medrese hocası olmasını istemiyoruz. Mühendis, öğretmen, doktor olmasını da istiyoruz. Ama her ne yaparsa yapsın aldıkları ilme göre davransınlar.” (Erkek, 63, Rakka, İHH İnsani Yardım Vakfı, Ücretli Çalışan, 08.09.2020)

Görsel 1:Suriyeli medrese hocaları ve İHH Şanlıurfa görevlilerinin medreseler konusunda yaptığı bir toplantıdan.

Alanda STK’lerin çalışmalarını yakından takip eden kişilerle yaptığımız görüşmelerde, onlar da medreseler konusunda benzer görüşler sunmuştur. Valilikte sivil toplumla ilişkiler biriminde çalışan bir görüşmeci, STK’lerin destek verdiği medreselerin Suriyeli sığınmacıların eğitime önemli katkı yaptığını ifade etmiştir. Bu görüşmeciye göre kentte göç sonrasında ortaya çıkabilecek problemlerin önünde bu medreseler tampon görevi görmektedir:

“Kur'an kursları ve medreseler Suriyelilerin eğitimi konusunda ön plana çıkıyor. Dernekler bunları destekliyor. Bunların da Suriyeli çocukların eğitilmesi konusunda ciddi anlamda katkıları var. Bizim buradaki medreselerde şu anda Arapça eğitimi Suriyeli müderrisler tarafından veriliyor. Medreselerimiz şu anda onlarla ortak hareket ediyor. Bir medrese düşünün... Türkiye’de muhakkak Suriyeli bir hocası, müderrisi oluyor ve bizim derneklerde genelde onları finanse ediyor... Suriyeli yetimlerin ciddi anlamda eğitim eksiklikleri var. Dernekler şu anda bunu telafi ediyor... Yani şöyle bir şey de var. Amerika İşid buraya [Suriye]

girdi. 7-8 yıl ciddi anlamda bu bölgeleri onlara (İşid) yönetti. Rakka dediğiniz yer en az 4 yıl onların kontrolündeydi. 4 yılda dönüştürdüğü insanlar var. Onlara eğitim vermiş. Bu insanlar zihinsel bir travma yaşadılar... Urfa tampon bölge. Burada medreselerin güçlü oluşu bir set gibi durmuş. Eğer buradaki medreseler güçlü olmasaydı bu fikir akımları Türkiye çok hızlı bir şekilde girerdi. Biz bunun çok zorluğunu yaşırdık. Mesela Antep'te patlayan bomba sayısı ile Urfa'da patlayan bomba sayısı arasında çok büyük fark var. Niye çünkü Urfa'da medrese eğitim sistemi güçlü.” (Erkek, 48, Trabzon, Valilik Sivil Toplumla İlişkiler Birimi-Memur, 13.11.2020)

Görsel 2: İHH İnsanî Yardım Vakfının desteklediği bir medrese ve sığınmacı öğrenciler.

Karaköprü Müftülüğünde çalışan diğer bir görüşmecimiz ise medresede eğitimin Arapça üzerinden verilmesinden dolayı Suriyeli sığınmacıların (öğrenciler, hocalar) buradaki eğitim düzenine alışmada zorluk yaşamadığını ifade etmiştir. Ayrıca medreselerin sığınmacıların hem sosyalleşmesine hem de ülke kültürüne alışmasına katkı yaptığını belirtmektedir:

“Onlarda bir temel var. Bundan dolayı buradaki medreselerde pek fazla zorlanmıyorlar. Buradaki eğitime rahat bir şekilde adapte olabiliyorlar. Onların buraya uyum sağlamaları ve sosyalleşmelerinde büyük bir etkisi oluyor. Bence onlar medreselerden ciddi manada istifade edebiliyorlar. Medreselerde eğitim veren kişilerde de ciddi bir başarı var. Onlarda bizim kendi halkımız gibi bir vurdumduymazlık da yok. Kendilerini o işe verdikleri zaman çok iyi ilgileniyorlar.” (Erkek, 47, Şanlıurfa, Karaköprü Müftülüğü- Memur, 11.14.2020)

STK’lerin sığınmacılara yönelik hazırladığı çalışmalar kapsamında alandaki süre boyunca dikkat çeken bir diğer faaliyet İHH İnsanî Yardım Vakfı’nın *Gençliğin*

İnşası Seminerleri'dir. Vakıf şimdiye kadar toplamda 44 seminer düzenlemiştir.³⁰² Katıldığımız üç seminerde³⁰³ ve vakfın sosyal medya hesabından incelediğimiz diğer seminerlerde katılımcıların çoğunluğunun Suriyeli sığınmacılar olduğu görülmüştür. Bundan dolayı seminerler tercüman aracılığı ile iki dilde (Arapça ve Türkçe) gerçekleştirilmiştir. İslam dünyasında yaşanan mağduriyetler, problemler, dinî anlamda ihtilafî durumlarda Müslüman bireyin tavrı, Filistin meselesi, Ortadoğu ve Afrika ülkelerinin tanıtılması, Suriye savaşı ve ülkede yaşananlar gibi hususlar seminerlerde işlenmiştir. Gerek vakıf temsilcileri ile yaptığımız görüşmelerde gerekse katıldığımız seminerlerde, Müslüman bireylerde “ümme bilinci”ni ve dayanışma duygusunu geliştirilmek istendiği fark edilmiştir:

“Bazen Gazze’yi bazen Suriye, Irak’ı işliyoruz. Müslümanların buraya yardım etmesini gerektiğini söylüyoruz. İşte yardımlar sırasında yaşadığımız bazı anekdotları aktararak motivasyonu sağlamaya çalışıyoruz. Suriyeliler için konferanslarımızı Türkçe ve Arapça yapıyoruz. İyi dil bilen bir kardeşimizi yanımıza alıyoruz. Eğer yerli bir âlimimiz Türkçe veya Kürtçe ya da başka bir dilden bu konferansı veriyorsa yanında bir tercüman oturup onu çeviriyor. Eğer Arap âleminden bir konuşmacı ise o zaman da Türkçe bilen bir kardeşimiz Türkçeye çeviriyor. Biz burada hem iki kesimin faydalanmasını istiyoruz hem de dilin biraz aşinalığını önemsiyoruz hem de bu kardeşlik hukukunu bu vesile ile pekiştirmeye çalışıyoruz.” (Erkek, 44, Bingöl, İHH İnsanî Yardım Vakfı, 07.09.2020)

³⁰² 44. Seminer 30 Kasım 2020 tarihinde yapılmıştır. 2020’de pandemi nedeniyle bu seminerlere ara verildiği belirtilmiştir.

³⁰³ Katıldığımız üç seminerin konusu ve konuşmacıları: “Mazlum Coğrafyalar, Yemen İzlenimleri ve İnsanî Yardım Çalışmaları”, Konuşmacı: Behçet Atilla (İHH Şanlıurfa Temcilsisi); “Seyyid Kutub ve Davası”, Konuşmacı: Xemis Abdulvahab (İlahiyatçı/ Seyyid Kutub’un öğrencisi); “Tarih Bilinci”, Konuşmacı: İhsan Süreyya Sırma (İslam Tarihçisi- Yazar)

Görsel 3: “Ruhen ve Bedenen Hac Yolculuğu, Konuşmacı: İsa Bunni (Suriyeli Âlim)” isimli seminerden.

Vakıfta çalışan kişilerin ve bu seminerlere katılım gösterenlerin çoğunluğunun Suriyeli sığınmacılar olduğunu göz önüne aldığımızda, vakıf ve sığınmacılar arasında ortak bir tahayyülü³⁰⁴ paylaşma/oluşması durumu güçlenmektedir. Ayrıca yerel halktan bireylerin de seminerlere katılıyor olması sığınmacıların kent kültürüne alışmasına yardım olduğu söylenebilir:

“Yani ben çalışmalarından faydalandım. Dernek sadece Suriye krizine odaklanmıyordu. Bölgenin tümü ile ilgilenmeye çalışıyorlar. Mesela Filistin ile de çok ilgileniyor. Seminerler yapıyorlar. Gazze, Filistin üzerine tanıtım yapıyorlar. Bazen Myanmar, bazen Sudan üzerine... Bu gibi şeyler faydalı oluyor. Tüm İslam coğrafyası ile ilgileniyorlar. Müslümanların derdini anlatmaya çalışıyorlar. Bunun benim üzerimde de etkisi oldu.” (Erkek, 29, Halep, İHH İnsanî Yardım Vakfı, Gönüllü, 11.09.2020)

“İHH’nın ismi “HAHU”dan gelir. Yani nerede “ımdat!” diyen birisi varsa oraya yetişmeye çalışır. Dert sahiplerinin derdine nasıl ortak olup bunu halledebiliriz diye kaygıları var. Ümmet şuuru var. İslam’ın geldiği çağda Cahiliye insanın şuuru, kaygısı sadece sürüsü ve yemeğiydi. Ama şahadet getirince şuuru genişledi, uzaklara bakmaya başladı. Bu olmasaydı İstanbul, Hindistan’a ulaşamazdı. İHH’nın yaptığı da insanların İslâm üzerine konuşabilmeleri için yol açıyor. Bana göre İHH’nın derdi ümmetin derdidir. Mühim olan da ümmetin derdi.” (Erkek, 63, Rakka, İHH İnsanî Yardım Vakfı, Ücretli Çalışan, 08.09.2020)

³⁰⁴ Seminer konuları, izlenimleri ve görüşmecilerin ifadelerinden yola çıktığımızda bu tahayyülün iki ana parçası olduğu görülmektedir. Bunlar Müslümanların bir araya gelip dayanışma halinde olması (ümmet bilinci) ve İslam coğrafyasında yaşanan mağduriyetlerin bu bilincin gelişmesi ile aşılabacağı düşüncesidir.

STK'lerin sığınmacılara yönelik yürüttüğü faaliyetlerde Diyanet (ilçe müftülükleri) ile yapılan ortak çalışmaları da bu kapsamda değerlendirebiliriz. Görüştiğimiz 6 STK³⁰⁵ Diyanet ile herhangi bir ortak faaliyet yürütmediğini belirtmiştir. 18 STK ise Arapça, Kur'an, hafızlık eğitimi, okul ve camii inşa etme, insanî yardımın toplanması, bazı konuların hutbelerde okunmasını talep etme gibi konularda ortak çalışmalar yaptıklarını ifade etmektedir. İlçe müftülüklerinin kendi çalışma kapsamına giren hususlarda STK'lere destek verdiği görülmektedir. Verilen desteğin ön plana çıktığı bir husus da Kur'an kursu, camii ve okul inşası ve burada yapılan dinî eğitimidir. Kentteki STK'ler, toplumda söz sahibi olan imamlar ve Diyanet aracılığı ile sahadaki problemleri ve alt yapı eksikliklerini giderme yoluna başvurmaktadır:

“Arapça eğitimi ve Kur'anı Kerim dersleri bunları müftülük ile yapıyoruz. Bunlar toplumun ihtiyacı... Kur'an dersleri veriliyor. Buna dönük eğitimciler bizim buradaki arkadaşlarımız oluyor. Yeri de biz ayarlıyoruz fakat Diyanet kontrol ediyor.” (Erkek, 37, Halep, Ataa Derneği, 25.11.2020)

“Suriye'de 110 tane camiye güneş enerjisi sistemi ve ses sistemi yaptık. Ayrıca bu camilerin tamiratı ile uğraşıyoruz. Şu anda örneğin Resulayn'da bir cami ve Kur'an kursu inşa ediyoruz. Orada da birlikte hareket ediyoruz.” (Erkek, 33, Deyrizor, Said Yardım Derneği, 26.11.2020)

“Geçmişte Urfa'da Suriyeli öğrenciler için okullar açtık. Bu okullarda öğrenciler eğitim almaya başladı. Açmamıza sebebi de çocukları sokaktan kurtarmaktır. UNİCEF ve Diyanet ile işbirliği yaptık. Sırrın'da bir okul açtık. O zaman oradaki öğretmenler için maaş bulalım dedik. Diyanet İşleri Başkanı ile görüştük. Bize 130 tane öğretmen için 750 lira maaş bağlandı. Bunlar Suriyeli öğretmenlerdi. O zaman onlar için o para iyiydi. Bir de mesela bazı kampanyalarımızda müftülüklerden destek oluyor. O şekilde bir irtibatımız var.” (Erkek, 72, Rabia Derneği ve Şanlıurfa İnsanî Yardım Platformu, 26.10.2020)

İl ve ilçe müftülüklerinin sığınmacılar hususunda STK'lere verdiği diğer bir destek ise camilerde insanî yardım için bağış toplanması ve bazı konularda hutbe okutulmasıdır. STK'ler tarafından hem kentte yaşanabilecek sorunların önüne

³⁰⁵ Beşir Derneği, Evet Derneği, Sivil Kadınlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Şanlıurfa Rahmet Derneği, Concern Worldwide, KAMER.

geçmek için hem de sağlık konusunda hutbelerde bazı uyarıların yapılması talep edilmiştir:

“Müftülük ile iletişiminiz oldu. 2013 yılında göçmenler konusunda bir yığılma olunca müftülük ve MEB buna el attı, yardım çağrısı yapıldı. Camilerde ve okullarda orada toplanılan yardımlar İnsanî Yardım Platformu aracılığı ile Suriyelilere ulaştırıldı.” (Erkek, 46, Diyarbakır, Umut Kervanı Derneği, 21.10.2020)

“Bizim müftülerle bir irtibatımız oldu. Eğitimlerimizi de daha çok onlarla paslaşarak gerçekleştirmeye çalıştık. Mesela bazı konuları Cuma hutbesinde okumalarını istedik. Yani sağlık alanında, sağlığa erişim konularında... Mesela toplumsal cinsiyet ve uyum konularında da onlardan yardım alıyoruz veya gebelik konusunda diyelim ki üç veya dört defa sezeryanla doğum olmuş o kişinin bir daha ameliyatla doğurması ciddi bir risk. Bir de mesela dokuzuncu sezeryandan sonra onuncu gebelik olanlara tüp bağlamanın haram olduğunu söylüyorlar. O konuda yardım istedik. Çünkü anne ölecek, sen resmen intihar ediyorsun. Dini olarak bunların anlatılması gerektiğini söyledik. Müftülük bu konularda ciddi anlamda destek veriyor. Onlar da dini açıdan bakıyor, zaten fetvası var mı yok mu diye.” (Erkek, 46, Şanlıurfa, İnsanî Sınırları Koruma Derneği, 24.10.2020)

Özetle, araştırmaya konu edinilen 18 STK dil kursları, yasal haklar konusunda bilinçlendirme toplantıları, geziler, piknikler, düğün törenleri, sağlık çalışmaları, dinî eğitim (medreseler, seminerler) ve sohbetler gibi toplumsal- kültürel faaliyetler yürütmektedir. Görüşmelerde dinî gaye ve hassasiyetlere sıklıkla vurgu yapan STK’lerin bu amacı yaptıkları çalışmalara da yansıttığı görülmüştür. Bu anlamda Ataa Derneği, Haliliye Dinî ve Hayrî Hizmetler Derneği, Haliliye İlim ve Kültür Vakfı, Hayrat İnsanî Yardım Derneği, İHH İnsani Yardım Vakfı, Rahmet Derneği, Said Yardım Derneği kentte sığınmacıların önemli oranda devam ettiği medreseler ve Kur’an kurslarının maddi ve diğer eğitimsel ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu STK’lerin faaliyetleri aracılığı ile sığınmacılar hem kente alışmakta hem de dinî sosyalleşme imkânını bulmaktadır. Diğer yandan doğrudan dinî bir çalışma yürütmeyen KAMER, KADEM, Sivil Kadınlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği gibi ağırlıklı olarak kadınlar için farkındalık çalışmaları düzenleyen STK’ler ise toplantı, seminer gibi sığınmacılara yönelik faaliyetlerinde dinî referanslara başvurduklarını belirtmektedir. STK’lerin faaliyetleri aracılığı ile sığınmacı kadınlar bir yandan sosyalleşme imkânı bulurken aynı zamanda yeni dinî

yorumlarla karşılaşmaktadır. Yeni yorumların sığınmacı kadınlarda, kentteki/ülkedeki dinî yaşantıya adapte olma ve mevcut dinî anlayışın gözden geçirilmesi şeklinde sonuçlar verdiği aktarılmaktadır.

Bu kapsamda son olarak STK'lerin kentte il ve ilçe müftülükleri ile Kur'an kursu, camii ve okul inşası, dinî eğitim için öğretici desteği, camilerde insanî yardım için bağış toplanması, hutbelerde bir takım konuların (sığınmacılarla uyum ve sağlık hususunda) okunması gibi hususlarda irtibat sağladığı görülmektedir.

2.6.3. Problemleri Çözmede Din ve Dinî Otoritelerin Rolü

Yoğun göçlerin gerçekleştiği durumlarda hem göçün gerçekleştiği ülke hem de göç edenlerin karşı karşıya kaldığı problemleri çözmede devletler yetersiz kalabilmektedir. Devletlerin yetişemediği veya yetersiz kaldığı durumlarda sivil toplum kuruluşları devreye girmektedir. STK'ler bu süreçte bir takım sosyal hizmetleri tasarlayan ve sunan yapılar olarak rol üstlenmektedir.³⁰⁶ Göçün ilk aşamalarında sığınmacıların en çok ihtiyaç duyduğu ve STK'lerin en sık faaliyet gösterdiği alan temel ihtiyaçlarla ilgili insanî yardım alanıdır. Göç süreci boyunca STK'ler çeşitli konularda (dil eğitimi, sığınmacı hakları, eğitim vb.) yürüttükleri faaliyetlerle problemlerin çözümüne ve ihtiyaçların giderilmesine katkı sağlamaktadır.³⁰⁷

Göçün ilk aşamasında sığınmacıların en önemli ihtiyacı bir takım temel ihtiyaçlar (gıda, giyim, barınma vb.) olsa da devam eden süreçte ekonomik, psiko-sosyal, eğitim gibi ihtiyaçlar da belirlemektedir. STK'lerin istihdam oluşturmakla, uyumu kolaylaştırıcı sosyal-kültürel faaliyetlerle ve sığınmacı bireylerin yaşadığı psikolojik sorunları/travmaları atlamalarına yardımcı olarak problemlerin çözümüne yardımcı olduğu söylenebilir.³⁰⁸

STK görevlileri ile yaptığımız görüşmelerde, yaşanan problemlerin çözümünde dinin etkisine dair olumlu ve eleştirel perspektiften cevap veren STK'ler

³⁰⁶Filiz Tufan Emini, **Göç Sonrası Sorunların Çözümünde Sivil Toplum Stratejisi**, Ekin Yayınları, Bursa, 2018, ss. 93- 107.

³⁰⁷ İnce, "Bir Sosyal Afet Bıçımı Olarak Suriye Göçü Ve Sivil Toplum Örgütleri", s. 3777, 3778; Akman, "Göç Yönetiminde Yerel Yönetimler ve STK İşbirliği", s. 460.

³⁰⁸Tufan Emini, **Göç Sonrası Sorunların Çözümünde Sivil Toplum Stratejisi**, s.93- 107.

olmuştur. STK görevlileri, çalışmaları yürütürken işin manevi etkisiyle yaşanan zorlukların üstesinden gelebildiklerini sıklıkla dile getirmiştir. Kuruluş görevlileri, alanda yardımlar yapılırken bazen kendilerine karşı sarf edilen hakaretleri müsamaha ile karşılamayı inançlarının gereğini yerine getirme çabasına bağlamıştır. Dolayısıyla din, doğru noktada durmaya yardım eden destekleyici bir güç olarak görülmüştür. Bu anlamda Ataa Derneğinden bir görüşmeci, konu bağlamındaki deneyimini şöyle aktarmaktadır:

“Biz genel olarak insanlara yardım ederken yardımı farklı amaçlar doğrultusunda kullanmıyoruz. Karşıdaki insanın duygularını sömürmek veya istediğimiz bir şeyi elde etmek için kullanmıyoruz. Biz burada çalışan personellerimizi sürekli eğitime alıyoruz. Bununla ilgili sürekli bilgilendiriyoruz. Bunlar hem Müslüman olmamızın gereği hem de insanî yardım standartıdır. Bunları yakalamamız gerekiyor... Ben Müslümanım ve bunu davranışlarıma yansıtmam gerekir. Mesela yardım yaparken yaşlı birisi geldi. Listemizde olmadığı için yardım vermediğimizde bize küfür etti. Ben yine onu ne yaparım? Yutarım ve derim ki baş tacısın. Ona saygı duyarım.” (Erkek, 37, Halep, Ataa Derneği, 25.11.2020)

Dinin etkisine dair olumlu verilen cevaplarda öne çıkan diğer bir husus ise onun birçok sorunun ortaya çıkmasında engelleyici bir rolü olduğu düşüncesidir. STK görevlilerine göre sığınmacılardan kaynaklandığı düşünülen sorunlar olduğunda, sığınmacılarla aynı dinî inancı paylaşan yerli halk inançları gereği buna tahammül göstermektedir. Alanda çalışmalarda bulunan STK görevlileri ile yapılan sohbetlerde, toplantılarda yerli halkın ve sığınmacıların inanç temelinde kardeş oldukları vurgulanmaktadır. Huzursuzluğa veya bir probleme dönüşebilecek durumlarda “ayıptır siz Müslümansınız”, “dinimiz bir kiblemiz bir” gibi uyarılar işe koşulmaktadır. Böylelikle toplumda olası çatışmaların önüne geçmek için dinin bütünleştirici, bir araya getirici rolünden³⁰⁹ faydalandığı söylenebilir. Ayrıca STK görevlileri ile sığınmacıların aynı inancı paylaşmaları, birlikte aynı dinî metinleri okumaları (Kur'an-ı Kerim, Risale-i Nur) iletişimi artıran bir etkiye de sahiptir:

“Şimdi şunu ifade edeyim. Urfa'ya belki 2 milyon insan geldi geçti ve burada bir Suriye bulunmakta. Bu toplum bunu kaldırıyorsa hâlâ kaldırmaya da devam ediyorsa tek sebep dindir, hiçbir şey değil. Türkiye'de bunlara sabır ve tahammülün temelinde İslam yatıyor. İslam ve İslam'ın önümüze koyduğu insani duruş ve ilkeler. Yoksa kimse

³⁰⁹Günay, **Din Sosyolojisi**, s. 347, 348.

kimseye tahammül etmez. Urfa'da da özellikle kadınlar noktasında baktığımızda onlarla evini, eşini, çocuğunu, her şeyini de paylaştı. Ekmeğini paylaştı ve hâlâ paylaşıyor.” (Kadın, 50, Şanlıurfa, El Birliği Derneği, 17.10.2020)

“Yani müminler kardeşler. Onlarla kardeşiz. Dilimiz, ırkımız farklı; ama dinimiz, kiblemiz, Allah'ımız bir... Bir ailede mesela olmuştu. Bir heyet olarak biz oraya gitmiştik. Onlarla konuşmak için... Komşusuyla sıkıntı yaşamıştı. Bizden biri ben öğretmenim, diğeri polisim demişti... Bir iki tane olumsuz örnekten yola çıkıp herkesi kötü görmenin yanlış olduğunu anlatıyorduk. Mesela Risale-i Nur'da Uhuvvet Risalesi var. O konuda Üstad hazretlerinin görüşleri var. Bunu Uhuvvet, İhlas şeklinde iki konu olarak derslerimizde işledik. Bu da Suriyelilerin şehirde yaşadığı sıkıntıları önemli ölçüde azaltıyor, yaşantılarına etki ediyordu.” (Erkek, 32, Şanlıurfa, Haliliye İlim ve Kültür Vakfı, 07.09.2020)

“Elhamdülillah aynı dindeyiz. Bu çok önemli... Belki Hristiyan olsalardı farklı olabilirdi. Şu an bir şey diyemiyorum. Bu kadar rahat olamazdık. Evlerine gidip gelmeye ya da yemeklerini yemeğe de... Mesela toplantılarımızda aynı yerden Yasin okuyorduk. Aynı dili konuşuyoruz bir bakıma... O Kur'an'ı alıp Yasin okuyordu. Din kardeşiyiz deyince bir ortak payda oluşuyor. Din kardeşi olmak pozitif bir etki yapıyor. İletişimi arttıran bir yönü var.” (Kadın, 47, Şanlıurfa, Sivil Kadınlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 14.09.2020)

Sarı Başaklar Derneğinden bir görüşmeci ise yerli halk tarafından rahatsız verici bir durum olarak görülen sığınmacı kadınların giyim ve makyajı hususunda ortak inancı paylaşmanın çözüm getirdiğini ifade etmiştir. STK'ler ve sığınmacılar arasında tanınan bazı kişiler aracılığı ile bu rahatsızlıkların büyük problemlere dönüşmemesi adına din kardeşliğine vurgu yapılmıştır:

“Kısmen merhamet noktasında insanları yakalayabiliyoruz. Problemleri çözmede şöyle bir örnek vereyim; mesela ilk geldikleri yıllarda makyaj olayı vardı demiştim. Onların giyim kuşam tarzı çok ilgi çekiciydi ya da diyelim ki otobüslere bindikleri zaman çok sesli konuşabiliyorlardı. Bunlar bizde yadırganıyordu. O zaman dernek başkanları bir araya gelerek akıl insanlar ile birlikte bu sorunları gündeme getirdik. Şöyle şöyle problemler var. Siz de kendi insanlarınızı uyarın. Bu birliktelik güzel bir şekilde devam edebilsin... Belki içlerinde Müslüman olmayanlar da vardır. Ama hani siz Müslümansınız yani bunun gereklerini yerine getirmeniz gerekiyor şeklinde tavsiyelerde bulunuyorduk.” (Kadın, 48, Şanlıurfa, Sarı Başaklar Derneği, 14.09.2020)

Görüşme yaptığımız STK'lerden 16'sı³¹⁰ gerek sığınmacıların kendi aralarında gerekse sığınmacılar ve yerli halk arasında yaşanan problemleri çözme konusunda "âlimler", "kanaat önderleri" şeklinde ifade edilen kişilere başvurduklarını belirtmiştir. Bu kişilerin sığınmacılar ve yerli halk üzerinde söz sahibi olmalarının, sorunlara çözüm getirebilmelerinin dinî referanslarla gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Toplumda söz sahibi olma ve söylediklerinin etkili olma durumu, yıllar içinde oluşturulmuş olan dinî-sosyal sermayeye³¹¹ dayanmaktadır. Bu kişilerin göç sürecinden önceki toplumsal konumları ve etkileri göç sonrasında kısmen pekişmektedir. Şöyle ki sığınmacılar ve yerli halk genel olarak aynı inancın mensupları olduğundan bu kişiler "söz sahibi olarak" bir köprü (iletişimi katkıda bulunma, teması kolaylaştırma) görevi görmektedir.³¹² Şanlıurfa İHH Vakfından görüştüğümüz vakıf görevlisi bu kişilerin konu bağlamında etkisini şu şekilde açıklamaktadır:

"Muhacirler ile Urfa'daki kardeşlerimiz arasında diyelim ki en ufak bir şeyde biz araya giriyoruz, âlimleri sahaya sürüyoruz, bizim gittiğimizi gören insanlar utanıyor. Belki yapılan o yardımlar veya iyilikler hatırıma utanarak herkes kendi tarafından taviz vererek ortayı bulmayı çalışıyoruz. Bu şekilde Urfa'da, abartmıyorum, yüzlerce olayın önüne geçmiş durumdayız şu ana kadar. Toplumsal olarak büyük olayların patlak vermesinin önüne geçtik diyebilirim... Araya giren kişiler dinî araçları kullanıyorlar. Dinî değerleri söylüyorlar. Yani ensarlık- muhacirlik, din kardeşliği... Bu insanların muhacir olduğunu söylüyorlar... Bazen biz âlimler vasıtası ile broşürler hazırlıyoruz. Arapça- Türkçe yazıp ailelere

³¹⁰ Ataa Derneği, Beşir Derneği, El Birliği Derneği, Evet Derneği, Haliliye Dinî ve Hayrî Hizmetler Derneği, Haliliye İlim ve Kültür Vakfı, Hayrat İnsanî Yardım Derneği, İHH İnsani Yardım Vakfı, İnfak Derneği, Muhacir Ensar Kardeşliği Derneği, Rabia Derneği, Rahmet Derneği, Said Yardım Derneği, Sarı Başaklar Derneği, Şanlıurfa İnsani Yardım Platformu, Umut Kervanı Derneği.

³¹¹ Fransız sosyolog Pierre Bourdieu, sermaye kavramının ekonomik içeriğini kabul etmekle beraber sosyal bir içeriğinin olduğu üzerinde durmuştur. Ona göre toplumda "sermaye" kavramı dört biçimde mevcuttur. Bunlar ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel sermayedir. Araştırma için görüşmelerimize devam ederken "âlim", "kanaat önderi" olarak tanımlanan kişilerin Bourdieu'nün sermaye tasnifinde sosyal ve simgesel sermaye edimleri ile toplumda söz sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Bu kişiler bir gruba üyeliklerinden ve alanda geliştirdikleri ilişkilerden sosyal sermayeye; yaşadıkları çevrede insanlar tarafından saygın kişiler olarak görülmeleri ve kendilerine diğerlerinden ayırt edici bir anlam yüklenmelerinden dolayı simgesel sermayeye sahiptirler. Bu kişilerin sosyal ve simgesel sermayeleri edimlerinde temel bileşen ise din olmaktadır. "Âlimler" ağırlıklı olarak dinî eğitimleri ile "kanaat önderleri" ise alanda geliştirdikleri bir takım ilişkiler (dinî, ekonomik, sosyal) ile öne çıkmaktadır. Pierre Bourdieu'da sermaye kavramı için bkz. Ahmet Zeki Ünal, "Sosyal Tabakalaşma Bağlamında Pierre Bourdieu'nün Kültürel Sermaye Kavramı", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 2004, ss. 115- 118.

³¹² Öner, "Ulus Ötesi Göç Sürecinde Dinî Ağlar ve Örgütler", s. 324, 325.

ulaştırıyoruz... Urfa'daki sivil toplum kuruluşları bu sorunların önünde büyük bir settir şu anda. Bizim doğu toplumlarımızda biraz daha hayâ, dinî değerler, gelenek- göreneklere Batı toplumlarına göre daha bağlıdır. Âlimlerin, kanaat önderlerinin sözü daha dinlenilir. Bazen bir güvenlik güçlerinin, çevik kuvvetin yapamadığını bir âlimin ağzından iki çift söz olayı bitirebilir. Bu bir güçtür. Bu güçten istifade edilmeli..."³¹³ (Erkek, 44, Bingöl, İHH İnsanî Yardım Vakfı, 07.09.2020)

Görüşme esnasında düşüncelerini sıklıkla dinî referanslarla destekleyen Umut Kervanı Derneğinden bir görüşmecimiz de "âlimlerin" ve "kanaat önderleri"nin süreçteki etkisini dine bağlamaktadır:

"Âlimlerin sözlerine itibar ediliyorsa bu dindendir. Mesela örnek vereyim 2 yıl önce 2018 Mayıs'ta galiba... Suriyeliler gece 12'ye kadar geceleri yürüyüş yapıp serkeşlik yapıyordu. Biz bir araya geldik Memur-Sen'in toplantı salonunda... Âlimler ile birlikte bir toplantı yaptık. İşte kimdir bu âlimler; Suriye'de daha önce mesela Bab'ın müftülüğünü yapan veya imamlık, müftülük görevinde bulunan diğer kişiler. İşte bunu topluma tesir edebilen, dokunabilen kişiler aracılığıyla iletilmesi gerektiğini söyledik ve uygulamaya geçmesini sağladık." (Erkek, 46, Diyarbakır, Umut Kervanı Derneği, 21.10.2020)

Suriye göçü sonrasında STK'ler, âlimlere ve kanaat önderlerine başvurmanın yanı sıra kentte yaşanan veya yaşanabilecek problemlerin önlenmesi için daha organize bir biçimde sorunları çözmek amacıyla çeşitli çalıştaylar düzenlemişlerdir. *Şanlıurfa Sivil Toplum Kuruluşları Huzur Komisyonu Tavsiye Kararları* ve *Halkların Huzuru İçin Sivil Tedbirler Çalıştayı* olarak isimlendirilen iki çalıştaya 6 STK başkanı, bir tercüman ve Suriyeli bir medrese hocası katılmıştır. Bu çalıştay kararlarında da kanaat önderleri ve âlimler aracılığı ile uyarılar yapılması vurgulanmıştır. Bunun yanında Cuma hutbelerinde adabı muaşeret konusunun işlenmesi istenmiş ve Suriyeli sığınmacı çocuklara dinî eğitim için yer tahsis edilmesine karar verilmiştir. Her iki çalıştay metnini incelediğimizde sığınmacı ve yerli halk için sıklıkla "muhacir-ensar" kavramlarının kullanıldığı görülmüştür. STK'ler alanda çalışmalar yürütürken halka kardeşlik esasının hatırlatılmasına ve

³¹³ Şanlıurfa İHH İnsanî Yardım Vakfının çeşitli kentlerden ve ülkelerden din adamları ile güçlü bir iletişime sahip olduğu görülmüştür. Yapılan çeşitli toplantı ve davetlerle bu irtibatın devam ettirildiği görülmüştür. Bu konuda vakfın youtube hesabında yapılan bazı toplantı ve buluşmaların kayıtları bulunmaktadır: "Şanlıurfa İHH -Âlimlerin Buluşması Güncel Meseleler-Öneriler" <https://www.youtube.com/watch?v=4ZDjs-oeIM>; "Şanlıurfa İhh Âlimlerle İftarda Buluşuyoruz" <https://www.youtube.com/watch?v=963XnSkeMX0>.

kent billboardlarında bu tema etrafında görsel içeriklerinin sunulmasına vurgu yapmıştır. Bu çalıştaylarda sığınmacılar ve yerli halk arasında ortaya çıkabilecek problemlerin önlenmesi, göç sonrasında sığınmacıların kente uyumu için alınan tedbirlerde dinin kaynaştırıcı, bütünleştirici rolünden yararlanılmak istendiği anlaşılmaktadır.

Yaşanan problemlerin çözümünde dinin rolüne dair sorduğumuz sorulara nötr veya eleştirel bir perspektiften cevaplar da olmuştur. Örneğin KAMER Vakfından görüştüğümüz iki STK görevlisi herhangi bir sorunla karşılaştıklarında bunu doğrudan din üzerinden değil kendi geliştirdikleri iletişim yöntemi ile hallettiklerini belirtmiştir. Bu hususu vakıftan görüştüğümüz görevli şöyle aktarmaktadır:

“Yani daha çok bizim dilimizin sorunları çözdüğünü düşünüyoruz. Ciddi anlamda o ben dilini kullanırken karşıdaki tarafa savunucu bir şekilde yaklaşmıyoruz. Zaten biz hani problem yaşayan kişileri bir araya getirip arabuluculuk yapmıyoruz. Konuş diyorlar bazen yok sen konuşabilirsin diyoruz. Bu senin problemin sen nasıl çözüleceğini daha iyi bilirsin diyoruz. Biz burada kimseye akıl vermiyoruz. Kendi hayatını kendi daha iyi bilir.” (Kadın, 36, Şanlıurfa, KAMER Vakfı, 22.09.2020)

İyilik ve Yardımlaşma Derneği ile İnsanî Sınırları Koruma Derneğinden iki STK görevlisi ise dinî öğreti ve pratiklerin toplumda az dikkate alınması ve yaşanmasından dolayı dinin bu konuda yeteri kadar etkili olmadığını belirtmiştir. Dinî öğreti ve pratiklerin yaşanması halinde sorunların daha az olacağı bu görüşmeciler tarafından vurgulanmaktadır:

“Toplum dinden uzak olduğu için çok da etkileyici olmuyor açıkçası. O kültürümüz yok. Hem Suriyeli hem de kendi vatandaşımız için bu böyle. Kur'an eksenli bir yaşam tarzımız olmadığı için... Bunu biraz daha açayım. Hangi tartışmalı olayımızda aile içinde veya komşular, toplum arasında olan tartışmalarda bir âlimin ve hocanın yanına gidip Kur'an'da bunun hükmü nedir diye soran var mı? Hangimiz gidiyor ki? Toplum olarak çok uzak kaldık Kur'an'dan...” (Erkek, 41, Şanlıurfa, İyilik Yardımlaşma Derneği, 19.10.2020)

“Şimdi dinde zekât, sadaka, yardımlaşmalar var. Ama bunlar yaşanmıyor. Bunlar sadece Türkiye'de yaşansa yine yetecek herkese. İnsanlar kursağını doldurmanın peşinde. Dua ediyor evde... Ama onun imtihanı tabii. Onu bilmiyor. Paranın ekmeğinin peşinde... İşte onu bırak Müslümansa Allah ona yardım eder diye bir şey yok. Sen de

Müslümansın Allah seni aracı yapacak. Belki de sen ona yardım yapacaksın. Sana vermişse eğer sen de ona ver diye vermiştir. Bu benim hepsi kursağıma girecek ona yok diye bir şey olamaz.” (Erkek, 46, Şanlıurfa, İnsanî Sınırları Koruma Derneği, 24.10.2020)

Görüşmelerde ön plana çıkan diğer bir husus ise maddi sorunların yaşandığı durumlarda insanlar tarafından dinî değerlerin daha az dikkate alınıp yaşanıyor olmasıdır. Bu düşüncenin haklılık payı olduğu söylenebilir. Çünkü ülkesini terk edip bilmediği topraklara gelen sığınmacılar maddi ve sosyal sermaye kaybına uğramıştır. Temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk yaşayan ve bundan ötürü problemlerle karşı karşıya kalan sığınmacı bireylerin psikolojik halleri düşünüldüğünde – tümü için geçerli olmasa da - bir takım dinî değerleri ve pratikleri yerine getirmede zorlanacaklarını söylemek yanlış olmayacaktır:

“Sorunlar genellikle maddiyatla ilgilidir. Din üzerinden çözüldüğünü görmedim. Ama genelde insanlar birbirleri ile anlaşabiliyor. Çok münferit olaylar oluyor. Ben kendi yaşadığım mahalleden bunu biliyor ve söylüyorum. Ama ben kendim şahsen arada küçük sorunlar olduğunda dini söylemi kullandığım oluyor. Hatta ben mesela diyorum ki zararı ikiye değil üçe bölelim. Bir tarafını ben ödeyeyim diyorum. Ondan sonra bunu duyunca anlaşıyorlar aralarında...” (Erkek, 53, Şanlıurfa, İyilik Yardımlaşma Derneği, 19.10.2020)

“Bu süre zarfında çok fazla olduğunu düşünmüyorum. Çünkü insanlar bir gaile içine düştükleri, hayat standardı normalin çok üst düzeyinde olduğu için çok fazla dinî değerlere önem verildiğini düşünmüyorum. İnsanî ve dinî duygularımızı biraz daha düşünmüş olsaydık belki bu durumda olmazdık diye düşünüyorum.” (Kadın, 33, Şanlıurfa, KADEM, 12.10.2020)

Özetle, alan araştırması sürecinde yaptığımız görüşme ve gözlemlerde, dinin ortaya çıkan problemleri aşmada önemli rol oynadığı görülmektedir. STK görevlileri için alanda herhangi bir problemle karşılaştıklarında dinin kendileri için motive edici gücünün yardımcı olduğu söylenebilir. Böylelikle din, hayatın zorlukları karşısında direnmeyi ve yardım yapmayı teşvik etmektedir. Bunun yanı sıra sığınmacılar ve yerel halk arasında ortaya çıkan sorunları çözmede kentte bulunan âlim ve kanaat önderlerinin de etkisi olmaktadır. Dinî anlamda halkın gözündeki saygınlığı olan bu kişiler, statüleri yoluyla sorunları çözme otoritesine sahiptirler. Ayrıca Suriyeli sığınmacıların hayatlarında dinî değerlere önem vermeleri, STK’leri faaliyet

alanlarında dine kayıtsız kalmamaya ve yeri geldiğinde ondan yardım almaya yönlendirmiştir. Dinin hem sığınmacılar hem de STK görevlileri için hayatın zorluklarına direnmede önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Dinin bu olumlu rolünün yanında, sürece eleştirel perspektiften bakan bazı STK görevlileri olmuştur. Bu kişilere göre din, hem yerel halk hem de sığınmacılar arasında “yeteri kadar” dikkate alınmamaktadır. Zekât, sadaka, fitre gibi dinî yardımların toplumda yerleşmesi ve herhangi bir problem ortaya çıktığında dinin referans alınması halinde mevcut problemlerin daha az olacağı kanaati paylaşılmaktadır.

SONUÇ

Geçmişten günümüze sivil toplum kuruluşları, barınma, gıda, giyim, sağlık, eğitim gibi alanlarda toplumlara önemli katkılar sağlamış ve birçok sebepten ötürü meydana gelen göçler sonrasında ihtiyaç sahibi sığınmacıların yaşadığı sorunları gidermeye yönelik de birtakım faaliyetlerde bulunmuşlardır. Göç sürecinde STK'ler sığınmacılara temel ihtiyaçlarının karşılanması, aidiyet duygularının gelişmesi ve sosyalleşmeleri gibi hususlarda yardımcı olmuşlardır. 2011 yılında Suriye'de başlayan savaş nedeniyle milyonlarca insan komşu ülkelere göç etmiştir. Türkiye, Suriyeli sığınmacı nüfusun en çok yerleştiği ülkedir. Ülkemizde Kızılay, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) gibi devlet destekli yardım kuruluşlarının yanı sıra “ensar-muhacir”, “din kardeşliği”, “mazlumlar” vb. söylemleri dile getiren sivil toplum kuruluşları da sığınmacılar için yardım çalışmaları gerçekleştirmiştir. Bu dinî söylemlerin yardımlaşma ve dayanışma duygularının oluşumunda belirleyici bir faktör olduğu müşahade edilmiştir.

Bu çalışmada Suriyeli sığınmacı nüfusun en yoğun olduğu iller arasında bulunan Şanlıurfa'da STK faaliyetlerinde dinin etkisi ve yeri inceleme konusu yapılmıştır. Şanlıurfa kent merkezindeki 24 STK'nin Suriyeli sığınmacılara yönelik insanî yardım, dil eğitimi, sağlık hizmetleri, geziler, piknikler, yetimlere destek çalışmaları, dinî eğitim faaliyetleri (Kur'an ve hafızlık eğitimi, sohbetler) düzenledikleri tespit edilmiştir. Suriye savaşının başlaması ve Suriyeli sığınmacıların kente gelişi ile birlikte özellikle sığınmacılar için bazı dernek ve platformların kurulduğu görülmüştür. Suriye göçü öncesinde de var olan bazı STK'lerin ise göç ile birlikte hizmet önceliklerinin değişime uğradığı fark edilmiştir. Söz konusu kuruluşların göçten önce toplumsal – kültürel çalışmalara ağırlık vermeye çalıştığı ancak kente gerçekleşen kitlesel göç hareketi ile insanî yardım (gıda, giyim, sağlık, barınma) faaliyetlerine yoğunlaşmak zorunda kaldıkları saptanmıştır. Dolayısıyla Suriye göçünün kentteki STK'lerin yapı ve çalışmaları üzerinde belirgin bir değişime neden olduğu gözlemlenmiştir.

Sivil toplum kuruluşlarının gönüllük, hizmet temelli faaliyet yürütmek ve bir iktidar arayışında olmamak, yatay ilişkilere açık olma, uzmanlaşma gibi bir takım

ilkeleri taşımaları gerekmektedir. Çalışma kapsamındaki STK'lerin faaliyetlerini çoğunlukla gönüllük esası üzerinden yürüttüğü, gönüllülerin kendi özel zamanlarından feragat ederek kuruluş çalışmalarına katıldıkları görülmüştür. Ayrıca tüm STK'lerin birbirleri ile irtibat halinde oldukları ve sığınmacılara yönelik çalışmalar yapılırken koordineli bir şekilde hareket etmeye çalıştıkları, bu amaçla Şanlıurfa İnsanî Yardım Platformu çatısı altında bir araya geldikleri, dolayısıyla yatay ilişkilere açık oldukları tespit edilmiştir. Bu platformun dışında kalan STK'lerin de bulunduğu ancak bunların platform bünyesindeki kuruluşlar ile iletişime açık oldukları gözlemlenmiştir. Bu sebeple kentteki STK'lerin Suriyeli sığınmacılara yönelik çalışmalarda herhangi bir kamplaşma eğiliminde olmadıkları rahatlıkla söylenebilir. STK'lerin sahip olması gereken nitelikler hususunda kentteki kuruluşların uzmanlaşma konusunda ise yetersiz kaldıkları fark edilmiştir. Her ne kadar STK'lerin sığınmacılara yönelik önemli boyutta insanî yardım ve diğer çalışmalar yaptıkları görülsede uzman elemana ve teknik alt yapıya sahip olmadıkları tespit edilmiştir.

Çalışmada Suriyeli sığınmacıların yaşadığı sorunların başında yaşam koşullarının kötü olması, istihdam problemi gibi ekonomik sıkıntıların geldiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra sığınmacıların dil probleminin de çeşitli zorluklara (dışlanma, kamu hizmetlerine erişme sorunu gibi) sebep olduğu anlaşılmıştır. Kentteki STK'lerin söz konusu sorunlara insanî yardım, iş olanakları tanıma yoluyla çözüm üretmeye çalıştıkları gözlemlenmiştir. STK görevlilerinin tamamına yakınında (20) sığınmacılar ile irtibat halinde olmalarında ve onlara yönelik yaptıkları yardım çalışmalarında inançlarının etkisi olduğu da görülmüştür. Ancak bir kısım STK görevlisinin (4) ise bunu inançtan ziyade merhamet, vicdan, insanî vazife gibi kavramlar ile açıklama yoluna gittiği belirlenmiştir. Dolayısıyla sığınmacılar ile aynı inancın (İslam) paylaşılmasının STK görevlileri için önemli bir motivasyon kaynağı olduğu görülmüştür. Kent merkezindeki sığınmacıların İslam inancı ve onun Sünni yorumu dışında herhangi bir gruba mensup olmamaları STK'lerin bu durumun tersi bir vaziyette ne tür bir tepkide bulunacaklarını anlamak açısından bir engel oluşturmuştur.

Çalışmada sığınmacıların STK'ler ile ağırlıklı olarak akrabaları aracılığıyla veya kuruluşların ihtiyaç sahibi ailelerin tespiti esnasında tanıştıkları tespit edilmiştir. STK'lerin dinî bir hassasiyete sahip olması ve bu minvalde faaliyetler yürütmesi sığınmacıların bu kuruluşlar ile irtibatının devamını sağlamıştır. Bunun yanında Şanlıurfa'nın sosyal – ekonomik yapısının Suriyeli sığınmacılar bağlamında bir takım avantajlar ve dezavantajlar oluşturduğu gözlemlenmiştir. Kentin iş olanaklarının kısıtlı olması ve yoğun sığınmacı nüfusuna ev sahipliği yapması hem kent halkının hem de sığınmacıların ekonomik problemler yaşamasına sebep olmuştur. Ancak Şanlıurfa halkının sığınmacılar ile benzer davranış kalıpları sahip olması (yemek ve giyim kültürü gibi) ve aynı inancı paylaşması onların kente uyumunu ve sosyal kabulünü kolaylaştırmıştır.

Kentteki STK'lerin sığınmacılara yönelik sağladığı en önemli desteğin insanî yardım olduğu görülmüştür. Çalışma kapsamındaki 24 STK'den biri hariç (Concern Worldwide) tümünde yardım faaliyetlerine ve diğer (sosyal, kültürel, sağlık vb.) çalışmalara dinî bağışların kaynaklık ettiği tespit edilmiştir. İslam vurgusunun ön plana çıktığı STK'lerin mali kaynaklarında dinî bağışların daha çok yer kapladığı bu vurgunun daha cılız kaldığı STK'lerin kaynaklarında ise söz konusu yardımların çok az yer kapladığı görülmüştür. Dolayısıyla kentteki kuruluşların gaye ve söylemlerinde dinin etkisi arttıkça buraya yönelen bağışlarda da bir artış olduğu saptanmıştır. Bu minvalde Şanlıurfa'daki ihtiyaç sahibi sığınmacı ailelere insanî yardımı (gıda, giyim, barınma) ağırlıklı olarak dinî bağışların aktarıldığı STK'lerin yürüttüğü görülmüştür.

Kent halkı tarafından STK'lere -özellikle Suriyeli sığınmacılara yönelik çalışmalar için- önemli bir boyutta dinî bağışların ulaştırılmak istendiği anlaşılmıştır. Fakat bu bağışları yapanlar arasında Suriyeli sığınmacılara yönelik dışlayıcı bir tutum sergileyen kişilerin olduğu da görülmüştür. Söz konusu bağışların dinî içerikli olduğu göz önüne alındığında STK'ler tarafından dile getirilen ensar-muhacir kardeşliği ya da din kardeşi gibi dinî söylemlerin her alanda dikkate alınmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla din, sığınmacılar ile yardımlaşma ve dayanışmada önemli bir faktör olurken bazı zamanlarda ortak inancı paylaşmanın sosyal dışlamayı önlemede yetersiz kaldığı söylenebilir. Göçün ilk yıllarına oranla dinî bağışların giderek

azaldığı buna karşın Ramazan ayı ve kurban bayramı gibi dönemlerde artışa geçtiği de fark edilmiştir. Buradan hareketle sığınmacıların zamanla yerel halk tarafından kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen insanlar olarak görüldüğü veya dinî vecibelerin kaynaklık ettiği yardımlaşma duygusunun özel zamanlar (Ramazan ayı ve bayramı, Kurban bayramı) ile sınırlı kalmaya başladığı söylenebilir.

Çalışmada 24 STK'den 6 STK'nin sadece insanî yardım 18 STK'nin ise dinî eğitim ve sohbetler, dil eğitimi, farkındalık çalışmaları, kermes, piknik, gezi, düğün törenleri gibi eğitsel ve sosyal aktiviteler, kardeş aile projeleri, okul ve camii inşa etme gibi sosyal-kültürel faaliyetler düzenledikleri belirlenmiştir. İslami eğilimli STK'lerin çalışmalarında dinin motive edici bir güç olduğu anlaşılmıştır. Göçün ilk yıllarında sığınmacıların gıda, giyim, sağlık, barınma gibi ihtiyaçlarının karşılanmasına ağırlık verilmekteyken bunlar önemli boyutta giderildikten sonra dinî eğitim kapsamında sohbetler, seminerler ve medrese çalışmaları yürütmeye başladıkları görülmüştür. Yapılan insani yardım çalışmaları her ne kadar “Allah rızası” olarak nitelendirilse de bunların dinî eğitim çalışmalarına zemin hazırladığı fark edilmiştir. Dolayısıyla İslami eğilimli STK'lerin sığınmacılardan yana ümmetin ve Müslümanların birliği için bir beklenti içerisinde oldukları söylenebilir. Bu beklenti ve bakış açısının ise ilerleyen dönemlerde de sığınmacılara yönelik çeşitli çalışmalara yön vereceğini kestirmek mümkündür. Ayrıca bu kuruluşların sığınmacılar için yürüttükleri çalışmaları dile getirirken algılarında “biz” ve “öteki” durumunun var olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu algıda biz olarak görülen toplumsal grup Müslüman sığınmacı ve kendileri iken öteki olarak görülenler ise Hristiyanlık ve misyonerlik gayesi ile hareket eden kuruluşlardır.

Ayrıca İslami eğilimli STK'lerin sığınmacıların da dâhil olduğu dini eğitim süreçlerine önemli destekler verdiği tespit edilmiştir. Bu medreselerde eğitim gören ve sosyalleşen sığınmacılar Türkiye'deki yaşam kültürüne, dini anlayış ve pratiğe adapte olmaya başlamıştır. Bu bağlamda Şanlıurfa İHH Vakfı'nın, *Gençliğin İnşası Seminerleri* isimli programlarla Müslüman bireylerde ümmet bilinci ve dayanışma duygusunu geliştirmek istediği fark edilmiştir. Bu seminerler yoluyla Suriyeli sığınmacılar ile vakıf arasında ortak bir tahayyül ve dayanışma duygusu gelişmeye başlamıştır.

Toplumsal-kültürel faaliyetler kapsamında Suriyeli sığınmacılarca kurulan bazı STK'lerin de İslami bir anlayış ve pratiğe sahip olduğu anlaşılmıştır. Ancak bu kuruluşların, uluslararası kuruluşlardan önemli boyutta mali destek aldıkları için dinî bir kimlikle anılmak istemedikleri gözlemlenmiştir. Dinî pratik ve söylemlerin sıklıkla dile getirilmesinin ideolojik bir yapı olarak algılanmalarına neden olacağı düşünülmektedir. Buradan hareketle dinin STK'ler için bazen olumsuz bir faktöre dönüştüğü de anlaşılmaktadır.

Kadın hakları konusunda farkındalık ve bazı eğitim çalışmaları düzenleyen KADEM, KAMER Vakfi ile Sivil Kadınlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği gibi STK'lerin çalışmalarında doğrudan dinî bir gayelerinin olmadığı saptanmıştır. Ancak söz konusu STK görevlilerinin kadınlara Peygamber ve eşlerinin hayatından doğru örnekler vererek toplumda oluşan kadın aleyhindeki kültürel kalıpların etkisini kırmak istedikleri gözlemlenmiştir. Bu çalışmalarla birlikte sığınmacı kadınlar, etkisinde kaldıkları bazı geleneksel kalıpların (tek eşliliğe razı olma, mirastan pay almama, kız çocuklarının okutulmaması gibi) dışına çıkılabileceğini görmüş ve değişimin gerekli olduğu bilincine ulaşmıştır. Dolayısıyla bu STK'lerin çalışmaları sığınmacı kadınların algısındaki ataerkil kalıpların kısmen kırılmasına etki etmiştir.

Çalışmada son olarak STK'lerin gerek kurumsal işleyişlerinde gerekse yerel halk ile sığınmacılar arasında ortaya çıkan problemlerin çözümünde dini argüman ve değerlere başvurdıkları anlaşılmıştır. Kentte yaşanan herhangi bir huzursuzluk durumunda STK görevlilerinin “ayıptır siz Müslümansınız”, “dinimiz bir kiblemiz bir” gibi dinî söylemlerden destek aldıkları görülmüştür. Ayrıca bu tür problemlerin çözümü noktasında STK'lerin başvurdıkları bir diğer önemli gücün kentteki âlim ve kanaat önderlerinin olduğu fark edilmiştir. Bu kişilerin hem sığınmacılar hem de yerel halk üzerinde güçlü bir etkiye sahip olmalarının sebebinin dinî ve toplumsal statülerine dayandığı belirlenmiştir. Bu problemlerin çözümü hususunda dinin etkisine eleştirel perspektiften bakan STK'lerin olduğu da gözlemlenmiştir. Bu STK'ler dinin toplumda “yeteri düzeyde” etkili olmadığı düşüncesine sahiptir. Bunun arkasında da toplumda infak, zekât, sadaka, yardımlaşma gibi dinî ibadetlerin tam yerleşmemiş olmasını, halk tarafından dinî değerlerin pek az dikkate alınmasını ve dine uygun bir yaşam tarzının olmamasını görmüşlerdir. STK'ler arasındaki bu

çeşitliliğin oluşmasında STK görevlilerinin dinî anlayışlarındaki farklılıklar olduğu söylenebilir. İslam dininin geleneksel yorumuna sahip STK görevlileri, onun toplumsal etkisi konusunda daha çok olumlu fikirler beyan ederken geleneksel anlayışa eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşan STK görevlilerinin ise olumsuz düşünceler de belirttiği görülmüştür.

Bu çalışma STK'lerin ekonomik kaynaklarında dinî bağışların yeri, toplumsal-kültürel faaliyetlerde din, kurumsal sorunlar ile kentte sığınmacılar ve yerel halk arasında meydana gelen problemleri aşmada dinin/dinî otoritelerin rolü şeklinde üç tema üzerinden ilerlemiştir. Alan araştırması süresince yeni bir temanın ortaya çıkma ihtimaline uygun hareket edilmiş ancak yeni bir temanın oluşmadığı gözlenmiştir. Bu durumun sebebinin sahadaki STK'lerin göçün evrelerine göre yeni çalışmaları gündemlerine almalarından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Göç sürecinin ilk evrelerinde bütün STK'lerin insanî yardım çalışmaları yürüttüğü ilerleyen zamanlarda ise eğitsel ve kültürel faaliyetler düzenledikleri fark edilmiştir. Özellikle Ataa Derneği, Haliliye İlim ve Kültür Vakfı, Hayrat İnsanî Yardım Derneği, İHH İnsanî Yardım Vakfı, Said Yardım Derneği, Rahmet Derneği gibi kuruluşlar dil kursları, dinî eğitim, seminer, kermes gibi faaliyetlere yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla kentte özelde sığınmacılara, genelde ise bütün kent halkına yönelik çeşitli faaliyet yürüten bu STK'ler, din sosyolojisi alanında çalışma yapan araştırmacılar için zengin çalışma sahası olarak karşımıza çıkıyor.

KAYNAKÇA

- ABADAN UNAT, Nermin, **Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2017.
- ABUZER, Celil, “Şanlıurfa’da Toplumsal Değişme ve Harran Üniversitesinin Bu Değişime Etkisi”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2004, Cilt:13, Sayı:13, (65-84).
- ADIGÜZEL, Yusuf, **Göç Sosyolojisi**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2019.
- AFAD, **Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar**, 2013 Saha Araştırması Sonuçları, <http://www.madde14.org/images/a/a8/AFADSurSigin2013.pdf>
- AKBAŞ, Emrah “Göçmenler Arasındaki Dayanışmacı Ağların Dönüşümü: Göçmen Sivil Toplum Örgütlerinin Yeni Misyonu”, **Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, (335-353).
- AKBAŞ, Mehmet, “Tarihi Seyir İçinde Şehr-i Urfa”, **3. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi**, Ankara (6 Mart 2015), (590-595).
- AKMAN, Kaan, “Göç Yönetiminde Yerel Yönetimler ve STK İşbirliği”, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, 2018, Cilt: 1, Sayı: 3, (452-466).
- AKPINAR, Rasim, “Metropollerde Yaşayan Suriyelilerin Yaşamlarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: İzmir Örneği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2017, Cilt:22, Göç Özel Sayısı, (1355-1367).
- AKŞİT, Bahattin, Ayşe SERDAR ve Bahar TABAKOĞLU, “İslâmî Eğilimli Sivil Toplum Kuruluşları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslamcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, (664-682).
- AKTAY, Yasin, **Postmodern Kavşakta Sivil Toplum ve Din**, Tezkire Yayıncılık, İstanbul 2015.
- AKYÜZ, İsmail, “**Türkiye’de Muhafazakâr Yardım Kuruluşları**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Sakarya 2008.
- AKYÜZ, Niyazi ve İhsan ÇAPCIOĞLU, “Dini Tecrübenin İfade Şekilleri”, **Din Sosyolojisi El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, (49- 56).
- APAK, Hıdır, “Uluslararası Göç Ve Sivil Toplum: Suriyeli Göçmen STK’ler”, **Genç Akademisyenler Sempozyumu Bildiriler I**, Kadim Akademi, Şubat 2016, (274-282).
- ARON, Raymond, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2017.

- ARSLAN, Zeynep, “**Öğretmenlerde Dindarlık, Değerler ve İş Doyumu Üzerine Bir Araştırma**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2006.
- ATAY, Salim, “Türk Yönetici Adaylarının Siyasal ve Dini Tercihleri ile Yaşam Değerleri Arasındaki İlişki”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, 2003, Cilt: 1, Sayı: 3, (87-120).
- ATEŞ Hamza, Mücahit BEKTAŞ, “Suriyelilerin Toplumsal, Kültürel Ve Ekonomik Entegrasyonu”, **TESAM Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu - Ekonomik Siyasal Ve Sosyal Boyutları İle Göç**, Bursa (26-27 Ekim 2016), (17-42).
- AY, Esra, “**Türkiye’de Sivil Toplum Düşüncesinin Gelişimi ve Din**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2009.
- AYTEN, Ali, “**Prososyal Davranışlarda Dindarlık Ve Empatinin Rolü**”, (Yayınlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2009.
- BACZKO, Adam, Gilles DORRONSORO ve Arthur QUESNAY, **Suriye Bir İç Savaşın Anatomisi**, Ayşe Meral (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 2018.
- BARRY, Norman, “Sivil Toplum, İslam ve Din”, **Liberal Düşünce Dergisi**, Cilt:3 Sayı:12, 1998, (84-93).
- BARIN, Hilal, “**Türkiye’deki Suriyelilerin Entegrasyonunda Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü**”, (Yayınlanmış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) Ankara 2019.
- BAYCAR, Abdulmuttalip, “Dinî ve Sosyolojik Boyutlarıyla Dayanışma-Yardımlaşma Olgusu”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2019, Cilt: 21, Sayı: 39, (199-225).
- BAYDUR, Mithat, “Demokrasi ve Modernleşme Sürecinde Devletin- Sivil Topluma Baskın Gelmesi ve Kemalizm”, **Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı**, 1997, Sayı: 18, (195- 202).
- BORA, Tanıl ve Selda ÇAĞLAR, “Modernleşme ve Batılılaşmanın Taşıyıcısı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, (336- 346).
- CİCİOĞLU, Filiz, “Türkiye’de Sivil Toplum”, **Ortadoğu’da Sivil Toplum İmkan ve Kısıtlılıklar**, Kadim Yayınları, Ankara 2019.
- ÇAĞAPTAY, Soner ve Bilge MENEKŞE, **The Impact Of Syria’s Refugees On Southern Turkey**, Washington Institute for Near East Policy, Washington 2014.

- ÇAĞLAYAN, Savaş, “Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme”, **İş ve Hayat Dergisi**, 2016, Cilt: 2, Sayı: 4, (183-215).
- ÇAHA, Ömer, “Osmanlı’da Sivil Toplum”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 1994, Cilt: 49, Sayı: 3, (79-99).
- ÇAHA, Ömer, **Sivil Toplum ve Devlet**, Orion Kitabevi, 6. Baskı, Ankara 2016.
- ÇAHA, Ömer, **Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı**, Mana Yayınları, İstanbul, 2017.
- ÇAHA, Ömer, “1980 Sonrası Türkiye’inde Sivil Toplum Arayışları”, **Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı**, 1997, Sayı:18, (28- 64).
- Sabri Çakır, “Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011, Sayı: 24, (129-142)
- ÇANDAR, Cengiz, “Dünyada Göç Olgusu”, **Uluslararası Göç Sempozyumu**, İstanbul, Haziran 2006, (29-32).
- ÇARKOĞLU, Ali ve Binnaz TOPRAK, **Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset**, Tesev Yayınları, İstanbul 2000.
- ÇEKİN Ahmet, Batıda ve Türkiye’de Sivil Toplum ve Din, **Marife Dini Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 13 Sayı:2, 2013, (23- 43).
- ÇETİN Altan, Nasrullah UZMAN, “Sığınmacılar Çerçevesinde Suriye Türkiye İlişkilerine Bir Bakış”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi**, 2012, Cilt: 1 Sayı:1, (3-18).
- ÇELİK, Vasfiye ve Şerife PEKKÜÇÜKŞEN, “Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Göç Konusundaki Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi**, 2018, Cilt:53, S: 1, (1273- 1283).
- ÇORABATIR, Metin ve Fikret HASSA, **Türkiye’deki Suriyeli Mültecilerin Haklarının Korunması ve Yaşam Koşullarının Arttırılmasında Rol Alan STÖ’lerin Üç Sınır İlindeki Çalışmalarıyla İlgili Örnek Durum Analizi**, İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi- İGAM, 2013.
- DİNÇER, Osman Bahadır ve Gamze COŞKUN, Aslanın Krallığı Tehlikeye Giriş, **Analist Dergisi**, 2011, Sayı:4, (18-24).
- DUMAN, Duygu ve Ilgın BARUT, İslam ve Sivil Toplum Üzerine Eleştirel Bir Bakış, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2015, Cilt:8 Sayı:37, (871- 879).
- EKİCİ, Süleyman ve Gökhan TUNCEL, “Göç ve İnsan”, **Birey ve Toplum Dergisi**, 2015, Cilt: 5, Sayı: 1, (9-22).
- ERGİN, Işıl Savaş, **Göç ve Sağlık**, Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara 2016.

- ERKAN, Erol, “**Dernekleşme ve Din: Gaziantep Örneği**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Kayseri 2012.
- ESED, Muhammed, **Kur’an Mesajı Meal- Tefsir**, Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk (çev.) İşaret Yayınları, İstanbul 2002.
- GIDDENS, Anthony, **Sosyoloji**, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2008.
- GIDDENS, Anthony, Philip W. SUTTON, , **Sosyoloji**, Kırmızı Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 2017.
- GIDDENS, Anthony ve Philip W. SUTTON, **Sosyolojide Temel Kavramlar**, Phoenix Yayınları, 2016.
- Göç Terimleri Sözlüğü, “Göç” , “İtici-çekici faktörler (push-pull factors)”, “Zorlama Göç”, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), İkinci Baskı, , 2013.
- GÖLE, Nilüfer, “Otoriter Laisizm ve İslamcı Politikalar: Türkiye’de Durumu”, **Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı**, Sayı: 18, 1997, (251-266).
- GÜNAY, Ünver, **Din Sosyolojisi**, İnsan Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, 2020.
- GLENE, Corrine, **Nitel Araştırmaya Giriş**, Ali Ersoy, Pelin Yalçınoglu (Çev.), Anı Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara 2013.
- HALDUN, İbn, **Mukaddime**, Süleyman Uludağ (çev.), Dergah Yayınları, 17. Baskı, İstanbul, 2018.
- HABERMAS, Jürgen, “Kamusal Alanda Din”, **Doğalcılık ve Din Arasında- Felsefi Denemeler**, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2019, (112- 144).
- HARMANŞAH, Rabia ve Z. Nilüfer NAHYA, **Türkiye’de Alan Araştırması Deneyimleri**, Metis Yayınları, İstanbul 2018.
- İBRAHİM, Saadeddin, “Taliban’dan Erbakan’a: İslam, Sivil Toplum ve Demokrasi”, **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, (45-60).
- İNCE, Celal, “**Göçmenliğin Mekânsal Sosyolojisi: Şanlıurfa Örneği**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Eskişehir 2018.
- İNCE, Celal, “Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, 2019, cilt:11 sayı:18, (2579-2615).
- İNCE, Celal, “Bir Sosyal Afet Biçimi Olarak Suriye Göçü Ve Sivil Toplum Örgütleri”, **Turkish Studies**, 2019, Cilt:14, Sayı:7, (3767-3788).

- KARACA, Servet ve Uğur DOĞAN (Ed.), **Suriyeli Göçmenlerin Sorunları Çalıştayı Sonuç Raporu**, Mersin Üniversitesi Bölgesel İzleme Uygulama Araştırma Merkezi, Mersin 2014.
- KAYA, Ayhan, “Göç: Güvenlik ve Korkunun İktidarı”, **Uluslararası Göç Sempozyumu**, İstanbul Haziran 2006, (23-28).
- KAYA, Mahmut, **Aşiret Modernleşmesi**, Çıra Yayınları, İstanbul 2015.
- KAYA, Mahmut, “Komşuda Misafirlik: Suriyeli Sığınmacılarca Kurulmuş Mülteci Derneklerinin Perspektifinden Türkiye’de Yaşamak”, **International Journal Of Social Science**, 2015, Sayı: 3, (263-279).
- KAYA, Mahmut, **Türkiye’deki Suriyeliler İç İç Geçişler ve Karşılaşmalar**, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2017.
- KİRİŞÇİ, Kemal, **Misafirliğin Ötesine Geçerken: Türkiye’nin “Suriyeli Mülteciler” Sınırı**, Sema Karaca (çev.), Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu & Brookings Enstitüsü, Ankara 2014.
- KORKMAZ, Arif, **Göç ve Din**, Çizgi Kitabevi, Konya 2011.
- KOYUNCU, Ahmet, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, Çizgi Kitabevi, Konya 2014.
- KÖKER, Levent, “Çoğulculuk Olmadan Demokrasi ve Sivil Toplum Olmaz”, **Sivil Toplumunu Konuşmak** içinde, Lütfi Sunar (der.), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005.
- KÖŞER AKÇAPAR, Şebnem, **Küreselleşme Çağında Göç- Kavramlar, Tartışmalar**, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, (13-27).
- KUKATHAS, Chandran, “İslam, Demokrasi ve Sivil Toplum”, **İslam, Sivil Toplum, Piyasa Ekonomisi**, Ömer Demir vd. (Der.), Liberte Yayınları, Ankara 1999, (21-45).
- Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)**, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2016.
- KÜMBETOĞLU, Belkıs, **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, Bağlam Yayıncılık, 5. Basım, İstanbul 2017.
- MACKREATH, Helen ve Şevin Gülfir SAĞNIÇ, **Türkiye’de Sivil Toplum Ve Suriyeli Mülteciler**, Yurttaşlık Derneği (yay.), Mart 2017.
- MARDİN, Şerif, **Din ve İdeoloji**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.
- MARDİN, Şerif, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, Mümtaz’er Türköne- Tuncay Önder (Der.), İletişim Yayınları, İstanbul 2020.

MASSEY. S, Douglas, Joaquin ARANGO vd. ,“Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi”, Saniye Dedeoğlu, Burcu Oskay vd. (çev.), **Göç Dergisi**, 2014, Cilt:1 Sayı:1, (11-46).

Meydan Larousse Ansiklopedisi, Sabah Gazetesi, Cilt: 8.

NECCAR, Muhammed Şeyh Muhammed, “Suriye’den Türkiye’ye Göç: Nedenler, Sonuçlar ve Umutlar”, Tuba Erkut (çev.), **İlahiyat Akademi Dergisi**, 2016, Cilt: 3 Sayı: 4, (185-198).

ONBAŞI, Funda, **Sivil Toplum**, Leyla ile Mecnun Yayıncılık, İstanbul 2005.

ORTAYLI, İlber, “Genel Göç Olgusu”, **Uluslararası Göç Sempozyumu**, İstanbul Haziran 2006, (19-22).

ORHAN, Oytun, **Suriye’ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar Ve Öneriler**, Rapor No: 89, Ankara 2014.

ORHAN, Oytun ve Sabiha SENYÜCEL GÜNDOĞAR, **Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri**, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), Rapor No: 195, Ankara 2015.

ÖNER, N. Aslı Şirin, “Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar”, **Küreselleşme Çağında Göç- Kavramlar, Tartışmalar**, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, (13-27).

ÖNER, Suna Gülfir İhlamur, “Ulus Ötesi Göç Sürecinde Dinî Ağlar ve Örgütler”, **Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar**, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, (309- 335).

ÖRNEK, Servet, “**Göç ve Din**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) Konya 2011.

ÖZCAN, A. Deniz Ela, “Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme”, **İş ve Hayat Dergisi**, 2016, Cilt: 2, Sayı: 12, (183-215).

ÖZDALGA, Elisabeth ve Sune PERSSON, **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

ÖZPOLAT, Canpolat, “**Suriyelilerin Entegrasyonu: Şanlıurfa Örneği**” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü) Bolu 2019.

SARIBAY, Ali Yaşar, **Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam**, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

SARİOLGHALAM, Mahmood, “Ortadoğu’da Sivil Toplum Umutları: Kültürel Engeller Üzerine Bir Çözümleme”, **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, (74- 82).

- SEZEN, Yümnü, **Sosyoloji Açısından Din Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri**, M. Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013.
- SUNAR, Lütfi, **Türkiye’de İslami STK’lerin Kurumsal Yapı ve Faaliyetlerinin Değişimi**, İstanbul 2018.
- SÜMER, Necati, “Kâmil b. Hüseyin b. Mustafa Pâfi el-Halebî el-Gazzî’nin Nehrû’z-zehab fî tarîhi’l-Haleb Eserine Göre Urfa Livası’nın Özellikleri.”, **I. Uluslararası İslam Tarihi ve Medeniyetlerinde Şanlıurfa Sempozyumu**, Şanlıurfa, 2016, (318-329).
- ŞAHİN, Levent Ve Mustafa ÖZTÜRK, Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı: 54, 2008, (3-29).
- ŞEKER, Betül Dilara, “Göç ve Uyum Süreci: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme”, **Göç ve Uyum**, Transnational Press London, Birleşik Krallık 2015.
- TAŞTEKİN, Fehim, **Suriye Yıkıl Göt, Diren Kal**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.
- TİBİ, Bassam, “İslam Uygarlığında Sivil Toplumun Kültürel Dayanağı: İslam ve Demokrasi – Uygarlıklar Arasındaki Köprüler”, **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, (31-45).
- TUNÇ, Ayşe Şebnem, Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme, **Tesam Akademi Dergisi**, 2015, Cilt: 2, Sayı: 2, (29-63).
- TUNÇAY, Mete, “Sivil Toplum Halkın Duyarlılığını Geliştirmeli”, **Sivil Toplum Konuşmak**, Lütfi Sunar (Der.), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005.
- TOSUN, Gülgün Erdoğan, **İzmir’de Sivil Toplum**, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul 2006.
- ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ (AL), **Hayatta Kalma Mücadelesi Türkiye'deki Suriye'den Gelen Mülteciler Raporu**, Birleşik Krallık 2014.
- USTA, Niyazi, “Ekonomi ve Din”, **Din Sosyolojisi El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, (533- 545).
- ÜNAL, Ahmet Zeki, “Sosyal Tabakalaşma Bağlamında Pierre Bourdieu’nün Kültürel Sermaye Kavramı”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 2004.
- WEBER, Max, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, Hil Yayınları, İstanbul, 1997.
- YAŞAR, Ruhat, **Kilis’te Sığınmacı Algısı Toplumsal Otizm ve Ötekileştirme Sürecinin İlk Görünümleri**, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası, Kilis, 2014.

YAVUZ, Hilmi, **İslam ve Sivil Toplum Üzerine Yazılar**, Boyut Kitapları, İstanbul 1999.

YAMAN, Fatih, **Avrupa’da İslam ve Sivil Toplum Almanya Örneği**, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2017.

YILDIRIM, Ali ve Hasan ŞİMŞEK, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, 11. Baskı, Ankara 2018.

YILMAZ, Halim, **Türkiye’de Suriyeli Mülteciler İstanbul Örneği Tespitler, İhtiyaçlar ve Öneriler**, Mazlumder Suriye 2013 Raporu, İstanbul 2013.

YILMAZ, Hasan Ali, “Göç Sürecinde Din”, **Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, 2020, Cilt: 13, Sayı: 75, (848-857).

YÜKSEL, Ahmet Turan, “Medeniyet Kurucu Olarak Hicret”, **Din ve Hayat Dergisi**, 2018, Sayı: 33, (29-34).

BAĞLANTILAR

<https://www.unhcr.org/tr/12834-suriyeliler-artan-guvensizlik-ve-kotulesen-sartlardan-kacarken-suriyeli-multecilerin-toplam-sayisi-3-milyona-eristi.html>

<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

<https://www.ihh.org.tr/haber/18-aralik-2010-arap-baharinin-baslangici-1975>

<https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>

<https://journio.com.tr/suriyeli-multeciler-neden-turkiyede-yim>

<https://nedenturkiyede-yim.com/hepimiz-buradan-ayr%C4%B1%C4%B1yoruz-bu-nedenle-insanlar%C4%B1n-bizi-hat%C4%B1rlayabilecek%C4%9Fi-bir-iz-b%C4%B1rakmam%C4%B1z-iyi-bdd4fad033d7>

<https://nedenturkiyede-yim.com/d%C3%BCnya-b%C3%BCt%C3%BCn-suriyelileri-%C3%B6ld%C3%BCrd%C3%BC-ve-tanr%C4%B1-bunu-g%C3%B6recek-664cd63b27aa>

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4817.pdf>

<https://www.milliyet.com.tr/gundem/suriyelilerle-evlilik-ticarete-donustu-1827612>

<https://medyascope.tv/2019/05/22/suriyelilerin-kaldigi-cadir-kentler-kapatiliyor-gelecekleri-belirsiz/>

https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf

https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3959.pdf>

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14379.pdf>

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18184.pdf>

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5253.pdf>

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/aramizi-kardesler-bozdu-20014040>

<https://www.nufusu.com/il/sanliurfa-nufusu#ilce-nufuslari>

<https://www.mebpersonel.com/egitim/gecici-egitim-merkezleri-kapatildi-istanbul-da-sinif-mevcutlari-artti-h225107.html>

<https://www.youtube.com/watch?v=OjUPjhvswhk&t=112s>

<https://www.youtube.com/watch?v=4ZDjs-oeIM>

<https://www.youtube.com/watch?v=963XnSkcMX0>

EKLER

EK 1: Görüşme Formu (STK Görevlileri ile Yapılan Görüşmeler İçin)

Yaş:

Cinsiyet:

Eğitim Düzeyi:

STK'daki göreviniz:

Kendinizi tanıtır mısınız? STK alanında çalışmaya nasıl/niçin karar verdiniz:

1-) Kurumunuz hangi amaçla ve ne zaman kuruldu?

2-) Kurumunuzun hedef kitlesini kimler oluşturuyor ve bu kitleye nasıl ulaşıyorsunuz?

3-) Kurum olarak düzenlediğiniz faaliyetler ve bunları hangi amaçla yaptığınız konusunda bilgi verir misiniz?

4-) Maddi kaynaklarınızı nereden karşılıyorsunuz? Derneğiniz/kuruluşunuz bu kaynaklara ulaşmakta zorluk yaşıyor mu?

5-) Kuruluşunuzda aktif çalışan kaç personel bulunmakta? Bunlardan kaç gönüllü kaç ücretle çalışmaktadır? Çalışanlar arasında kaç personel Türkçe dışında bir dil (Arapça- Kürtçe vb.) bilmektedir?

6-) Mevcut STK'ler içinde kendinizi nasıl konumlandırıyorsunuz? Sizi diğerlerinden ayıran veya öne çıkaran hususlar hakkında neler söylemek istersiniz?

7-)Çalışmalarınızı yürütürken karşılaştığınız engeller oluyor mu? Bu konuda resmî kurumların tavrını nasıl görüyorsunuz? Kısıtlayıcı mı yoksa süreci kolaylaştırıcı bir tavır mı?

8-)Suriyeli sığınmacıların göç için tercih ettikleri iller arasında Şanlıurfa'nın ilk birkaç il arasında olmasının en önemli sebebi ne olabilir?

9-)Şanlıurfa'daki sığınmacılar merkezde en çok hangi ilçelerde/semtlerde yoğunlaşmaktadır? Bunun sebebi ne olabilir sizce?

10-)Suriyeli sığınmacıların dini yaşantıları nasıl görünmektedir size? Yerel halk ile bir karşılaştırma üzerinden yaparsanız...

11-)Sahada birebir çalışmalarınızda gördüklerinizden yola çıkarak Suriyeli sığınmacıların yaşadığı en önemli sorunlar nelerdir?

12-)Kuruluşunuzun bu sözünü ettiğiniz problemlerin çözümüne yönelik üstlendiği rol ve sorumluluklar hakkında neler söylemek istersiniz?

13-) Kurum olarak sizi Suriyeli sığınmacılar ile ilgilenmeye yöneltten esas sebebiniz nedir? Allah rızası için mi, insani olarak yardım etme isteği mi yoksa başka bir sebep mi?

14-) Suriyeli sığınmacıların derneğinize ulaşmasında özellikle derneğinizi seçme veya buraya yönelmede herhangi bir sebep var mı yoksa tamamen tesadüfi veya sizin uğraşınız ile mi oluyor?

15-) Kuruluşunuza/derneğinize zekât, sadaka, fitre, kurban vb. dinî gayeler ile bağışlar yapılıyor mu?

a-)Yapılıyorsa bu kuruluş gelirlerinin ne kadarına denk gelmektedir?

b-) Bu bağışları yapanlar yapılacak yardımın özellikle yapılmasını istedikleri gruplar (sığınmacılar, yetimler gibi) var mı?

16-) Sığınmacılara yardım yaparken özellikle dinî gün, bayram ve aylarda diğer zamanlara göre faaliyetlerinizde bir artma söz konusu oluyor mu? Bu konuda neler söylemek istersiniz?

17-)İnsani yardım dışında sığınmacılara yönelik toplumsal- kültürel etkinlikler düzenliyor musunuz? Mesela bilgilendirici seminerler, konferanslar, tv programlarına katılım, bilgilendirici videolar, kermesler, piknikler vs.

a-)Varsa eğer; bu çalışmalarınızda sizin için dinin bir önemi var mı veya insanlara dinî anlamda bir getirisi oluyor mu?

18-)Sığınmacıların ailesel veya yerli halk ile aralarında yaşanan problemlerini çözmede dinin bir rolü var mı sizce?

a-)Dernek olarak dinin bu konuda size yardımcı bir unsur olduğunu düşünüyor musunuz?

19-)Sivil toplum kuruluşlarında dinin konumu nasıl olmalı sizce? Buradaki faaliyetlerde dinî bir amacın olmasına yaklaşımınız nedir?

20-)Dinî bir gayenizin olması/olmaması yaptığınız çalışmaları engelleyici veya zorlaştırıcı bir sebep oluyor mu? Veya işinizi kolaylaştıran bir tarafı var mı?

a-)Resmî kurumların size olan tavrı bu amaç (dinî) doğrultusunda değişiyor mu?

21-) Sivil Toplum Kuruluşları iki yönergeye dayanarak³¹⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan yardım alabilme ve Başkanlık ile iş birliğine girme hakkına sahiptir. Bu hak kapsamında derneğiniz Başkanlık'tan yardım alıyor veya iş birliği yoluna gidiyor mu?

EK 2: Görüşme Formu (Suriyeli Sığınmacılar İle Yapılan Görüşmeler İçin)

*Yaş:

*Cinsiyet:

*Eğitim Düzeyi:

*STK'da herhangi bir göreviniz var mı?

1-) Göçten önce Suriye'deki hayatınızı anlatır mısınız? Ne işle meşguldünüz?

2-) Göçe karar vermede en çok ne etkili oldu? Göç etmeye karar verip yola çıktığınızda neler yaşadınız?

3-) Göç için gidilecek yer olarak Türkiye'yi seçmenizde neler belirleyici oldu?

4-) Türkiye'ye geldiğinizde yaşadığınız zorluklar neler oldu? Veya burada hayatı sizin için kolaylaştıran bir şeyler varsa bunlar nelerdir?

5-) İletişim halinde olduğunuz dernekle nasıl irtibata geçtiniz?

a-) Bu kuruluş ile irtibatınızda dilden kaynaklı sorun yaşıyor musunuz? Yaşıyorsanız bu sorunu nasıl çözüyorsunuz?

6-) Derneğin faaliyetlerini nasıl görüyorsunuz?

7-) Dernek tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda en çok hangi hassasiyetleri sizi burayla iletişim halinde olmaya sevk ediyor?

8-) Derneklerin dinî bir gayesinin olup olmasının bir önemi var mı sizin için?

9-)İletişim halinde olduğunuz dernek için dini olarak şu uygulaması olsa güzel olurdu dedğiniz bir şey var mı?

10-)Türkiye'deki insanlar ile ortak dini (İslam) paylaşmanız buraya gelmenizde ve burada yaşadığınız sıkıntıların oluşmasında/çözülmesinde bir etkisi oldu mu?

³¹⁴ “Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşat ve Rehberlik Büroları Çalışma Yönergesi” ile “Dernek, Vakıf, Birlik, Kurum, Kuruluş, Sandık Ve Benzeri Teşekküllere Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçesinden Yardım Yapılması Hakkında Yönerge”

11-)Dernekte veya insanlar arasında (politikacılar, komşular, şehirdekiler) sığınmacılar için kullanan “din kardeşlerimiz” ifadesini nasıl buluyorsunuz? Sizce sığınmacılara gerçekten böyle bakılıp buna uygun davranılıyor mu?

12-)Dernekte veya günlük yaşantınızda dinin etki etmediği veya kolaylaştırdığı şeyler oluyor mu sizin için?

EK 3: Araştırma Kapsamındaki STK’ler

- 1- Ataa Derneği
- 2- Beşir Derneği
- 3- Concern Worldwide
- 4- El Birliği Derneği
- 5- Evet Derneği
- 6- Haliliye Dinî ve Hayrî Hizmetler Derneği
- 7- Haliliye İlim ve Kültür Vakfı
- 8- Hayrat İnsanî Yardım Derneği
- 9- İHH İnsani Yardım Vakfı
- 10- İnfak Derneği
- 11- İnsani Sınırları Koruma Derneği
- 12- İyilik Yardımlaşma Dayanışma Derneği
- 13- KADEM (Kadın ve Demokrasi Derneği)
- 14- KAMER (Kadın Merkezi) Vakfı
- 15- Muhacir Ensar Kardeşliği Derneği
- 16- MÜSİAD (Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği)
- 17- Rabia Derneği
- 18- Rahmet Derneği
- 19- Said Yardım Derneği
- 20- Sarı Başaklar Derneği
- 21- Sivil Kadınlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
- 22- Şanlıurfa İnsani Yardım Platformu
- 23- Şanlıurfa Rahmet Derneği
- 24- Umut Kervanı Derneği

Görüşülen Suriyeli Sığınmacılar ve Alandaki Diğer Kişiler

- 1- Erkek, 52, Halep, Hayrat İnsanî Yardım Derneği, Ücretli Çalışan
- 2- Erkek, 63, Rakka, İHH İnsani Yardım Vakfı, Ücretli Çalışan
- 3- Erkek, 27, Halep, Muhacir Ensar Kardeşliği Derneği, Gönüllü
- 4- Erkek, 45, Resulayn, Rahmet Derneği, Ücretli Çalışan
- 5- Erkek, 22, Halep, İHH İnsani Yardım Vakfı, Ücretli Çalışan
- 6- Erkek, 21, Halep, İHH İnsani Yardım Vakfı, Ücretli Çalışan
- 7- Erkek, 24, Halep, Hayrat İnsanî Yardım Derneği, Ücretli Çalışan
- 8- Erkek, 30, Deyrizor, Hayrat İnsanî Yardım Derneği, Ücretli Çalışan
- 9- Kadın, 46, Kobani, Haliliye İlim ve Kültür Vakfı, Gönüllü
- 10- Erkek, 29, Halep, İHH İnsani Yardım Vakfı, Gönüllü
- 11- Erkek, 35, Kobani, Hayrat İnsanî Yardım Derneği, Ücretli Çalışan

- 12- Kadın, 40, Rakka, Sarı Başaklar Derneği, Gönüllü
- 13- Musa, 40, Şanlıurfa, Tercüman
- 14- Erkek, 34, Şanlıurfa, Kur'an Kursu Yöneticisi
- 15- Erkek, 53, Şanlıurfa, Haliliye Müftülüğü, Memur
- 16- Erkek, 47, Şanlıurfa, Karaköprü Müftülüğü, Memur
- 17- Erkek, 50, Şanlıurfa, Eyyübiye Müftülüğü, Memur
- 18- Erkek, 48, Trabzon, Valilik- Sivil Toplumla İlişkiler Birimi, Memur

